

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Politológia

Vládna politika voči národnostným
menšinám na Slovensku

(doktorská dizertačná práca)

Autor: Ing. Daša Smetanková

Vedúci práce: doc. JUDr. Jana Reschová, CSc.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som dizertačnú prácu vypracovala samostatne a vyznačila všetky citácie z prameňov a literatúry.

V Prahe dňa 20. júna 2013

.....
podpis

Pod'akovanie

Touto cestou by som chcela predovšetkým poďakovať vedúcej mojej dizertačnej práce, doc. JUDr. Jane Reschovej, CSc., za veľmi cenné odborné rady, vedenie a pripomienky, ktoré mi v priebehu spracovania mojej dizertačnej práce poskytla, za jej podporu a pomoc v priebehu celých šiestich rokov. Taktiež chcem poďakovať oponentovi doc. PhDr, Milanovi Čákymu, CSc. za jeho cenné pripomienky, ktoré mi poskytol pri malej obhajobe a veľmi mi pomohli.

Ďakujem všetkým, bez ktorých by som túto diplomovú prácu nedokončila. Najväčšie poďakovanie patrí mojej rodine za ich neustálu podporu, pomoc a výdrž, ktorú so mnou mali, hlavne mame Kristíne Smetankovej. Ďakujem rovnako všetkým starým i novým kamarátom, ktorých som vďaka štúdiu získala a obohatili ma o nové myšlienky, nápady a výrazne sa zaslúžili o moju vytrvalosť v štúdiu. Ďakujem Janovi Němcovi, Tomášovi Rohrbacherovi, Marii Fatureovej, Daniele Bindasovej, Hedvike Černochovej, Nikol Koukolovej a Tomášovi Mlejnkovi.

Prácu venujem Miroslavovi Smetankovi.

Obsah

Zoznam použitých skratiek	6
Zoznam tabuliek.....	7
Zoznam grafov	8
Úvod.....	9
1 Národ, nacionalizmus, menšinová politika, vymedzenie pojmov	14
2 Národnostné menšiny na Slovensku	36
2.1 Maďarská národnostná menšina.....	36
2.2 Rómska národnostná menšina	50
3 Menšinová politika vlády po roku 1989 do roku 1998.....	63
3.1 Medzinárodné súvislosti.....	63
3.2 Politický vývoj do roku 1994	69
3.3 Politika vlády voči menšinám	72
3.4 Obdobie rokov 1994 až 1998	76
3.4.1 Politika vlády v oblasti školstva a vzdelávania.....	81
3.4.2 Politika vlády v oblasti kultúry národnostných menšín	85
4 Menšinová politika vlády v rokoch 1998 až 2002.....	94
4.1 Medzinárodné súvislosti.....	94
4.2 Menšinová politika vlády v rokoch 1998 až 2002.....	98
4.3 Politika vlády v oblasti školstva a vzdelávania národnostných menšín	104
4.4 Politika vlády v oblasti kultúry národnostných menšín	108
5 Menšinová politika vlády v rokoch 2002 až 2006.....	117
5.1 Medzinárodné súvislosti.....	118
5.2 Politika vlády voči národnostným menšinám.....	122
5.3 Politika vlády v oblasti školstva a vzdelávania národnostných menšín	130
5.4 Politika vlády v oblasti kultúry národnostných menšín	134
6 Menšinová politika vlády v rokoch 2006 až 2010.....	140
6.1 Medzinárodné súvislosti.....	141
6.2 Politika vlády voči menšinám	146
6.3 Politika vlády v oblasti školstva a vzdelávania národnostných menšín	153
6.4 Politika vlády v oblasti kultúry národnostných menšín	158
7 Záver	165
Zoznam literatúry	170

Zoznam použitých skratiek

SMER-SD	SMER – Sociálna demokracia
SDKÚ-DS	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana
KDH	Kresťansko-demokratické hnutie
SNS	Slovenská národná strana
ZRS	Združenie robotníkov Slovenska
SMK	Strana maďarskej koalície
HZDS-ĽS	Hnutie za demokratické Slovensko – Ľudová strana
SDL	Strana demokratickej ľavice
SOP	Strana občianskeho porozumenia
ANO	Aliancia nového občana
RE	Rada Európy
OBSE	Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe
MNI	Maďarská nezávislá iniciatíva
MKDH	Maďarské kresťansko-demokratické hnutie
MOS	Maďarská občianska strana
EÚ	Európska únia
EK	Európska komisia
EP	Európsky parlament
OSN	Organizácia spojených národov
HCNM	Vysoký komisár OBSE pre národnostné menšiny
CSEMADOK	Csehszlovákiai Magyar Dólgozók Kulturális Szövetsége / Československý kultúrny Zväz maďarských pracujúcich
VPN	Verejnosť proti násiliu
KBSE	Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe
NR SR	Národná rada Slovenskej republiky
PVV	Programové vyhlásenie vlády
DÚ	Demokratická únia
SAV	Slovenská akadémia vied
FIDESZ	Zväz mladých demokratov
MK SR	Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky
SDK	Slovenská demokratická koalícia
VÚC	Vyšší územnosprávny celok
STV	Slovenská televízia
SRO	Slovenský rozhlas
SNR	Slovenská národná rada

Zoznam tabuliek

Tabuľka 2.1: Vývoj počtu obyvateľov maďarskej národnosti na území Slovenska v rokoch 1910 - 2011	39
Tabuľka 2.2: Počet a podiel obyvateľov maďarskej národnosti podľa jednotlivých krajov 1991 a 2011	39
Tabuľka 2.3: Počet a podiel obyvateľov rómskej národnosti podľa jednotlivých krajov 1991 a 2011	55
Tabuľka 3.1: Počet štátnych škôl podľa druhu a vyučovacieho jazyka	82
Tabuľka 5.1: Počet škôl podľa druhu a vyučovacieho jazyka	131
Tabuľka 5.2: Vývoj počtu nultých ročníkoch v šk. roku podľa tried, škôl a žiakov	133
Tabuľka 6.1: Počet škôl podľa druhu a vyučovacieho jazyka	154
Tabuľka 6.2: Vývoj počtu nultých ročníkoch v šk. roku podľa tried, škôl a žiakov	157

Zoznam máp

Mapa 2.1: Podiel obyvateľstva maďarskej národnosti v okresoch Slovenska podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011.....	40
Mapa 2.2: Podiel obyvateľstva rómskej národnosti v okresoch Slovenska podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011.....	56

Zoznam grafov

Graf 2.1: Podiel obyvateľov slovenskej, maďarskej a rómskej národnosti podľa stupňa ekonomickej aktivity na ekonomicky aktívnom obyvateľstve podľa SO 2001 (v %).....	41
Graf 2.2: Podiel obyvateľov slovenskej, maďarskej a rómskej národnosti podľa dosiahnutého školského vzdelania podľa SO 2001 (v %).....	42
Graf 2.3: Podiel hlasov v % získaných „maďarskými stranami“ za jednotlivé voľby 1994-2006.....	48
Graf 2.4: Príslušníci slovenskej, maďarskej a rómskej národnosti podľa vekových skupín za rok 2001	57
Graf 2.5: Podiel žiakov a študentov na školách podľa národností v roku 2001	58
Graf 3.1: Rozhlasové verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok).....	87
Graf 3.2: Televízne verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok).....	88
Graf 3.3: Financovanie projektov na rozvoj kultúry národnostných menšín v rokoch 1991 až 1998 v tis. Sk	91
Graf 5.1: Rozhlasové verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok).....	135
Graf 5.2: Televízne verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok).....	136
Graf 6.1: Rozhlasové verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok).....	161
Graf 6.2: Televízne verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok).....	161
Graf 6.3: Financovanie projektov na rozvoj kultúry národnostných menšín v rokoch 2006 až 2010 v EUR	162

Úvod

Zmena režimov po roku 1989, v krajinách strednej a východnej Európy, znamenala nielen začiatok demokratizácie, ale bola spojená aj s rastom nacionalizmu. Na Slovensku sa to spočiatku týkalo otázky usporiadania vzťahov s českým národom. Po osamostatnení bola pozornosť zameraná na národnostné menšiny. V prvých rokoch samostatnosti sa vzťah k národnostným menšinám vyvíjal spoločne s formovaním nového národného štátu. Navyše, po konfliktoch v Juhoslávii a na Kaukaze, bola aj zahraničnými organizáciami menšinová problematika vnímaná citlivejšie. Aj preto bola menšinová politika Slovenska veľmi pozorne sledovaná. Riešenie problémov národnostných menšín bolo jednou z podmienok vstupu do EÚ, bolo súčasťou hodnotenia medzinárodných organizácií a rovnako zdrojom konfliktov nielen vo vnútri krajiny, ale aj vo vzťahu k tzv. „*kin states*“ – „materským“ krajinám národnostných menšín. Výsledky a zmena či progres v menšinovej politike Slovenska sa tak stali i súčasťou jeho zahraničnej politiky. Týkalo sa to predovšetkým obáv národnostných menšín z možného potlačovania menšinových práv a zároveň ich snahy o presadzovanie svojich práv a zlepšovanie postavenia v spoločnosti.

Slovensko je z pohľadu národnostných menšín veľmi heterogénnou krajinou. Podľa oficiálnych údajov sčítania obyvateľstva z roku 2011 sa na Slovensku k menšinovej národnosti prihlásilo viac než 12% obyvateľov. Najpočetnejšími sú maďarská a rómska menšina, pričom Slovensko je domovom pre ďalších viac než desať národnostných menšín. Práca sa venuje rómskej a maďarskej menšine práve kvôli ich odlišným špecifickým vlastnostiam. V prípade Maďarov sa jedná o najpočetnejšiu národnostnú menšinu, tzv. klasickú historickú európsku menšinu, ktorá má svoj „materský“ štát a je plne politicky integrovaná. Jej vzťah k majorite je ovplyvnený historickým vývojom, vzťahom s „materskou“ krajinou a politickou participáciou reprezentácie maďarskej menšiny. Naopak politická integrácia rómskej menšiny plne neprebehla, i keď pokusy o vytváranie rómskych politických strán sa objavili. Nemá svoj „materský“ štát, a tak svoje potreby a požiadavky nemôže presadzovať prostredníctvom tohto tlaku. Rovnako sa časť Rómov líši od majority sociálno-ekonomickými charakteristikami. Slovensko uznalo etnickú svojbytnosť Rómov až v roku 1991. Tým zabezpečilo ich politicko-právnu rovnoprávnosť s ostatnými národnostnými menšinami.¹ Problematika vnímania a začlenenia Rómov do vhodnej etnickej kategórie je veľmi komplikovaná. Čiastočne sa jej venuje teoretická časť práce a hlavne druhá kapitola venovaná rómskej menšine.

Otázka menšín sa však netýka iba Slovenska. Je rovnako aktuálna pre celú Európu, a to predovšetkým v súčasnosti, kedy sa otvorene hovorí o možnom neúspechu

¹ Vláda SR, Príloha k uzneseniu vlády SR č. 153/1991 Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom

multikulturalizmu ako jedného z integračných prístupov k riešeniu problémov národnostných menšín. Politika voči menšinám je dnes dôležitá predovšetkým z bezpečnostného hľadiska a rovnako jej úroveň ukazuje úroveň demokratizácie krajiny. Slovenský príklad tak môže byť ukážkou vplyvu rôznych faktorov na vývoj politiky voči menšinám. Rovnako tento text môže slúžiť ako materiál pre prípadné komparácie menšinovej politiky v iných krajinách.

Menšinová politika nie je len súhrnom vládnych politík voči národnostným menšinám. Jedná sa o súbor vzťahov a interakcií jednotlivých aktérov, ktorí na tieto politiky vplyvajú. Je to vzťah štátu, minorít, „materských“ štátov menšín, ale aj majority a rovnako je náplňou činnosti neziskových organizácií. Práca sa zaoberá politikou z vládneho pohľadu a skúma jej vývoj pod vplyvom vonkajších činiteľov. Menšinová politika je skúmaná predovšetkým v oblasti kultúrnej a vzdelávacej, ktoré patria k najdôležitejším pre národnostné menšiny. Vychádza z predpokladu, že školstvo a kultúra národnostných menšín patria medzi oblasti, v ktorých politika vlády pomáha odbúrať počiatočné prekážky (ako napr. jazyková bariéra) na ceste k integrácii národnostných menšín a prispieva tak k demokratizácii spoločnosti. Integrácia do väčšinovej spoločnosti by mala byť založená na odbúravaní handicapov, k čomu môže vzdelanostná kapacita príslušníkov menšín výrazne prispieť. Je východiskom pre lepší štart do pracovného a aktívneho občiansko-politického života.

Cieľom práce je zhodnotiť vplyv a vývoj menšinovej politiky na Slovensku vo vzťahu k rómskej a maďarskej menšine. Zhodnotiť jednotlivé faktory, ktoré vplývali na jej zmenu a vývoj a zároveň porovnať prístup jednotlivých vládnych koalícií k týmto dvom menšinám. Sledovaná tak je kontinuita menšinovej politiky pod vplyvom externých (medzinárodné organizácie) a interných (vládne modely) faktorov.

Práca vychádza z viacerých teoretických konceptov. Jedným z nich je „triadic nexus“ Rogersa Brubakera, ktorý hovorí o trojstrannom vzťahu medzi národnostnou menšinou, štátom a externým „materským štátom“. V tomto prípade je možné hovoriť o vzťahu medzi maďarskou menšinou reprezentovanou jej politickými zástupcami, Slovenskom a jeho vládou, Maďarskom a politikou jeho vlády. Tento vzťah potom ovplyvňuje menšinovú politiku slovenskej vlády, ktorá sa však netýka iba maďarskej menšiny. Môže tak do určitej miery ovplyvňovať aj politiku voči Rómom, ktorí nie sú priamo účastníci žiadneho takéhoto trojstranného vzťahu.

Ďalším dôležitým teoretickým konceptom je Kymlickov pohľad na vývoj menšinových práv a ich internacionalizácia. Tá poukazuje na fakt, že s historickým vývojom, predovšetkým po roku 1989, sa problematika menšinových práv a menšinovej politiky značne internacionalizovala. Vnútropolitická otázka vzťahu štátu k národnostným

menšinám sa dostala pod drobnohľad medzinárodných organizácií. Dôvodom bol predovšetkým strach z možného rastu napätia po zmene režimov v krajinách strednej a východnej Európy. Preto sa medzinárodné organizácie najprv venovali problematike maďarskej menšiny, kde videli možnosť vypuknutia konfliktu. Až neskôr sa začali venovať vo zvýšenej miere i problematike rómskej menšiny. Práca sa zaoberá sa vplyvom troch medzinárodných organizácií, ktoré sa problematike menšín venujú najviac: Rada Európy, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe a Európska únia. Ďalším hodnoteným faktorom je vplyv Maďarska a jeho zahraničnej politiky, ktorá bola vždy zameraná aj na Maďarov žijúcich v susedných krajinách.

Ďalšími hodnotenými sú vnútropolitické faktory, predovšetkým koalíčné modely. Slovenský stranícky systém je charakterizovaný okrem iného aj silným nacionalistickým delením, ktoré síce bolo najsilnejšie v začiatkoch formovania samostatnej republiky, národná agenda je však dodnes typická pre takmer všetky slovenské politické strany, samozrejme v rôznej intenzite. Platí však, že v „národných“ otázkach sa slovenské strany spájajú voči maďarskej, a to aj napriek výrazným ideologickým rozdielom. Druhý pól nacionalistického delenia predstavujú „maďarské“ politické strany. Práve zloženie vlád by tak malo byť hlavným faktorom, ktorý vplýva na kontinuitu vládnej menšinovej politiky.

Cieľom práce nie je primárne hodnotenie dôsledkov menšinovej politiky vlády na národnostné menšiny. Hlavnou snahou je skúmanie politiky na úrovni vlády a poukázanie na jej kontinuitu, ktorá sa však vyvíjala pod vplyvom faktorov, a to medzinárodného tlaku, či zloženia vládnych koalícií. Rovnako má ambíciu prispieť do diskurzu týkajúceho sa nacionalizmu a národnostných menšín na Slovensku. Pri riešení pracuje s niekoľkými čiastkovými tézami:

1. **Internacionalizácia menšinových práv a s tým spojený medzinárodný tlak ovplyvnil menšinovú politiku slovenských vlád.** Po roku 1989 sa vzťah vlády k menšinám stal jednou z podmienok pre vstup do medzinárodných organizácií a bol nimi veľmi pozorne sledovaný. Skúmaná je otázka do akej miery došlo k zmene menšinovej politika po vplyvom troch hlavných medzinárodných organizácií (EÚ, RE a OBSE).
2. **Menšinová politika je závislá na koalíčných modeloch vládnej väčšiny.** Predovšetkým je skúmaný vplyv – na jednej strane „maďarských“ politických strán a na strane druhej politických strán, s výraznou národnou agendou. Rovnako však text neobíde ani vplyv ostatných vládnych politických strán.

3. „Triadic nexus“, čiže trojstranný vzťah neovplyvnil iba menšinovú politiku voči maďarskej národnostnej menšine, ale sekundárne aj politiku voči rómskej národnostnej menšine.

Postup a metóda práce

Teoretická časť práce sa venuje definovaniu pojmov ako národ, národnostná menšina, nacionalizmus, menšinová politika a menšinové práva, politika integrácie národnostných menšín, problematika tranzície a štátnosti. Rovnako je v nej riešená problematika definície národa a národnostnej menšiny a začleneníu Rómov do niektorej z etnických kategórií. Druhá kapitola sa venuje priblíženiu oboch skúmaných národnostných menšín, ich charakteristikám. Pre posúdenie špecifík politík voči oboj národnostným menšinám a ich komparáciu, je dôležité posudzovať práve rôzny vývoj, historický osud, status či potenciál týchto menšín.

Aby bolo možné určiť a vyhodnotiť vplyv jednotlivých vládnych koalícií na menšinovú politiku je empirická časť práce rozdelená do štyroch hlavných kapitol, a to podľa jednotlivých vládnych koalícií, pričom poslednou analyzovanou je vláda Róberta Fica z rokov 2006 až 2010. Jednotlivé kapitoly sú rozdelené do častí venovaných charakteristike medzinárodných súvislostí daného obdobia a konkrétnej politike jednotlivých vládnych koalícií. Úvod každej kapitoly je venovaný programovému vyhláseniu vlády a jednotlivým koncepcným materiálom v oblasti menšinovej politiky predovšetkým voči Rómom. Na ich príklade je možné určiť nielen konkrétne kroky vlády, ale aj jej celkový prístup a uchopenie problematiky. Ďalej sa práca zameria na menšinové inštitúcie, problematiku jazykovej politiky, menšinového školstva a menšinovej kultúry. Porovnáva rozsah inštitucionálnej siete na vládnej úrovni, jej zmeny a zmeny kompetencií počas jednotlivých vládnych období. V prípade školskej a kultúrnej politiky sa zameriava na komparáciu a analýzu legislatívnych zmien ako bol jazykový či školský zákon. Obsahuje aj údaje o školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín. Kultúrna rovina je ďalej skúmaná z pohľadu vývoja televízneho a rozhlasového vysielania a financovania menšinových kultúr. Porovnávaná je však nielen výška financií, ale aj správa a inštitucionálna štruktúra financovania kultúr národnostných menšín. Kritériami sú tak napr. obsah a rozsah programového vyhlásenia vlády venovaného menšinám, prípadná priorita tejto problematiky v týchto dokumentoch, rozsah inštitucionálnej siete, jej kompetencie a zaradenie do verejnej správy, rozsah jazykových, školských a ďalších menšinových práv, kontinuita vývoja menšinového školstva, výška financií pre národnostné menšiny v oblasti kultúry a kontinuita vývoja televízneho a rozhlasového vysielania.

Okrem teoretických prác Willa Kymlicku a Rogersa Brubakera, vychádza text aj z prác Pavla Baršu (politiky integrácie), Ernesta Gellnera, Erica Hobsbawma, Miroslava Hrocha a Anthony Smitha pri definovaní jak národa, nacionalizmu, tak aj problematiky národnostných menšín. Problematikou národa a štátnosti v období tranzície sa zase venujú Juana J. Linz a Alfreda Stepan. Problémom sa môže javiť teoretická neuchopiteľnosť menšinovej politiky, ktorá však pre potreby práce vychádza z teórií verejnej politiky a menšinových práv. Práca vychádza aj z monografií, textov a štúdií Marcely Gbúrovej, Zoltána Pástora a Štefana Šutaja. Výskum menšín a menšinovej politiky sa na Slovensku postupne zlepšoval a vyvíjal spoločne so vznikom, či vývojom nových katedier, fakúlt a maďarskej univerzity (napr. odbory ako maďarský jazyk a pedagogika, romológia, sociálna práca a pod.). Tým sa menšinová politika stala predmetom výskumu týchto inštitúcií. V empirickej časti vychádza text z publikácií Inštitútu pre verejné otázky, ktoré sú zdrojom dát. Rovnako sa tejto problematike (predovšetkým maďarskej menšine) na Slovensku venuje Spoločenskovedný ústav Akadémie vied v Košiciach a Fórum inštitút pre výskum menšín. Pre kvantitatívnu analýzu používa práca oficiálne údaje získané zo Štatistického úradu, Ministerstva kultúry, Ministerstva školstva a Ústavu prognóz a informácií v školstve.

Niektoré časti tejto práce boli čiastočne publikované v niekoľkých recenzovaných článkoch, aj ako príspevky na konferenciách. Jedná sa o publikácie *Růst maďarsko-slovenských konfliktů na Slovensku v letech 2006-2010* (Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů, 2011, č. 6, s. 1–20), *Voľby 2012 na Slovensku. Pokles významu nacionalistickej konfliktnej línie?* (Politologická revue, 2012, č. 1, s. 95-107), *Menšinová politika v období rokov 1993 až 1998 na Slovensku. Komparácia rómskej a maďarskej menšiny* (Acta Politologica, 2012, č. 2, s. 154-166) a *Komparácia politík voči národnostným menšinám vlád Roberta Fica a Vladimíra Mečiara na Slovensku v rokoch 1994 až 1998 a 2006 až 2010* (Středoevropské politické studie, 2013, č. 1).

1 Národ, nacionalizmus, menšinová politika, vymedzenie pojmov

Vymedziť a definovať národnostnú menšinu či národ je značne komplikované a všeobecne platné definície ani neexistujú. Pre túto prácu je nutné si teoreticky definovať pojem menšina a menšinová politika. Dôležité je nielen určiť ich definície, ale taktiež sa zamyslieť nad rôznymi inými možnosťami použitia týchto nejednoznačných pojmov. Rovnako je dôležité poukázať na rôzne teoretické smery vzťahujúce sa k tejto problematike. S menšinovou politikou úzko súvisí problematika menšinových práv, ktorá sa postupne vyvinula z ľudskoprávnej oblasti. Podľa Kymlicku šlo predovšetkým o internacionalizáciu menšinových práv, ktorá ovplyvnila menšinovú politiku jednotlivých krajín – predovšetkým bývalého východného bloku. Významný je rovnako Brubakerov tzv. „triadic nexus“ – trojstranný navzájom sa ovplyvňujúci vzťah medzi nacionalizujúcim nacionalizmom externej krajiny, nacionalizmom „materského“ štátu menšiny a nacionalizmom národnostnej menšiny žijúcej v externom štáte. Opomenutá neostane ani oblasť verejnej politiky, teórie integrácie menšín, stranického systému na Slovensku a problematika demokratickej tranzície vo vzťahu k otázkam rastu nacionalizmu v spoločnosti.

Národ

Pojem národ sa prvýkrát objavil až na konci 18. storočia a vnímanie jeho významu sa vyvíjalo v čase. Chápanie národa ako skupiny s právom na štát sa tak objavilo až v 20. storočí. Podobne ako ostatné s ním spojené pojmy, nemá jednu všeobecne prijímanú definíciu. Aj jednotlivými jazykovými rodinami je tento pojem chápaný rôzne. Samotný termín národ pochádza z latinského „natio“, ale v rôznych kultúrnych a politických podmienkach nadobudol rôzny význam.

V angličtine sa termín „nation“ približuje termínu „state“, teda štát. V 18. storočí totiž pojem „nation“ označoval všetkých obyvateľov, ktorí mali spoločnú vládu a dodržiavali rovnaké práva. Aj preto anglofónne prostredie skôr pripúšťa právo národa na utvorenie štátu. Francúzi vnímali tento pojem spočiatku podobne ako v anglofónnych krajinách, avšak postupne sa jeho chápanie posunulo. *„Za prvé se namísto pospolitosti poddaných národ představoval jako soubor občanů, za druhé pak k charakteristikám národa přibyl také společný jazyk...“*² Preto sa pojem národ začal vnímať nielen ako spoločnosť ľudí pod

² Hroch M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Sociologické nakladatelství, Praha 2003, s.12

spoločnou správou a na spoločnom území, ale aj so spoločným jazykom. Význam tohto pojmu sa tak približuje skôr anglosaskému chápaniu.

V nemecky hovoriacom prostredí existuje okrem pojmu „Nation“ aj pojem „Volk“, pričom oba tieto pojmy vyjadrujú *„pospolitost' ľudí, ktorí majú spoločné zvyky, zákony a jazyk“*.³ Časom však začal aj medzi týmito termínmi vznikať rozdiel. „Nation“ bol *„spojený etnicitou a pôvodom, zatím čo „Volk“ mohl zahrnovat příslušníky různých etnik na území státu nebo prostě jen obyvatele státu“*.⁴ Termínu „Volk“ ale neskôr ublížil nemecký nacizmus, vďaka ktorému získal tento pojem emocionálny nádych, pričom *„se jím označovala jakási pospolitost' krve všech, kdo hovořili týmž jazykem, ať již žili na území kteréhokoli státu. Díky tomu dostal tento termín silné emocionální zabarvení. I když tento extrém byl zavržen a překonán, zachoval německý termín „Nation“ silné propojení s představou o pospolitosti jazyka, kultury a původu.“*⁵ Hroch ďalej uvádza, že čeština definovala spočiatku národ *„jazykem, kulturou a společnými dějinami“*.⁶ Pre túto geografickú oblasť, teda oblasť nám bližšiu, je naopak typické chápanie národa aj bez vlastného štátu, aj keď jeho možné vytvorenie tiež nie je odmietané.

Z tohto rôzneho chápania národa vychádzajú dve hlavné modely. Anthony Smith rozlišuje medzi „západným – občianskym modelom“ a „východným – etnickým modelom“. Západný je charakterizovaný podobne ako vnímanie pojmu „národ“ anglosaským a francúzskym svetom. *„Historicky obývané území je zdrojem vzpomínek, místem kde žili, pracovali, bojovali a modlili se „naši“ předkové, hrdinové a svatí...[...] Ztělesněním vlasti či otčiny jako právně-politického společenství jsou jednotné zákony a politické instituce, jež vyjadřují společné politické hodnoty.“*⁷ Ďalšími znakmi západného modelu národa je občianstvo a s ním spojený systém rovných práv a povinností, a zákony a inštitúcie, ktoré vyjadrujú spoločné tradície a hodnoty.⁸

Východný, etnický model vychádza naopak z nemeckého chápania národa. Smith ho charakterizuje troma znakmi, ktoré sa líšia od západného. Národ je komunitou krvi, teda tých ľudí, ktorí sa do neho narodili. Aj preto nie je možné stať sa členom národa inak ako narodením. Dôraz je rovnako kladený na „rodinné putá“ národného spoločenstva. A nakoniec *„rodný jazyk, zvyky a tradice hrají v této koncepci podobnou funkci jako*

³ Tamtiež, s. 12

⁴ Tamtiež, s. 12

⁵ Tamtiež, s. 12

⁶ Tamtiež, s. 12

⁷ Smith A., cit. podľa: Barša P., Strmiska M., *Národní stát a etnický konflikt*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1999, s. 31

⁸ Tamtiež, s. 31

*zákony a politické inštitúcie v západnom modeli – predstavujú zdroj norem soužití a tmeľ spoločenstiev.*⁹

Tak ako sa chápanie národa a nacionalizmu vyvíjalo v čase, tak od polovice 19. storočia dominovali primordialistické teórie. Jednalo sa predovšetkým o pojmá národa ako niečoho prirodzeného, čoho existencia nie je spochybiteľná a nacionalizmus mal byť teda prirodzeným dôsledkom existencie národov. Snaha o nájdenie všetkých objektívnych znakov národa sa odzrkadlila takmer vo všetkých teoretických prácach tej doby. Ernst Renan k tomu navyše pridal žiadosť, aby národy mohli sami o svojej národnosti rozhodovať.¹⁰ Vo svojej známej eseji „Čo je to národ?“ ho definoval na základe šiestich znakov, a to: rasa, jazyk, náboženstvo, spoločné záujmy a geografia - prirodzené hranice. Najdôležitejším, čisto subjektívnym znakom je však duša, duchovný princíp. Ako sám píše: „Národ je duše, duchovní princíp. Tuto duši, tento duchovní princíp utvářejí dvě věci, které ve skutečnosti tvoří jedinou. Jedna je v minulosti, druhá v přítomnosti. Jednou je společné vlastnictví bohatých vzpomínek, druhou je nynější souhlas, přání žít pospolu, vůle navázat na společně přijaté dědictví.“¹¹ A ďalej píše: „Sdílené dědictví slávy a zármutku z minulosti, společný projekt do budoucnosti, skutečnost, že jsme spolu trpěli, radovali se, doufali, znamená mnohem víc než společné hranice podřízené strategickým cílům. Tomu rozumějí všichni navzdory rasové a jazykové odlišnosti..[]..skutečně, společné utrpení zblíží více než radost. Co se týče národních vzpomínek, zármutek znamená více než triumfy, neboť s sebou nese závazky, žádá si společné úsilí.“¹² Presne podľa tohto môžeme aj v praxi vidieť príklady národov, ktoré vznikali a vymedzovali sa v spoločnom utrpení a voči iným národom. Po druhej svetovej vojne začali teórie založené na primordialistickom chápaní národa ustupovať. Pozornosť sa upriamila predovšetkým na subjektívne znaky národa a na štúdium nacionalizmu, na ktorý bolo, hlavne pod vplyvom vojnových udalostí, nazerané negatívne.¹³

Národ začal byť vnímaný ako pojem moderný, patriaci do modernej doby a spojený s existenciou a vznikom štátov. Ernst Gellner za hlavný znak národa považoval kultúru, a to súbor myšlienok, znakov, predstáv, či spôsobu správania a dorozumievania. Najdôležitejšie je však vzájomné uznanie členov národa, ich sebeidentifikácia a lojalita.¹⁴ Národ je podľa neho možné definovať ako skupinu ľudí s rovnakými charakteristikami akými sú jazyk, pôvod, história, náboženstvo, geografia, či akýsi princíp lojálnosti.

⁹ Tamtiež, s. 31 - 32

¹⁰ Renan E., cit podľa: Hroch M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Sociologické nakladatelství, Praha 2003, s. 14

¹¹ Renan E., Co je to národ?, In: Hroch M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Sociologické nakladatelství, Praha 2003, s. 33

¹² Tamtiež, s. 34

¹³ Hroch M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Sociologické nakladatelství, Praha 2003, s. 15

¹⁴ Gellner A., *Národy a nacionalismus*, Hříbal, Praha 1993, s. 18

Hlavným Gellnerovým prínosom však bolo, že vysvetlil vznik národov z nacionalizmu a nie naopak. Nacionalizmus bol podľa neho tým hybným prostriedkom, ktorý vznik národov a neskôr aj národných štátov inicioval.

O modernosti ako o základnej vlastnosti národa píše aj Eric Hobsbawm: „*Základní vlastností moderního národa a všeho, co je s ním spojeno, je právě jeho modernost*“.¹⁵ Ten sa podobne ako Gellner venoval vývoju nacionalizmu a vzniku národných štátov. Priniesol však akýsi „pohľad zdola“ od ľudu a nie od vládnych elít. O postkomunistických krajinách píše ako o krajinách, kde etnicita, či národná identita slúži k vymedzeniu sa voči vinníkom, ktorí môžu za všetky problémy, napr. ekonomické, spojené s transformáciou.¹⁶ Negatívne definovanie národa je evidentné aj v prípade národa slovenského, ktorý sa definoval negatívne najprv voči Maďarom, hoci v Čechoch zase hľadal podobné znaky. Neskôr, pri rozpade Československa, sa identita Slovákov vytvárala negatívne už aj voči Čechom. Dnes po vzniku samostatnej republiky dochádza zase k negatívneému vymedzovaniu voči národnostným menšinám, predovšetkým maďarskej.

Definície Renana, Gellnera a Hobsbawma sú pre túto prácu užitočné z hľadiska posudzovania Slovákov, Maďarov, ale aj Rómov ako potenciálneho národa. Dôležité sú pre následnú interpretáciu nacionalizmu, ale aj kvôli taxatívnej charakteristike národa. Samozrejme v prípade jazyka je rozdiel najviditeľnejší. U Rómov je zase problematická otázka identity a stotožnenia sa s ich rómskou príslušnosťou, a tým aj otázka, či vôbec existuje rómsky národ.

Nacionalizmus

Podobne ako národ aj nacionalizmus je moderný pojem. Životne dôležitý pre neho je totiž štát v modernom pojatí, ako autorita, v ktorej rukách sa sústreďuje moc. Národ a nacionalizmus sú spojené s industrializáciou, ktorá bola pre vznik národného hnutia potrebná. Nacionalizmus sa objavuje predovšetkým tam, kde je štát považovaný za samozrejmosť. Práca i naďalej stavia na teórii Gellnera, ktorá je užitočná z viacerých hľadísk. Jednak považuje nacionalizmus za hybnú silu pre vznik národov, čo odzrkadľuje východný model pojatia národa i príklad Slovenska. Jeho práca sa venuje aj nacionalizmu národnostných menšín a vzniku nie úplne homogénnych „národných štátov“. V neposlednom rade sleduje Gellner vývoj nacionalizmu a jeho 40 až 70 ročné prerušenie v oblasti strednej a východnej Európy. Existenciu nacionalizmu spája so snahou udržať

¹⁵ Hobsbawm E. J., *Národy a nacionalismus od roku 1780; program, mýtus, realita*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2000, s. 19

¹⁶ Tamtiež, s. 15-19, 169-170

moc v rukách členov „národnej“ kultúry.¹⁷ Podľa neho je nacionalizmus politický princíp, ktorý hlása jednotu politických a etnických hraníc.

Rovnako ako národ aj nacionalizmus sa vyvíjal v čase. Rôzni autori sa snažili zmapovať jeho minulé a predikovať budúci vývoj. Táto práca sa zaoberá vývojom po roku 1989 a môže tak nadviazať na niektoré úvahy o budúcnosti nacionalizmu, resp. overiť platnosť niektorých teórií. Revolúcia, romantizmus, modernita a štát boli hybnými silami a živou vodou nacionalizmu. Gellner¹⁸ rozpoznáva päť fáz vývoja nacionalizmu. Jedná sa o etapy: „viedenské usporiadanie“, ktoré bolo vo svojej podstate úplne v opozícii voči nacionalizmu; „vek iredentizmu“, kedy síce štáty ostávajú v pôvodných hraniciach, ale nacionalizmus už je považovaný za samozrejmy jav. Dovtedy bol braný ako jav expanzionistický, čo vylučovalo vytváranie malých štátov rozdelením, odtrhnutím a pod. Tie boli považované za neživotaschopné. Doba „versaillská“ a „wilsonovská“ priniesli zásady sebaurčenia a nacionalizmus sa tak stal základným princípom pre vytvorenie štátov. Ako podotýka Gellner systém bol príliš krehký na to aby prežil. Navyše tento systém práve vytvoril množstvo národnostných menšín, keďže v Európe bolo len veľmi ťažko možné, podľa etnických hraníc, vytvoriť štáty na základe princípu „jeden národ = jeden štát“. Takto a aj na základe snahy o zisk lepšieho a strategického územia, vznikla najväčšia menšina na Slovensku – maďarská. Ak započítame aj maďarskú menšinu v ostatných štátoch Európy, tvorí jednu z najväčších národnostných menšín v Európe.

Štvrtú etapu nazval Gellner „etnické čistky“. Jedná sa o jeden zo spôsobov ako dosiahnuť stav, kedy jeden štát sa rovná jednému národu. Samozrejme nie je jediným. V Európe sa však hlavne v rokoch vojnových uplatnil vznik národných štátov na základe etnických čistiek. Posledná etapa je „oslabenie národného cítenia“, kde Gellner uvádza, podľa teórie konverencie, jednotlivé kultúry spolu splynú do jednotnej kultúry, ktorej symbolom môže byť napr. „Coca Cola“. Sám Gellner si stavia otázky, čo príde potom, či sa vývoj akosi znovu posunie a pomocou malých štátov plných národnostných menšín dôjde k akýmisi „etnickým čistkám“, alebo skôr k oslabeniu etnického cítenia a jeho vplyvu na politiku. Dnes sa jedná predovšetkým o nacionalizmus voči etnickým menšinám.

Postkomunistická Európa, ako Gellner pripomína, neprešla všetkými fázami vývoja ako krajiny západnej Európy. Po zmenách režimu začal aj tu vzrastať postkomunistický nacionalizmus. Na príklade Juhoslávie sa potvrdila aj paralela s pokračovaním fáz nacionalizmu, ktoré boli načrtnuté v západnej Európe. Otázkou ostáva, ako sa ostatné postkomunistické krajiny, u ktorých nedošlo k naplneniu princípu nacionalizmu, vyrovnajú

¹⁷ Gellner E., *Nacionalismus*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2003, s. 19-20

¹⁸ Tamtiež, s. 41-46, 95-98

s existenciou početných národnostných menšín a s rastom postkomunistického nacionalizmu.

Dnešná doba sa vyznačuje predovšetkým globalizáciou. V globálnom svete je možné predpokladať, že nacionalizmus v zmysle národného štátu bude nahradený internacionalizmom. Je však možné pozorovať dve tendencie. Na jednej strane globalizácia tlačí na štáty a ich stratu suverenity, prepojovanie, vytváranie nadnárodných zväzkov, na strane druhej však tento vývoj spôsobuje rast nacionalizmu v zmysle snahy o udržanie národného štátu, vyzdvihovanie národných symbolov.¹⁹ Menšinová politika je jedna z oblastí, ktorá odzrkadľuje samotný nacionalizmus vlády, či štátu. Táto práca sa nesústreďuje na rast nacionalizmu obecné, ale na jeho vplyv na vládnu politiku voči menšinám, predovšetkým prostredníctvom jednotlivých, viac či menej nacionalistických politických strán. Slovensko je vhodným príkladom overiť tieto myšlienky. Dôvodom je jeho krátka história existencie, vstup do medzinárodných štruktúr, nacionalistické politické strany a ich ideológia, ktorá stále má značnú popularitu. Práca tak predpokladá, že nacionalizmus vlády je možné pozorovať z veľkej miery v politike voči menšinám.

Problematike vplyvu jednotlivých nacionalizmov na vzťah medzi štátmi a národnostnými menšinami sa venoval aj Rogers Brubaker. Ten hovorí o tzv. „*triadic nexus*“²⁰, trojstrannom vzťahu či prepojení medzi nacionalizujúcim nacionalizmom novovytvoreného štátu, národnostnou menšinou a „materským“ štátom menšiny. Nacionalizujúci nacionalizmus je súbor dynamických politických postojov štátu, ktoré majú tendenciu vidieť seba ako zatiaľ „nezrealizovaný“ národný štát, čo v tomto prípade je aj Slovensko. Ďalším pólom je nacionalizmus národnostnej menšiny. Jedná sa o dynamické politické postoje národnostnej menšiny, ktoré si navzájom konkurujú. Charakterizujú ich tri znaky: verejné vyjadrenie príslušnosti k národnostnej menšine (nedominantnej etnickej skupine v štáte); požiadavka uznania tohto odlišného národa a snaha o isté kultúrne či politické práva.²¹ V prípade tejto práce sa jedná o maďarskú menšinu na Slovensku. Posledným je nacionalizmus externého materského štátu národnostnej menšiny, v tomto prípade Maďarska. Opäť sa jedná o dynamické postoje vnútri tohto subjektu, pričom ich podobnosť tkvie v zdieľaní pocitu príslušnosti k národu naprieč hranicami.²²

Tento vzťah sa neustále mení, vyvíja a ovplyvňuje. Nie je to totiž vzťah troch nemenných subjektov, ale práve vzťah dynamických jednotiek, ktorých názory, postoje vo vnútri

¹⁹ Billig M., *Banal Nationalism*, Sage Publications, London 1995, s. 135

²⁰ Brubaker R., *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University press, New York 2009, s. 4-7, 55-56

²¹ Tamtiež, s. 60

²² Tamtiež s. 67

skupiny nemusia byť jednotné a predovšetkým sa neustále menia. Uprostred tohto trojuholníka je možné predstaviť si práve menšinovú politiku, ktorá na jednej strane predstavuje vzťah štátu k „svojej“ národnostnej menšine, ale na strane druhej je ovplyvňovaná požiadavkami menšiny a tlakom externého „materského“ štátu. Práca sa tak zameria na vplyv týchto dvoch subjektov na menšinovú politiku slovenskej vlády ako reprezentanta možného „nacionalizujúceho“ nacionalizmu „národného štátu“, a to prostredníctvom tlaku Maďarska ako externého „materského“ štátu a zástupcov maďarskej menšiny v podobe maďarských politických strán. Pri porovnaní s menšinovou politikou voči rómskej menšine, bude možné odpovedať aj na otázku, či tento trojstranný vzťah ovplyvňuje politiku voči iným národnostným menšinám – tým, ktoré nemajú svoj „materský“ štát a v rámci tejto teórie za národnostné menšiny ani nie sú považované.

Národnostné a etnické menšiny

Všeobecne prijímaná definícia pojmu menšina neexistuje. Najpresnejšie z nich patria do oboru medzinárodného práva a ich vývoj bol spojený s rozvojom ľudských a menšinových práv. Tieto sa môžu značne líšiť od toho, čo je politológmi považované za národnostnú menšinu. Ako národnostná menšina tak bývajú zväčša označované skupiny, ktoré sú v menšine v inom národnom štáte avšak majú niekde svoj „materský“ štát, podobne ako k nim pristupuje Rogers Brubaker. Potom vyviera otázka, či sa v prípade napr. Rómov (podobným prípadom môžu byť Židia, či iné malé etniká ako Baskovia) jedná o národnostnú menšinu, alebo o etnickú skupinu, etnikum a pod. Dnes bývajú tieto pojmy často chápané aj ako synonymá. Na druhú stranu je však možné pod pojem národnostná menšina zahrnúť viaceré typy etnických skupín. Leoš Šatava rozlišuje štyri hlavné typy, ktoré zahŕňa pod označenie etnická menšina:

- *„Malé etniká, nedisponujú vlastným národným štátom (napr. Lužičtí Srbové, Velšané, Baskové, Rétorománi...).*
- *Časti „státních národů“, žijící mimo mateřskou zemi v jiných státních útvarech (Němci v Dánsku, Maďaři v Rumunsku...).*
- *Etnická společenství, u kterých chybí některé znaky „klasicky“ vyvinutých národů, kupř. Území či standardizovaný jazyk (např. Romové, Židé mimo Izrael).*

- *Specifické prípady, stojící mezi etnickou a etnografickou skupinou (např. Kašubové v Polsku) – někdy i zvláštní náboženské nebo sociální skupiny (Pomaci v Bulharsku, Tinkers/ „Travellers“ / v Irsku a ve Velké Británii aj.).“²³*

Jennifer Jackson-Preece vo svojej práci zhrňuje niekoľko prístupov rôznych autorov predovšetkým z hľadiska možnosti ich objektívnej či subjektívnej definície. Ins Claude hovorí, že národ a národnostná menšina nemôžu byť definované objektívnymi znakmi, ale sú z podstaty subjektívne identity. Iní autori (napr. Laponce, Modeen) kombinovali obe zložky: objektívne charakteristiky (napr. početnosť, jazyková, kultúrna odlišnosť) so subjektívnymi (napr. vôľa uchovať si tieto rozdielne charakteristiky).²⁴

Prvýkrát bol pojem národnostná menšina, ako etnická, jazyková, náboženská, či rasová skupina, použitý na parížskej mierovej konferencii v roku 1919 po prvej svetovej vojne a takisto aj v jednotlivých čiastkových mierových zmluvách s Nemeckom, Maďarskom a Tureckom.²⁵ Odvtedy sa používa na označenie konkrétnej skupiny ľudí v menšinovom postavení, ktorá sa odlišuje od väčšiny. Otázkou je, čo všetko je národnostnou menšinou, čo etnickou skupinou a čo národom. Ich definície nemusia obsahovať explicitné vymenovanie znakov. Jedna z možných definícií hovorí o národnostnej menšine ako o protiklade k štátnemu národu, čo je ten, ktorý utvoril daný štát a mal štátotvorné snahy. Naopak, národnostná menšina tvorí časť iného národa, než je štátotvorný národ.²⁶ Podobne ako v Brubakerovom koncepte, sa definície národnostných menšín môžu v prípade rôznych teórií výrazne odlišovať.

Najviac a najpodrobnejších definícií vzniklo v oblasti medzinárodného práva, predovšetkým v medzinárodných zmluvách a v oblasti ľudskoprávných dokumentov. Zaoberali sa nimi najmä inštitúcie ako OSN, Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti, či Rada Európy. Pre OSN bola menšinová problematika chápaná ako súčasť práce v oblasti ľudskoprávnej. Preto sa snažila o čo najuniverzálnejšiu definíciu pojmu „menšina“.²⁷ O to sa pokúsil medzinárodný súd v roku 1930 a vymedzil menšinu ako „*skupinu osob, které žijí v dané zemi či oblasti a mají svoji vlastní rasu, náboženství, jazyk a tradice a jsou spojovány touto identitou rasy, náboženství, jazyka a tradicí v pocitu solidarity s ohledem na zachování tradic, na vykonávání náboženství, na zajištění výchovy a vzdělávání dětí*“.

²³ Šatava L., *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*, Sociologické nakladatelství Slon, Praha 2009, s. 31-32

²⁴ Preece J. J., *National minorities and the european nation-states system*, Clarendon Press, Oxford 1998, s. 23-26

²⁵ Preece J. J., *Minority rights : between diversity and community*, MA: Polity Press, Cambridge 2005, s. 11

²⁶ Waldenberg M., Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie. In: Hroch M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha 2003, s. 428-429

²⁷ Preece J. J., *National minorities and the european nation-states system*, Clarendon Press, Oxford 1998, s. 17

v souladu s duchem a tradicemi své rasy a na poskytování vzájemné pomoci.“²⁸ Ako poukazuje René Petráš táto definícia považovala za dôležitú hlavne snahu o zachovanie menšinovej identity jej úmyselným prenesením na ďalšiu generáciu. Rovnako bolo konštatované, že sa v prípade menšiny jedná o „otázku faktickú, nikoliv právnú, takže třeba široká definice státního národa v určité zemi bez ohledu na zájem „začleněných“ skupin nemůže bránit posouzení problému jako menšinového.“²⁹

Najrozšírenejšia a najpoužívanejšia je dnes definícia Francesca Capotortiho, ktorá vznikla v rámci OSN.³⁰ Táto práca obsahovala aj prvý pokus o obsiahlejšiu definíciu národnostnej menšiny. Podľa nej je menšina: „skupina obyvateľov v nedominantnej pozícii, ktorá je početne menšia ako zvyšok populácie štátu, ktorej členovia – štátni občania – disponujú odlišnými etnickými, náboženskými, či jazykovými charakteristikami a vykazujú vzájomnú solidaritu v oblasti ochrany ich kultúry, tradícií, náboženstva, alebo jazyka.“³¹ Definícia tak obsahuje objektívne i subjektívne znaky, ako je práve vzájomná solidarita členov. Rovnako zahŕňa občanov či štátnych príslušníkov, ale nevzťahuje sa na pracovných migrantov, utečencov či cudzincov. Tým sa práve viac približuje právnym definíciám, tak aby mohla byť použitá pre medzinárodnoprávne dokumenty, keďže ochrana práv národnostných menšín a migrantov či cudzincov sa rieši samostatne.³² Táto definícia je najrozšírenejšia možno aj z dôvodu jej šírky a tým možnej aplikácie na viacero prípadov.

S konkrétnejšou definíciou prišiel Jules Deschênes: „Skupina občanov štátu, vytvárajúca početnú menšinu v nedominantnej pozícii v štáte, disponuje etnickými, náboženskými, či jazykovými charakteristikami, ktoré sa líšia od zvyšku populácie, má zmysel pre vzájomnú solidaritu, ktorá je motivovaná jednoznačnou kolektívnou vôľou prežiť, a ktorej cieľ je dosiahnuť rovnosť s väčšinou nielen podľa právnej stránky, ale aj v praxi.“³³

Rada Európy definovala pojem menšina až v odporúčaní č. 1201 k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktoré definuje národnostnú menšinu ako: „skupina osôb v jednom štáte, ktoré:

²⁸ Petráš R., Petrův H., Scheu H. C. (eds.), *Menšiny a právo v České republice*, Auditorium, Praha 2009, s. 26

²⁹ Petráš R., *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*, Auditorium, Praha 2012, s. 15

³⁰ „V roce 1971 byl Francesco Capotorti jmenován zvláštním zpravodajem Subkomise pro zabránění diskriminace a ochranu menšin a byl pověřen provedením studie o situaci etnických, náboženských a jazykových menšin.“ Scheu H.K., *Ochrana národnostních menšin podle mezinárodního práva*, Karolinum, Praha 1998, s. 25

³¹ Bruner G., Küppert H., *European options of autonomy: A typology of autonomy models of minority self-governance*, In: Gál K., *Minority governance in Europe*, LGI & ECMI, Budapešť 2002, s. 15

³² Preece J. J., *National minorities and the european nation-states system*, Clarendon Press, Oxford 1998, s. 19

³³ Bruner G., Küppert H., *European options of autonomy: A typology of autonomy models of minority self-governance*, In: Gál K., *Minority governance in Europe*, LGI & ECMI, Budapešť 2002, s. 15

- žijú na území tohto štátu a sú jeho občanmi,
- udržiavajú staré, pevné a trvalé väzby s týmto štátom,
- majú špecifické etnické, kultúrne, náboženské, alebo jazykové charakteristiky,
- sú dostatočne reprezentatívne, a pritom menej početné ako zvyšok populácie alebo regiónu tohto štátu,
- sú odhodlané zo svojej vôle spolu zachovávať to, čo vytvára ich spoločnú identitu, hlavne ich kultúru, ich tradície, ich náboženstvo alebo ich zvyky“³⁴

Táto definícia je obsahom odporúčania, takže nie je pre štát záväzná. Odporúčanie „nemá charakter medzinárodnej zmluvy, môže však byť inkorporované v rámci bilaterálnych dohôd medzi členskými štátmi Rady Európy.“³⁵ V prípade Slovenska tlačila Rada Európy v súvislosti s prijatím za člena tejto organizácie, aby sa týmto odporúčaním inšpirovalo v súvislosti s ochranou národnostných menšín.³⁶ Ani ostatné spomenuté, či nespomenuté definície pre štát nie sú záväzné. Tak ako existuje množstvo rozličných definícií, tak si aj štát sám môže vybrať tú svoju. Táto práca vychádza z definície menšiny ako ju definuje Rada Európy. Obecné je možné hovoriť o národnostnej či etnickej menšine ako o etnicky, nábožensky, či jazykovo odlišnej skupine, ktorá je v nedominantnej a početne menšinovej pozícii oproti zvyšku populácie krajiny.

Problematika národnostných menšín a transformácia politického systému

„Je smutným paradoxom, že jakmile se jednotlivé státy začaly demokratizovat a uvolňovat ze sevření sovětského bloku a komunistického režimu, docházelo často k poměrně rychlému přivení tradičního nacionalizmu a mezistátním sporům o menšinové problémy. Bylo tomu tak i mezi Československem a Maďarskem, kdy jak v roce 1956, tak v roce 1968 se objevovaly úvahy o zásahu Maďarska na jižním Slovensku.“³⁷ Pritom i sám Gellner poukázal na to, že východná postkomunistická Európa neprešla všetkými fázami vývoja nacionalizmu a je otázkou, kam bude jej vývoj smerovať. Juan J. Linz a Alfred Stepan svoj výskum naopak zamerali práve na prepojenie týchto troch prvkov, čím ukázali problematickosť tohto vzťahu. Politiky budovania národného štátu totiž v prípade štátov, ktoré sú na začiatku prechodu k demokracii, môžu zodpovedať nacionalistickým politikám (v zmysle Gellnerovho štát = národ) a tzv. nacionalizujúcemu nacionalizmu Rogersa

³⁴ Rada Európy, Odporúčanie 1201 (1993) vzťahujúce sa k dodatočnému protokolu k Európskej dohode o ľudských právach a právach národnostných menšín, online na <http://www.radaeuropy.sk/?743>, 19.10.2009

³⁵ Pástor Z., *Strany a hnutia maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1989*, Vysoká škola v Sládkovičove, Sládkovičovo 2011, s. 106

³⁶ Ferencuhová B., Rada Európy a menšinová politika Slovenskej republiky v rokoch 2000-2005, In: Šutaj S., *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, UNIVERSUM, Prešov 2005, s. 6

³⁷ Petráš R., *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*, Auditorium, Praha 2012, s. 112

Brubakera. Štát tak zavádza napr. politiku štátneho či úradného jazyka a štátnymi znakmi sa stávajú symboly dominantného národa. Problém demokratickej tranzície v spojitosti s politikou budovania národa spočíva predovšetkým v tom, že demokracia je charakterizovaná občanmi, a teda nie nutne príslušníkmi národa. Juan J. Linz a Alfred Stepan tak práve poukazujú na fakt, že čím je krajina národnostne heterogénnejšia, tým sa politika stáva komplexnejšou – je ťažšie nájsť kompromis.³⁸

Aj napriek tomu, že niektoré spôsoby vyrovnania sa s problematikou nacionalizmu (napr. Gellnerove etnické čistky) nie sú kompatibilné s demokraciou, je demokratická tranzícia možná aj v multinárodných krajinách. Dosiahnuť ju je možné predovšetkým takou politikou štátu, ktorá zabezpečí inkluzívne a rovné občianstvo, a rovné a štátom vynútiteľné individuálne práva pre všetkých. Dôležité je aj zavedenie proporčného volebného systému a zdržanie sa väčšinového, či plebiscitného spôsobu rozhodovania, kde by mohli byť jednotlivé komponenty spoločnosti prehlasované.³⁹ Na príklade Baltických krajín, prezentovali Juan J. Linz a Albert Stepan typológiu stratégií demokratizácie a budovania národného štátu. Vo vzťahu k občanom tak rozlišujú dva prístupy: inkluzívne a exkluzívne občianstvo; vo vzťahu k národu rovnako dve stratégie: národ a občania ako jedno a národ a občania, ktorí nemusia byť totožní. Kombináciou týchto prístupov identifikovali štyri možné prístupy.⁴⁰ Ideálnym aj z pohľadu Slovenska je tak inkluzívny prístup k národnostným menšinám spojený s uznaním menšinových práv a podielom národnostných menšín na správe krajiny.

Integrácia národnostných menšín

Ak je nacionalizmus snahou o jednotu politických a etnických hraníc, tak národný štát vzniká práve touto snahou. Z tohto hľadiska by sa malo jednať o etnicky homogénny útvar. Etnicky homogénnych je však veľmi málo štátov. Porušením princípu nacionalizmu sú práve národnostné menšiny či etnické skupiny. Národný štát teda nie je čisto homogénny, ale znamená vládu dominantnej skupiny nad ostatnými na danom území. Mapa Európy sa dlhodobo menila a jej vývoj sa pravdepodobne ešte nezastavil. Zmenou mapy a tvorbou nových štátov, ktorá bola spojená s rastom nacionalizmu, bolo sa nutné nejakým spôsobom vyrovnat' s národnostnými menšinami. Integráciou menšín je tak možné rozumieť prístupy štátu k jednotlivým menšinám. Tieto prístupy potom ovplyvňujú jednotlivé menšinové politiky vlády.

³⁸ Linz J. J., Stepan A., *Problems of democratic transition and consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996, s. 25

³⁹ Tamtiež, s. 29-34

⁴⁰ Tamtiež, s. 428-430

Vznik národných štátov je spojený s dvoma procesmi: sociálnou mobilizáciou a budovaním národa.⁴¹ Ďalším historickým spôsobom je kultúrna asimilácia, ktorá je buď nevyhnutná⁴², v záujme menšín⁴³, alebo podmienkou fungovania demokracií.⁴⁴ Od 60. rokov prichádzajú teórie, ktoré poukazujú na fakt, že etnická homogenita nie je podmienkou fungujúcej demokracie.⁴⁵ Táto veľká zmena viedla k rozvoju liberálneho revizionizmu a presvedčeniu, že rozvoj štátu je možný iba v mierových podmienkach a tie sú možné iba v prostredí, ktoré umožní menšinám prirodzený kultúrny rozvoj.

Menšinovej integrácii v rámci národných štátov sa venujú teórie integrácie. Aj keď tieto teórie vznikli v spojitosti s príchodom imigrantov mimo Európy, Pavel Barša pripomína, že je možné ich použiť i na nedokončenú, či prerušenú integráciu v rámci jednotlivých európskych štátov. Integrácia má tri roviny: sociálno-ekonomickú, kultúrnu a občiansko-politickú. V kultúrnej rovine je možné rozlíšiť asimiláciu, čo znamená úplné splynutie s väčšinou, „taviaci téglik“, kedy menšina kultúrne ovplyvní väčšinu a kultúrny pluralizmus, kedy si menšina zachová vlastnú kultúru a dôjde iba k občiansko-politickej integrácii. Štvrtou možnosťou na konci spektra je multikulturalizmus ako „*silnejší varianta pluralizmu*“.⁴⁶

V občiansko-politickej rovine je možné rozlíšiť dve formy politickej integrácie: politickú asimiláciu a politickú akomodáciu. V prípade politickej asimilácie, nedochádza k implementácii politiky výberu podľa národnostnej príslušnosti pri obsadzovaní postov v politických stranách, zastupiteľstvách, či štátnej správe.⁴⁷ Ako v prípade maďarskej menšiny na Slovensku sú jej príslušníci zastúpení vo všetkých vrstvách štátnej správy. Sú politicky aktívni, pravidelne prekračujú päťpercentné kvórum pre vstup do parlamentu. Preto by im naopak politika akomodácie, kedy je príslušnosť k národnostnej menšine zámerne braná v úvahu v systéme politickej reprezentácie a štátnej správe, mohla uškodiť. Táto by naopak mohla pomôcť rómskej menšine, ktorá sama nemá v súčasnej dobe výraznejšie šance presadiť sa v rámci občiansko-politického života na Slovensku.

Rovina sociálno-ekonomická má dva protipóly: ekonomickú segregáciu a ekonomickú asimiláciu. V prípade asimilácie dochádza k splynutiu menšiny s väčšinou a jej uplatneniu

⁴¹ Sociálna mobilizácia je nezámerným procesom, ktorý sprevádza rozvoj kapitalizmu a prehlbovanie sociálnych rozdielov. Budovanie národa znamená tvorbu národných symbolov, spoločného výkladu histórie, jednotnú výučbu na školách atď. Barša P., *Politická teorie multikulturalismu*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1999, s. 209-210

⁴² Vytvorená v rámci hegelovsko – marxistickej tradície, pričom vyspelé štáty majú právo civilizovať nevyspelé kmene. Tamtiež, s. 210

⁴³ Britskí liberáli presadzovali názor, že asimilácia je pre menšiny prínosná, pretože ich kultúra je bariérou intelektuálneho rozvoja. Tamtiež, s. 211

⁴⁴ Podľa J.S. Milla nemôžu byť štáty úspešné bez vedomia akejsi národnej jednoty. Tamtiež, s. 211

⁴⁵ Tamtiež, s. 209-214

⁴⁶ Tamtiež, s. 231

⁴⁷ Tamtiež, s. 238-230

v hospodárskej oblasti. K segregácii dochádza ak členovia „znevýhodnené skupiny nemajú žiadne (a pokiaľ ano, pak statisticky zanedbateľné) zastoupenie vo vyšších sociálnych a príjmových kategóriách.“⁴⁸ Aby bola dosiahnutá sociálna a ekonomická asimilácia, mal by byť podiel príslušníkov menšiny a väčšiny v jednotlivých sociálno-ekonomických skupinách rovnaký. Príkladom takejto sociálne a ekonomicky znevýhodnenej skupiny na Slovensku je rómska menšina. Otázkou je, či je takáto úplná sociálno-ekonomická asimilácia žiaduca a možná a neznamená zároveň i nutnosť asimilácie kultúrnej.

Docieliť sociálno-ekonomickú integráciu je možné rôznymi politikami. Barša uvádza dve základné: 1. antidiskriminačné právne normy a ich právna vymáhateľnosť, pomocou ktorých je možné zabrániť diskriminácii v práci, v škole a zabezpečenie rovných práv. 2. integračné politiky, ako napr. afirmatívne akcie a radikálna transformácia, ktorých cieľom je buď zvýšiť podiel menšín v jednotlivých sociálnych skupinách alebo transformovať samotné sociálne skupiny.⁴⁹ Obe tieto nástroje sú používané aj v prípade slovenskej politiky. Z pohľadu tejto práce je však najdôležitejšia kultúrna oblasť. Samozrejme, nie je možné opustiť ani ostatné oblasti, ktoré vytvárajú predpoklady pre úspešné zavádzanie politík v oblasti kultúry a školstva.

V tejto oblasti sa vzťahom väčšiny voči menšine zaoberal Rainer Bauböck. Rozlišuje päť možných postojov väčšiny: rasistický segregacionizmus, rasistický paradox, liberálny asimilacionizmus, liberálny pluralizmus a kultúrny segregacionizmus.⁵⁰ V prípade rasistického segregacionizmu väčšina ani menšina nechcú, aby sa menšina kultúrne asimilovala s väčšinou. Rasistický paradox naopak, vyžaduje po menšine snahu sa adaptovať, aj napriek tomu, že väčšina je v skutočnosti presvedčená o nemožnosti adaptácie menšiny. Dnes sú najrozšírenejšími variantmi liberálny asimilacionizmus, ktorý kultúrnu asimiláciu vyžaduje a umožňuje ju aj menšinám a liberálny pluralizmus či multikulturalizmus, kedy asimilácia je možná a prijateľná, nie je však väčšinou vyžadovaná. Kultúrna segregácia naopak znamená vylúčenie menšiny, ktorá sa asimilovať môže, ale väčšina o to záujem nemá.⁵¹

Menšinové práva

Postavenie menšín a tým aj problematika menšinovej politiky je v rôznych teoretických prácach obsiahnutá len málo. Z veľkej miery sa vzťahuje iba k oblasti menšinových práv

⁴⁸ Tamtiež, s. 235

⁴⁹ Tamtiež, s. 237

⁵⁰ Bauböck R. cit. podľa: Barša P., *Politická teória multikulturalizmu*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1999, s. 232

⁵¹ Barša P., *Politická teória multikulturalizmu*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1999, s. 232-233

a nie priamo politik vlád, či dobrej „governance“. Politika vlády vo vzťahu k menšinám však často vychádza práve z ľudských, či menšinových práv a nadväzuje, dopĺňa, alebo naopak ich potláča. Otázkou je, nakoľko sú menšinové práva súčasťou výskumu ľudských práv, alebo samostatnou disciplínou. Jennifer Jackson-Preece⁵² hovorí o troch možných medzinárodných reakciách na vznik národnostných menšín v spojitosti so vznikom národných štátov. Prvou je vznik systému individuálnych ľudských práv. Druhou je vyriešenie problematiky nacionalizmu tým, že dôjde k zhode etnických a politických hraníc (presídľovaním, či ako píše Ernst Gellner etnickými čistkami). Treťou odpoveďou je systém menšinových práv, ktoré idú za hranice individuálnych ľudských práv. Tie môžu byť ako individuálne, tak aj kolektívne.

Práca vychádza z predpokladu, že menšinové práva sú akýmsi prienikom ľudských práv pričom ich v mnohých oblastiach dopĺňujú. Myšlienka práv menšín je moderná. Vznikla podobne ako väčšina pojmov spájajúcich sa s národom a národnostnou menšinou až v 20. storočí. Dovtedy je možné nájsť zmienky iba o akýchsi zárukách pre menšiny, spojených s vojnami a zmenami územia. Systém menšinových práv však nevznikol hneď.

Najprv po prvej svetovej vojne bol spoločne so Spoločnosťou národov vytvorený systém garancií pre menšiny, ktorý však podporoval zachovanie integrity štátu pred uspokojením menšinových požiadaviek. Tento systém dlho nevydržal a tak po druhej svetovej vojne bol nahradený už systémom menšinových práv, ktoré mali chrániť predovšetkým jednotlivých príslušníkov menšín.⁵³ Keďže sa už jedná o normatívne právne akty, je ťažšie ich limitovať, či ohýbať podľa seba, a aj preto je rozdiel medzi garanciami a právami značný. Možno práve preto systém garancií nevydržal ani 20 rokov a systém práv je zatiaľ stabilnejší.

Na menšinové práva je možné nazerať dvojím pohľadom buď ako na práva, ktoré príslušník menšiny má aj v prípade, že týmto príslušníkom je, a ktoré vyplývajú zo záujmov menšiny a nie sú ničím navyše oproti právam ostatných ľudí (napr. politické právo pre členov politickej strany), alebo ako na práva pre menšiny, ktoré tieto menšiny získali práve preto, že sú menšinami a zvyšok populácie ich nemá.⁵⁴ Práva menšín môžu byť ďalej rozdelené na individuálne a skupinové. Individuálne práva prináležia jednotlivému členovi skupiny a skupinové celej skupine spolu. Kolektívne práva nemajú vysokú podporu predovšetkým štátov, ktoré majú na svojom území početné národnostné menšiny. Udelením kolektívnych práv takýmto menšinám by nebolo možné garantovať, že

⁵² Preece J. J., *National minorities and the european nation-states system*, Clarendon Press, Oxford 1998, s. 38

⁵³ Preece J. J., *Minority rights : between diversity and community*, MA: Polity Press, Cambridge 2005, s. 13-14

⁵⁴ Green L., Internal minorities and their rights, In: Kymlicka W., *The rights of minority cultures*, Oxford University Press, Oxford 1995, s. 259

nebudú ďalej požadovať napr. samostatnosť či pripojenie k „materskému“ štátu.⁵⁵ Systém utvorený po prvej svetovej vojne sa orientoval práve na kolektívne práva, naopak vývoj po roku 1945 sa striktne zameriaval na individuálne a predovšetkým univerzálne ľudské práva. Menšinová legislatíva sa samostatne vyvíjala až neskôr, rovnako však na báze individuálnych práv.

Podľa dôležitosti, či akéhosi odstupňovania je možné hovoriť o tom, že individuálne práva ako nediskriminácia a rovnosť tvoria akýsi základ. Za základom nasledujú špeciálne práva týkajúce sa napr. pozitívnej diskriminácie. Tieto práva sú špeciálne predovšetkým tým, že berú do úvahy rozdielnosť medzi menšinami, a tým lepšie chránia a zlepšujú postavenie národnostných, či iných menšín. Stále je však reč o individuálnych právach. Najvyšším stupňom sú práva skupinové, v prípade národnostných menšín je možné hovoriť o autonómii.⁵⁶

Medzinárodná menšinová legislatíva a politika v praxi

Medzinárodné organizácie (napr. RE, OSN) zaoberajúce sa ľudskými právami, sa snažili o akúsi kodifikáciu práv národnostných menšín vo viacerých medzinárodných dokumentoch. Väčšina menšinových práv spadala a stále spadá pod medzinárodné dokumenty týkajúce sa ľudskoprávných otázok. Teda základné dokumenty ako *Všeobecná deklarácia ľudských práv OSN*, či o päťdesiat rokov neskôr *Európska charta základných práv* riešia okrajovo aj problematiku národnostných menšín. Nevenujú jej však úplnú pozornosť, a preto v takýchto dokumentoch okrem iného chýba aj definícia národnostných menšín. V minulosti sa neprikladal právam menšín ako špecifickej skupine väčší význam. Skôr prevažoval názor o ich príslušnosti pod univerzálne ľudské práva a tým pádom nepotrebnosti samostatných cielených dokumentov. Práve o tomto procese hovorí Kymlicka ako o internacionalizácii multikulturalizmu prostredníctvom medzinárodných organizácií, ktoré formulovali štandardy a normy v oblasti ochrany menšinových práv, pričom multikulturalizmus používa ako označenie širokého spektra integračných a menšinových politík.⁵⁷

Pôvodne sa medzinárodné organizácie venovali univerzálnym ľudským právam, no už v 80. rokoch rezonovala myšlienka o vytvorení samostatného dokumentu venujúceho sa priamo právam menšín. Oproti systému v rámci Spoločenosti národov neexistuje

⁵⁵ Preece J. J., *National minorities and the european nation-states system*, Clarendon Press, Oxford 1998, s. 126

⁵⁶ Bruner G., Küppert H., *European options of autonomy: A typology of autonomy models of minority self-governance*, In: Gál K., *Minority governance in Europe*, LGI & ECMI, Budapešť 2002, s. 17

⁵⁷ Kymlicka W., *Multicultural odyseys. Navigating the new international politics of diversity*, Oxford University press, New York 2007, s. 15-16

v súčasnosti jednotný systém ochrany menšín. Od roku 1990, po zmenách režimov v krajinách východnej a strednej Európy, sa menšinovým právam začali venovať Rada Európy, Európska únia a Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe. Hlavným dôvodom internacionalizácie menšinovej politiky, či multikulturalizmu ako ho chápe Kymlicka, bola otázka bezpečnosti a mieru v Európe. Západné krajiny sa obávali rastu nacionalizmu v krajinách postkomunistickej Európy a verili, že ochrana menšín môže udržať bezpečnosť v regióne. Prvou stratégiou medzinárodných organizácií v rámci ochrany menšín bolo zavádzanie riešení, ktoré sa pri riešení etnických sporov osvedčili v iných krajinách – tzv. „best practises“.⁵⁸ Ako však Kymlicka poukazuje, medzi východným a západným nacionalizmom boli veľké rozdiely. Z bezpečnostného hľadiska sa preto pozornosť venovala najprv otázkam nacionalizmu spojeného s menšinami, ktoré mali svoj materský štát (napr. Maďarsko), pretože to bol potenciálny zdroj konfliktu. Naopak, napr. rómskej menšine nebol venovaný dostatočný priestor. Obrat nastal po vstupe do EÚ, a to s možnou hrozbou hromadnej migrácie Rómov do krajín západnej Európy.

Vstup do EÚ rovnako rozdelil menšinovú politiku nielen na Slovensku na dve etapy. Predvstupové obdobie sa vyznačovalo snahou o splnenie požiadaviek západoeurópskych organizácií a tým aj prijímanie mnohých dokumentov, snahou o zlepšovanie vzťahov s Maďarskom. Po integrácii však už snaha v tejto oblasti nebola natoľko žiaduca a ochladla. Rovnaké správanie platí aj v prípade Maďarska, kde sa mohli nacionalistické tendencie po vstupe do EÚ opäť prejaviť vo väčšej miere.

Jedným z cieľov práce je tak na základe analýz dokumentov a hodnotení ukázať vplyv týchto medzinárodných inštitúcií a dokumentov na menšinovú politiku na Slovensku, ako vo vzťahu k „tradičnej historickej“ maďarskej menšine, tak aj vo vzťahu k Rómom. Pretože ako píše napr. René Petráš: „...pokud se problém dostane na mezinárodní úroveň, výrazně vzrůstá jeho význam a často i nebezpečnost, a to především pokud se menšiny v jednom státě zastane její „mateřská země“, nejhůře pokud menšina žije koncentrovaně při vzájemných hranicích. Ale i u Romů, kteří nemají vlastní stát, může být jejich postavení předmětem mezinárodních sporů...“⁵⁹

Prvým medzinárodným dokumentom venovaným výlučne problematike menšinových práv je *Deklarácia OSN o právach osôb patriacich k národnostným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám* z roku 1992. Táto zavádza základné práva menšín, ako právo na ochranu ich existencie, uchovanie si etnickej, kultúrnej, náboženskej a jazykovej identity a kultúry. Príslušníci národnostných menšín a etnických skupín majú

⁵⁸ Tamtiež, s. 36-37, 45-55, 175

⁵⁹ Petráš R., *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*, Auditorium, Praha 2012, s. 18

právo na používanie svojho jazyka aj na verejnosti a právo vyznávať svoje náboženstvo. Môžu sa združovať, spolupracovať, vytvárať spolky a združenia. Zakazuje sa akákoľvek diskriminácia a štát sa zaväzuje vynaložiť úsilie na jej zabránenie a vytvorenie adekvátnych podmienok.⁶⁰

Ďalšie významné dokumenty sú dielom Rady Európy. Jedná sa o *Európsku chartu regionálnych a menšinových jazykov* z roku 1992, *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín* z roku 1995 a *Odporúčanie Rady Európy č. 1201*⁶¹, ktoré zavádza jednu z prvých definícií národnostných menšín. Venuje sa ďalej opäť jazyku, školám a nediskriminácii. Rámcový dohovor hovorí o rovnosti príslušníkov národnostných menšín, o možnosti slobodného prihlásenia sa k národnostnej menšine, o zákaze diskriminácie, o rovnosti pred zákonom a o podpore a rozvoji kultúry, jazyka, náboženstva a iných prvkov národnostnej identity. Dohovor ďalej zakazuje akúkoľvek diskrimináciu či použitie násilia v tejto oblasti. Menšiny majú možnosť využívať vlastné médiá, využívať vlastný jazyk a vzdelávať sa v ňom. Dohovor sa prednostne venuje práve kultúre, jazyku a vzdelávaniu a zákazu diskriminácie v tejto oblasti.⁶²

Európska charta sa venuje ochrane menšinových a regionálnych jazykov, predovšetkým ich uznaniu, uľahčeniu používania, poskytnutí podpory či ich štúdiu a výskumu. Ďalej spomína aj oblasť kultúry, pričom článok 12 sa venuje podpore jazykov menšín v spojení s podporou kultúry, a to vo vzťahu ku kultúrnym aktivitám a ochrane diel v týchto jazykoch, dabingu, či prekladateľským aktivitám, zabezpečeniu personálneho obsadenia organizácií venujúcich sa ochrane menšinových jazykov a pod. Oba dokumenty sa teda priamo, či nepriamo venujú oblasti kultúry, vzdelávania a jazyka. Avšak aj napriek snahe sa im nepodarilo prerásť a obsahom rozšíriť deklaráciu OSN a v podstate len potvrdili úroveň práv, ktorú zaviedla.⁶³ Prínosom týchto dokumentov pre túto prácu je, že ich prijatím začal proces monitorovania ich plnenia Radou Európy, preto je možné sledovať vývoj menšinovej politiky pod potenciálnym vplyvom týchto hodnotení.

OBSE sa okrem politickej a ekonomickej spolupráce venuje aj činnosti v ľudskoprávnej oblasti. V rámci toho sa zaoberá aj úpravou menšinových práv. Prvýkrát sa im v širšom rozsahu venoval záverečný dokument Kodanskej konferencie z roku 1990. Dokument riešil predovšetkým individuálne práva príslušníkov národnostných menšín: právo na rovnosť,

⁶⁰ Deklarácia OSN o právach osôb patriacich k národnostným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám, Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, online na: <http://www2.ohchr.org/english/law/minorities.htm>, 12.3.2010

⁶¹ Rada Európy, *Odporúčanie 1201 (1993) vzťahujúce sa k dodatočnému protokolu k Európskej dohode o ľudských právach a právach národnostných menšín*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?743>, 12.3.2010

⁶² Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4089.pdf>, 12.3. 2010

⁶³ Preece J. J., *National minorities and the european nation-states system*, Clarendon Press, Oxford 1998, s. 134

slobodnú voľbu národnosti, používanie menšinového jazyka, právo na organizovanie sa v rôznych inštitúciách, slobodného náboženského vyznania.⁶⁴ Obsahuje však aj formulácie, ktoré môžu byť považované za začiatok garancie kolektívnych práv a týkajú sa ochrany identity národnostnej menšiny.⁶⁵ V dokumente je spomenutá aj autonómia menšín, avšak veľmi vágne, len ako jedna z možností dosiahnutia cieľa ochrany a podpory národnostnej menšiny. Scheu poukazuje na to, že táto nejasná formulácia ukazuje na jednej strane na fakt, že štáty o tejto forme riešenia problematiky národnostných menšín ani neuvažovali, no na druhej strane na to, že existuje skupina štátov, ktoré sa usilovali o ďalší vývoj v oblasti autonómie národnostných menšín v Európe.⁶⁶

OBSE ďalej založila úrad *Vysokého komisára pre národnostné menšiny (HCNM)*. Úrad vznikol v roku 1992 v snahe, čo najskôr a najefektívnejšie identifikovať národnostné konflikty a pomáhať v ich rýchlom a mierumilovnom riešení. Čo sa týka menšinových a ľudských práv, v značnej miere sa venuje kontrole a snahe o dodržiavanie medzinárodných dokumentov zo strany členských štátov. V oblasti vzdelávania národnostných menšín je nutné spomenúť *Haagske odporúčania Vysokého komisára OBSE pre menšiny a Dôvodovú správu z roku 1996*. „*Odporúčania týkajúce sa práv na vzdelávanie národnostných menšín sa pokúšajú vyjasniť relatívne priamymi formuláciami obsah práv vzdelávania menšín vo všeobecne platných situáciách, v ktorých je HCNM zaangažovaný*“⁶⁷.

Európska integrácia a jej inštitúcie neboli založené ako systém ochrany ľudských práv. Na túto oblasť sa zamerala, až keď sa stala aktuálnou otázka rozširovania o bývalé krajiny tzv. východného bloku. Menšinová problematika sa stala súčasťou prístupových *Kodanských kritérií*, ktoré síce nie sú právne akty, mali však veľký vplyv na implementáciu medzinárodného práva do vnútroštátnej legislatívy a aj na zmenu menšinovej politiky. Politickou podmienkou prístupu bola stabilita demokratických inštitúcií, ochrana ľudských práv a ochrana menšín. Plnenie tohto a aj ostatných kritérií bolo predmetom každoročného hodnotenia (*Regular Reports on Progress towards Accession*) až do roku 2003, kedy sa rozhodlo o vstupe desiatich nových krajín, z toho osem krajín strednej Európy a medzi nimi aj Slovenska. Kodanské kritériá však nezavádzali „menšinovú problematiku“ do európskeho práva, týkalo sa to iba kandidátskych krajín, ktoré tieto podmienky museli splniť.

⁶⁴ OSCE, *Document of the Coenhangen meeting of the conference on the human dimension of the CSCE*, 1990, online na <http://www.osce.org/odihr/elections/14304>, 25.2.2013

⁶⁵ Scheu H.K., *Ochrana národnostných menšín podľa mezinárodného práva*, Praha: Karolinum 1998, s. 36

⁶⁶ Tamtiež, s. 37

⁶⁷ OBSE, *Háagske odporúčania týkajúce sa práv na vzdelávanie národnostných menšín a vysvetľujúca správa*, Nadácia pre medzietnické vzťahy, Hág 1996, online na: http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2700_sl.pdf, 12.3.2010

Spoločnou legislatívou v tejto oblasti sa stala v roku 2000 prijatá *Smernica o rasovej rovnosti* (The EU race equality directive)⁶⁸ Táto legislatíva sa týkala predovšetkým zákazu diskriminácie z dôvodov rasového pôvodu. Je prvým legislatívnym aktom v oblasti výlučne menšinových práv. Smernica rozoznáva štyri oblasti rasovej diskriminácie: Priamu diskrimináciu, nepriamu diskrimináciu, obťažovanie a chovanie spočívajúce v navádzaní na diskrimináciu osôb na základe rasy alebo etnického pôvodu. Inak štáty EÚ riešia menšinovú problematiku prostredníctvom Rady Európy a OBSE. EÚ sa tejto problematike hlbšie nevenuje a necháva ju v ich kompetencii. V súčasnosti sa žiadna inštitúcia nevenuje skupinovým menšinovým právam. Vzhľadom na ich možnú konfliktnosť (napr. autonómia) sa úsilie zameriava na individuálne práva národnostných menšín a etnických skupín.

Legislatívny rámec menšinovej politiky na Slovensku

Oblasť menšinového práva je zakotvená primárne v Ústave. Podľa nej sú si všetci ľudia rovní, každý má právo na slobodné prihlásenie sa k národnosti a základné práva a slobody „sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať...[...]Každý má právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti. Zakazuje sa akékoľvek ovplyvňovanie tohto rozhodovania a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnárodňovaniu.“⁶⁹ Národnostným a etnickým menšinám sa priamo venuje štvrtý oddiel Ústavy, podľa ktorého nesmie byť príslušnosť k národnostnej menšine nikomu na ujmu, a ktorý zaručuje národnostným menšinám rozvoj ich kultúry, právo používať materinský jazyk, šíriť v ňom informácie a vzdelávať sa v ňom. Výkon týchto práv však nesmie viesť k ohrozeniu územnej celistvosti a zvrchovanosti Slovenskej republiky.⁷⁰

Slovensko je takisto viazané medzinárodnými dohovormi, ktoré sa týkajú ochrany práv národnostných menšín. Tam patrí *Európska charta regionálnych a menšinových jazykov* a *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín Rady Európy*. Ochranu práv národnostných menšín obsahujú aj viaceré medzištátne zmluvy ako *Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou* a *Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Maďarskej republiky o vzájomnej*

⁶⁸ *Smernica Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod*, online na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:32000L0043:SK:PDF>, 12.3.2010

⁶⁹ Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

⁷⁰ Tamtiež

podpore národnostných menšín v oblasti vzdelávania a kultúry. Postavenie menšín upravujú aj parciálne zákony, napr. o používaní jazykov národnostných menšín⁷¹, o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín⁷², o mene a priezvisku⁷³, o štátnom jazyku⁷⁴, o matrikách⁷⁵ atď.

Menšinová politika ako súčasť verejnej politiky

Na verejnú politiku je možné sa pozerat' z dvoch uhlov pohľadu. Na jednej strane ako na vednú disciplínu, ktorá zasahuje do viacerých vedných disciplín. Vznikla len nedávno, skúma a analyzuje verejnú politiku ako činnosť. Potůček ju charakterizuje ako: „...disciplínu propracovávající a aplikující výkladové rámce sociologie, ekonomie, politických věd, práva, teorie řízení a dalších oborů k analýze zájmů vážících se na řešení diferencovaných sociálních problémů. Věnuje se přitom především institucionálnímu zprostředkování těchto procesů veřejným, občanským a do jisté míry i soukromým sektorem v poloze. Která je využitelná politickou praxí.“⁷⁶

Druhý význam sa týka verejnej politiky ako činnosti vlády, štátnych orgánov. Tú definoval napr. Peters ako „souhrn činností vlády přímo nebo nepřímou působících na občany, operující na třech úrovních: politická rozhodnutí, produkty politiky a důsledky politiky.“⁷⁷ Jedná sa o pôsobenie výkonnej moci na veci verejné a chod štátu v jednotlivých oblastiach, ktoré sa viac či menej pretínajú. Sociálna oblasť súvisí s politikou zamestnanosti a zároveň sa môže dotýkať aj života menšín. Časť verejnej politiky, ktorá sa venuje menšinám a ovplyvňuje ich život je možné nazvať politikou menšinovou. Tá v sebe zahŕňa množstvo oblastí, od sociálnej politiky (predovšetkým Rómovia), kultúrnej politiky, až po politiku v oblasti poľnohospodárstva (na Slovensku predovšetkým maďarská menšina).

Menšinová politika je súhrn činností vlády od rozhodnutia, cez aplikáciu, až po jej kontrolu vo všetkých oblastiach verejnej politiky, ktoré súvisia s akýmkoľvek menšinami. Práca sa venuje menšinovej politike iba voči národnostným menšinám, táto býva niekedy označovaná aj ako národnostná politika. Tá však evokuje aj politiku voči štátnotvornému národu, preto text využíva skôr pojem menšinová politika, i keď pre účely tohto textu sú obe pojmy definované rovnako, a preto aj zameniteľné. V rámci oblastí pôsobenia sa práca

⁷¹ 184/1999 Z. z., Zákon o používaní jazykov národnostných menšín

⁷² 191/1994 Z. z., Zákon o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín

⁷³ 300/1993 Z. z., Zákon o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov

⁷⁴ 270/1995 Z. z., Zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

⁷⁵ 154/1994 Z. z., Zákon o matrikách v znení neskorších predpisov

⁷⁶ Potůček M., LeLoup L. T., Přístupy k veřejné politice, In: Potůček a kol., *Veřejná politika*, Slon, Praha 2005, s. 21

⁷⁷ Peters B. G., American public policy, Chatham, NJ, Chatham house, cit. podľa: Potůček M., LeLoup L. T., Přístupy k veřejné politice, In: Potůček a kol., *Veřejná politika*, Slon, Praha 2005, s. 9

zameria na menšinovú politiku vlády v oblasti kultúry a vzdelávania. Dôvodom je predovšetkým fakt, že tieto oblasti sa dotýkajú všetkých menšín (čo neplatí napr. pre oblasť sociálnej politiky) a majú rôznu relevanciu pre rôzne menšiny. Druhým dôvodom je, že tieto oblasti je možné striktne oddeliť od kultúrnej a školskej politiky pre väčšinovú populáciu. Nakoniec tieto oblasti nepatria medzi najpopulárnejšie a neexistuje mnoho takýchto analýz.

Stranícky systém Slovenska z pohľadu národnostných menšín

Stranícky systém na Slovensku je označovaný aj ako nestabilný.⁷⁸ Neustále dochádza k spájaniu a rozdeľovaniu politických strán. Takmer v každých parlamentných voľbách sa do parlamentu prebojuje novovytvorená strana. K nestabilite systému tak prispieva značná rozdrobenosť a časté štiepenie politických strán. Vývoj stranického systému bol poznačený aj špecifickosťou konfliktných línií. Po roku 1989 sa síce vytvorili aj na Slovensku klasické delenia ako centrum - periféria, štát - cirkev a pre postkomunistické krajiny typická línia transformácie, postupne až do roku 1998 však rástla na význame línia mečiarizmus – antimečiarizmus. Silný konfliktný potenciál malo na Slovensku vždy i delenie nacionalistické, ktoré rozdeľovalo spoločnosť na základe etnickej príslušnosti.

Nacionalistickú konfliktnú líniu reprezentujú na jednej strane predovšetkým národne orientovaná Slovenská národná strana, ale aj ostatné slovenské politické strany⁷⁹ a na strane druhej maďarské politické strany (SMK a Most-Híd). Tento konflikt je v slovenskej spoločnosti veľmi silný. Jeho význam stúpal aj v závislosti od zloženia vládnych koalícií, parlamentu a vlád v Maďarsku. Národnú agendu však postupne prebrali aj ďalšie významné politické strany na Slovensku. SNS, SMER-SD a HZDS-L'S sú na Slovensku niektorými autormi (Grigorij Mesežnikov, Oľga Gyarfášová, Peter Učeň) aj ako národne populistické. Národný populizmus v tomto zmysle predstavuje prepojenie populistického oslovenia voličov s určitými etnicko-nacionálnymi prvkami.⁸⁰ Pre nacionálno-populistický apel sú charakteristické štyri oblasti tém: charakter štátu, presadzujúci etatizmus a etnicko-nacionálny prístup; interpretácia národných dejín charakteristická mytologizáciou a etnizáciou; vzťah k národnostným menšinám, obzvlášť potom konfliktné vnímanie slovensko-maďarských vzťahov a v oblasti menšinových práv presadzovanie názoru, že na

⁷⁸ Kopeček L., Slovensko, In: Strmiska, M. a kol., *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranícko-politických systémů*, Portál, Praha 2005, s. 475

⁷⁹ V prípade tohto delenia dochádzalo a stále v niektorých prípadoch dochádza k spájaniu strán ideologicky vzdialených naprieč politickým spektrom voči maďarským stranám.

⁸⁰ Mesežnikov, G., Gyarfášová, O., *Národný populizmus na Slovensku*, IVO, Bratislava 2008, s. 7

Slovensku sú menšinové práva upravené nadštandardne; vzťahy s Maďarskom ako „materskou“ krajinou etnických Maďarov na Slovensku, ktorým chýba prvok spolupráce.⁸¹

⁸¹ Tamtiež, s. 12-36

2 Národnostné menšiny na Slovensku

Máloktorá krajina na svete je etnicky plne homogénna. Väčšinu štátov tvorí štátotvorná väčšina a aj národnostné menšiny, etnické skupiny či etniká. V tomto ohľade je Slovensko v strednej Európe veľmi heterogénnou krajinou. Žije tam viac než desať rôznych národnostných menšín⁸², líšiacich sa od seba a aj od majority, jazykom, kultúrou, socioekonomickými charakteristikami či politickou participáciou jej príslušníkov. Nielen preto si národnostné menšiny zaslúžia pozornosť. Rovnako vzniká dopyt po definovaní vzťahu medzi väčšinou a národnostnou menšinou. Vzťah štátu k menšinám však nie je tvorený iba danou vládnu garnitúrou, ale aj vplyvom zahraničia, domácimi nevládnymi organizáciami a samotnými príslušníkmi menšín.

Rómska a maďarská národnostná menšina presiahli počtom príslušníkov hranicu, kedy už nie je možné neprikladať ich požiadavkám väčší význam. Maďarská menšina má podľa posledného sčítania obyvateľstva viac než 450 tisíc príslušníkov, čo je 8,5% slovenskej populácie. Pri počte príslušníkov rómskej menšiny dochádza k problému, kedy sa skutočný počet Rómov výrazne odlišuje od počtu získaných pri sčítaní obyvateľov. Podľa posledného sčítania ľudu z roku 2011 sa k rómskej menšine prihlásilo iba niečo málo nad 100 tisíc obyvateľov, čo sú len 2% populácie. V skutočnosti však odhady odborníkov hovoria o 320-480⁸³ tisícovej menšinovej skupine, čo by znamenalo ich podiel 6-9%. Pre nasledujúce charakteristiky maďarskej a rómskej národnostnej menšiny sú použité dáta zo sčítania obyvateľov z roku 2011 a v prípade podrobnejších údajov dáta zo sčítania obyvateľov z roku 2001, keďže tak podrobné údaje z roku 2011 ešte nie sú v súčasnosti podľa informácií štatistického úradu k dispozícii. Cieľom tejto kapitoly je stručná charakteristika menšín v rôznych oblastiach, pričom text sa venuje obdobiu rokov 1993 až 2010, preto použitie dát z roku 2001 nie je problémom.

2.1 Maďarská národnostná menšina

História

Vzťah medzi Maďarskom a Slovenskom sa historicky utváral v rôznych obdobiach. Jeho vývoj dodnes udáva charakter nielen slovensko-maďarských medzinárodných vzťahov, ale

⁸² Tie, ktoré boli oficiálne uznané za národnostné menšiny.

⁸³ B. Vaňo odhaduje rómsku populáciu na 400 tisíc, I. Radičová a R. Rosinský uvádzajú 320 tisíc a T. Loran až 480 tisíc Rómov na Slovensku. Loran. T., Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalostného trhu práce, In: Lelkes G., Tóth K., *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2007*, Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008, s. 18

aj vzťahov medzi slovenskou väčšinou a maďarskou národnostnou menšinou na Slovensku. Takmer tisíc rokov žili na území (nielen) Slovenska spoločne Maďari a Slováci v rámci Habsburskej monarchie. Na prelome 18. a 19. storočia došlo k prvým národnostným sporom, a to v súvislosti so vznikom národov a národnostným uvedomovaním Maďarov a neskôr i Slovákov. Spočiatku sa slovenské národnostné požiadavky týkali iba politických práv a jazyka. Po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní však nedošlo k uvoľneniu pomerov týkajúcich sa iných národov v monarchii iba Maďarov. Naopak nastúpila ešte tvrdšia maďarizačná politika. Rušili sa slovenské školy, jediným oficiálnym jazykom bola maďarčina. V samotnom Uhorsku tvorila v tom čase maďarská väčšina početne menšinu, čo mohlo byť príčinou obáv Maďarov pred asimiláciou s ostatnými kultúrami v Uhorsku.

Po prvej svetovej vojne sa situácia obrátila a Maďarsko sa muselo, ako porazený štát, vzdať značnej časti svojho územia. Prišlo tak o dve tretiny územia a asi tri milióny obyvateľov. Tým sa stalo národnostne takmer homogénnym štátom a zároveň vznikla v susedných štátoch najväčšia národnostná menšina v strednej Európe. Maďari sa naopak s touto „tragédiou“ nikdy nedokázali vyrovnáť, brali to ako nespravodlivosť a diktát veľmocí. Pri prvej možnej príležitosti boli pripravení tento stav zvrátiť. Tá sa naskytla formou Viedenskej arbitráže, kedy Maďarsko v spolupráci s Hitlerom získalo späť značnú časť územia.

Koniec druhej svetovej vojny a porážka Nemecka umožnili znovuoobnovenie Československa a nastolili otázku riešenia menšinovej problematiky. V prípade Nemcov v Čechách bolo preferované tzv. „generálne riešenie“ a teda ich odsun. V prípade maďarskej menšiny sa táto možnosť nepresadila, a preto sa situácia riešila napr. reslovakizáciou, vzájomnou dohodou o výmene obyvateľstva a odsunom Maďarov do Českého pohraničia. Riešenie bolo spojené s tzv. „Benešovými dekrétmi“. Jednalo sa predovšetkým o dekrét č. 33/1945, kedy *„československí štátni občania národnosti nemeckej, alebo maďarskej, ktorí podľa výnosov „cudzej okupačnej moci“ nadobudli štátnu príslušnosť nemeckú alebo maďarskú, stratili dňom nadobudnutia takejto štátnej príslušnosti československé občianstvo. Ostatní československí občania nemeckej alebo maďarskej národnosti stratili československé občianstvo dňom nadobudnutia platnosti dekrétu.“*⁸⁴ Týmto dekrétom tak boli umožnené masové odsuny týchto obyvateľov. Dekréty sú dodnes výrazným sporom, ktorý udáva ráz slovensko-maďarským vzťahom. Celá ich vzájomná história tak výrazne ovplyvňuje súčasnosť. Na jednej strane sú stále

⁸⁴ Olejník, M., Genéza konceptu „kolektívnej viny“ ako základu Benešových dekrétov a nariadení SNR vzťahujúcich sa k postaveniu tzv. neslovanských menšín, In: Šutaj Š., *Dekrety Edvarda Beneše v povojnovom období*, Universum, Prešov 2004, s. 25-26

obavy pred možnými revizionistickými snahami, na strane druhej spolupatričnosť s príslušníkmi národa v iných štátoch a obava pred možným potlačovaním ich práv.

Maďarsko-slovenské vzťahy tak boli vždy ovplyvnené históriou a predovšetkým snahou Maďarska nejakým spôsobom sa podieľať na živote maďarských menšín v okolitých štátoch. V období rokov 1945 až 1989 bola táto politika potlačená internacionalizmom a národnostné konflikty tak nemali možnosť prenikať na povrch. „...oficiální komunistický internacionalismus byl přece jen vhodnější platformou pro slušné soužití než často divoký či trapný nacionalismus starší doby, přestože skutečný postoj zemí bloku k menšinám byl leckdy dost tvrdý...[...]Tento nezáměr o vlastní menšiny za hranicemi, pokud žily rovněž ve státě bloku, se však začal mírně měnit již v sedmdesátých a osmdesátých letech, zejména v případě Maďarska.“⁸⁵ To sa ešte výraznejšie zmenilo po roku 1989, kedy spoločne s demokratizáciou prišiel i nacionalizmus, častokrát prepojený aj s ťažkou ekonomickou situáciou krajín. Vzťah Maďarska a Slovenska sa výrazne zmenil po rozpade Československa, kedy Maďarsko vycítilo, že možnosť ovplyvniť politiku štátu, ktorý má 5 miliónov obyvateľov a 10% podiel Maďarov bude ďaleko ľahšie ako v prípade 15 miliónového Československa. Aj preto sa primárnym cieľom tejto maďarskej politiky stalo hlavne Slovensko a Srbsko, a nie napr. niekoľkokrát väčšie Rumunsko.⁸⁶

Demografia

Počet príslušníkov maďarskej menšiny stabilne klesá už od vzniku Prvej republiky. V roku 1921 bolo na Slovensku 650 597 obyvateľov maďarskej národnosti, čo bolo 21,68% populácie.⁸⁷ V roku 2011 podľa sčítania obyvateľstva len 458 000, čo je už iba 8,5%.⁸⁸ Ich počet sa síce znížil iba o 129 597 obyvateľov, znamená to ale pokles takmer o 20%. Naopak počet obyvateľov Slovenska vzrástol z 3 miliónov na 5,39 miliónov, čo je takmer 80% nárast.⁸⁹ Tabuľka 2.1 obsahuje údaje o vývoji počtu obyvateľov maďarskej národnosti na Slovensku od roku 1910. Najprv počet príslušníkov maďarskej menšiny klesal až do roku 1950, čo môže byť vysvetlené vojnovými udalosťami, ale aj obavami

⁸⁵ Petráš R., *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*, Auditorium, Praha 2012, s. 112

⁸⁶ Tamtiež, s. 192

⁸⁷ Liszka J., *Národopis Maďarov na Slovensku*, Fórum inštitút pre výskum menšín - Vydavateľstvo Lilium Aurum, Komárno - Dunajská Streda 2003, online na http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=&Data_Id=47&link=../publ/interethnica/5/interethnica5,,&Mid=&Lev=&Ind=5&sword=&sgroup=&spublsor=&SearchPubl=&P=index,sl, 21.10.2009, s. 117

⁸⁸ Štatistický úrad SR, *Obyvateľstvo SR podľa národnosti - sčítanie 2011, 2001, 1991*, online na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=50048>, 21.7.2012

⁸⁹ Gyurgyík L., *Zmeny v demografickej, sídelnej a sociálnej štruktúre Maďarov na Slovensku*, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1984-2004). Súhrnná správa*. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie., Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 156

Maďarov pred prihlásením sa k maďarskej národnosti.⁹⁰ V roku 1950 znamenal najväčší pokles obyvateľov maďarskej národnosti. Toto číslo výrazne ovplyvnil vývoj povojnových udalostí.

Tabuľka 2.1: Vývoj počtu obyvateľov maďarskej národnosti na území Slovenska v rokoch 1910 - 2011

Rok	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1991	2001	2011
Počet v tis.	884	651	592	355	519	552	567	521	458
%	30,29	21,68	17,79	10,3	12,43	12,17	10,76	9,7	8,5

Zdroj: Štatistický úrad SR a Liszka J., *Národopis Maďarov na Slovensku*, s. 117, vlastná úprava

Nasledujúca tabuľka 2.2 ukazuje podiel príslušníkov maďarskej menšiny podľa jednotlivých krajov a ich zmeny v rokoch 1991 a 2011 podľa sčítania ľudu. Je možné sledovať celkový pokles podielu maďarskej menšiny na území Slovenska.

Tabuľka 2.2: Počet a podiel obyvateľov maďarskej národnosti podľa jednotlivých krajov 1991 a 2011

Kraj	1991			2011			Rast/pokles	
	Počet všetkých ob.	Maď. národn.	Podiel %	Počet všetkých	Maď. národn.	Podiel %	Počet	Podiel %
Bratislavský	606 351	32 938	5,4	602 436	23 888	4,0	-9 050	-27,5
Trnavský	541 992	134 205	24,8	554 741	120 784	21,8	-13 421	-10,0
Trenčiansky	600 575	1 268	0,2	594 328	797	0,1	-471	-37,1
Nitriansky	716 846	216 414	30,2	689 867	169 460	24,6	-46 954	-21,7
Žilinský	668 771	717	0,1	688 851	553	0,1	-164	-22,9
Banskobystrický	659 320	85 427	13,0	660 563	67 596	10,2	-17 831	-20,9
Prešovský	739 264	803	0,1	814 527	646	0,1	-157	-19,6
Košický	741 216	95 524	12,9	791 723	74 743	9,4	-20 781	-21,8
Spolu	5 274 335	567 296	10,8	5 397 036	458 467	8,5	-108	-19,2

Zdroj: Štatistický úrad SR a Gyurgyík L., *Zmeny v demografickej, sídelnej a sociálnej štruktúre Maďarov na Slovensku*, s. 163, vlastná úprava

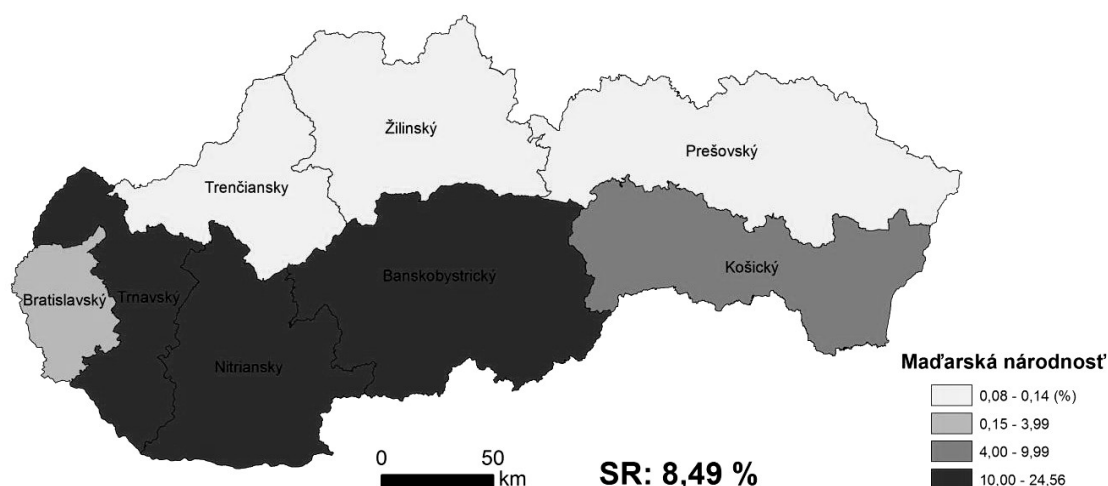
Z tabuľky 2.2 a mapy 2.1 vyplýva, že osídlenie maďarskej menšiny je kompaktné. Kraje, kde je maďarská menšina najpočetnejšia, sú kraje južného Slovenska, predovšetkým Nitriansky a Trnavský kraj. Medzi kraje s najnižším podielom maďarskej menšiny patria Prešovský a Žilinský kraj. Tieto údaje vypovedajú aj o (pre maďarskú menšinu)

⁹⁰ Tamtiež, s. 156

nevýhodnom územnosprávnom členení Slovenska, ktoré nevytvára ani jeden kraj s väčšinovým podielom maďarskej menšiny, a to aj napriek faktu, že táto menšina je na juhu Slovenska veľmi početná a jej podiel sa v mnohých obciach blíži 100%.

Maďarská menšina obýva územie súvislého pásu na Južnom Slovensku pozdĺž hraníc s Maďarskom. Toto územie je možné rozdeliť na tri časti. Prvú časť tvorí oblasť juhozápadného Slovenska, Poddunajskej nížiny okolo okresov Komárno a Dunajská Streda. Druhú časť tvorí centrálna oblasť južného Slovenska, Slovenské Rudohorie a okres Rimavská Sobota. Na juhovýchodnom cípe Slovenska je posledná tretia časť okolo okresu Trebišov. Najviac obyvateľov maďarskej národnosti sa sústreďuje v prvej oblasti na západe Slovenska. Pás obývaný príslušníkmi maďarskej menšiny tvorí kompaktný celok a tým umožňuje lepšiu spoluprácu a možnosti zachovania maďarskej identity, kultúry a jazyka. Obyvateľstvo tohto pásu tvorí z jednej tretiny maďarská menšina.

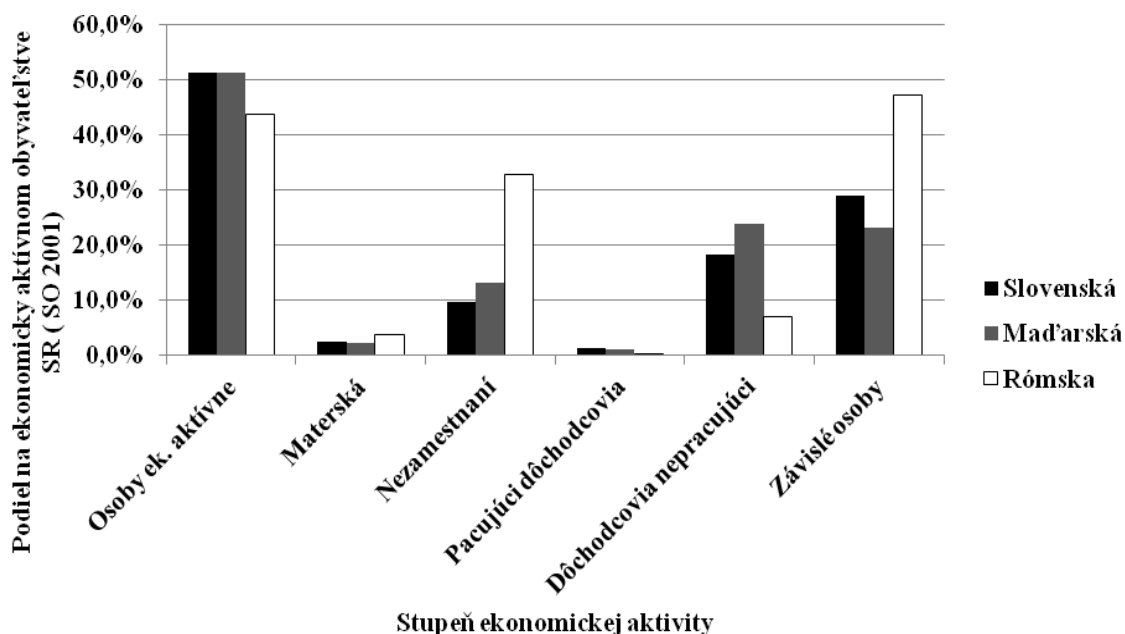
Mapa 2.1: Podiel obyvateľstva maďarskej národnosti v okresoch Slovenska podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011

Zdroj: Štatistický úrad SR, Obyvateľstvo v Slovenskej republike a krajoch SR. Vybrané výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, online na <http://portal.statistics.sk/files/def.def.obyvateľstvo-slovenskej-republiky-krajoch-sr.pdf>, 21.7.2012

Táto oblasť sa vyznačuje nižšou hustotou osídlenia, chýbajú väčšie mestá. Charakteristická je vyššia nezamestnanosť. (viď Graf 2.1) V roku 2001 bola, podľa údajov Sčítania obyvateľov, nezamestnanosť maďarskej menšiny okolo 13%, medzi občanmi slovenskej národnosti okolo 9%. Je možné vypožorovať aj tendenciu k starnutiu obyvateľov hlásiacich sa k maďarskej menšine oproti obyvateľom Slovenskej národnosti. Medzi maďarskými obyvateľmi je viac dôchodcov a menej závislých osôb.

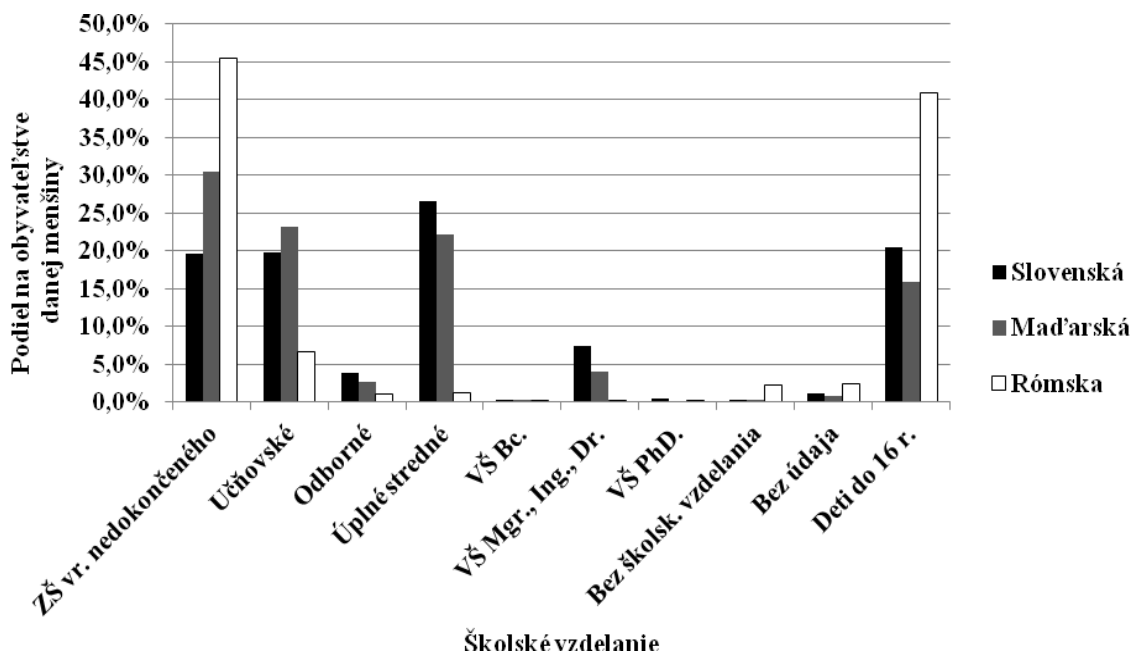
Graf 2.1: Podiel obyvateľov slovenskej, maďarskej a rómskej národnosti podľa stupňa ekonomickej aktivity na ekonomicky aktívnom obyvateľstve podľa SO 2001 (v %)

Zdroj: Štatistický úrad SR, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2001, vlastná úprava

Medzi obyvateľstvom prevláda nižšie vzdelanie (viď Graf 2.2). Aj tento fakt je možné odôvodniť vidieckym charakterom územia a vysokým podielom zamestnanosti v sektore poľnohospodárstva.

Graf 2.2: Podiel obyvateľov slovenskej, maďarskej a rómskej národnosti podľa dosiahnutého školského vzdelania podľa SO 2001 (v %)

Zdroj: Štatistický úrad SR, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2001, vlastná úprava

Školstvo a vzdelávanie

Maďarská menšina má na Slovensku značne rozvinutú sieť škôl s vyučovacím jazykom maďarským. V roku 1989 bolo 8 maďarských gymnázií a 16 stredných odborných škôl. Hneď po roku 1989 si maďarská menšina začala budovať ucelený systém vzdelávania a kompletnú školskú sieť. Aj keď sa tento proces nezaobišiel bez komplikácií, dnes už je možné vidieť rozvinutú sieť materských, stredných a základných škôl, vrátane súkromných s vyučovacím jazykom maďarským. V roku 2003 bola vytvorená aj prvá maďarská vysoká škola na Slovensku – Univerzita J. Selyeho v Komárne. Univerzita má v súčasnosti tri fakulty: pedagogickú, ekonomickú a reformovanú teologickú. Okrem toho vyučovanie v maďarskom jazyku prebieha aj na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzite Komenského v Bratislave a Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, kde sú pripravovaní aj učitelia pre maďarské školy.

Maďarská menšina sa oproti ostatným národnostným menšinám na Slovensku vyznačuje aj vysokou mierou sebeidentifikácie a aktivity, či už v kultúrnej, vo vzdelávacej alebo aj politickej sfére. Je možné nájsť hneď niekoľko dôvodov. Jednak je to silná „maďarská identita“, predovšetkým v podobe jazyka. Ten je hlavným identifikačným a najviac

odlišným znakom tejto menšiny. Aj vďaka jeho výraznej odlišnosti oproti jazyku slovenskému, ale aj iným stredoeurópskym jazykom, si ho dokázala väčšina Maďarov udržať. Ďalším dôvodom je viac menej kompaktné osídlenie územia. Maďarská menšina tvorí ucelenú skupinu s vlastným jazykom, ktorá nemá tendencie k asimilácii. Oproti ostatným slovenským menšinám má tak vyššie ciele a medzi jej požiadavky nepatrí iba samotné zachovanie kultúry, či udržanie vlastnej identity. V najbližšej dobe totiž nehrozí jej asimilácia. Cieľom je predovšetkým zlepšovanie postavenia a zvyšovanie práv menšín. V porovnaní k rómskej menšine sa nejedná ani o špecifické sociálne či ekonomické požiadavky.

Spolky, hnutia, združenia a politické strany

Čo sa týka občianskej spoločnosti, rôznych organizácií a politických zoskupení, je maďarská menšina aktívna. Týka sa to predovšetkým oblasti kultúrnej a školskej politiky, či politiky poľnohospodárstva⁹¹. Oficiálne nie je možné určiť koľko, a ktoré organizácie sú menšinové a maďarské.⁹² Je možné ich však rozdeliť na organizácie politické a nepochitické. Tieto organizácie sú pre potreby tejto práce súhrnne nazvané „maďarské organizácie“, aj keď členstvo v nich nie je určené etnicky, jedná sa o organizácie venujúce sa maďarskej menšine.

CSEMADOK

Najznámejšou kultúrnou maďarskou organizáciou na Slovensku je spolok CSEMADOK. CSEMADOK vznikol už v roku 1949, ako kultúrny spolok na podporu a rozvoj kultúry na južnom Slovensku. Pôsobil v rámci výchovno-vzdelávacej a záujmovo-umeleckej činnosti. Jeho úlohou bolo predovšetkým podporovať ideovú výchovu, právnu výchovu, divadlá a folklór. Fungoval pri ňom aj historický a vlastivedný úsek.⁹³ Spolok združoval veľkú časť príslušníkov maďarskej národnosti. Zastrešoval rôzne časopisy, umelecké súbory či mládežnícke kluby. Ako jediný spolok združujúci maďarskú menšinu pred rokom 1989, sa stal hlavným diskusným fórom o nespokojnosti voči ústrednej oficiálnej menšinovej politike. Obdobie normalizácie znamenalo pre menšiny a hlavne maďarskú potlačenie ich práv. Obmedzovaná bola predovšetkým činnosť spolku CSEMADOK. V priebehu

⁹¹ Vzhľadom na vidiecky charakter územia južného Slovenska

⁹² Oficiálnu databázu neziskových organizácií rôznych právnych foriem vedie na Slovensku ministerstvo vnútra, ktoré však nevedie evidenciu podľa národnostných charakteristík.

⁹³ Paukovič V.- Kita J., Národnostná kultúra a národné vedomie u obyvateľstva maďarskej národnosti v Česko-Slovensku, In: Šutaj Š., *Vývoj a postavenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku po roku 1948*, SÚ SAV, Košice 1990, s. 118-119

revolúcie bola zase organizácia strediskom združujúcim boj maďarskej menšiny za zmenu režimu.

Od roku 1993 sa CSEMADOK oficiálne nazýva Maďarský spoločenský a vzdelávací zväz na Slovensku.⁹⁴ Od roku 1990 je zaregistrovaný ako občianske združenie. Venuje sa predovšetkým ochrane záujmov maďarskej menšiny, pomáha maďarskej občianskej spoločnosti⁹⁵ a realizuje programy samosprávy, či regiónov.⁹⁶ Podporuje utváranie spolkov a organizácií, ktoré sa snažia o zachovanie kultúry maďarskej menšiny.

Po roku 1989 však výrazne poklesol význam jeho ústrednej organizácie a do popredia vystúpili jednotlivé miestne organizácie, ktoré sa dokázali rýchlejšie adaptovať na zmenené podmienky predovšetkým v oblasti financovania. Do roku 1994 bol CSEMADOK financovaný zo štátneho rozpočtu, zahŕňal viacero parciálnych inštitúcií a bol akýmsi kultúrnym centrom, ktorý okrem iného bojoval aj s politickými ambíciami. V roku 1995 vláda Vladimíra Mečiara zrušila dotácie združeniu a to sa dostalo do finančných problémov. Tie sa riešili zredukovaním ústredia a prevzatím hlavnej úlohy na jednotlivé regionálne inštitúcie, ktoré sa týmto osamostatnili a finančne a organizačne si zabezpečujú vlastné aktivity. *„Ústredné vedenie Csemadoku v období spoločenských zmien nedokázalo plne využiť tie mimoriadne priaznivé danosti, ktorými organizácia disponovala v rámci neziskového sektora.“*⁹⁷

Ostatné kultúrne a vzdelávacie združenia a organizácie

Obdobie po roku 1989 bolo značne turbulentné a taký bol aj vývoj všetkých organizácií aj politických hnutí. Po roku 1989 vzniklo predovšetkým zo spolku CSEMADOK množstvo rôznych združení, z ktorých mnohé vyvíjali i politické aktivity. Ako prvé nepochitické združenie na Slovensku (i v Československu) vznikla Etnografická spoločnosť Maďarov v Československu. Bola prvou organizáciou odborne zameranou, nepochitickou, maďarskou, ktorá sa vydala na Slovensku na samostatnú činnosť aj keď v rámci spolku CSEMADOK.⁹⁸ Medzi prvé združenia založené za účelom politickej aktivity a boja proti komunizmu patrili Zväz maďarských študentov a Fórum Maďarov v Československu. Študentské združenie sa aktivizovalo ako hnutie študentov okolo udalostí v roku 1989,

⁹⁴ Varga, S., CSEMADOK, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1984-2004), Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 436

⁹⁵ V zmysle občianskej spoločnosti venujúcej sa predovšetkým záujmom maďarskej menšiny

⁹⁶ Vid' viac na www.csemadok.sk

⁹⁷ Tóth K., Vývoj systému inštitúcií maďarskej menšiny. In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1984-2004), Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 282

⁹⁸ Tamtiež, s. 267

neskôr sa premenilo na Študentskú sieť, ktorá funguje dodnes. Združuje študentov stredných a vysokých škôl a upustila tak od politických aktivít. Zväz Maďarov na Slovensku združoval aktivistov Pražskej jari a svoje neskoršie politické ambície pretransformoval do spolku CSEMADOK a neskôr do politického hnutia Spolužitie.⁹⁹

V súčasnosti patrí do zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva kultúry z pomedzi všetkých menšinových organizácií iba jedna, maďarská, a to profesionálny maďarský umelecký súbor *Ifjú Szivek – Mladé srdcia*. Súbor sa zaoberá predovšetkým „výskumom, archiváciou a prednesom ľudového tanca a hudby Maďarov žijúcich na Slovensku a v Karpatskej kotline“¹⁰⁰. Ďalšími významnými a zároveň z rozpočtu financovanými maďarskými organizáciami sú dve maďarské divadlá - Divadlo Thália v Košiciach a Divadlo Jókaiho v Komárne a Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku, ktoré spadá pod Slovenské národné múzeum. Všetky tieto inštitúcie sa venujú kultúre.

Politické strany a hnutia

Spolok CSEMADOK bol štartovacím bodom aj pre politickú participáciu Maďarov na Slovensku. Mnohí z nich sa zapojili do disidentskej činnosti. Po obmedzení činnosti združenia CSEMADOK vznikol napr. v 70. rokoch Výbor pre ochranu práv Maďarskej menšiny žijúcej v Československu. Jedným zo zakladateľov a dnes najznámejším radikálnym politikom zastupujúcim maďarskú menšinu bol Miklós Duray. Ako jeden z mála na Slovensku, sa stal aj signatárom Charty 77.

Ako píše Zoltán Pástor, Maďari mali po roku 1989 dve možnosti ako sa zapojiť do politického života na Slovensku (príp. v Československu), a to buď vytváraním vlastných politických štruktúr, alebo v rámci slovenských demokratických štruktúr.¹⁰¹ Ako prvé sa v rámci Verejnosti proti násiliu sformovalo združenie Maďarská nezávislá iniciatíva, ktoré podporovalo jeho postoje a postup (rovnako Občianskeho fóra v Čechách), ale jeho primárnym cieľom bola ochrana práv maďarskej menšiny. Pôvodne nevzniklo s cieľom stať sa politickou organizáciou. Na rozdiel od iných maďarských strán, ktoré vznikli neskôr, presadzovala MNI spoluprácu so slovenskými stranami podľa ideologického rozdelenia a tým dosiahnutie podielu na moci a zlepšovanie situácie menšín.¹⁰² Aj preto do

⁹⁹ Tamtiež, s. 270-271

¹⁰⁰ Ministerstvo kultúry SR, Menšinové a regionálne kultúry, online na <http://www.culture.gov.sk/kultura-mensin/kultra-nrodnostnch-menn/organizcie-v-zriaovateskej-psobnosti-mk-sr>, 29.12.2009

¹⁰¹ Pástor Z., *Strany a Hnutia maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1989*, Vysoká škola v Sládkovičove, 2011, s.9

¹⁰² Sándor E., Zmena režimu maďarskými očami, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1984-2004), Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 36-37

prvých slobodných volieb šla na kandidátke VPN. Jej prvým predsedom bol Károly Tóth a od roku 1991 László Nagy. Vďaka spolupráci s VPN sa MNI stala členom prvej porevolučnej vlády v ČSFR. Neskôr sa od VPN oddelila a vytvorila Maďarskú občiansku stranu (MOS). Strana bola postavená na myšlienkach tolerancie, solidarity a ekonomickej transformácie. Ako liberálna strana, avšak na menšinovom základe, presadzovala predovšetkým osobnú slobodu a popretie totalitného režimu a kolektivismu.¹⁰³ Do volieb roku 1992 už išla samostatne, no neprekročila 5% kvórum.

V roku 1990 vznikli ďalšie „maďarské“ politické strany: hnutie Spolužitie¹⁰⁴ a Maďarské kresťanskodemokratické hnutie. Spolužitie patrilo medzi hnutia s radikálnejšou národnostnou rétorikou, nehľadalo kooperáciu so slovenskými stranami a jeho predsedom sa stal Miklós Duray. Od MNI sa hnutie Spolužitie líšilo predovšetkým „v tom, že kým prvý menovaný subjekt pokladal boj za menšinové práva za súčasť širšieho zápasu o demokraciu, druhý subjekt ich vnímal ako dva samostatné rovnocenné procesy“.¹⁰⁵ Oficiálne hnutie stavalo na liberálno-konzervatívnych hodnotách, bolo však ťažké tieto hodnoty identifikovať. Snažilo sa byť neideologické a tým mobilizovať čo najväčšiu časť voličstva.

MKDH zase vzniklo ako nepochitické hnutie združujúce maďarských kresťanov. Ideologického boja medzi MNI a Spolužitím sa nezúčastnilo, ale bolo predsa len viac naklonené spolupráci so slovenskými stranami. Stavalo na kresťanských hodnotách a princípoch, a jeho predsedom bol politik s umiernenejšou rétorikou Béla Bugár. Definovalo sa ako kresťanské a konzervatívne stredopravé hnutie. Do prvých volieb šli tieto dva subjekty spoločne.

Okrem týchto troch strán existovali aj dve menej významné maďarské strany. Maďarská ľudová strana nedosiahla výraznejší úspech. Maďarské ľudové hnutie za zmierenie a prosperitu vzniklo v roku 1995. Strana bola založená priaznivcami vtedajšej vládnej koalície, v zložení HZDS-SNS-ZRS¹⁰⁶ v snahe odobrať hlasy ostatným maďarským stranám, avšak tento cieľ sa jej nepodarilo naplniť a čoskoro zanikla.

Je teda možné hovoriť o troch relevantných politických stranách zastupujúcich maďarskú menšinu, a to o MOS, MKDH a Spolužití. Až do roku 1998 sa tieto strany snažili predvolebne aj povolebne spolupracovať v snahe získať čo najviac hlasov príslušníkov maďarskej menšiny. Aj preto kandidovali vo voľbách zväčša v koalícii. Zlomový moment pre tieto ideologicky rozdielne strany, nastal v roku 1998, kedy došlo k zmene volebného

¹⁰³ Bakker E., *Minority conflicts in Slovakia and Hungary?*, Labyrinth Publication, Groningen 1997, s. 63

¹⁰⁴ Együttélés-Spolužitie

¹⁰⁵ Pástor Z., *Strany a Hnutia maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1989*, Vysoká škola v Sládkovičove, Sládkovičovo 2011, s. 10-11

¹⁰⁶ Hnutie za demokratické Slovensko, Slovenská národná strana, Združenie robotníkov Slovenska

zákona. Pre malé strany, ako boli tie maďarské, bol zákon takmer likvidačný. Menil totiž kvórum na vstup do parlamentu pre strany kandidujúce v koalícii zo 7-10%, pre koalíciu dvoch resp. troch strán, na 5% pre každú jednotlivú stranu v koalícii. Predovšetkým dve menšie z nich (MOS a Spolužitie) nemali veľkú šancu splniť túto podmienku, a tým by znemožnili akékoľvek zastúpenie Maďarskej menšiny v parlamente. Preto sa najprv MKDH pretransformovala na Stranu maďarskej koalície a ponúkla vstup aj strane MOS a Spolužitiu. Spočiatku však šlo len o vytvorenie volebnej strany pre nadchádzajúce voľby. Nakoniec pôvodné strany SMK zanikli a pokračovala ich ďalšia integrácia. Spočiatku si jednotlivé strany aspoň formou udržiavali ideové smerovanie a vytvorili rôzne ideologické platformy podľa pôvodných troch strán. Postupom času však došlo k vymazaniu ideologických rozdielov. Strana sa charakterizovala ako stredopravá a predovšetkým zastupujúca záujmy menšín, nielen maďarskej menšiny na Slovensku. Počas 10 rokov jej existencie bola dvakrát členom vlády a presadzovala stabilnú politiku, väčšinu času sa dарило potláčať radikálne krídla v strane.

SMK sa vo svojich programoch vždy zameriavala predovšetkým na politiku menšinovú a na zlepšenie podmienok života menšín na Slovensku. Prioritami boli aj preto hlavne školská a kultúrna politika. V týchto oblastiach boli prioritami maďarské školstvo (predovšetkým vytvorenie maďarskej univerzity) a financovanie kultúry národnostných menšín.¹⁰⁷ V socioekonomickej otázke podporovala SMK predovšetkým voľný trh, malé zásahy štátu do ekonomiky a úlohu štátu videla v jej regulačnej a stabilizačnej funkcii. Takisto presadzovala znižovanie daní, odvodového zaťaženia a daňového základu. Podporovala zahraničné investície, kapitálový trh, rýchly ekonomický rast, nízku verejnú spotrebu a znižovanie verejného dlhu. V oblasti zahraničnej politiky SMK vždy presadzovala integráciu do euroatlantických štruktúr a medzinárodnú spoluprácu, predovšetkým zlepšovanie spolupráce s Maďarskom. V ostatných oblastiach, či už ide o poľnohospodárstvo, dopravu či ekológiu, sa strana zameriavala hlavne na oblasť južného Slovenska.

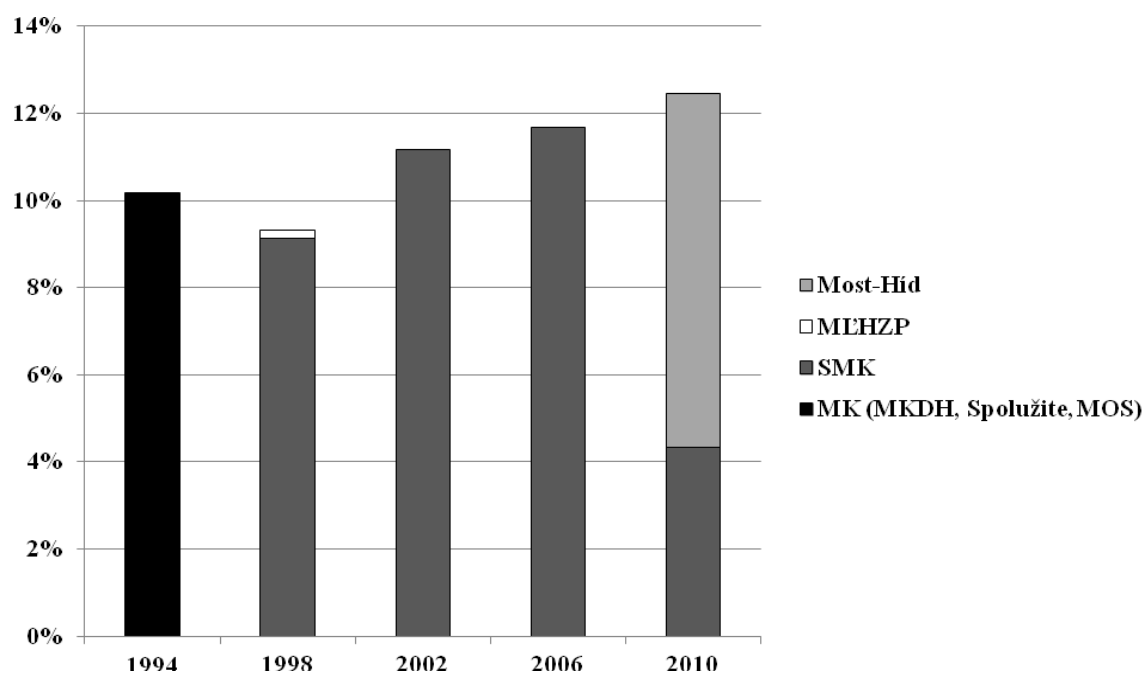
Vzhľadom na svoju orientáciu, predovšetkým na politiku ľudských práv a práv menšín, ktorá nie je vždy orientovaná na príslušníkov maďarskej menšiny, ale aj na iné etnické menšiny, by bolo možné konštatovať, že strana zastáva skôr ľavicové než pravicové hodnoty. V iných, predovšetkým ekonomických otázkach, je už však jasná stredopravá politika. Podľa lineárneho rozdelenia patrí teda SMK medzi liberálno-konzervatívne

¹⁰⁷ „Strana maďarskej koalície si dala za cieľ založenie štátom financovanej, samostatnej maďarskej univerzity, pretože potrebujeme maďarských pedagógov, teológov, žurnalistov, osvetových pracovníkov a odborníkov z ďalších humanitných odborov, vyškolených v ich materinskom jazyku.“, SMK, Volebný program SMK 2002, online na <http://sk.scribd.com/doc/51977230/Volebny-program-strany-SMK-z-roku-2002>, 29.12.2009

kresťanske strany, ktorá je však silne etnicky charakterizovaná a orientuje sa na záujmy občanov maďarskej, popr. iných národností.

Dalo by sa predpokladať, že SMK ako stredopravú stranu budú preferovať voliči s vyšším vzdelaním, stredné a vyššie vrstvy. V prípade SMK ako strane zameranej predovšetkým na maďarskú menšinu prevážila etnická voľba. Jej voliči sú takmer výhradne maďarskej národnosti. Tí by však podľa ich socioekonomických charakteristík mali patriť k voličom ľavice. Etnicita je v ich prípade tak silná, že párevláda nad ideológiou. V okresoch, kde žije maďarská menšina získavajú najviac hlasov „maďarské strany“. Pri pohľade na podiel získaných hlasov „maďarskými stranami“ a podiel maďarskej menšiny je možné konštatovať, že sa približne zhodujú. SMK získava v parlamentných voľbách¹⁰⁸ pravidelne zhruba 10% hlasov, čo je aj približný podiel príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku. (viď Graf 2.3)

Graf 2.3: Podiel hlasov v % získaných „maďarskými stranami“ za jednotlivé voľby 1994-2006

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastná úprava

V roku 2006 došlo k rozkolu v strane a odchodu niektorých členov. Po voľbách, ktoré boli relatívne úspešné, avšak znamenali po ôsmych rokoch odchod do opozície, došlo v strane

¹⁰⁸ Výsledky krajských a obecných volieb nie sú spomenuté a to z dôvodu ich nízkej relevantnosti, keďže sa primárne práca venuje politike vlády, dôležité sú tak výsledky strany v parlamentných voľbách a jej podiel na moci.

k rozporom a predovšetkým k zmene vedenia. Kongres strany sa konal roku 2007 a po deviatich rokoch v čele vystriedal umierneného Béla Bugára nečakane Pál Csáky s podporou radikálnejšieho Miklósa Duraya. Problémy medzi týmito dvoma hlavnými predstaviteľmi vyústili v odchod Bugára a jeho prívržencov zo strany. Odídenci neskôr v roku 2009 založili novú stranu zmierenia Slovákov s Maďarmi, stranu Most-Híd, ktorá sa definovala ako stredopravá a otvorená pre všetkých nielen Maďarov. Ako hlavný cieľ si vytkla bojovať proti rozdúchavaniu nacionalistických vášní. Čo je možné očakávať od strany Most-Híd, ako aj od rozkolu medzi maďarskou menšinou ukáže čas. Svojim vznikom však priniesla nový element do slovenskej politiky, ktorý bol trochu naznačený v politike MNI a to element spolupráce Maďarov a Slovákov. Strana však výrazne neovplyvnila obdobie, ktorému je táto práca venovaná a preto sa jej bude venovať iba okrajovo.

2.2 Rómska národnostná menšina

Problematika rómskej národnostnej menšiny je v niektorých oblastiach zložitejšia ako v prípade maďarskej menšiny. Samotnou otázkou už je, či je možné Rómov považovať za národnostnú menšinu. V prípade jednotlivých objektívnych aj subjektívnych znakov, ako napr. spoločný jazyk či vôľa udržiavať svoju identitu, je odpoveď nejasná. Rovnako ich nemožno považovať za národnostnú menšinu, ktorá má svoj „materský“ štát či spoločne obývané územie. Podľa Leoša Šatavu je možné Rómov zahrnúť pod celkové označenie etnická menšina, čo by mohlo odpovedať názorom, že sa nejedná priamo o národnostnú menšinu, a to práve z dôvodu, že Rómovia netvoria väčšinu v žiadnom národnom štáte. Táto práca však pristupuje k Rómom ako k národnostnej menšine, a to predovšetkým preto, že za národnosť rovnocennú s ostatnými národnostnými menšinami z právneho hľadiska bola na Slovensku uznaná už v roku 1991.¹⁰⁹ Tým sa stala príjemcom menšinovej politiky, ktorej je tento text venovaný.

Samozrejme Rómovia sú zložitejším prípadom aj z hľadiska politiky, ktorá je im venovaná zo strany vlády. Pohybuje sa medzi sociálnou a národnostnou politikou a ani jedna z hraničných nie je vhodná. Z pohľadu menšinovej národnostnej politiky je však aj rómska menšina podobne ako tá maďarská jej príjemcom, otázkou ostáva do akej miery je schopná ju využiť, a do akej miery ju skutočne vyžaduje. *„Rómsky jazyk sa výslovne uvádza medzi regionálnymi a menšinovými jazykmi, ktoré SR uznáva na účely uplatňovania Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. Z týchto faktov vyplýva, že na Slovensku existuje aj v právnom zmysle rómska národnostná menšina, ktorá požíva všetky práva priznávané Ústavou SR národnostným menšinám.“*¹¹⁰ Z hľadiska uznania Rómov za menšinu je dôležité aj odporúčanie RE č. 1203 (1993), ktoré ich aj napriek chýbajúcemu „materskému štátu“ a znakmi národnostných či jazykových menšín, uznáva za *„skutočnú európsku menšinu“*.¹¹¹

Rómovia žijú takmer vo všetkých európskych štátoch, najviac v strednej Európe. Slovensko patrí ku krajinám s ich väčším výskytom. Po rozšírení EÚ v roku 2004 sa rómska menšina stala najväčšou národnostnou menšinou v rámci únie, kde ju tvorí približne desať miliónov obyvateľov. V prvom rade sa v prípade Rómov nejedná iba o problematiku kultúry či vzdelávania, ale aj o problematiku sociálnu. To robí z Rómov

¹⁰⁹ Slovenská vláda uznala Rómov za národnostnú menšinu v uznesení č. 153 z roku 1991 v prvom koncepcionom materiáli venovanom Rómom - v zásadách vládnej politiky SR k Rómom. Ten je prístupný napr. v publikácii Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 107

¹¹⁰ Koganová V., Kopecký P., *Rómska problematika na pozadí vybraných faktov zo slovenskej a rumunskej reality*, Středoevropské politické studie, č. 2-3, volume VII, 2005, online na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=240>, 28.4.2013

¹¹¹ Rada Európy, *Odporúčanie 1203 (1993) vzťahujúce sa k Rómom v Európe*, online na <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta93/erec1203.htm>, 8.4.2013

skupinu, ktorá je ľahko náchylná k diskriminácii zo strany väčšinového obyvateľstva. „Prevažná časť slovenskej majoritnej spoločnosti neakceptuje Rómov ako rovnocenných a rovnoprávných občanov.“¹¹² Sú s nimi spojené mnohé stereotypy, ako absencia pracovných návykov, nevzdelanosť, kriminalita. Rómovia sú vystavení viacerým formám diskriminácie: od menej nápadného „metakomunikačného odmietania“ cez nepriateľstvo až po násilné prejavy. Sú taktiež vystavení aj inštitucionálnemu rasizmu, „kedy inštitúcie samy fakticky vytvárajú prekážky zamestnanecké, vzdelanostní, ekonomické a jiné nerovnoprávnosti s majoritou.“¹¹³ Okrem klasického rasizmu, založeného na biologickej podradenosti, sa dnes do popredia dostáva aj tzv. „nový rasizmus“, ktorý súvisí s definíciou národa a jeho homogénnou kultúrou, ktorá prináša stabilitu a všetko odlišné od tohto vybočuje.¹¹⁴

Rómovia nemajú ani žiaden „materský štát“, ku ktorému by sa mohli odvolávať, či hľadať pomoc. Preto v ich prípade absentuje tzv. „triadic nexus“ - trojstranný vzťah ako ho definuje Rogers Brubaker. Absencia tohto vzťahu je aj dôvodom, že v rámci spoločenskovednej diskusie nebývajú Rómovia považovaní vždy za národnostnú menšinu, sú skôr označovaní ako etnikum, či etnická skupina. V európskej oblasti bývajú tieto dva pojmy vnímané odlišne. Etnikum je spoločenstvo rozvinuté na úrovni národa a etnická skupina (ktorá býva používaná práve na označenie Rómov) ešte do úrovne národa nedospela.¹¹⁵ Pričom v prípade národnostnej menšiny sa očakáva, že bude mať politické požiadavky. Z hľadiska uznesenia slovenskej vlády, ktorým bola rómska menšina uznaná za národnosť sa uvádza, že týmto uznaním Slovensko zabezpečuje politicko-právnu rovnoprávnosť Rómov.¹¹⁶

Prístup štátu k nim môžu ovplyvňovať medzinárodnými organizáciami, rómskymi politickými stranami (ich význam je však marginálny), popr. neziskový sektor a potenciálne aj trojstranný vzťah, ktorý vytvára maďarská menšina, Maďarsko a slovenská vláda. Na druhej strane stojí právne uznanie Rómov národnostnou menšinou v Európe aj na Slovensku. To ich stavia do zložitej situácie, kde na jednej strane sú príjemcom menšinovej politiky štátu, a na druhej strane však niektoré práva nie sú schopní využiť (napr. právo na používanie menšinového jazyka). Ich problémy sú oproti ostatným menšinám predovšetkým sociálneho charakteru a až na druhom mieste sa nachádza problematika menšinových (etnických) práv a požiadaviek.

¹¹² Jurová A., Niekoľko poznámok k otázkam identity Rómov, Gbúrová M. (eds.), *Európa medzi identitou a integritou*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2002, s. 306

¹¹³ Moulisová M., Problémová stránka života Romů, In: Šišková Tatjana, *Menšiny a migranti v České republice*, Portál, Praha 2001, s. 156

¹¹⁴ Tamtiež, s. 155-156

¹¹⁵ Gábor D., Multikulturalizmus vo vzťahu k rómskej mešine, In: Gbúrová M., Dobias D., Mattová I., *Medzikultúrny dialóg. Stav – konexty – perspektívy*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2009, s. 347

¹¹⁶ Príloha k uzneseniu vlády SR č. 153/1991 Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom

História

Podobne ako v prípade maďarskej menšiny aj v prípade Rómov platí, že história udáva ráz vzťahov s majoritou. I keď si majorita tento vzťah väčšinou neuvedomuje, postavenie Rómov na okraji spoločnosti má historický pôvod a je zakorenené v myslení majority, tak aj Rómov a ich nedôvere. Príchod Rómov do Európy sa odhaduje na 13. storočie z Indie, pričom ich migrácia začala už v 9.-10. storočí. Aj preto nie je dnes možné nazývať Indiu ich domovom. Tá v tom čase ešte ako štát neexistovala. Ich domovom je štát, v ktorom žijú, v tomto prípade Slovensko. Najstaršia písomná zmienka o prítomnosti Rómov v Európe sa datuje z roku 1068 na hore Athos v Grécku.¹¹⁷ Korene ich okrajového postavenia v spoločnosti je možné nájsť už v ich pravlasti. India sa dodnes vyznačuje kastovým rozdelením spoločnosti. Ten je daný doživotne, narodením, nedovoľuje miešanie medzi kastami, ktoré rozdeľuje podľa povolania a nie etnicky.¹¹⁸ Niektorí autori odvodzujú pôvod Rómov od nižšej kasty Šúdrov-Páriov/Dómov. Až do príchodu indoeurópskych kmeňov patrili k významnejšej sociálnej skupine. Potom boli pravdepodobne zotročení a odvtedy je ich postavenie v spoločnosti okrajové.

Ich príchod na naše územie bol spojený s príchodom iných kmeňov, Rómovia však boli mnohokrát považovaní za Turkov, či Moslimov.¹¹⁹ Dejiny Rómov sú poznačené viacerými tragédiami a ich pozícia v spoločnosti bola vždy okrajová. Už v Rakúsko - Uhorsku za vlády Márie Terézie boli zavedené asimilačné programy. Tieto nariadenia sa týkali predovšetkým kočovných a polokočovných Rómov, ktorým bolo zakázané kočovať, museli sa usadiť, a úradom bolo umožnené odoberať ich deti na výchovu k sedliakom. V rámci tzv. regulácie bolo dokonca zakázané uzavierať manželstvá medzi sebou.¹²⁰ Z dnešného pohľadu sa táto politika javí ako veľmi diskriminačná, asimilačná a odporujúca demokratickým princípom, no z pohľadu vtedajšej doby, došlo naopak k zlepšeniu ich situácie. Pred zavedením regulačnej politiky boli nielenže vyhánaní z krajiny, ale bolo možné ich beztriestne zabiť. Pokusy o reguláciu Rómov skončili až po smrti syna Márie Terézie Jozefa II.

Obdobie prvej republiky je považované za veľmi demokratické. Ústava prvej československej republiky bola vypracovaná podľa vzoru francúzskej ústavy z roku 1875, čo znamenalo aj občiansky princíp, ktorý na Slovensku nie je ani v dnešnej dobe. Mnoho zákonov však bolo ešte z dôb Rakúsko – Uhorska. Rómska menšina bola síce v roku 1921

¹¹⁷ Jurová A., Od odchodu z pravlasti po prvé asimilačné opatrenia, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, IVO, Bratislava 2002, s. 23

¹¹⁸ Lehoczka L., *Kultúrna identita Rómov*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2006, s. 50

¹¹⁹ Fox J., Brown B., The Roma in the Postcommunist Era, In: Gurr T. R., *Peoples versus states : minorities at risk in the new century*, United states institute of peace, Washington DC 2000, s. 143

¹²⁰ Tkáčová A., Rómovia v období od vlády Márie Terézie po vznik I. ČSR, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, IVO, Bratislava 2002, s.32

v sčítaní obyvateľstva uznaná za národnostnú menšinu, jej utláčanie na okraj spoločnosti však pokračovalo i naďalej. V tomto období platil tzv. „Zákon o kočovných Cigánoch“, ktorý definoval pojem „potulný Cigán“, zaviedol cigánske legitimácie, čím ako etnický zákon porušoval občianske práva dané Ústavou.¹²¹ Zákon odzrkadľoval diskriminačný a negatívny postoj väčšinového obyvateľstva voči Rómom.

Počas druhej svetovej vojny sa genocída nedotkla len Židov, ale aj Rómov. Rómovia mali dve možnosti, a to buď sa vzdať rómskej etnicity a prijať slovenské občianstvo, alebo sa podobne ako židovské obyvateľstvo stali „cudzími živlami“.¹²² Došlo k vyvraždeniu 250 tisíc až 4 miliónov Rómov v koncentračných táboroch.¹²³ Obdobie socializmu sa z pohľadu Rómov v ČSR vyznačovalo predovšetkým upieraním etnicity a neakceptovaním „rómskeho spoločenstva ako osobitnej etnickej minority v dimenziách politického a právneho statusu národností“.¹²⁴ Asimilačná politika mala podobu odstránenia používania rómskeho jazyka, kultúry a paternalistického prístupu štátu v sociálnej oblasti.¹²⁵ Tým sa chcelo dosiahnuť zlepšenie ich ekonomického statusu. V skutočnosti sa však tento výsledok nedostavil a ich ekonomicko-sociálnu situáciu sa nepodarilo zlepšiť. Tým, že sa problém riešil v kolektívoch a zabráňoval jednotlivcom dostať sa preč z komunity (väčšinou zamestnávaní na robotnícke práce), patria v dnešnej spoločnosti nielen vzdelanostne, ale aj lokalitou bývania k nezamestnateľnej skupine. Za národnostnú menšinu boli Rómovia uznaní až v roku 1991. Prvý štát, ktorý ich uznal ako národnostnú menšinu, bolo v roku 1925 Rusko. Znamenalo to pre nich nielen konečné uznanie ich identity, ale aj možnosť využívania menšinovej politiky štátu, v ktorom žijú a možnosť uchovávať si kultúry, jazyka.

Z medzinárodného hľadiska sa problematika menšín začala dostávať do popredia až od 60. rokov. „V medzinárodných dokumentoch boli Romové poprvé zmínení v roce 1969, kdy Rada Evropy doporučila členským státům zastavení jejich diskriminace a řadu konkrétních změn v sociálním zabezpečení a zdravotní péči.“¹²⁶ V tomto období sa aktivizovali na európskej úrovni aj sami Rómovia. V roku 1971 založili Medzinárodnú úniu Rómov a zároveň prijali jednotné označenie rôznych rómskych etník – Rómovia, a to hlavne

¹²¹ Kollárová Z., Rómovia v období od I. ČSR, II. ČSR a Slovenského štátu, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, IVO, Bratislava 2002, s. 44-45

¹²² Tamtiež, s. 45

¹²³ Fox J., Brown B., The Roma in the Postcommunist Era, In: Gurr T. R., *Peoples versus states : minorities at risk in the new century*, United states institute of peace, Washington DC 2000, s. 144

¹²⁴ Jurová A., Rómovia v období od roku 1945 po november 1989, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, IVO, Bratislava 2002, s. 53

¹²⁵ Puliš P., Rómski voliči a ich hodnotové orientácie, In: Vašečka M. a kol., *Rómske hlasy: Rómovia a ich participácia v transformačnom období*, IVO, Bratislava 2002, s. 44

¹²⁶ Petráš R., *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*, Auditorium, Praha 2012, s. 103

z dôvodu značne negatívneho vyznenia iných označení v rôznych jazykoch (napr. cigán a pod.)

Demografia

Vďaka uznaniu Rómov ako menšinu je od roku 1991 možné sa v sčítaní obyvateľov prihlásiť k tejto národnosti. Mnoho Rómov však túto možnosť nevyužíva. Ak je možné sčítanie obyvateľov a prihlásenie sa k národnostnej menšine považovať za prejav národnostnej identity, je možné potom tvrdiť, že Rómska menšina má nižší prah stotožnenia sa s vlastnou identitou. Podľa oficiálnych štatistík z údajov sčítania obyvateľstva z roku 2011 je na Slovensku viac než 100 tis. Rómov. Tento údaj však podľa expertov nezodpovedá realite. Tí odhadujú Rómsku populáciu na 320-480 tisíc obyvateľov.¹²⁷

Dôvodov, že sa Rómovia oficiálne nehlásia k rómskej národnosti je možné nájsť viacero. Lýdia Lehoczka¹²⁸ odhaduje niektoré z nich. Prvým je práve dlhodobý historický vývoj a vzťah štátu k Rómom, či už šlo o asimilačnú politiku alebo paternalistický prístup štátu. Ďalšie dôvody môžu byť zlé skúsenosti, ktoré majú Rómovia s diskrimináciou, pričom by z tohto hľadiska pre nich bolo jednoduchšie Rómami nebyť. Podľa nej sa rovnako nevedia vyrovnáť s „negatívnou sociálnou situáciou“ a „stratou pozitívnych charakteristík rómskeho“.¹²⁹ „Vývoj v 90. Rokoch nenapomáhal urýchlenie etnoemancipačných snáh a integračných procesov vo vnútri rómskeho etnika podľa zjednodušených predstáv rómskych reprezentantov, ale vyústil do krízy rómskej národnej a etnickej identity. Je pokladaná za najvýznamnejší faktor ovplyvňujúci neprihlásenie sa k svojej národnosti a spôsobili ju roky cielennej a násilnej asimilácie rómskej menšiny a vnímanie rómskeho ako pečate menejcennosti, a to tak zo strany majority, ako aj u Rómov samotných.“¹³⁰ Anna Jurová ďalej poukazuje aj na nízku vzdelanostnú úroveň časti príslušníkov rómskej menšiny, kedy ich značná časť pravdepodobne nevidí rozdiel medzi štátnou príslušnosťou

¹²⁷ B. Vaňo odhaduje rómsku populáciu na 400 tisíc, I. Radičová a R. Rosinský uvádzajú 320 tisíc a T. Loran až 480 tisíc Rómov na Slovensku. Loran, T., Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalostného trhu práce, In: Lelkes G., Tóth K., *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2007*, Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008, s. 18

¹²⁸ Lehoczka L., *Kultúrna identita Rómov*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2006, s. 47-49

¹²⁹ Tamtiež, s. 48

¹³⁰ Jurová A., Niekoľko poznámok k otázkam identity Rómov, Gbúrová M. (eds.), *Európa medzi identitou a integritou*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2002, s. 306

a národnosťou.¹³¹ Iní Rómovia sa zase identifikujú s krajinou, v ktorej žijú, keďže nemajú vlastný štát.¹³²

Tabuľka 2.3: Počet a podiel obyvateľov rómskej národnosti podľa jednotlivých krajov 1991 a 2011

Kraj	1991			2011			Rast/pokles	
	Počet všetkých ob.	Rómsk a národ.	Podiel %	Počet všetkých ob.	Rómska národ.	Podiel %	Počet	Podiel %
Bratislavský	606 351	972	0,2	602 436	767	0,1	-205	-21,1
Trnavský	541 992	2 498	0,5	554 741	3 048	0,5	550	22,0
Trenčiansky	600 575	1 510	0,3	594 328	574	0,1	-936	-62,0
Nitriansky	716 846	3 932	0,5	689 867	3 987	0,6	55	1,4
Žilinský	668 771	2 590	0,4	688 851	2 264	0,3	-326	-12,6
Banskobystrický	659 320	12 080	1,8	660 563	15 525	2,4	3 445	28,5
Prešovský	739 264	26 082	3,5	814 527	43 097	5,3	17	65,2
Košický	741 216	26 138	3,5	791 723	36 476	4,6	10	39,6
Spolu	5 274 335	75 802	1,4	5 397 455	105 738	2,0	29	39,5

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastná úprava

Podľa oficiálnych čísel, ktoré bude táto práca porovnávať s neoficiálnymi, je možné konštatovať nárast rómskej menšiny o takmer 40% za posledných dvadsať rokov. Osídlenie príslušníkov rómskej menšiny nie je rovnomerné a tak kompaktné ako v prípade menšiny maďarskej. Najviac Rómov sa síce koncentruje na východe a juhu Slovenska, jedná sa však o roztrúsené mestské i vidiecke osídlenie. Podľa tabuľky 2.3 a mapy 2.2 je možné za kraje s najväčším podielom rómskej menšiny vyhlásiť Košický a Prešovský kraj, kde je i oficiálny podiel rómskej menšiny väčší než 5%.

Rómovia sú rozdelení nielen geograficky, ale aj subetnicky. Existuje množstvo etnických skupín Rómov, pričom na Slovensku sú najrozšírenejší Rumungri, Sinti a Olašskí Rómovia.¹³³ Rumungri je pomenovanie Rómov usadených najmenej 300 rokov, na Slovensku sú označovaní aj ako slovenskí Rómovia. Sinti je skupina pochádzajúca z Nemecka a Olašskí Rómovia prišli na územie Slovenska z Rumunska a sú skupinou, ktorá sa najviac držala nomádskeho spôsobu života a až do 50. rokov 20. storočia väčšina z nich kočovala. Okrem toho sa jednotlivé skupiny Rómov líšia iným jazykom a charakterom osídlenia. Inštitút pre verejné otázky používa nasledovnú typológiu

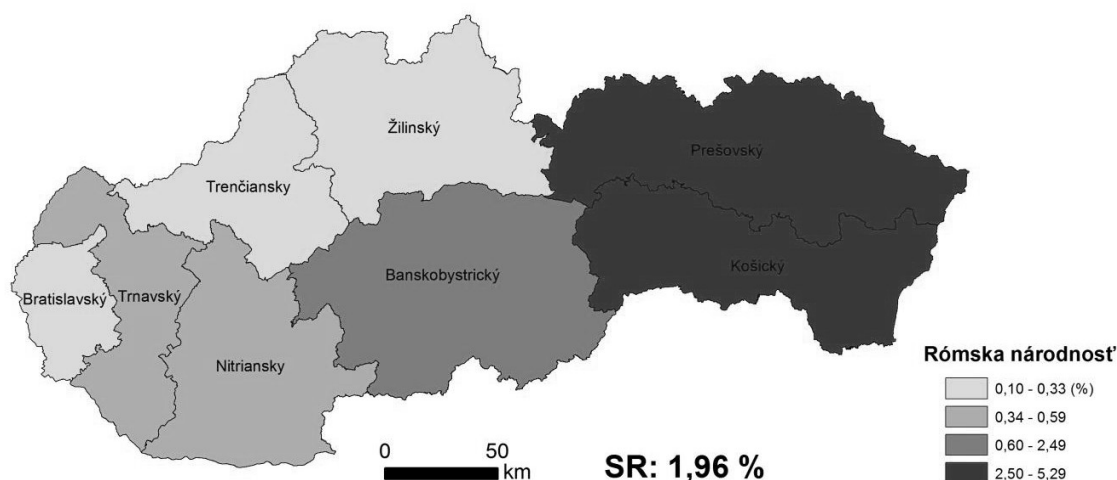
¹³¹ Jurová A., Niekoľko poznámok k otázkam identity Rómov, Gbúrová M. (eds.), *Európa medzi identitou a integritou*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2002, s. 306

¹³² Lehoczka L., *Kultúrna identita Rómov*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2006, s. 48

¹³³ Tamtiež, s. 47

rómskeho osídlenia: segregované, koncentrované, separované a integrované. Segregované v zmysle osád, ktoré sú oddelené od obce, často bez prístupovej cesty, základnej infraštruktúry. Vzťahy s majoritou neudržiavajú vôbec. Koncentrované osídlenia predstavujú väčšinou štvrte miest a obcí, ktoré sú už integrované v obci. Vyznačujú sa však vysokou koncentráciou rómskej menšiny a okrem chýbajúcej infraštruktúry vykazujú podobné znaky ako segregované osídlenia. Separované sú poväčšine okrajové časti obce, ktoré už sú jeho súčasťou a preto dochádza aj k väčšej miere kontaktov s majoritou. Nakoniec integrované osídlenia sú osídlenia integrované a rozptýlené. Často sa vyznačujú snahou zakryť rómsku identitu a frekvencia kontaktov s majoritou je vysoká.¹³⁴

Mapa 2.2: Podiel obyvateľstva rómskej národnosti v okresoch Slovenska podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011

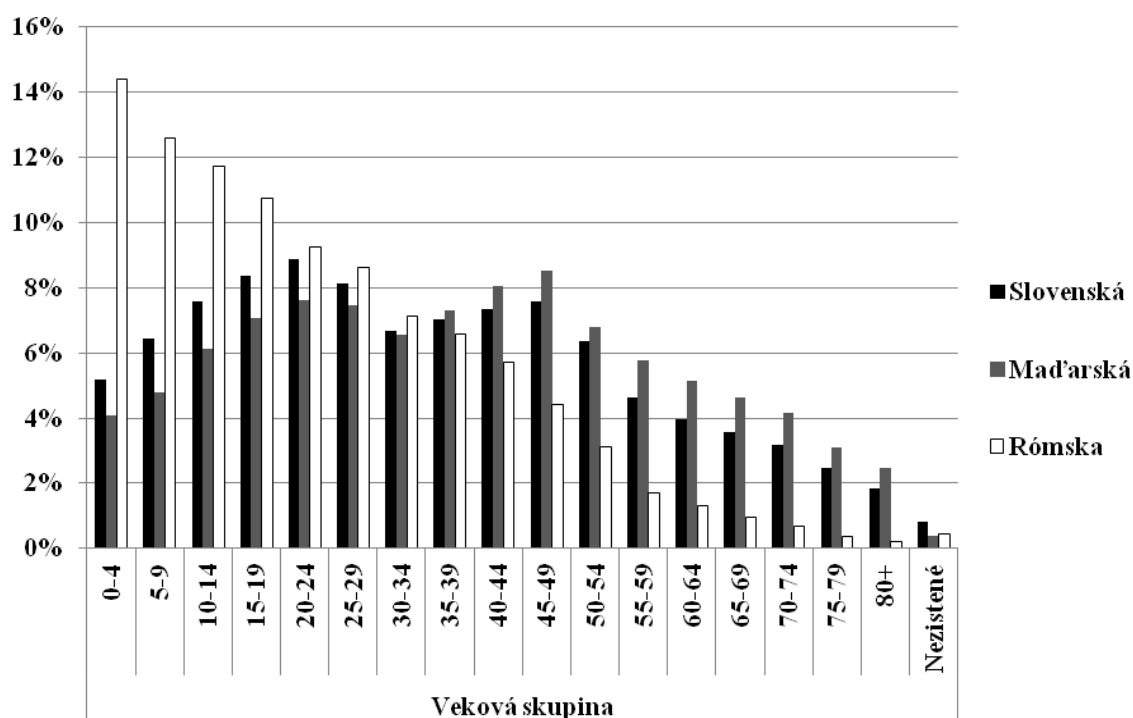
Zdroj: Štatistický úrad SR, Obyvateľstvo v Slovenskej republike a krajoch SR. Vybrané výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, online na <http://portal.statistics.sk/files/def.def.obyvateľstvo-slovenskej-republiky-krajoch-sr.pdf>, 21.7.2012

Rómska menšina sa vyznačuje špecifickými socioekonomickými charakteristikami. Ich veková štruktúra je rozdielna od majority aj ostatných národnostných menšín, tým dochádza aj k inému demografickému vývoji tejto menšiny. V Grafe 2.4 je možné vidieť zásadný rozdiel. Najpočetnejšou vekovou kategóriou sú medzi Rómami deti vo veku 0-4. Celkovo sú najpočetnejšou skupinou deti a nie skupina v produktívnom veku ako u ostatných národností. Až takmer 50% Rómov tvorí veková skupina 0-19 rokov. To ukazuje na vysokú mieru pôrodnosti a dáva predpoklad zväčšovania ich populácie do

¹³⁴ Vašečka M., Kríze rómskej identity a politická participácia, In: Vašečka M. a kol., *Rómske hlasy: Rómovia a ich participácia v transformačnom období*, IVO, Bratislava 2002, s. 17-18

budúcnosti. U slovenskej národnosti naopak dochádza k stagnácii a u maďarskej je možné pozorovať pokles pôrodnosti.

Graf 2.4: Príslušníci slovenskej, maďarskej a rómske národnosti podľa vekových skupín za rok 2001

Zdroj: Štatistický úrad SR, SODB 2001, vlastná úprava

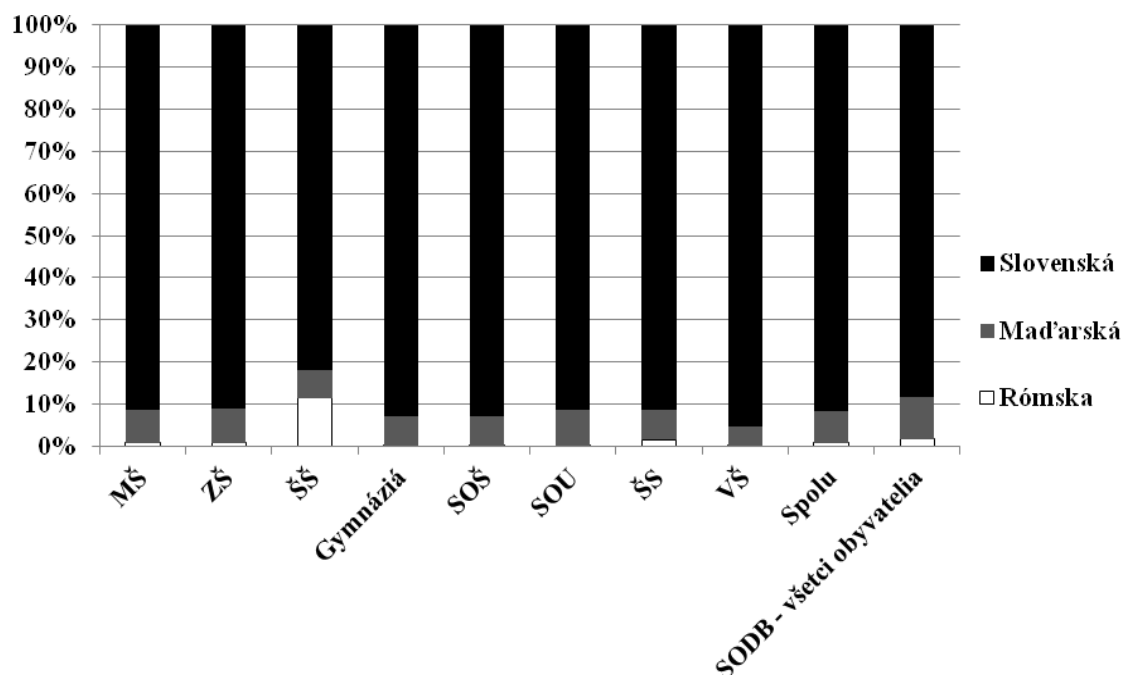
Rómovia sa celkovo v menšej miere podieľajú na ekonomickej aktivite. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2001 (viď Graf 2.1) je iba 40% Rómov ekonomicky aktívnych, z toho je však najvýraznejší podiel nezamestnaných cez 30%. Vyšší je aj podiel žien na materskej. Rómska nezamestnanosť neoficiálne dosahuje 95-100%.¹³⁵ Vysoký je aj podiel závislých osôb. V porovnaní s majoritou je neúmerný podiel nezamestnaných a závislých osôb, pričom ekonomicky aktívnych a dôchodcov je málo. Nezamestnanosť vedie k enormnej chudobe, nízkej vzdelanosti, zlým životným podmienkam. Aj preto sú problémy spojené s Rómskou menšinou prevažne sociálneho charakteru.

¹³⁵ Meijknecht A. K., *Minority protection, standards and reality : implementation of Council of Europe standards in Slovakia, Romania and Bulgaria*, T.M.C. Asser Press, The Hague 2004, s. 62

Školstvo a vzdelávanie

Problémom rómskej menšiny je aj nízky podiel vzdelaných príslušníkov. Viac než 45% Rómov má iba základné, popr. nedokončené základné vzdelanie. Stredoškólakov je minimálne množstvo a vysokoškoláci sú skôr len výnimkou. Iba 6,6% Rómov má podľa sčítania obyvateľov z roku 2001 stredné učňovské vzdelanie, 2% stredné odborné a iba 1% vysokoškolské.¹³⁶ (viď Graf 2.2) Medzi Rómami prevláda aj najvyššia miera negramotnosti. Problematiku vzdelávania Rómov a rómskych škôl je možné zhrnúť do niekoľkých bodov. Rómski rodičia väčšinou nie sú vzdelaní, a teda nie sú dobrým príkladom pre svoje deti. Takisto ich negatívna skúsenosť so špeciálnymi školami či diskrimináciou, nevhodným prístupom, ovplyvňuje aj vzťah ich detí ku škole. Táborový spôsob života väčšiny Rómov znemožňuje deťom navštevovať školu pravidelne. Neexistujú školy s vyučovacím jazykom rómskym. Rómovia navštevujú väčšinou slovenské školy, pričom slovenčina je pre väčšinu z nich až druhým jazykom. Deti sa týmto stávajú funkčne negramotné.¹³⁷

Graf 2.5: Podiel žiakov a študentov na školách podľa národností v roku 2001

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, Štatistický úrad SR, SODB 2001, vlastná úprava

¹³⁶ Štatistický úrad SR, SODB 2001

¹³⁷ To znamená, že síce dostávajú vzdelanie a sú schopné sa učiť. Keďže však neovládajú dostatočne slovenský jazyk, dochádza k tomu, že vlastne nerozumejú, čo sa učia a nie sú schopné tieto informácie používať. In: Fox J., Brown B., *The Roma in the Postcommunist Era*, In: Gurr T. R., *Peoples versus states : minorities at risk in the new century*, United states institute of peace, Washington DC 2000, s. 144

Problém rómskych škôl sa týka aj rómčiny ako vyučovacieho jazyka. V rámci vzdelávania je slovenčina pre rómske deti často cudzím jazykom, ktorému nerozumejú. Aj preto sa často stávajú funkčne negramotnými. Používanie rómčiny vo vzdelávacom procese je však rovnako problémom. Na Slovensku boli pravidlá spisovnej rómčiny síce kodifikované už v roku 1971, dnes ju však používa menej ako 70% Rómov¹³⁸. Navyše jej kodifikovaná forma má základ v západoslovenskom dialekte, pričom väčšina Rómov žije na východnom a južnom Slovensku, kde používajú buď maďarskú rómčinu, alebo rómčinu ovplyvnenú východoslovenským nárečím. Vytvorenie vzdelávacieho systému v rómskom jazyku by rovnako mohlo viesť k prehĺbeniu segregácie rómskej menšiny, ku ktorému dochádza už aj dnes v súvislosti s tzv. špeciálnymi (či osobitnými) školami a vzdelávaním Rómov.¹³⁹ Tento problém jasne ukazuje, že ani školstvo Rómov nie je možné riešiť rovnako ako v prípade maďarskej menšiny.

Rómske združenia, organizácie a politické strany

Na rozdiel od maďarskej je rómska menšina málo aktívna, čo sa týka združovania, a to nielen v rámci občianskej spoločnosti, ale tiež rovnako v prípade politickej angažovanosti. To je možné konštatovať aj napriek veľkému počtu rómskych politických strán a relatívne vysokej angažovanosti rómskej inteligencie. Označenie „rómske organizácie“ je v tejto práci, rovnako ako v prípade maďarských organizácií, používané pre organizácie, združenia, inštitúcie, ktoré sa problematike rómskej menšiny a jej riešeniam venujú. Podobne ako v prípade maďarskej menšiny neexistujú oficiálne štatistiky týkajúce sa presného počtu rómskych organizácií a náplni ich činnosti. Keďže rómska menšina nie je tak aktívna vo verejnom živote ako maďarská, neexistuje ani žiadna neoficiálna databáza rómskych organizácií. Preto sú v tejto časti priblížené iba najdôležitejšie neziskové organizácie a kultúrne združenia Rómov, politické strany a vývoj politickej angažovanosti Rómov na Slovensku a v Československu.

Prvým pokusom o utvorenie rómskeho združenia bolo už v roku 1948 založenie Združenia slovenských Cigánov. Keďže Komunistická strana odmietala riešiť etnické požiadavky Rómov, vytvorenie tohto združenia nepovolila. Druhý úspešný pokus prišiel až v roku 1968, kedy vznikol Zväz Cigánov – Rómov na Slovensku. Jeho problémom bola obmedzená pôsobnosť, a to iba na Slovensku, kde nezaznievali tak silné požiadavky napr. na uznanie Rómov za národnosť ako v Čechách. Aj preto čoskoro v roku 1973 ukončil

¹³⁸ Radičová I., Rómovia na prahu transformácie, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, IVO, Bratislava 2002, s. 82-83

¹³⁹ Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009, s. 52

zväz svoju činnosť.¹⁴⁰ Na nadnárodnej úrovni sa naopak v roku 1971 v Londýne podarilo založiť Svetovú rómsku úniu, neskôr premenovanú na Medzinárodnú rómsku úniu, ktorá je aktívna dodnes a spolupracuje s medzinárodnými organizáciami ako je RE a OBSE.¹⁴¹

Rómsku politickú scénu je možné charakterizovať ako nevýraznú, rozdrobenú a jej vývoj v podstate ako klesajúci. Do roku 1989 Rómovia nemali svoju politickú stranu, niektorí však pôsobili na ministerstvách, národných výboroch, aj vo zväze mládeže. Bola to pre nich možnosť ako dosiahnuť vyššieho vzdelania a odpútať sa od komunity. Emancipácia rómskej politickej scény začala až po roku 1989. Jednak došlo k uznaniu Rómov za národnostnú menšinu a za druhé pocítili šancu zmeniť svoje okrajové postavenie v spoločnosti. Najväčší úspech dosiahla rómska politická elita hneď na začiatku 90. rokov. Už v roku 1990 vzniklo prvé politické celorepublikové hnutie združujúce Rómov s názvom Rómska občianska iniciatíva (ROI), ktoré sa pripojilo k zmenám v spoločnosti a podporilo VPN a OF¹⁴², na ktorých kandidátkach vstupovali jej zástupcovia aj do prvých slobodných volieb v roku 1990. Do federálneho zhromaždenia sa podarilo zvoliť štyroch Rómov¹⁴³ a do SNR sa prebojovala Anna Koptová na kandidátke VPN. Toto obdobie je pre politických predstaviteľov rómskej menšiny úspešné z viacerých pohľadov. Jednak prvýkrát a naposledy mali zástupcov v parlamente, rovnako došlo k oficiálnemu uznaniu rómskej národnostnej menšiny a začali sa rozvíjať a vznikať mnohé nielen kultúrne aktivity Rómov. Bolo založené rómske divadlo Romathan a viaceré neziskové organizácie.

Následný vývoj rómskej politickej scény sa dá charakterizovať nezhodami, roztrieštením a stále novými pokusmi o jednotu. Po voľbách v roku 1992 došlo prvýkrát k fragmentizácii rómskej politickej scény. Vzniklo množstvo nie veľmi významných strán, ktoré nemali šancu na úspech. V ďalšom vývoji rozštiepenosť pokračovala. Jednotlivé zoskupenia vznikali a zanikali väčšinou na základe nezhôd v rámci väčšej rómskej politickej strany. Čas od času vznikli i krátkodobé iniciatívy za zjednotenie rómskej politickej scény, ktoré však nikdy netrvali dlho. V 90. rokoch je možné pozorovať tri rôzne prúdy v rámci rómskej politickej scény. Jedna časť predstaviteľov spolupracovala s vládnu koalíciou a teda štátnou mocou (v tej dobe reprezentovanou HZDS a Vladimírom Mečiarom). Druhá časť spolupracovala s opozíciou (reprezentovanou predovšetkým Slovenskou demokratickou koalíciou (SDK)) a snažila sa tak dostať ak už nie do parlamentu, tak aspoň do štátnej správy. Tretia časť sa spoliehala na vlastné sily a kandidovala samostatne. Nikdy

¹⁴⁰ Rybová J., Rómska politická reprezentácia, Vašečka M. a kol., *Rómske hlasy: Rómovia a ich participácia v transformačnom období*, IVO, Bratislava 2002, s. 69-70

¹⁴¹ Jurová A., Niekoľko poznámok k otázkam identity Rómov, Gbúrová M. (eds.), *Európa medzi identitou a integritou*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2002, s. 310

¹⁴² Rybová J., Rómska politická reprezentácia, Vašečka M. a kol., *Rómske hlasy: Rómovia a ich participácia v transformačnom období*, IVO, Bratislava 2002, s. 70

¹⁴³ Slovenským zástupcom bol Gejza Adam. Šebesta A., Rómska politická scéna, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, IVO, Bratislava 2002, s. 297

sa jej však už nepodarilo zopakovať úspech z obdobia rokov 1990-1992 a prekročiť prah parlamentu. Tento trend pokračoval až do roku 2005, kedy došlo k zredukovaniu počtu rómskych politických strán.

V roku 2002 existovalo 22 viac či menej aktívnych a úspešných rómskych politických strán.¹⁴⁴ K zredukovaniu ich počtu došlo v roku 2005, kedy NR SR prijala zákon o politických stranách a hnutiach¹⁴⁵, ktorý zaviedol povinnosť podávať NR SR auditovanú výročnú správu. Pre väčšinu rómskych strán bola táto podmienka likvidačná, mnoho z nich nebolo aktívnych natoľko, aby si podobnú správu nechali vypracovať. Iné sa o zmene zákona, podľa ich vyjadrenia nedozvedeli, opätovnú registráciu však vylúčili.¹⁴⁶ Rok 2005 tak prežili iba 2 rómske politické strany, a to Rómska iniciatíva Slovenska a Strana rómskej koalície. Do likvidácie sa tak dostala aj najstaršia rómska politická strana ROI. Čo sa týka zjednotenia či úspechov vo voľbách, tie sa do roku 2010 nedostavili. Za úspech je možné považovať participáciu predstaviteľov rómskych strán na vládnej politike voči Rómom v priebehu celých 20 rokov, niekedy s väčším a niekedy s menším úspechom.

V rámci hodnotenia rómskej politickej scény je možné zapochybovať, či má rómska strana šancu na úspech vo voľbách v prípade samostatného postupu aj keby išlo o jednu jediná rómsku politickú silu zjednocujúcu všetkých Rómov. Vzhľadom k počtu Rómov, ich nízkej sebaidentifikácii (na základe malého počtu oficiálne prihlásených k rómskej národnosti), ich vekovej štruktúry a nie veľmi výraznej volebnej účasti má takáto strana iba malú šancu na úspech. Väčšou šancou sa javí byť spolupráca so „slovenskými“ stranami a spoločná, zmiešaná kandidátka, čo by mohlo byť aj pozitívnym signálom a prelomiť ľady vo vzťahu k väčšine.

Za druhý úspech je možné považovať účasť rómskych strán v krajských a komunálnych voľbách, kde sú úspešní nielen Rómovia na kandidátnych listinách „slovenských“ strán a nezávislí kandidáti, ale aj rómske politické strany. V obecných voľbách získavajú pravidelne posty starostov a poslancov. Výraznejšieho úspechu zaznamenali vo voľbách v roku 2002, kedy bolo zvolených 11 rómskych starostov a 158 rómskych obecných zastupiteľov. Ešte lepšie výsledky dosiahli v roku 2006, kedy bolo zvolených 16 starostov a 220 zastupiteľov Rómov v obecných voľbách.¹⁴⁷ Podobne ako v prípade maďarskej menšiny, sa však text bude venovať politike voči menšinám na vládnej úrovni, preto nie je

¹⁴⁴ Tamtiež, s. 311

¹⁴⁵ Zákon č. 85/2005 Z.z. o politických stranách a politických hnutiach

¹⁴⁶ Balog M., *Rómske politické strany*, Romano nevo fil, 716-720. Ročník 15., online na <http://www.ml.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=3679>, 30.1.2011

¹⁴⁷ Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009, s. 42

potrebné detailnejšie hodnotiť výsledky rómskych politických strán v krajských či
obecných voľbách.

3 Menšinová politika vlády po roku 1989 do roku 1998

Po roku 1989 sa v rámci národnostných otázok riešila predovšetkým problematika usporiadania vzťahov dvoch štátotvorných národov Čechov a Slovákov. To vyvrcholilo rozdelením Československa a vytvorením samostatných republík. Slovensko potom nielen legislatívne, politicky, ekonomicky, historicky, ale aj v oblasti menšinovej problematiky nadväzovalo na obdobie spoločnej Československej republiky. Rozdiel bol v tom, že podiel národnostných menšín na Slovensku bol výrazne vyšší než v Československu. Mnoho opatrení v oblasti menšinovej politiky vzniklo však už pred rokom 1993.

3.1 Medzinárodné súvislosti

Z medzinárodne politického hľadiska bola situácia po roku 1989 celkom nová. Bipolárny systém, ktorý niekoľko desaťročí udržiaval stabilitu padol. Nastala otázka, čo bude nasledovať, akým smerom sa politika jednotlivých postkomunistických krajín bude uberať. Väčšina z nich ukázala snahu a vôľu pristúpiť do euroatlantických štruktúr. Európske spoločenstvá sa museli touto otázkou výrazne zaoberať, predovšetkým ako, kedy, a či vôbec prijať nové členské štáty. V rámci udržania stability v regióne, bolo pre západné štáty výhodnejšie prijať postkomunistické krajiny do európskych štruktúr a v rámci prístupových rokovaní tak kontrolovať ich prechod k demokracii. Jednou z dôležitých oblastí kontroly bolo aj dodržiavanie ľudských práv a predovšetkým práv menšín. Ako píše Kymlicka¹⁴⁸, dôvody záujmu západných krajín o menšiny v strednej a východnej Európe boli práve bezpečnostné. Európa mala oprávnené obavy o možný rast nacionalizmu v nových krajinách a spoliehala sa na to, že zvýšením a zlepšením ochrany menšín dôjde k zníženiu rizika prípadných národnostných konfliktov. Preto Európske spoločenstvá, od roku 1993 EÚ, a ostatné organizácie venovali zvýšenú pozornosť práve problematike národnostných menšín.

Slovensko od začiatku preukazovalo záujem o integráciu do západoeurópskych a transatlantických štruktúr. Od roku 1994 a nástupe vlády Vladimíra Mečiara začínali zaznievať aj výroky o neutralite Slovenska.¹⁴⁹ Slovensko sa v tomto období samo vylúčilo z integračných procesov kvôli neplneniu podmienok, medzi ktoré patrila aj politika voči menšinám. Práca sleduje zmenu menšinovej politiky pod vplyvom troch hlavných organizácií, ktoré sa venovali ochrane práv menšín: RE, OBSE a EÚ. Ich dokumenty,

¹⁴⁸ Kymlicka W., *Multicultural odysseys. Navigating the new international politics of diversity*, Oxford University press, New York 2007, s. 36-37

¹⁴⁹ Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, UMV, Praha 2006, s. 73-76

hodnotenia a pravidelné správy sú dôležitým zdrojom dát pre hodnotenie menšinovej politiky vlády.

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

V rámci procesu KBSE¹⁵⁰ sa právam národnostných menšín venoval predovšetkým záverečný dokument Kodanskej konferencie KBSE. Kodanská konferencia bola prvou od zmien v strednej a východnej Európe v roku 1989 a možno aj preto (vzhľadom k vznikajúcemu konfliktu v Juhoslávii) sa záverečný dokument vo väčšej miere venoval ochrane práv národnostných menšín, pričom v popredí stáli ich individuálne práva.¹⁵¹ Neskôr v roku 1992 bola vytvorená funkcia *Vysokého komisára KBSE pre národnostné menšiny*.¹⁵² Činnosť vysokého komisára sa nesústreďovala primárne na národnostné menšiny a ich ochranu, ale na otázky, ktoré sú obsahom bezpečnostnej politiky ako je predchádzanie konfliktov vyvolaných etnickým pnutím. V prípade zistenia možného nedostatku či v prípade indikovania začínajúceho konfliktu, vydával odporúčania k riešeniu problematiky spojenej s národnostnými menšinami a rovnako k vzťahu medzi krajinami.¹⁵³ Tieto odporúčania hrali rolu aj v prípade slovenskej menšinovej politiky.

Československo sa zapojilo do Helsinského procesu už pri jeho vzniku na konferencii v Helsinkách v roku 1975 a kontinuálne pokračovalo vo svojom členstve od roku 1993. V rokoch 1994 až 1998 zohral v oblasti menšinovej politiky a predovšetkým vo vzťahu medzi Slovenskom, Maďarskom a maďarskou menšinou na Slovensku významnú úlohu vtedajší Vysoký komisár OBSE pre otázky národnostných menšín Max van der Stoep, ktorý niekoľkokrát v tomto období navštívil obe krajiny, a to hlavne v spojení so základnou maďarsko-slovenskou zmluvou.¹⁵⁴

Európska únia

Aj EÚ videla národnostnú problematiku v strednej Európe ako potenciálny zdroj konfliktov. Síce ocenila priateľské a mierové rozdelenie Československa, ale po vzniku

¹⁵⁰ Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe rovnako tiež tzv. Helsinský proces bol odštartovaný v roku 1975 a zúčastnili sa na ňom štáty z oboch strán železnej opony a slúžil práve ako priestor k diskusiám medzi západom a východom. Tento proces vyvrcholil na summite v Budapešti v roku 1994 rozhodnutím o premene konferencie v Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE). OBSE, *História OBSE/KBSE*, online na <http://www.osce.org/who/87>, 27.2.2011

¹⁵¹ Scheu H.K., *Ochrana národnostných menšín podľa mezinárodného práva*, Praha: Karolinum 1998, s. 36

¹⁵² Dnes Vysoký komisár OBSE pre otázky národnostných menšín.

¹⁵³ OBSE, *Mandát Vysokého komisára OBSE pre otázky národnostných menšín*, online na <http://www.osce.org/hcnm/43201>, 27.2.2011

¹⁵⁴ Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, Praha: ÚMV, 2006, s. 59

samostatného Slovenska sa zamerala predovšetkým na problematiku maďarskej menšiny, pričom rómska zostala spočiatku mimo jej záujem. Prihlášku na vstup do EÚ podalo Slovensko v roku 1995, pričom dohodu o pridružení podpísalo už v roku 1993. Tá (oproti predchádzajúcej podpísanej s Československom) už navyše v preambule obsahovala požiadavku na dodržiavanie ľudských a menšinových práv.¹⁵⁵ V rámci prístupového procesu musela krajina splniť tzv. Kodanské kritériá¹⁵⁶, pričom politické kritérium znelo: „*kandidátska krajina musí disponovať inštitucionálnou stabilitou ako zárukou demokratického zriadenia a právneho štátu, ako aj dodržiavania ľudských práv a ochrany menšín.*“¹⁵⁷ Splnenie kritérií sa pravidelne kontrolovalo v hodnotiacich predvstupových správach Európskej komisie. V rámci prístupového procesu zohrávali hlavnú úlohu jednania jednak v rámci asociačnej rady a rovnako v rámci spoločného parlamentného výboru Slovenska a EÚ. Ten slúžil ako dôležitá spätná väzba a diskusné fórum slovenských a európskych poslancov.

V rokoch 1994 a 1995 vyjadrila EÚ v demaršoch slovenskej vláde svoje znepokojenie zo situácie na Slovensku. Týkalo sa predovšetkým napätého vzťahu vlády s prezidentom republiky a obáv z neplnenia politických prístupových kritérií. Aj napriek tomu, že sa jednalo o dôležitý dokument, ktorý poukazoval prinajmenšom na nedemokratickosť niektorých postupov vlády, nebola mu zo strany slovenských vládnych predstaviteľov venovaná zvýšená pozornosť. Ďalším prelomom v rámci integračného procesu bolo zverejnenie Agendy 2000, ktorá okrem obecnej vízie procesu integrácie do budúcnosti, obsahovala aj výhľad na rozšírenie a posudky jednotlivých kandidátskych krajín, ktoré obsahovali priebežné hodnotenie kodanských kritérií. V rámci posudku Slovenska kritizovala EÚ aj politiku voči menšinám. Upozornila na neobvyklú situáciu, ktorá nastala po prijatí jazykového zákona a odporúčala legislatívne doriešiť používanie jazykov národnostných menšín, pričom v tomto dokumente sa už venovala aj pretrvávajúcej diskriminácii rómskej menšiny. Neplnenie aj ďalších politických podmienok, nestabilita inštitúcií a pochybnosti o demokratických procesoch vyústilo k nepozvaniu Slovenska medzi prvú vlnu kandidátskych krajín a oddialenie jeho členstva v EÚ.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Pástor Z., *Strany a hnutia maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1989*, Vysoká škola v Sládkovičove, Sládkovičovo 2011, s. 115

¹⁵⁶ V roku 1993 prijala EÚ kritériá pre vstup krajín východnej Európy. Jednalo sa o podmienky politické, hospodárske a krajina musela prijať európske právo (*acquis communautaire*).

¹⁵⁷ Vláda SR, *Vzťahy Slovenskej republiky a Európskej únie*, online na: <http://www.euroinfo.gov.sk/euroagendy-542.html>, 20.2.2011

¹⁵⁸ Agenda 2000 - Commission Opinion on Slovakia's Application for Membership of the European Union

Rada Európy

Ďalšou organizáciou, ktorej členom sa Slovensko stalo, a ktorá sa venuje ľudským a menšinovým právam, bola Rada Európy.¹⁵⁹ Jej členom sa podľa štatútu môže stať akýkoľvek európsky štát, ktorý jednak prijme tento štatút a jednak „uznáva zásady právneho štátu a zaručuje všetkým osobám v rámci svojej jurisdikcie dodržiavanie ľudských práv a základných slobôd a spolupracuje úprimne a efektívne pri naplňovaní cieľa Rady Európy“, ktorým je predovšetkým „dosiahnuť väčšiu jednotu medzi jej členmi za účelom ochrany a naplňovania ideálov a zásad, ktoré sú ich spoločným dedičstvom a uľahčenia ich hospodárskeho a spoločenského rozvoja“.¹⁶⁰

Od členského štátu sa vyžaduje pristúpenie k *Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. Slovenská republika ho ratifikovala už v roku 1992. Európsky dohovor patrí k dokumentom, ktoré sa venujú ľudským právam univerzálne, a tak ako väčšina ľudskoprávných dokumentov univerzálnej povahy, obsahuje aj práva národnostných menšín.¹⁶¹ Spoločne s dohovorom ratifikovalo Slovensko aj dodatkový protokol k európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorý ešte rozširoval paletu základných práv. Ratifikáciou týchto dokumentov uznalo Slovensko aj právo na podanie sťažnosti k európskemu súdu pre ľudské práva. Sťažnosť sa musí týkať práv, ktoré sú obsiahnuté v európskom dohovore a jeho protokoloch.¹⁶² S ohľadom na novú politickú situáciu v Európe prijalo v roku 1993 parlamentné zhromaždenie Rady Európy odporúčanie č. 1201. To sa vzťahovalo k dodatočnému protokolu k európskemu dohovoru, ktorý rozšíril jeho účinnosť aj na problematiku národnostných menšín.

¹⁵⁹ Rada Európy je medzivládnu organizáciou založenou v roku 1949, podpisom Štatútu Rady Európy. Jej hlavným cieľom pri vzniku bola starostlivosť o jednotu a stabilitu v Európe. Postupne po vzniku Európskych spoločenstiev sa začala viac venovať problematike ochrany ľudských práv a problematike menšín. Československo sa jej členom stalo v roku 1991 a vzápätí po rozdelení sa v jej členom 1. 6. 1993 stalo aj Slovensko. Rada Európy zohrala v otázke menšinovej politiky na Slovensku významnú úlohu. Slovensko jednak pristúpilo k dôležitým medzinárodným dohovorom a za druhé po ich prijatí vykonáva Rada Európy aj kontrolnú činnosť ich dodržiavania. Z pohľadu tejto práce sú najdôležitejším pravidelné správy o implementácii Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín, ktorý Slovensko podpísalo v roku 1995 a po problémoch aj ratifikovalo v roku 1998.

¹⁶⁰ Rada Európy, *Štatút Rady Európy*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?884>, 5.3.2011

¹⁶¹ V rámci tohto dohovoru sa príslušníkov národnostných menšín týkajú viac či menej predovšetkým články venujúce sa práva na používania jazyka, jedná sa o prípady zatknutia a obvinenia z trestného činu a pred súdom, kedy dôvody takéhoto konania musia byť osobe oznámené v jazyku, ktorému rozumie, popr. musia byť takejto osobe bezplatne zabezpečené služby tlmočníka. Z pohľadu príslušníkov národnostných menšín je však najdôležitejší čl. 14, ktorý zakazuje diskrimináciu: „Užívanie práv a slobôd priznaných týmto Dohovorom sa musí zabezpečiť bez diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.“ Znamená to rovnosť všetkých ľudí pri plnení všetkých ustanovení a článkov dohovoru. Rada Európy, *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?928>, 5.3.2011

¹⁶² Euroiuris, európske právne centrum, *Slovensko a Rada Európy*, online na: <http://www.euroiuris.sk/euroiuris/?q=sk/re/slovenskoARadaEU>, 20.2.2011

V rámci prístupového procesu Slovenska do Rady Európy prebehlo v roku 1993 prvé hodnotenie krajiny. Slovensko bolo hodnotené pozitívne a bola ocenená jeho aktivita v rámci prijatia základných podmienok vstupu: ratifikácie európskeho dohovoru, vrátane príloh. Na druhej strane bolo Slovensku odporúčané zosúladiť menšinovú legislatívu podľa zásad, ktoré obsahuje odporúčanie č. 1201, a to predovšetkým formou schválenia zákonov o mene a priezvisku (možnosť používať priezvisko vo forme menšinového jazyka) a „tabuľového zákona“ (označovanie nielen obcí v jazyku národnostných menšín).¹⁶³

Maďarsko

Z hľadiska bilaterálnych vzťahov politiku vlády voči národnostným menšinám na Slovensku najviac ovplyvňovali vzťahy s Maďarskou republikou. V rámci „triadic nexus“ – trojstranného vzťahu sa aj Maďarsko výrazne angažuje v otázkach maďarských menšín za hranicami. Preto boli aj dobré susedské vzťahy týchto štátov pod drobnohľadom medzinárodných organizácií, do ktorých sa krajiny snažili pridružiť a v mnohých prípadoch sa stali aj podmienkou členstva. Vzťahy krajín ovplyvnili vzťahy k národnostným menšinám (do ktorých boli pretavené predovšetkým historické traumy a v prípade Slovenska možné ohrozenie integrity štátu), problematika slovenskej štátnosti, otázka vodného diela Gabčíkovo – Nagymaros a pod. Problematika maďarských menšín v zahraničí sa stala súčasťou zahraničnej politiky Maďarska.

Už po prvých slobodných voľbách v roku 1990 vyhlásil nový premiér József Antall v maďarskom parlamente, že sa cíti byť premiérom pätnástich miliónov Maďarov.¹⁶⁴ Tento postoj je možné označiť za determinant vzťahu Maďarska k svojim menšinám v zahraničí. Bilaterálne vzťahy Maďarska a Slovenska tak boli a dodnes sú neustále ovplyvňované situáciou národnostných menšín a politikou vlády k menšinám, ktorá je predovšetkým v Maďarsku starostlivo sledovaná. René Petráš však politiku Maďarska označuje ako nejednoznačnú, a to práve aj vo vzťahu k výroku premiéra Józsefa Antalla. Poukazuje na to, že aj napriek takýmto kontroverzným výrokom, Antalova vláda nijak výrazne nepodporovala Maďarov v zahraničí.¹⁶⁵

Po osamostatnení Slovenska sa v rámci usporiadania vzťahov medzi krajinami očakával podpis základnej bilaterálnej zmluvy. K jej podpisu došlo už v roku 1995, no komplikované vzťahy a rozpory oboch krajín sa premietli aj do jej podpisu, spojenom s

¹⁶³ Rada Európy, *Odporúčanie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 175 (1993), Opinion No. 175 (1993) on the application by the Slovak Republic for membership of the Council of Europe*, online na: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EOP175.htm>, 12.3.2011

¹⁶⁴ Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011, s. 125-126

¹⁶⁵ Petráš R., *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*, Auditorium, Praha 2012, s. 193

výmenou verbálnych nôt medzi oboma krajinami a problémoch s jej ratifikáciou na Slovensku. *Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou* obsahovala rozsiahle pasáže venované národnostným menšinám v oboch krajinách. Obe krajiny v zmluve potvrdili, že „osoby patriace k národnostným menšinám tvoria integrálnu súčasť spoločnosti a štátu zmluvnej strany, na území ktorej žijú a súčasne prispievajú k obohacovaniu jej života, ako aj prehlbovaniu dôvery, priateľstva a spolupráce medzi ich krajinami“ a „cítia zodpovednosť za to, aby poskytli ochranu a napomohli zachovaniu a prehlbeniu národnostnej alebo etnickej, kultúrnej, náboženskej a jazykovej identity menšín žijúcich na ich území.“¹⁶⁶ Obe strany sa vzdali, pre Slovensko tak obávaných, akýchkoľvek územných nárokov a zaviazali sa k rešpektovaniu hraníc.

Oblasti ochrany práv národnostných menšín sa venuje článok 15 zmluvy, ktorý definuje osem zásad vzťahu k menšinám. Prvou je slobodná voľba národnosti, druhou rovnosť pred zákonom. Podľa tretej majú príslušníci národnostných menšín právo „jednotlivo, alebo spolu s inými členmi svojej skupiny slobodne vyjadrovať, uchovávať a rozvíjať svoju etnickú, kultúrnu, jazykovú alebo náboženskú identitu a udržiavať a rozvíjať svoju kultúru“. Štvrtá zásada sa týka zákazu násilnej asimilácie, piata ochrane identity menšín prostredníctvom podpory menšinových organizácií a združení a šiesta možnosti podieľania sa na štátnej a verejnej správe. Posledné dve sa týkajú práva na používanie svojho jazyka a ochrany pamiatok menšinovej kultúry.¹⁶⁷

Na slovenskej strane svoju nespokojnosť s textom zmluvy vyjadrovali hlavne predstavitelia SNS, ale aj niektorí predstavitelia HZDS. Už pri jej podpise v Paríži odovzdal slovenský minister zahraničných vecí svojmu maďarskému kolegovi verbálnu nótu, v ktorej slovenská strana zdôrazňovala, že žiadna formulácia v zmluve nemôže byť chápaná ako uznanie kolektívnych práv menšín. Maďarská strana zase v reakcii odmietla tento slovenský interpretačný dodatok.¹⁶⁸ Ratifikácia a platnosť zmluvy však bola dôležitá pre obe strany, a to predovšetkým kvôli tlaku zahraničných organizácií, ktoré očakávali zlepšenie vzťahov medzi krajinami.¹⁶⁹ Maďarsko zmluvu ratifikovalo tri mesiace po jej podpise. Na Slovensku pod týmto tlakom k ratifikácii zmluvy v roku 1996 došlo, avšak k zmluve bolo pripojené vyhlásenie NR SR. To zmluvu navyše doplnilo (v zmysle verbálnej nóty) o odmietnutie akýchkoľvek kolektívnych práv pre národnostné menšiny,

¹⁶⁶ *Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou*, online na <http://www.nrsr.sk/nrdk/Download.aspx?MasterID=96223>, 20.3.2011

¹⁶⁷ Tamtiež

¹⁶⁸ Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011, s. 162

¹⁶⁹ Tlak zo zahraničia na vládu rástol, predovšetkým zo strany Vysokého komisára OBSE Maxa van der Stoela. Došlo však aj k návšteve predsedu Európskej komisie Jacquesa Santera a predsedu Parlamentného zhromaždenia Rady Európy Miguela Angela Martineza. Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, ÚMV, Praha 2006, s. 56

ktoré by mohli vyplývať zo záväzku uplatňovania odporúčania Rady Európy č. 1201.¹⁷⁰ Slovenská strana preferovala uplatňovanie práv národnostných menšín podľa rámcového dohovoru Rady Európy na ochranu národnostných menšín, ktorý je postavený na ochrane individuálnych práv. Neuznanie odporúčania 1201 za integrálnu súčasť zmluvy odmietli zástupcovia maďarských politických strán na Slovensku a pri jej ratifikácii sa poslanci SMK hlasovania zdržali.¹⁷¹

Paradoxom je, že slovensko-maďarské vzťahy sa po podpise zmluvy ešte zhoršili. Hlavnou príčinou bol páve podpis základnej zmluvy a neustále spory ohľadom jej reálneho napĺňania a interpretácie. Príkladom nedodržovania môže byť nerealizácia pravidelných ročných stretnutí na úrovni premiérov.¹⁷² Dalším sporným bodom vzťahov (nielen) v tomto období bola problematika vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros.¹⁷³

3.2 Politický vývoj do roku 1994

Po roku 1989 sa v oblasti menšín a národnostnej politiky riešila hlavne už spomínaná otázka usporiadania vzťahov medzi dvoma štátotvornými národmi Čechmi a Slovákmi. O rozdelení spoločného štátu sa definitívne rozhodlo po voľbách v roku 1992. Vládu na Slovensku vytvorilo HZDS. Najprv šlo o vládu menšinovú¹⁷⁴, ktorá mala iba tichú podporu SNS. Tá ako jediná relevantná politická sila presadzovala myšlienku samostatnej Slovenskej republiky už vo svojom volebnom programe. Programové vyhlásenie vlády sa venovalo predovšetkým oblasti ekonomickej, politickej a sociálnej transformácii Slovenska. Cieľom vlády bol vznik suverénneho Slovenska, vybudovanie sebavedomého

¹⁷⁰ Zákon č. 99/1996 Z. z., Uznesenie NRSR, *Vyhlásenie Národnej rady Slovenskej republiky k Zmluve o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou*

¹⁷¹ Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011, s. 163

¹⁷² Chmel R., Samson I., Duleba A., *Vzťahy Slovenska so susedmi a s Nemeckom*, In: Bútora M., Ištvanýšyn M., *Slovensko 1997, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998, s. 271-272

¹⁷³ Zmluva o výstavbe vodného diela na Dunaji, na hranici medzi Maďarskom a Slovenskom bola podpísaná ešte v roku 1977. V roku 1992 sa však maďarská strana pokúsila zmluvu jednostranne vypovedať hlavne na základe tvrdení o ochrane prírody. Slovensko malo v tom čase už väčšinu svojej časti vystavenú, preto došlo k jeho dostavbe. Obe strany sa snažili spor riešiť na súde v Haagu. Ten v roku 1997 rozhodol o platnosti pôvodnej zmluvy avšak obe strany si jeho rozsudok vykladajú inak a tak dodnes spor okolo vodného diela pretrváva. Z politického hľadiska existujú v Maďarsku názory, že dostavbou diela došlo k posunutiu štátnych hraníc v neprospech Maďarska. Cséfalvayová K., *Spor o sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros a jeho vplyv na medzinárodné využitie rieky Dunaj*, Almanach (Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky) Roč. 5, číslo 1/2010, s. 113-119

¹⁷⁴ V SNR získalo HZDS 74 kresiel z celkových 150, teda tesne nezískalo väčšinu. Štatistický úrad SR, *Výsledky volieb 1992*, online na: http://app.statistics.sk/webdata/_slov/volby/volby92/pmp92.htm, 12.3.2011

slovenského národa. Zahraničná politika mala pokračovať v nastúpených procesoch integrácie nielen do euroatlantických štruktúr, predovšetkým však do EÚ a NATO.¹⁷⁵

Program vlády sa v niektorých častiach venoval aj politike k národnostným menšinám. V rámci menšinového školstva obsahoval prísľub na vytvorenie podmienok pre osvojenie štátneho jazyka ako aj zabezpečenie vzdelávania v jazyku národnostných menšín. V kultúrnej oblasti bolo vedúce postavenie určené Matici slovenskej a presadzovaniu slovenskej kultúry nielen doma, ale aj v zahraničí. V oddiele venovanému národnostným menšinám obsahoval formulácie o rovnosti všetkých občanov, zabezpečení rozvoja menšinovej kultúry, jazyka, vzdelávania a vykonávaní menšinovej politiky v súlade s Ústavou a medzinárodnými normami. Značná pozornosť v tejto časti textu bola venovaná Slovákom žijúcim v zahraničí a ich podpore.¹⁷⁶

Slovenská vláda vznikla iba 24. júna 1992 a už 21. júla sa strany dohodli na rozdelení republík, pričom následne to bolo potvrdené v novembri tesnou väčšinou vo federálnom parlamente prijatím ústavného zákona o zániku ČSFR.¹⁷⁷ Vznik samostatných republík bol stanovený na začiatok roka 1993, no už v júli roku 1992 bola Slovenskou národnou radou prijatá Deklarácia o zvrchovanosti Slovenskej republiky¹⁷⁸ a v septembri bola prijatá Ústava Slovenskej republiky¹⁷⁹. Vytvorenie samostatnej republiky neprinieslo zmenu vlády, a ani veľké zmeny v inštitucionálnej oblasti a štátnej správe. Slovenská národná rada sa zmenila na Národnú radu Slovenskej republiky a bolo nutné obsadiť post prezidenta Slovenskej republiky, ktorým sa neskôr stal kandidát HZDS Michal Kováč. Vláda, ktorá vznikla z volieb v roku 1992 vedená Vladimírom Mečiarom pokračovala ďalej, avšak SNS sa stalo jej plnohodnotným členom. Rovnako došlo k doplneniu a aktualizácii programového vyhlásenia vlády, a to predovšetkým z dôvodu prispôsobenia programu vlády novým podmienkam a kompetenciám v rámci samostatnej republiky.

So vznikom samostatnej republiky došlo k včleneniu nových úloh do PVV, ktoré mali viesť k zvýšeniu patriotizmu a národnej hrdosti, a to ako v rámci oblasti školstva,¹⁸⁰ tak aj

¹⁷⁵ Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády z roku 1992*, online na: <http://www.nrsr.sk/nrdk/Download.aspx?MasterID=75401>, 12.3.2011

¹⁷⁶ Tamtiež

¹⁷⁷ Meszáros L., Československý (slovenský) ústavný systém, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1994 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 142

¹⁷⁸ Deklarácia bola schválená uznesením SNR č. 26 zo 17. júla 1992, Národná Rada Slovenskej republiky, online na http://www.nrsr.sk/Static/sk-SK/NRSR/Doc/v_deklaracia-o-zvrchovanosti.htm, 27.2.2011

¹⁷⁹ 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej Republiky

¹⁸⁰ „Vznik novej demokratickej Slovenskej republiky si bude vyžadovať adekvátnu reakciu aj v obsahu výchovy a vzdelávania žiakov. Vláda bude preto zabezpečovať žiaduce zmeny na prehĺbenie výchovy k národnej hrdosti a slovenskej štátnosti v obsahu učebných osnov a učebníc na základných a stredných školách.“ Vláda SR, *Aktualizácia úloh programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky po vzniku samostatnej Slovenskej republiky*, online na: <http://www.nrsr.sk/nrdk/Download.aspx?MasterID=75732>, 12.3.2011

v oblasti kultúry¹⁸¹. Oddiel venovaný národnostnej politike bol kratší než v pôvodnom programe a v podstate opäť odkazoval na podporu rovnosti a spolupráce, podporu kultúry národnostných menšín a v rámci nej bola konkrétne spomenutá podpora periodickej a neperiodickej tlače. V PVV oboch vlád sa problematike menšín nevenuje výraznejšia pozornosť. Politika voči menšinám bola formulovaná obecné a žiadnej národnostnej menšine sa nevenovala osobitná pozornosť ani v oblasti kultúry a školstva. V týchto oblastiach chýbali konkrétne riešenia, ako napr. riešenie problematiky používania jazykov národnostných menšín.

Zahraničná politika Slovenska mala nadväzovať na politiku ČSFR. Slovensko na seba prebralo medzinárodné záväzky zaniknutej republiky. V rámci bilaterálnych vzťahov boli na prvom mieste dobré vzťahy s Českom. Druhé najdôležitejšie boli vzťahy s Maďarskou republikou s poukázaním na nutnosť odpútania sa od historických krívd, avšak na oboch stranách.

Toto obdobie ani vnútropoliticky nepatrí medzi najstabilnejšie. Prvá vláda v samostatnej histórii Slovenska padla predčasne. Už od roku 1993 sa množili nezhody vnútri HZDS a postupne hnutie opustilo osem poslancov. O svojich poslancov a svojho predsedu prišla aj SNS. Táto zmena poznamenala slovenskú politiku z pohľadu národnostných menšín na dlhé obdobie. Za nového predsedu SNS bol zvolený Ján Slota, pod ktorého vedením SNS pritvrdila v rámci svojej národnej agendy. Koalícia tak stratila väčšinu a na čas ju vystriedala dočasná vláda pod vedením Jozefa Moravčíka z DÚ. Vládu vytvorili DÚ, KDH a SDL.¹⁸² Tá síce trvala iba niečo vyše pol roka, priniesla však značný posun v oblasti politiky vlády voči národnostným menšinám, a to aj vďaka dohode o podpore zo strany „maďarských strán“.¹⁸³ Tieto sa síce oficiálne na vytvorení dočasnej vlády nepodieľali, vyjadrili jej však podporu výmenou za prísľub venovania väčšej pozornosti otázkam a problémom národnostných menšín. Dočasná vláda sa už pri svojom vzniku dohodla na vyhlásení predčasných parlamentných volieb ešte do konca roka 1994.

Vznikom samostatnej republiky sa na Slovensku začal prejavovať akýsi „menšinový syndróm“. Pod týmto pojmom je myslený *„podvedomý pocit ohrozenia svojbytnosti slovenského národa, ktorý bol pravdepodobne generovaný dlhodobým vývojom bez vlastnej štátnej organizácie. Na jeho základe sa aj oficiálne štruktúry, napriek*

¹⁸¹ „Po vzniku Slovenskej republiky je zámerom vlády vytvárať realistický obraz o histórii a kultúre slovenského národa v zahraničných kultúrnych stykoch.“ Tamtiež

¹⁸² Mesežnikov G., Domestic political developments and the political scene in the Slovak republic, In: Bútora M., Hunčík P., *Global report on Slovakia, Comprehensive analyses from 1995 and trends from 1996*, Sándor Márai Foundation, Bratislava 1997, s. 12

¹⁸³ V roku 1992 sa vo voľbách do Slovenskej národnej rady dostali aj dve politické strany zastupujúce príslušníkov maďarskej menšiny a kandidovali spolu v koalícii. Jednalo sa o koalíciu Spolužitie-Maďarsko-kresťanskodemokratické hnutie (MKM-EGY).

majoritnému postaveniu Slovákov správali „menšinovo“, teda veľmi pozorne sledovali a pohotovo reagovali na každý signál vychádzajúci z inonárodného prostredia. Navonok sa to prejavovalo zjavnou nedôverou k aktivitám národnostných menšín, zvlášť maďarskej minority, neodôvodnenou podozrievavosťou a snahou udržať si kontrolu nad činnosťou menšinových organizácií a inštitúcií. Istým prejavom tejto tendencie bolo aj úsilie o „zviditeľnenie“ slovenskej štátnosti prostredníctvom starostlivosti o Slovákov v susedných krajinách.“¹⁸⁴

Prvá vláda v samostatnej histórii Slovenska nenaplnila úplne predstavy príslušníkov národnostných menšín na Slovensku (predstavovaných predovšetkým zástupcami „maďarských“ politických strán) o tom, ako má vyzeráť a v praxi aj fungovať menšinová politika. Jej politika bola aj v zahraničí vnímaná ako konfrontačná, nacionalistická a polarizujúca spoločnosť.¹⁸⁵ Skutočnosť, že sa na vláde podieľala SNS, ktorú v tom čase už viedol nacionalistický prúd Jána Slotu, ešte vyostrovalo napätie v spoločnosti a problematika národnostných menšín bola vnímaná predovšetkým optikou hrozby maďarskej menšiny. K upokojeniu situácie a vzťahov neprispieval ani prístup Maďarska a jeho politika voči Maďarom v zahraničí spoločne s kontroverznými výroky niektorých predstaviteľov.¹⁸⁶ Ostatné menšiny sa tak dostávali na nevýznamné miesto v prioritách vlády. Rómska menšina nehrala v tomto období v rámci menšinovej politiky významnú úlohu.

3.3 Politika vlády voči menšinám

Dočasná vláda svoj program stanovila iba na šesť mesiacov a jej prioritami boli: príprava volieb, stabilizácia hospodárskej, bezpečnostnej, politickej a sociálnej situácie v krajine, obnovenie dôvery k orgánom štátu a príprava koncepčných strategických dokumentov pre ďalší vývoj v krajine. Rovnako sa zaviazala, nielen maďarským stranám,¹⁸⁷ k zlepšeniu postavenia národnostných menšín. Vyžadovali to od nej aj medzinárodné inštitúcie, ktorých Slovensko už bolo alebo ešte len chcelo byť členom. Okrem toho vláda prisľúbila pracovať aj na zlepšení vzťahov s Maďarskou republikou.¹⁸⁸

O zosúladení práv národnostných menšín s medzinárodnými zmluvami a Ústavou hovorilo aj programové vyhlásenie vlády. Vláda sa v ňom zaviazala pripraviť zákon o označovaní

¹⁸⁴ Gajdoš M., Konečný S., Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989, In: Šutaj S., *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, UNIVERSUM, Prešov 2005, s. 112

¹⁸⁵ Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, Praha: ÚMV, 2006, s. 31-32

¹⁸⁶ Napr. výrok Jozsefa Antalla o tom, že je premiérom 15 mil. Maďarov a pod.

¹⁸⁷ Výmenou za podporu tejto vlády

¹⁸⁸ Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády 1994*, online na: <http://www.nrsr.sk/nrdk/Documents.aspx?MasterID=76066>, 10.4.2011

obcí v jazyku národnostných menšín a návrh zákona o matrikách, ktorý by doplnil už skôr schválený zákon o mene a priezvisku, ktorého schválenie vyžadovali medzinárodné organizácie.¹⁸⁹ Dôležitou súčasťou PVV bola zmienka o zavedení akéhosi „mechanizmu dialógu“, pomocou ktorého by sa riešila problematika práv národnostných menšín. PVV dočasnej vlády bol posunom k lepšiemu, predovšetkým sa venoval rozšíreniu práv národnostných menšín a vyvolával vyššie očakávania. Pozitívom bola hlavne väčšia konkretizácia problematiky a definícia priamo konkrétnych krokov vlády v tejto oblasti a už spomenutá snaha o dialóg. Prvýkrát v rámci programových dokumentov vlády sa objavila aj myšlienka na vytvorenie postu ombudsmana, zatiaľ však len ako idea na posúdenie.

Rovnako ako v prípade predchádzajúcej vlády ani v tomto PVV nechýbal akýsi „bod povinnosti menšín“. Jednalo sa predovšetkým o formuláciu očakávania plnenia si ústavných občianskych povinností zo strany národnostných menšín.¹⁹⁰ Keďže občianske povinnosti sú očakávané pravdepodobne od všetkých občanov, vyvoláva táto formulácia dojem akejsi vynútenej lojality k štátu. Maďarské strany predsa len očakávali viac. Naopak, zlepšili sa vzťahy s Maďarskou republikou a atmosféra v spoločnosti bola voči národnostným menšinám pozitívnejšia. Splnenie požiadaviek maďarských strán vládou zhodnotil Béla Bugár (MKDH) nasledovne: „*Vládna koalícia nesplnila väčšinu sľubov daných Maďarom, ale behom polročnej spolupráce sa jej zásluhou dostali slovensko-maďarské vzťahy do inej roviny a napätie opadlo.*“¹⁹¹

Inštitúcie a koncepcie menšinovej politiky

Inštitucionálne spadala politika vlády voči národnostným menšinám na Slovensku až do roku 1998 pod Radu vlády SR pre národnosti. Tá vznikla ešte v roku 1992¹⁹² a slúžila ako poradný orgán vlády v otázke národnostných menšín a etnických skupín. Až do roku 1994 bol predsedom rady vždy minister zahraničia.

Ešte v rámci spoločnej republiky vzniklo niekoľko koncepčných dokumentov v oblasti menšinovej politiky. Už v roku 1991 boli slovenskou vládou prijaté *Zásady vládnej*

¹⁸⁹ Rada Európy, *Odporúčanie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 175 (1993), Opinion No. 175 (1993) on the application by the Slovak Republic for membership of the Council of Europe*, online na <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EOP175.htm>, 19.8.2012

¹⁹⁰ Programové vyhlásenie vlády 1994, online na: <http://www.nrsr.sk/nrdk/Documents.aspx?MasterID=76066>, 10.4.2011

¹⁹¹ Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, ÚMV, Praha 2006, s. 37

¹⁹² Štatút a rokovací poriadok bol schválený uznesením vlády č. 830/1992.

politiky k Rómom.¹⁹³ Tieto zásady určili hlavnú líniu politiky voči rómskej menšine, hlavne rozdelenie exekutívnych právomocí medzi jednotlivé rezorty a tým aj zodpovednosti za jednotlivé konkrétne politiky a ich plnenie. Dokument rovnako stanovil tri postupy politiky vlády k Rómom. Za prvé došlo k zrovnoprávneniu Rómov s ostatnými menšinami v Československu a uznaniu ich etnickej svojbytnosti, za druhé v oblastiach kultúry, školstva a sociálnej sféry bola zavedená zásada rovnakého prístupu ku všetkým národnostným menšinám a nakoniec došlo k zrušeniu centrálného riadenia riešenia rómskej problematiky.¹⁹⁴

Dokument „odzrkadľoval duch doby a úroveň poznania a zároveň sa snažil o komplexné riešenie problematiky rómskej menšiny v troch rovinách: politickej, inštitucionálnej a sociálno-ekonomickej. Kým v politickej rovine priznaním štatútu národnosti dal jasný rámec a impulz pre rómsku elitu na rozbehnutie národnouvedomovacieho procesu, teda národného hnutia s cieľom politickej a kultúrnej emancipácie etnika, v inštitucionálnej rovine inicioval tvorbu inštitúcií, ktoré sú pre tento proces potrebné. Hoci je pravdepodobné, že rómske menšinové inštitúcie či organizácie by vznikli aj bez prijatia tohto materiálu na základe občianskych iniciatív, tento dokument predstavoval ďalší impulz na ich zakladanie a rozvoj. Treba dodať, že v prípade ústredných orgánov štátnej správy nešlo primárne o vytvorenie nových, ale o nové rozdelenie kompetencií a úloh pri riešení rómskej problematiky.“¹⁹⁵

Na druhej strane však predovšetkým v ekonomickej a sociálnej otázke nedošlo k zlepšeniu postavenia rómskej menšiny. Dokument zavádzal do politiky voči menšinám prvok vyčleňovania rómskej problematiky z menšinovej politiky a jeho osobitné riešenie v rámci politiky sociálnej. „Výsledný dopad spočíval v tom, že Rómovia neboli *de facto* "riešení" ako národnostná menšina.“¹⁹⁶ Dokumentu rovnako chýbali tri podmienky úspechu. Neobsahoval vyčlenené finančné prostriedky na jeho realizáciu, neriešil inštitucionálne zabezpečenie a bol zacielený komplexne na osoby vyžadujúce osobitnú pomoc a nie špecificky na rómsku menšinu.¹⁹⁷

¹⁹³ Uznesenie vlády č. 153/1991, uznesenie nadväzovalo na uznesenie federálnej vlády č. 619/1991 Zásady politiky vlády ČSFR k romské menšině

¹⁹⁴ Jurová A., *Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch*, In: *Človek a spoločnosť, Štúdie a články*, Spoločenskovedný ústav SAV, online na <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/jurova.html>, 26.3.2011

¹⁹⁵ Kotvanová A., Szép A., Vplyv demokratických zmien na politiku zameranú na riešenie problémov Rómov (1989-1992), In: Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 39

¹⁹⁶ Jurová A., *Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch*, In: *Človek a spoločnosť, Štúdie a články*, Spoločenskovedný ústav SAV, online na <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/jurova.html>, 26.3.2011

¹⁹⁷ Vašečka M., Rómovia, In: Ivantyšin M., Mesežnikov G., *Slovensko 1998 – 1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, s. 760

Legislatíva a národnostné menšiny

Znenie Ústavy vyjadruje postavenie národa ako hlavného subjektu moci. Nejedná sa o občanov, ale o národ, ktorý má toto kľúčové postavenie. Preambula znie: „*My, národ slovenský,...*[...]...*spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín...*“¹⁹⁸ To, že problematika národa a národností je na Slovensku citlivou témou je pozorovateľné do dnešnej doby. Aj napriek mnohým pokusom, k zmene na občiansky princíp (čo je požiadavkou predovšetkým predstaviteľov maďarskej národnostnej menšiny) nedošlo.

Ústava obsahuje rámcové pasáže venované národnostným menšinám a udáva smer menšinovej politiky na Slovensku. Zaručuje rovné práva všetkým bez rozdielu pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva. Každý má právo slobodne si zvoliť svoju národnosť. Národnostným menšinám a etnickým skupinám je zaručené právo uchovávať a rozvíjať svoju kultúru, vzdelávať sa vo svojom jazyku, používať svoj jazyk v úradnom styku a právo zúčastňovať sa na riešení vecí, ktoré sa ich týkajú. Slovenský jazyk je síce štátnym jazykom, no Ústava predpokladá prijatie zákona, ktorý upraví používanie jazykov národnostných menšín. Jej súčasťou je aj listina základných práv a slobôd, ktorá rovnako upravuje práva príslušníkov národnostných menšín. Ústava a listina tvoria kostru menšinovej legislatívy. Konkrétnu podobu však určujú až jednotlivé zákony, ktoré sa v čase menili a tvorili politiky jednotlivých vlád.

V rámci snahy o členstvo Slovenska v Rade Európy, ratifikovalo Slovensko *Európsky dohovor o ľudských právach a základných slobodách*. Podmienkou členstva bolo aj uznanie zásad právneho štátu a dodržiavania ľudských práv. Aj vďaka tomuto medzinárodnému tlaku¹⁹⁹ prijalo Slovensko už v rokoch 1993 – 1994 tri zákony²⁰⁰, ktoré pozitívne ovplyvnili postavenie menšín. Ich prijatie bolo vyžadované odporúčaním Rady Európy ako podmienka vstupu do tejto organizácie²⁰¹. Prvým bol zákon o mene a priezvisku²⁰², ktorý umožnil rodičom dať svojmu dieťaťu cudzojazyčné meno. Príslušníci

¹⁹⁸ Zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky

¹⁹⁹ Všetky tri nasledujúce zákony sa objavili v odporúčaní Rady Európy č. 175 (1993), ktoré hodnotilo pripravenosť vstupu Slovenska do tejto organizácie. Odporúčanie Rady Európy ako dôvod prijatia zákonov bol označený aj v samotných dôvodových správach daných zákonov, prístupné sú online na www.nrsr.sk

²⁰⁰ Meszáros L., Československý (slovenský) ústavný systém, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1994 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 149

²⁰¹ Rada Európy, *Odporúčanie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 175 (1993), Opinion no. 175 (1993) on the application by the Slovak Republic for membership of the Council of Europe*, online na: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EOP1175.htm>, 12.3.2011

²⁰² Zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku

národnostných menšín, ktorí mali svoje meno zapísané v matrike po slovensky, mohli po prijatí tohto zákona požiadať o zmenu na ekvivalent v svojom materskom jazyku.²⁰³

Ani týmto však neboli podmienky Rady Európy úplne splnené. Aj príslub maďarským stranám prispel k tomu, že po nástupe dočasnej vlády došlo k doplneniu zákona o mene a priezvisku. Zákon o matrikách²⁰⁴ doplnil zákon o mene a priezvisku predovšetkým v tom, že na rozdiel od neho umožnil, aby bolo do matriky zapísané ženské priezvisko inej ako slovenskej národnosti bez koncovky slovenského prechýľovania. Rovnako nariadil bezplatné vydávanie rodných listov v prípade zmeny mena alebo priezviska na jeho cudzojazyčnú formu. Tretím prijatým zákonom v tomto období bol tzv. „tabuľový zákon“²⁰⁵, ktorý sa priamo vzťahoval k národnostným menšinám a umožnil, aby obce, ktorých obyvateľstvo tvoria z viac ako 20% príslušníci národnostných menšín, mohli používať aj označenie v jazyku danej národnostnej menšiny, čo bolo významne využívané.

3.4 Obdobie rokov 1994 až 1998

Predčasné voľby na jeseň roku 1994 skončili pre strany dočasnej koalície neúspešne.²⁰⁶ S veľkým náskokom ich vyhralo HZDS na čele s Vladimírom Mečiarom. Vládu spoločne vytvorili HZDS a SNS (už pod vedením kontroverzného predsedu Jána Slotu), spoločne so Združením robotníkov Slovenska. V programovom vyhlásení vlády bolo možné pozorovať jeho nadväznosť na predchádzajúcu vládu SNS a HZDS a tým orientáciu predovšetkým na potreby národa a obnovovanie národnej identity a nie na potreby národnostných menšín. Aj keď dôležitosť rómskej menšiny rástla, hlavná pozornosť stále ešte mierila na maďarskú menšinu.

Programové vyhlásenie vlády

V rámci zahraničnej politiky bolo prvoradým cieľom postupné začlenenie sa do európskych a transatlantických štruktúr (EÚ a NATO). Vláda sľubovala ochranu ľudských

²⁰³ Meszáros L., Československý (slovenský) ústavný systém, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1994 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 149

²⁰⁴ Zákon č. 154/1994 Z. z. o matrikách

²⁰⁵ Zákon č. 191/1994 Z. z. o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín

²⁰⁶ Voľby vyhralo HZDS a obsadilo 61 poslaneckých kresiel, druhá v poradí skončila koalícia ľavicových strán pod názvom Spoločná voľba (tvorili ju Strana demokratickej ľavice, Sociálnodemokratická strana Slovenska, Strana zelených na Slovensku, Hnutie poľnohospodárov SR) s 18 poslaneckými mandátmi, Maďarská koalícia (koalícia maďarských strán: Magyar Keresztény demokrata Mozgalom- Maďarské kresťanskodemokratické hnutie, Együttélés- Spoluzitie, Magyar Polgári Párt-Maďarská občianska strana) a KDH získali zhodne 17 mandátov, Demokratická únia obsadila 15 kresiel, ZRS získalo 13 mandátov a SNS utrpela porážku v podobe iba 9 kresiel. Štatistický úrad SR, *Výsledky volieb 1994*, online na http://app.statistics.sk/volby98/1994/volby23_b.htm, 19.3.2011

práv a národnostných menšín v súlade s Ústavou a medzinárodnými záväzkami. „Všetky otázky postavenia a práv osôb patriacich k národnostným menšinám bude vláda riešiť v zhode s Ústavou Slovenskej republiky a medzinárodnými právnymi a politickými záväzkami Slovenskej republiky. Vláda podporí vypracovanie porovnávacej štúdie menšinových práv v Európe. Je rozhodnutá bezodkladne pristúpiť k Rámcovému dohovoru o ochrane národnostných menšín Rady Európy. Posúdi aj podpísanie ďalších medzinárodných dokumentov, upravujúcich práva osôb patriacich k národnostným menšinám.“ Na druhej strane však „vláda očakáva, že príslušníci všetkých národnostných menšín si ako občania Slovenskej republiky, ktorá im poskytuje všetky medzinárodne garantované práva, budú lojálne plniť svoje občianske povinnosti a prispejú tak k napredovaniu našej spoločnej vlasti.“²⁰⁷ V podstate vláda hovorila o garantovaní práv tak ako sú nastavené, odmietala rozširovanie práv národnostných menšín a vyžadovala od národnostných menšín lojalitu. Keďže sa jednalo o pasáž určenú zahraničnej politike je možné odhadovať, že vláda očakávala lojalitu predovšetkým od príslušníkov maďarskej menšiny. Pričom otázke susedských vzťahov s Maďarskom bola v programovom vyhlásení venovaná iba jedna veta, ktorá hovorila o vzťahoch založených na vyváženej a pre obe strany prijateľnej základnej zmluve.

Časť PVV venovaná národnostným menšinám bola síce dlhšia než u dočasnej vlády, bola však značne obecná a zameraná na rovnosť politiky voči menšinám a väčšine. Je možné ju zhrnúť do niekoľkých hlavných bodov: podpora, ochrana a šírenie slovenskej kultúry a slovenského jazyka, hlavne prostredníctvom Matice slovenskej; rovné práva pre národnostné menšiny v porovnaní s väčšinou, teda nezvyšovanie osobitnej legislatívy voči národnostným menšinám; zabezpečenie práv Slovákov na etnicky zmiešaných územiach.

Vláda opäť pripomenula súlad menšinovej politiky s Ústavou a medzinárodnými normami, garantovala práva menšín a nezaujatú a spravodlivú politiku voči všetkým obyvateľom, ktorí žijú na národnostne zmiešaných územiach. Súčasne chcela „zabezpečovať všetky práva Slovákov žijúcich na tomto území v osobitnom postavení, determinovanom ich počtom a viacjazyčným prostredím.“²⁰⁸ Vláda venovala značnú pozornosť podpore príslušníkov slovenskej menšiny v zahraničí, rovnako vyjadrila podporu slovenskému jazyku a kultúre na národnostne zmiešaných územiach a snahu spoločne s cirkvami zaviesť na tomto území bohoslužby v slovenskom jazyku. Podobne boli ladené aj časti venované kultúre a školstvu. V prípade školstva bola prioritou výučba „k národnej hrdosti a vedomia slovenskej štátnosti“²⁰⁹ a rovnako podpora výučby slovenského jazyka na zmiešanom

²⁰⁷ Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády SR 1994*, online na <http://www.vlada.gov.sk/1183/1-zahranicne-vztahy.php>, 6.3.2011

²⁰⁸ Tamtiež

²⁰⁹ Tamtiež

území. Vláda plánovala vytvoriť systém alternatívneho školstva, ktoré bolo pre väčšinu príslušníkov hlavne maďarskej menšiny neprijateľné.

Vzhľadom na oblasti, ktorým sa menšinová politika v programe vlády venovala, je možné odvodiť, že bola zameraná hlavne na maďarskú menšinu, pretože problematika národnostného školstva, jazyka sa týkala predovšetkým príslušníkov maďarskej menšiny. Túto dedukciu potvrdilo aj namierenie politik na jazykovo zmiešané územia, čo z veľkej miery sú práve územia obývané maďarskou menšinou. Rómskej menšine sa program venoval v rámci obecných častí o národnostných menšinách, ale rozhodne vláda politike voči Rómom vo svojom programe nedávala prioritu. Podpora predovšetkým slovenskej kultúry, vzdelávania, identity bola v súlade so snahou novovytvoreného štátu na znovuobnovenie národnej identity. Pričom táto politika korešpondovala s nacionalizujúcim nacionalizmom novoutvoreného „národného“ štátu, ktorý nie je etnicky homogénny, tak ako ho charakterizoval Rogers Brubaker.²¹⁰

Koncepcie menšinovej politiky

Jedinou menšinou, ktorej problematika bola i v tomto období spracovaná v koncepčnom materiáli vlády, bola rómska menšina. Vládna politika voči Rómom sa až do roku 1997 riadila zásadami z roku 1991. Tie určite prispeli k zlepšeniu postavenia Rómov aspoň po formálnej stránke. K zmene došlo prijatím dokumentu s názvom *Koncepcné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach*. Materiál nadväzoval na zásady a rozpracovával úlohy vlády v niekoľkých základných oblastiach ako je vzdelávanie, kultúra, sociálna oblasť, zamestnanosť a bývanie. Materiál vyvolával kladné i záporné reakcie. Pozitívnym bolo ďalšie rozpracovanie problematiky, vyčlenenie finančných prostriedkov na jej riešenie a hodnotenie chýb predošlého konceptu. Problémom však opäť zostal skôr deklaratórny charakter materiálu, kedy skutočné vyjadrenia predstaviteľov vlády nepoukazovali na ich snahu nejako problematiku Rómov riešiť a sústredili sa predovšetkým na menšinu maďarskú. Nedošlo ani k posunu v otázke náhľadu na Rómov ako sociálneho problému. Nedošlo k vytvoreniu podmienok pre vyššiu etnickú sebaidentifikáciu Rómov, a tým naďalej pretrvávalo ich vyčleňovanie z politiky voči národnostným menšinám a začleňovanie do politiky sociálnej či ekonomickej.²¹¹ „V intenciách dokumentu sa de facto nezabezpečovali a ani sa v budúcnosti nemali zabezpečovať etnické práva Rómov, keďže sa nepredpokladalo vytváranie objektívnych

²¹⁰ Brubaker R., *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University press, New York 2009, s. 60

²¹¹ Jurová A., *Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch*, In: *Človek a spoločnosť, Štúdie a články*, Spoločenskovedný ústav SAV, online na <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/jurova.html>, 26.3.2011

podmienok na individuálnu etnickú identifikáciu sa príslušníkov tejto minority (politicko-spoločenské pomery za tretej Mečiarovej vlády naopak zhoršili všeobecnú reflexiu otázok rómskeho etnika v spoločnosti a posilnili všetky predsudky a averziu aj tichou podporou skúpskeho hnutia) a vyvolávali v radoch Rómov strach pred presadzovaním a verejným deklarovaním svojich nárokov a požiadaviek.“²¹²

Inštitúcie menšinovej politiky

V súlade s programovým vyhlásením došlo k niekoľkým zmenám v rámci menšinovej politiky vlády. Kontinuita inštitúcií bola síce zachovaná, naďalej hlavným poradným orgánom bola Rada vlády pre národnosti, došlo však k výmene jej členov a zmene jej štatútu²¹³ v roku 1995. Rada bola poradným orgánom vlády a nemala rozhodovacie právomoci, mohla však prijímať nezáväzné odporúčania. Novú radu tvorilo celkovo 22 členov. Predstavitel'ov národnostných menšín bolo 9 (za každú národnosť jeden z vybranej inštitúcie), 2 zástupcovia Matice slovenskej, čo je možné považovať za presadzovanie programu vlády a rozšírenie pôsobnosti Matice slovenskej ako kultúrnej, ideovej a historickej inštitúcie. Šesť zástupcov reprezentovalo vládu, a to po jednom zástupcovi z ministerstva školstva, financií, kultúry, zahraničných vecí, vnútra a spravodlivosti. Jednalo sa predovšetkým o zástupcov zo sekcií, ktoré sa nejakým spôsobom problematiky menšín týkali. Radu vlády tvorili rovnako traja predstavitelia odborných vedeckých ústavov (dvaja za SAV) a dvaja zástupcovia NR SR (jeden poslanec za MK a jeden za HZDS).²¹⁴

Počet predstaviteľ'ov jednotlivých menšín nereprezentoval ich početnosť. Rovnako bol otáznym pomer 9 zástupcov menšín a 9 zástupcov štátnej moci, plus traja odborníci a pomer 2 predstavitelia za Maticu slovenskú a jeden za každú národnostnú menšinu. Po kritike hlavne zo strán predstaviteľ'ov národnostných menšín, došlo k navýšeniu počtu členov rady, a to tak, že došlo k zvýšeniu počtu zástupcov národnostných menšín na 10 a zníženiu počtu zástupcov štátnej správy a odborníkov na druhej strane rovnako na 10. Tým sa pomer predstaviteľ'ov menšín a väčšiny síce vyrovnal, predsedom Rady však ostal jej 21. člen, a to vicepremiér pre nehnospodársku činnosť za ZRS Jozef Kalman. Táto zmena tak

²¹² Jurová A., Štátna politika vo vzťahu k rómskej menšine po roku 1989, In: Šutaj Š, *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Universum, Prešov 2005, s. 153-154

²¹³ Uznesenie vlády č. 111/1995, *Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny*, Národný archív SR

²¹⁴ Tamtiež

plne nevyhovela požiadavke kritikov a predstaviteľ CSEMADOKu Viktor Bauer a poslanec (zástupca NR SR) za MK Gyula Bárdos na protest z rady vlády vystúpili.²¹⁵

V roku 1995 vznikla pozícia *Splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc*. Jej vznik podnietila zhoršená situácia okolo rómskej menšiny, ale aj celková zlá ekonomická situácia občanov. Jednalo sa o post, ktorý sa venoval obyvateľom v zlej sociálnej situácii, teda nie o inštitút venovaný primárne problematike Rómov. K jeho vytvoreniu došlo aj napriek tomu, že Rada vlády pre národnostné menšiny odporučila vláde vytvoriť inštitút zameraný priamo na riešenie problémov rómskej menšiny. Skutočnosť, že v kompetencii splnomocnenca bola aj politika voči Rómom nebolo zjavné ani zo štatútu, ale až z konkrétnych materiálov, ktoré splnomocnenec pripravil. Napr. v *Návrhu úloh a opatrení na riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc* na rok 1996 sa explicitne spomínajú ako cieľová skupina Rómovia. „Podobne ako v časoch reálneho socializmu vláda SR teda zaradila Rómov medzi „sociálne neprispôsobivých občanov“ (hoci názov materiálu hovoril o občanoch, ktorí potrebujú osobitnú pomoc, samotný materiál v niektorých svojich častiach pojednáva o neprispôsobivých občanoch)“²¹⁶ Prvým splnomocnencom sa v tomto duchu stal Branislav Baláž, ktorý nemal rómsku národnosť. Jeho ustanovenie do tejto funkcie vyvolalo nevôľu medzi príslušníkmi rómskej menšiny. Rovnako začlenenie tohto postu pod ministerstvo práce a sociálnych vecí naznačovalo pretrvávajúcu tendenciu začleňovať rómsku problematiku výlučne pod problematiku sociálnu. Funkcia splnomocnenca navyše nemala výraznejšie kompetencie a bola iba poradná.²¹⁷

Menšiny na Slovensku nemali v tomto období v žiadnej oblasti života autonómnu správu ani žiadne samosprávne mechanizmy. Na správe sa podieľali prostredníctvom slobodnej súťaže vo voľbách. Niekoľkí predstavitelia národnostných menšín tak boli súčasťou zastupiteľstiev obcí a krajov. Na najvyššej úrovni sa v období 1994 až 1998 do NR SR prebojovali iba politické strany zastupujúce maďarskú menšiny v rámci koalície SMK. Jeden príslušník českej a jeden rusínskej národnosti sa do parlamentu prebojovali na kandidátkach „slovenských“ politických strán.²¹⁸ Rómska menšina nemala v slovenskom parlamente žiadne zastúpenie.

²¹⁵ Dostál O., Menšiny, In: Bútora M., *Slovensko 1996, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1997, s. 259

²¹⁶ Šebesta M., Formovanie politiky štátu vo vzťahu k Rómom prvých rokoch samostatnej Slovenskej republiky (1993-1998), In: *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 47

²¹⁷ Štatút Splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc. In: *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 111-113

²¹⁸ Dostál O., Menšiny, In: Ivantyšin M., Mesežnikov G., *Slovensko 1997, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998, s. 156

Legislatíva

V tomto období bolo navrhnutých a schválených viacero zákonov vzťahujúcich sa k oblasti národnostných menšín. Máloktorá zmena zákona zostala nepovšimnutá, či už zo strany príslušníkov národnostných menšín, politických strán, Maďarska a medzinárodných organizácií. Jednalo sa predovšetkým o volebný zákon²¹⁹ a zákon o územnosprávnom členení²²⁰, ktoré mali vplyv predovšetkým na maďarskú menšinu a mali za dôsledok sťaženie možnosti presadiť sa v samosprávnych orgánoch a parlamente príslušníkom národnostných menšín a mohli viesť k politickému zjednoteniu maďarskej menšiny. Menšinovým inštitúciám, politike vlády a legislatíve v oblasti školstva a kultúry sa bude bližšie venovať nasledujúca podkapitola.

3.4.1 Politika vlády v oblasti školstva a vzdelávania

Po roku 1989 nastali zmeny aj v oblasti školstva. Mnohé z nich sa týkali príslušníkov národnostných menšín. Jednalo sa hlavne o zmeny súvisiace s transformáciou spoločnosti, ktoré sa dotkli štruktúry, kompetencií, inštitúcií, financovania školstva a spôsobu výučby. Uvoľnili sa učebné osnovy, zmenšil sa počet žiakov v triedach a tým aj spôsob výučby, rozšírili sa možnosti štúdia. Do roku 1994 v rámci inštitucionálnych zmien nedošlo k prevodu správy školskej siete zo štátu na samosprávne orgány, došlo však k presunu niektorých kompetencií na riaditeľov škôl a vysokým školám boli vrátené akademické slobody. Počas tretej vlády Vladimíra Mečiara došlo k novelizácii zákona o štátnej správe tak, že samosprávny školský orgán mohol odvolať a menovať riaditeľov škôl a školských zariadení. K tomu došlo v tomto volebnom období vo viacerých prípadoch v súvislosti napr. s prípadom „dvojazyčných vysvedčení“. V nadväznosti na zmenu územnosprávneho členenia v roku 1996 došlo k zmene z dvojstupňového (ministerstvo – okres) na trojstupňové riadenie školstva (ministerstvo – kraj – okres). Školská správa, spadajúca pod ministerstvo školstva prešla pod všeobecnú štátnu správu, a tým došlo k presunu exekutívnych a finančných právomocí z ministerstva školstva na ministerstvo vnútra a kraje.²²¹

Inštitucionálne patrila oblasť školstva a vzdelávania pod ministerstvo školstva. Ministerkou školstva sa stala zástupkyňa SNS Eva Slavkovská. V rámci ministerstva

²¹⁹ Pre podrobnosti o volebnom zákone a vytvorení strany SMK viď kapitolu venovanú maďarskej národnostnej menšine.

²²⁰ Nové územnosprávne členenie neodpovedalo historickým regiónom a bolo utvorené tak aby ani jeden kraj nemal viac ako 50% podiel národnostných menšín na svojom území.

²²¹ Rosa V., Školstvo a veda, Bútora M., *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1997, s. 219

školsťva sa problematike menšín venoval odbor škôl na národnostne zmiešanom území. Maďarská menšina ako jediná národnostná menšina na Slovensku mala už pred rokom 1989 rozsiahlu školskú sieť obsahujúcu všetky stupne škôl, okrem univerzitného vzdelávania. Tá sa po zmene režimu ešte rozrástla. Aj napriek snahám o zavedenie alternatívneho vyučovania a preferovania slovenských škôl, v tabuľke 3.1 je možné pozorovať stabilný vývoj počtu škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Počet týchto škôl v podstate kopíruje vývoj počtu škôl s vyučovacím jazykom slovenským, pričom podobne od roku 1988 ich počet mierne vzrástol. Pokles zaznamenaný v počte materských škôl s vyučovacím jazykom maďarským, je možné vysvetliť obecným poklesom materských škôl na Slovensku a nižšie spomínaným pomerne úspešným zavedením alternatívneho vyučovania v prípade materských škôl.

Tabuľka 3.1: Počet štátnych škôl podľa druhu a vyučovacieho jazyka

Vyuč. jazyk	Rok	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Slov.	Materské	3 630	3 642	3 626	3 428	3 170	3 027	2 892	2 885	2 910	2 904	2 931
	Základné	2 035	2 039	2 084	2 136	2 156	2 163	2 161	2 165	2 175	2 168	2 171
	Gymnázia	105	106	110	124	141	152	160	166	172	161	181
	Stredné odborné				242	285	312	332	336	340	339	349
	Stredné odborné učilišťa				291	315	314	323	321	321	314	318
Maď.	Materské	345	344	345	404	285	290	297	290	287	283	276
	Základné	243	245	257	264	272	274	276	276	273	274	273
	Gymnázia	10	10	10	12	13	13	13	14	14	14	14
	Stredné odborné				6	9	6	5	5	5	5	6
	Stredné odborné učilišťa				6	9	8	6	7	7	6	7
Slov. a maď.	Materské					139	115	106	103	103	104	102
	Základné					29	31	31	31	32	30	30
	Gymnázia	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
	Stredné odborné				19	18	19	22	22	21	20	20
	Stredné odborné učilišťa				20	24	22	30	29	27	26	24

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 1993-1999, vlastná úprava

Vysoká škola s jazykom niektorej z národnostných menšín v tomto období nevznikla. Výučba nových pedagógov v maďarskom jazyku bola zabezpečená na štyroch miestach.²²² V rómskom jazyku školy neexistovali a iba na jednej univerzite existovala katedra rómskej kultúry, a to v Nitre. Tá sa rovnako sústredila predovšetkým na výchovu rómskych pedagógov. Od roku 1995 dodnes existuje detašované pracovisko katedry v Spišskej novej Vsi.

Alternatívne školstvo

Od nástupu k moci vláda prezentovala snahu o podporu slovenskej kultúry, slovenského jazyka na územiach s väčšinovým obyvateľstvom národnostnej menšiny.²²³ V rámci tejto snahy vláda prostredníctvom ministerky školstva presadzovala zavedenie alternatívneho vyučovania už od školského roku 1995/1996. Alternatívne vyučovanie znamená zavedenie dvojazyčného vyučovania (vyučovanie niektorých predmetov v slovenskom jazyku) do škôl s vyučovacím jazykom národnostných menšín (jednalo sa hlavne o školy s vyučovacím jazykom maďarským) a objavilo sa už v programovom vyhlásení vlády.

Na toto rozhodnutie reagovali negatívne zástupcovia maďarských škôl, rodičov žiakov v týchto školách, Zväz maďarských pedagógov aj maďarské politické strany. Negatívne reakcie zazneli aj z Maďarska, ktoré vyjadrilo protest voči tomuto návrhu, čím stal medzinárodným problémom. Problematika alternatívneho školstva bola na Slovensku veľmi citlivou témou a to z viacerých dôvodov. Jednak je to dané históriou posledných 60 rokov, kedy sa komunistický režim pokúsil niekoľkokrát o jeho zavedenie. Jednak existovala obava o možný asimilačný účinok takéhoto typu vyučovania, podobne ako sa to stalo u menšín žijúcich v Maďarsku. Po vlne kritiky ministerstvo školstva od kampane za jeho zavedenie upustilo s odôvodnením spolitizovaním témy zo strany zástupcov maďarskej národnostnej menšiny.²²⁴

Problematika zavedenia alternatívneho školstva bola súčasťou celkovej snahy vlády, o posilnenie vyučovania v štátnom jazyku i na „menšinových školách“. Tvorilo ho viacero opatrení, návrhov zákonov, ktoré samé o sebe poukazovali na dôležitosť tejto témy. Medzi

²²² Jednalo sa o Univerzitu Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzitu Komenského v Bratislave a konzultačné strediská maďarských škôl v Komárne a Košiciach. Dostál O., Národnostné menšiny, In: Bútora M., Ištvanýšyn M., *Slovensko 1997, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*, IVO, Bratislava 1998, s. 160

²²³ Vid' napr. Uznesenie vlády č. 459/1995 Informácia o postavení Slovákov na národnostne zmiešaných územiach Slovenskej republiky z hľadiska rozvíjania slovenskej kultúry v znení pripomienok prijatých na rokovaní vlády, č. 768/1995 Návrh legislatívnych a iných úloh na odstránenie existujúceho nepriaznivého stavu národnej kultúry, vzdelanosti a uvedomelosti príslušníkov majoritného slovenského národa na národnostne zmiešaných územiach

²²⁴ Gbúrová M., *Politika v jazyku, jazyk v politike*, Kubko Goral, Bratislava 2009, s. 76

ne patrili napr. posilnenie vyučovania slovenského jazyka a literatúry na jazykovo zmiešaných územiach (rôznymi spôsobmi od finančnej, odbornej podpory, až po kontrolu), výučbu týchto predmetov slovenskými učiteľmi, plán na vypracovanie programu výchovy k slovenskému vlastenectvu.²²⁵

Jednou z viditeľnejších káuz bolo pozastavenie vydávaní dvojazyčných vysvedčení v roku 1997, ku ktorému došlo s odvolaním sa na jazykový zákon. Táto zmena vyvolala veľkú vlnu protestov rodičov, učiteľov, riaditeľov škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Opäť došlo k internacionalizácii problému, keď o ňom rokovali premiéri Slovenska a Maďarska. Nakoniec došlo k prisľúbeniu riešenia tohto problému predovšetkým smerom k zahraničiu (prisľub vydávania vysvedčení v maďarčine na vyžiadanie rodičov), na druhej strane však preklad vysvedčenia nemal charakter oficiálneho dokumentu a bol vydávaný za poplatok.²²⁶ K zmene tak došlo až po zmene vlády v roku 1998.²²⁷

Vzdelávanie Rómov

Problematika škôl s vyučovacím či výchovným jazykom národnostných menšín sa Rómov netýkala. Vzdelávanie Rómov však bolo jednou z kľúčových oblastí, od ktorých sa očakávalo zlepšenie ich ekonomicko-sociálneho postavenia. Nízka vzdelanostná úroveň a neexistencia škôl s vyučovacím jazykom rómskym vytvárala úplne inú situáciu než v prípade maďarskej menšiny. Už v zásadách z roku 1991 sa spomínalo, že „*by mal rezort školstva zabezpečiť špecifické potreby kultúrneho a vzdelanostného rozvoja rómskeho obyvateľstva práve tak, ako sú zabezpečené požiadavky iných etnických minorít na Slovensku v súlade s Chartou ľudských práv*“.²²⁸

Hlavným projektom, ktorý začal ako experiment v košickom regióne v školskom roku 1992/1993, boli tzv. nulté ročníky. Reagovali na viaceré špecifické problémy vo vzdelávaní rómskej menšiny, a tým chýbajúcu predškolskú výchovu. Absencia predškolskej výchovy mala v prípade rómskych detí negatívny vplyv na ich znalosť slovenského jazyka a tým funkčnú negramotnosť v prvých ročníkoch školskej dochádzky.

²²⁵ Vid' Uznesenie vlády č. 459/1995 Informácia o postavení Slovákov na národnostne zmiešaných územiach Slovenskej republiky z hľadiska rozvíjania slovenskej kultúry v znení pripomienok prijatých na rokovaní vlády, č. 768/1995 Návrh legislatívnych a iných úloh na odstránenie existujúceho nepriaznivého stavu národnej kultúry, vzdelanosti a uvedomelosti príslušníkov majoritného slovenského národa na národnostne zmiešaných územiach a č. 845/1995 Správa o zhodnotení úrovne osvojovania si slovenského jazyka v školách na národnostne zmiešanom území

²²⁶ Dostál O., Národnostné menšiny, In: Bútora M., Ištvanyšyn M., *Slovensko 1997, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998, s. 162

²²⁷ Gbúrová M., *Politika v jazyku, jazyk v politike*, Kubko Goral, Bratislava 2009, s. 79

²²⁸ Rigová S., Maczejková M., Vzdelávací systém a Rómovia, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 696

S tým súvisela i problematika možného zavedenia rómčiny ako vyučovacieho jazyka. Takáto snaha bola kontinuálna už od vzniku Slovenska. Rómsky jazyk sa však stal iba pomocným, predovšetkým kvôli jeho neznalosti učiteľmi a veľkými rozdielmi medzi jednotlivými rómskymi dialektmi. V prípade rómskych učebníc sa tak často stávalo, že danému dialektu nerozumel buď učiteľ alebo žiaci.²²⁹

Projekt nultých ročníkov cieľil na rómske deti, ktoré nenavštevovali materské školy. Sústredil sa na vzdelávanie v sociálnej oblasti a oblasti hygieny, slovenského jazyka a na základné vedomosti, ktoré umožnili lepšie zvládnutie prvých ročníkov základnej školy. Podľa hodnotenia, ktoré vypracovala pedagogicko-psychologická poradňa školskej správy v Košiciach v rokoch 1992 - 1994 zverejneného v Súhrnnej správe o Rómoch na Slovensku sa jednalo o úspešný projekt. *„Na základe výsledkov experimentu možno konštatovať, že efektívnosť prípravných ročníkov sa potvrdila v oblastiach akcelerácie grafomotoriky, vyjadrovacích schopností a plynulosti a bohatosti verbálneho prejavu a slovnej zásoby.“*²³⁰

3.4.2 Politika vlády v oblasti kultúry národnostných menšín

Hlavnou inštitúciou, ktorá riadi politiku vlády v oblasti kultúry národnostných menšín bolo a je ministerstvo kultúry. Reforma kultúry po roku 1989 bola postavená predovšetkým na jej decentralizácii vo viacerých oblastiach. Kultúrne organizácie, múzeá, galérie a divadlá získali právnu subjektivitu. V oblasti financovania sa vytvoril čiastočne autonómny systém, prostredníctvom vytvorenia Fondu Pro Slovakia. Ten získaval financie z prostriedkov ministerstva financií, ale fungoval značne autonómne. *„Základné rozhodnutia pri udeľovaní príspevkov fondu robili komisie zložené z odborníkov nominovaných zdola jednotlivými inštitúciami či odbornými združeniami pôsobiacimi v kultúre a umení.“*²³¹

Po nástupe prvej vlády Vladimíra Mečiara v roku 1992 sa proces decentralizácie čiastočne pozastavil. Napr. v prípade financovania kultúry umožnila novelizácia zákona o fonde Pro Slovakia zásahy štátu do jeho rozhodovania. Fond bol spravovaný priamo ministerstvom kultúry a poradným orgánom pri rozhodovaní o pridelení financií sa mu stala rada fondu Pro Slovakia, členov ktorej vymenovával opäť minister kultúry. Vysoké právomoci mal minister kultúry i v rozdeľovaní dotácií z fondu, ktoré prideloval po prerokovaní v rade,

²²⁹ Rigová S., Maczejková M., Vzdelávací systém a Rómovia, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 709 - 711

²³⁰ Tamtiež, s. 710

²³¹ Snopko L., Kultúra, In: Bútora M., *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1997, s. 235

ktorú sám menoval.²³² Táto centralizovaná štruktúra nebola zmenená ani za dočasnej vlády Jozefa Moravčíka, ktorá problémom v kultúre nevenovala zvýšenú pozornosť.

Obdobie rokov 1994 až 1998

Na Slovensku existovali viaceré menšinové kultúrne organizácie, z ktorých niektoré patrili do sústavy štátnych príspevkových organizácií (maďarská kultúrna organizácia Mladé srdcia – Ifjú Szivek), alebo boli aspoň podporované štátom. Medzi tie patrili štyri národnostné divadlá,²³³ niekoľko menšinových múzeí, alebo národnostných častí múzeí pri Slovenskom národnom múzeu (napr. múzeum rómskej kultúry). Štát ďalej priamo z rozpočtu ministerstva kultúry financoval tlač v jazyku národnostných menšín a kultúrne národnostné zväzy. V rámci slovenskej televízie a slovenského rozhlasu existovalo vysielanie pre národnostné menšiny.

Post ministra kultúry obsadil predstaviteľ HZDS Ivan Hudec. Ten nadväzoval na politiku centralizácie prvej Mečiarovej vlády. Už v roku 1995 vznikli pri ministerstve kultúry národné centrá: divadelné, osvetové a literárne. O rok na to došlo k prevedeniu jedinej menšinovej organizácie pod Národné osvetové centrum. Stalo sa tak v prípade maďarského umeleckého súboru Mladé srdcia – Ifjú Szivek. Právna subjektivita väčšiny organizácií bola zrušená a prešli pod správu novovytvorených regionálnych kultúrnych centier. Tie boli následkom územnosprávnej reformy zase prevedené pod správu krajov, a teda pod správu ministerstva vnútra.

Vývoj menšinových kultúrnych aktivít podporovaných vládou je možné vyhodnotiť viacerými ukazovateľmi. Jedným z nich je vývoj ich počtu, ktorý môže byť indikátorom zmien a teda kontinuity v menšinovej politike. Z grafu 3.1 je možné sledovať rast počtu odvysielaných hodín národnostného rozhlasového vysielania do roku 1993, ale v porovnaní k celkovému počtu odvysielaných hodín jeho podiel klesal z takmer 11% až na 8,5% v roku 1998.²³⁴ Súčasne dochádzalo k preskupovaniu počtu vysielacích hodín medzi jednotlivými národnostnými menšinami. Žánrovo sa rozhlasové vysielanie pre národnostné menšiny venovalo predovšetkým publicistike a spravodajstvu, literatúre, národopisu, jazykovede, histórii, vysielaniu pre deti a mládež, zábave a národnej hudbe. Vysielanie v rómskom jazyku začalo až v roku 1992 a pripravovala ho redakcia v Prešove, čo súviselo pravdepodobne s uznaním rómskej menšiny až v roku 1991, a kontinuálne pokračovalo, pričom sa celkovo počet vysielacích hodín nemenil, relatívne znižoval.

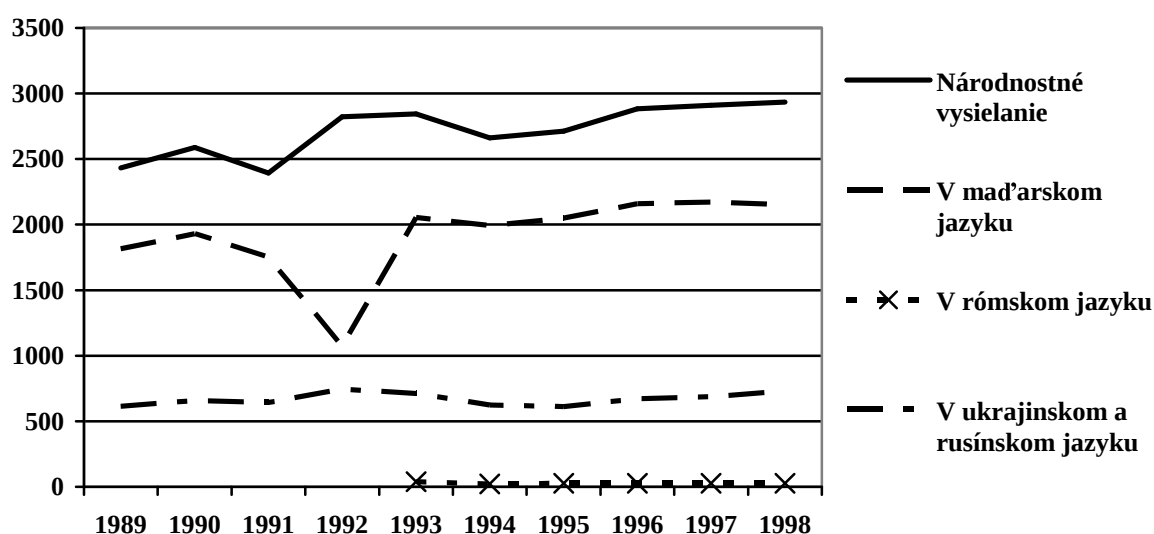
²³² 95/1992 Zb., Zákon SNR o štátnom fonde kultúry Pro Slovakia

²³³ Dve maďarské divadlá (Thália v Košiciach a Jókaiho v Komárne), jedno rómske divadlo Romathan v Košiciach a ukrajinské divadlo Andreja Duchnoviča v Prešove.

²³⁴ Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 1993-1999

Predovšetkým relácie venované informáciám z rómskej komunity, ale aj hudbe, boli vysielané dvakrát mesačne po 45 minút.²³⁵ Vysielanie v maďarskom jazyku naopak existovalo i pred rokom 1989, pričom počet vysielacích hodín mierne rástol, či stagnoval (s výnimkou v roku 1992). Maďarské rozhlasové vysielanie má na Slovensku najdlhšiu tradíciu, hlavná redakcia v Bratislave pripravovala v tomto období popoludňajší magazín a rovnako aj víkendové desaťhodinové vysielanie.²³⁶

Graf 3.1: Rozhlasové verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok)

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 1993-1999, vlastná úprava

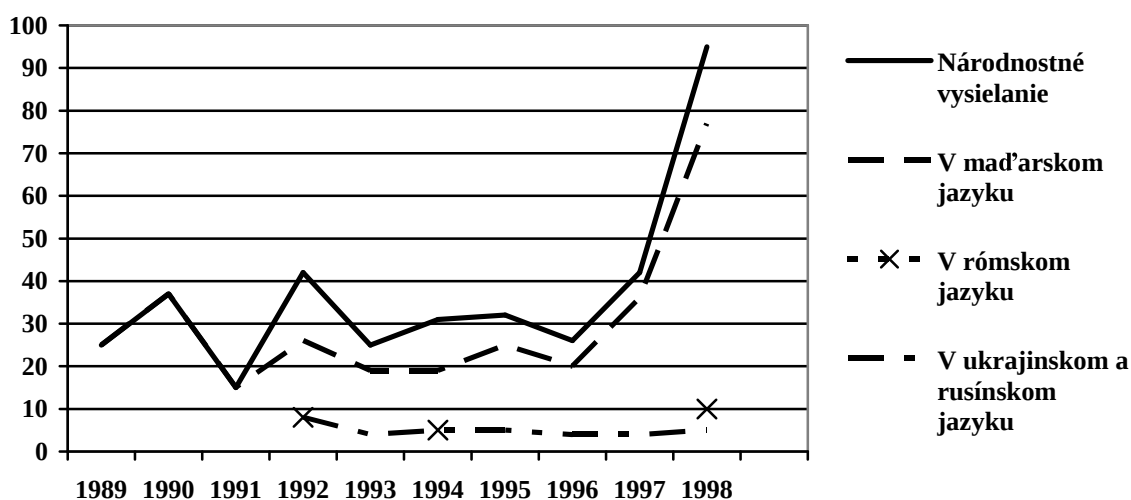
Podobne ako v prípade rozhlasového vysielania aj televízne vysielanie malo najdlhšiu tradíciu v prípade vysielania pre maďarskú menšinu. Maďarský magazín bol vysielaný vždy v sobotu v trvaní 30 minút. Počet hodín vysielania v maďarskom jazyku je možné považovať za stabilný. Výraznejšia zmena je pozorovateľná v roku 1998, čo mohlo súvisieť s voľbami, zmenou vlády a výmenou riaditeľa STV, keďže vo svojej správe za rok 1998 aj rada pre rozhlasové a televízne vysielanie konštatovala nepomer televízneho vysielania pre menšiny, ktoré tvorilo menej než 1% celkového vysielania, pričom až 80% z toho tvorilo vysielanie v maďarskom jazyku.²³⁷ Naopak televízne vysielanie v rómskom jazyku sa uskutočňovalo veľmi nepravidelne.

²³⁵ Rada SR pre rozhlasové a televízne vysielanie, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady SR pre rozhlasové a televízne vysielanie za rok 1998*

²³⁶ Rada SR pre rozhlasové a televízne vysielanie, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady SR pre rozhlasové a televízne vysielanie za rok 1994 a prvý polrok 1995*

²³⁷ Rada SR pre rozhlasové a televízne vysielanie, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady SR pre rozhlasové a televízne vysielanie za rok 1998*

Graf 3.2: Televízne verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok)

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 1993-1999, vlastná úprava

Štát zo svojho rozpočtu podporoval i tlač v jazyku národnostných menšín a množstvo ostatných kultúrnych aktivít národnostných menšín. V porovnaní jednotlivých národnostných menšín je možné poukázať na chýbajúcu tlač v rómskom jazyku a v podstate stabilný vývoj novín a časopisov v maďarskom jazyku.

Legislatíva v oblasti kultúry

Najvýznamnejšou legislatívnou zmenou v oblasti kultúry bolo prijatie jazykového zákona v roku 1995 a následný vývoj spojený s chýbajúcou úpravou používania jazykov národnostných menšín. Nový zákon totiž zrušil zákon o úradnom jazyku, ktorý upravoval aj používanie jazykov národnostných menšín. Ako píše Marcela Gbúrová, najväčším problémom bolo práve zrušenie zákona o úradnom jazyku ako celku, a tým znemožnenie používania menšinových jazykov v úradnom styku v obciach s viac ako 20% podielom príslušníkov národnostnej menšiny.²³⁸ Ústava ale predpokladá existenciu samostatného zákona, ktorý by používanie jazykov národnostných menšín upravoval. Zákon o štátnom jazyku²³⁹ stanovil slovenský jazyk ako jediný komunikačný jazyk na Slovensku a dal mu prednosť pred ostatnými jazykmi. Upravil používanie slovenčiny nielen v úradnom styku, ale aj v školstve a v informačných prostriedkoch, na kultúrnych podujatiach a na verejných zhromaždeniach. Práve posledné ustanovenia vyvolali najnegatívnejšie reakcie a boli potenciálnym zdrojom konfliktných situácií. V rámci školstva musela byť agenda školy

²³⁸ Gbúrová M., *Politika v jazyku, jazyk v politike*, Kubko Goral, Bratislava 2009, s. 77

²³⁹ Zákon č 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky

vedená už len v štátnom jazyku, čo viedlo k následnému konfliktu týkajúceho sa zákazu vydávania dvojjazyčných vysvedčení. V oblasti kultúry, informácií a verejných zhromaždení zákon udával povinnosť viesť všetky zhromaždenia, informácie v slovenskom jazyku, čo viedlo k paradoxom, kedy aj pri stretnutiach príslušníkov národnostných menšín musel byť používaný slovenský jazyk. Najväčšie obavy však vyvolávala časť venovaná represiám, kde boli stanovené pokuty až do výšky 0,5 mil. Sk.

Aj napriek sporným bodom, proti ktorým protestovali nielen príslušníci maďarských strán a predstavitelia iných národnostných menšín, pripomienky k zákonu mali aj medzinárodné organizácie, došlo v novembri 1995 k jeho schváleniu 108 hlasmi. Zákon o štátnom jazyku podporili aj poslanci SDL a DÚ. Poslanci KDH sa zdržali hlasovania a proti hlasovali všetci poslanci MK, Milan Ftáčnik (SDL) a Viliam Vaškovič (DÚ). To poukazuje na fakt, že v prípade tak citlivých oblastí, akými na Slovensku nesporne sú národná agenda, národná symbolika, kultúra a jazyk, sú slovenské strany v podstate jednotné. Dôvodom môže byť jednak citlivosť tejto témy v rámci spoločnosti, a teda možná strata voličov, na druhej strane aj silná slovenská identita týchto strán.

Prijatím zákona o štátnom jazyku došlo k situácii, že používanie jazyka národnostných menšín neupravoval žiaden zákon, pričom jazykový zákon priamo odkazoval na iné zákony, ktoré túto problematiku mali upraviť, neboli však prijaté. Aj napriek sľubom premiéra a členov vlády, tlaku EÚ²⁴⁰ (napr. aj v rámci odporúčaní Agendy 2000), OBSE (napr. problematika jazyka bola obsahom rokovania Vysokého komisára Maxa van der Stoela na návšteve Slovenska na začiatku roka 1998),²⁴¹ slovenských a maďarských opozičných strán, k zmene a prijatiu zákona počas tejto vlády Vladimíra Mečiara nedošlo. Konflikt okolo jazykového zákona bol v symbolickej rovine zavŕšený prijatím nového rokovacieho poriadku,²⁴² ktorý ustanovil rokovacím jazykom iba štátny jazyk a zamedzil tak používanie menšinových jazykov na rokovaní pléna.

Financovanie kultúry národnostných menšín

Kultúra národnostných menšín bola financovaná viacerými spôsobmi. Jednak pomocou už spomínaného fondu Pro Slovakia, ktorý z určitej časti dotoval štát, nejednalo sa však o jeho jediný finančný zdroj. Rozpočtová kapitola ministerstva kultúry obsahovala

²⁴⁰ Podobne ako v roku 1996 aj v roku 1997 odporúčal Spoločný parlamentný výbor NRSR a EÚ Slovensku prijať zákon o národnostných menšinách. Malová D, Rybář M., The Europeans Union policies towards Slovakia: carrots nad sticks of political conditionality, In: Rupnik J., Zielonka J., *The road to the European Union. Volume 1: The Czech and Slovak republic*, Manchester University Press, 2003, s. 105

²⁴¹ OBSE, *Annual report on OSCE activities 1998*, online na <http://www.osce.org/secretariat/14545?download=true>, 23.7.2012

²⁴² Zákon č. 350/1996 o rokovacom poriadku NR SR

rovnako samostatnú podkapitolu určenú kultúrnym zväzom, na národnostnú tlač a príspevkovým organizáciám národnostných menšín.

V roku 1995 pristúpila vláda k ďalšej centralizácii v rámci financovania kultúry. Zmena štatútu fondu Pro Slovakia postavila ministra kultúry priamo do jeho čela. Zmena mu umožnila vo výnimočných prípadoch dokonca rozhodnúť o pridelení finančných prostriedkov bez porady v Rade fondu. Aj to mohlo byť príčinou dohadov okolo prideľovania finančných prostriedkov jednotlivým organizáciám. Niektorí autori dokonca hovoria, že dochádzalo k prerozdeľovaniu finančných prostriedkov v prospech provládnych kultúrnych združení.²⁴³

Tabuľka 3.2: Financovanie menšinovej kultúry zo štátneho rozpočtu

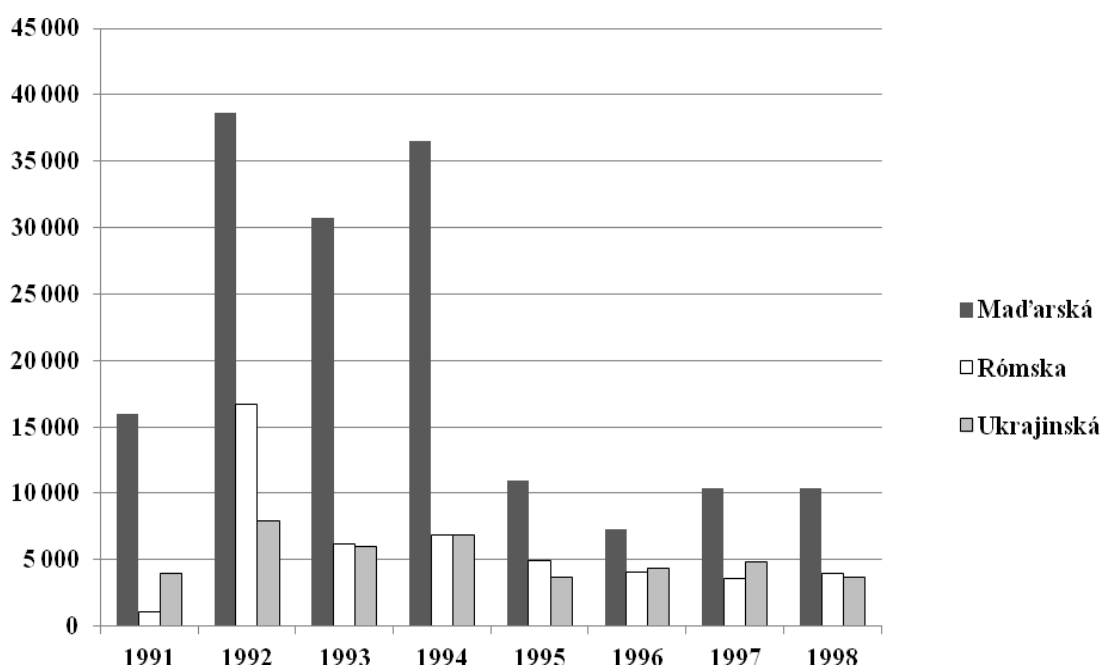
Financovanie kultúry nár. menšín v mil. Sk (Kčs v roku 1993)							
Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Rozpočet SR	158 150	138 453	167 400	189 425	182 759	184 800	194 900
Rozpočet MK SR	2 600	2 022	2 696	1 932	2 226	2 220	2 213
Z toho kultúra nár. menšín	130	141	58	58	58	50	50
Matica Slovenská	96	95	105	140	140	115	96
Fond Pro Slovakia	250	100	100	100	100	100	80

Zdroj: Zákon o štátnom rozpočte SR 1993-1999, vlastná úprava

Tretia vláda Vladimíra Mečiara zmenila rozpočet ministerstva kultúry, predovšetkým v oblasti financovania kultúr národnostných menšín. Celková výška financií v rozpočte ministerstva kultúry síce kontinuálne rástla, v porovnaní s celkovou výškou štátneho rozpočtu a s mierou inflácie, objem rozpočtu od roku 1994 klesal (viď Tabuľka 3.2). To poukazuje na výrazné podfinancovanie oblasti kultúry v týchto rokoch. Klesala aj výška financií určená národnostným menšinám. V prípade kultúry národnostných menšín došlo k zníženiu dotácií menšinovým organizáciám, čo mohlo mať vplyv na ich existenciu. Naopak prostriedky určené Matici slovenskej rástli, čo bolo v súlade s PVV vlády o jej vedúcom postavení v rámci kultúry. Menej finančných prostriedkov rozdeľoval v roku 1998 aj fond Pro Slovakia.

²⁴³ Zajac P., Kultúra, In: Bútorá M., Hunčík P., *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 1996, s. 178

Graf 3.3: Financovanie projektov na rozvoj kultúry národnostných menšín v rokoch 1991 až 1998 v tis. Sk

Zdroj: Ministerstvo kultúry SR, In: Vašečka M., Čačipen pal o Roma, s. 153, vlastná úprava

Výrazný pokles vo financovaní kultúry národnostných menšín zaznamenaný medzi rokmi 1994 a 1995 je spôsobený z veľkej časti zmenou spôsobu výpočtu a vyradenia národnostných príspevkových organizácií z podkapitoly „kultúra národnostných menšín“. Nie je však možné doložiť detailnejší rozpis financovania kultúry v tomto období, preto práca vychádza z dobových sekundárnych zdrojov. Graf 3.3 ukazuje na financovanie jednotlivých projektov v oblasti kultúry národnostných menšín. Aj v tomto prípade je možné pozorovať výrazné zníženie prostriedkov po roku 1994, pričom najvýraznejšie sa táto zmena dotkla maďarskej menšiny. Preto je možné konštatovať, že za znížením financií v roku 1995 bola okrem zmeny spôsobu kategorizácie prostriedkov aj presun prostriedkov v prospech slovenskej kultúry.

Záver

Po vzniku samostatnej republiky sa pozornosť v oblasti národnostnej problematiky presunula od sporov medzi Čechmi a Slovákmi k národnostným menšinám. Obavy o charakter politiky voči nim sa čiastočne naplnili a boli aj jedným z dôvodov neprizvania Slovenska do prvej skupiny krajín v rámci rozširovania EÚ. Politika voči národnostným menšinám v tomto období často narážala na politiku budovania slovenského národa

a samostatnej Slovenskej republiky. Problémy potom vznikali predovšetkým v oblasti školskej a jazykovej politiky, a to hlavne v stretoch s maďarskou menšinou.

Slovensko v tomto období zaznamenalo aj úspechy. Stalo členom Rady Európy a podalo prihlášku na vstup do EÚ. Medzinárodné organizácie však kritizovali slovenskú menšinovú politiku, a to predovšetkým chýbajúci „menšinový zákon“ a pretrvávajúce rozpory medzi Slovenskou a Maďarskou republikou. V prípade apelovania na zvyšovanie ochrany práv menšín sa slovenská strana odvolávala predovšetkým na „vysoký štandard menšinových práv“. V prípade vzťahov s Maďarskom, aj napriek snahám premiéra Mečiara a jeho podpisu zmluvy o dobrých vzťahoch s Maďarskom, nepodarilo sa mu presvedčiť parlament o jej rýchlej ratifikácii. Tú odmietali predovšetkým poslanci SNS a zmluva bola nakoniec ratifikovaná až po prijatí sporného vyhlásenia NRSR k tejto zmluve.²⁴⁴ O vplyve medzinárodných organizácií na menšinovú politiku vlády je tak v tomto období možné hovoriť iba čiastočne. Pod tlakom zahraničia (RE, EÚ, OBSE) došlo k prijatiu niekoľkých zákonov (hlavne v období vlády dočasnej vládnej koalície pod vedením Jozefa Moravčíka) a rovnako po roku 1994 došlo k podpisu vzájomnej zmluvy medzi Maďarskom a Slovenskom. Na druhú stranu však nebolo vyhovené niektorým požiadavkám (napr. chýbajúci menšinový zákon, zmena zákona o štátnom jazyku a pod.) Tlak na zvyšovanie práv menšín sa stretával s politikou budovania národného štátu a s odporom časti vládnych strán (predovšetkým SNS).

Pozornosť vlády, ale aj celej spoločnosti a medzinárodných organizácií bola venovaná predovšetkým maďarskej menšine. Z pohľadu slovenskej vlády bol dôvodom hlavne konfliktný stret požiadaviek maďarskej menšiny a jej pohľadu na proces budovania národného štátu. Rómska problematika nebola prioritou a z veľkej časti spadala pod sociálnu problematiku, a to aj napriek uznaniu rómskej menšiny za národnostnú menšinu nedošlo k posunu v tejto oblasti. Vzťah Maďarska, maďarskej menšiny a slovenskej vlády tak v tomto období ovplyvnil politiku vlády voči Rómom v minimálnej miere.

V rámci školstva a kultúry nadviazala tretia vláda Vladimíra Mečiara na politiku jeho predchádzajúcej vlády. Zamerala sa hlavne na podporu slovenskej identity, jazyka, kultúry. Presadzovala tak podporu výučby slovenčiny na úkor maďarského jazyka a v rámci kultúry na šírenie tej slovenskej. Zmeny v inštitucionálnej rovine smerovali predovšetkým k centralizácii ako v školstve, tak aj v kultúre. Oproti predpokladom neboli žiadne kultúrne inštitúcie, tlač, ani menšinové vysielanie rušené či obmedzované. Otázny bol však obsah a kvalita, nakoľko finančná podpora jednotlivým organizáciám bola centralizovaná a podporu tak získavali hlavne provládne organizácie. Obe oblasti sa rovnako vyznačovali

²⁴⁴ Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011, s. 165-166

značným podfinancovaním, pričom výška finančných prostriedkov na šírenie „slovenskej“ kultúry rástli. Celkovo je však možné hovoriť o kontinuite politiky v oblasti inštitucionálnej, finančnej a aj v oblasti politiky voči Rómom. Kontinuálne sa vyvíjal aj počet škôl s vyučovacím jazykom maďarským (dokonca oproti slovenským školám rástol), rástol aj počet televíznych a rozhlasových vysielačích hodín.

4 Menšinová politika vlády v rokoch 1998 až 2002

Rok 1998 bol na Slovensku prelomovým predovšetkým z dôvodu konania dlho očakávaných volieb, ktoré mali znamenať potvrdenie dovtedajšieho vývoja alebo jeho zmenu, predovšetkým v otázke zahraničnej politiky Slovenska a jeho prípadnej integrácie do EÚ a NATO. Nakoniec boli výrazne prelomové aj z pohľadu národnostných menšín. Prvýkrát sa členom vlády na Slovensku stala strana, obhajujúca záujmy príslušníkov národnostných menšín – Strana maďarskej koalície. Novú vládu vytvorili politické strany z rôznych častí politického spektra: zoskupenie pravicových konzervatívnych i liberálnych strán – SDK, ľavicová SDL, zoskupenie troch ideovo odlišných „maďarských“ politických strán – SMK a najmladšia strana s menej čitateľným (skôr ľavicovým) ideovým základom – SOP.

4.1 Medzinárodné súvislosti

Po tom, čo bolo vládne v predchádzajúcom období vytykané neplnenie prístupových kritérií, ocenili EÚ a NATO výsledky volieb na Slovensku. Očakávala sa predovšetkým zmena kurzu v zahranično-politickej orientácii a čo najrýchlejšie priblíženie sa ostatným stredoeurópskym krajinám v procese integrácie. Roky 1998 až 2002 znamenali dovtedy najväčšie zmeny v zahranično-politickej orientácii krajiny. Mnohé z nich sa priamo či nepriamo dotkli aj národnostných menšín, predovšetkým politiky vlády voči nim. Tlak zo zahraničia ovplyvnil už i samotné zloženie vlády.²⁴⁵

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

OBSE patrila medzi organizácie, ktoré vyzdvihli členstvo SMK vo vládnej koalícii. Pozitívne hodnotenie je možné vypožorovať aj z pravidelných ročných evaluácií. Vysoký komisár OBSE ocenil predovšetkým okamžitú snahu novej vlády o prijímanie odporúčaní, ktoré táto organizácia Slovensku dlhodobo dávala v snahe splniť integračné kritériá. Týkalo sa to predovšetkým novely jazykového zákona a prípadného prijatia zákona o jazykoch národnostných menšín. Kontrola a hodnotenie OBSE boli zamerané

²⁴⁵ Výsledky volieb umožňovali viacero vládnych modelov, pričom SDL sa zo začiatku vyjadrovala proti vstupu SMK do vlády. To využili predstavitelia HZDS s ponukou pre SDL na spoluprácu, ktorú síce odmietla, ale naďalej presadzovala variantu vytvorenia trojkoalície bez zástupcov SMK. Po rokovaní s ostatnými stranami a zrejme i po odporúčaní ostatných sociálno-demokratických strán a Socialistickej internacionály vstúpila do vlády s SMK. Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, Praha: ÚMV, 2006, s. 111

predovšetkým na politiku voči národnostným menšinám. Oceňovaný bol vývoj predovšetkým vo vzťahu k Maďarom.²⁴⁶

Európska únia

Nová vláda sa snažila o návrat Slovenska na cestu integrácie a jeho návrat do prvej skupiny kandidátskych krajín. Niektorí politici tak očakávali pozvanie k predvstupovým rokovaniam už v decembri 1998 na summite vo Viedni. Stalo sa tak však až o rok neskôr. Hodnotenie v pravidelnej správe EK za rok 1999 bolo pre Slovensko už značne priaznivejšie. EK ocenila zmeny v inštitúciách: vznik pozície podpredsedu vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a regionálny rozvoj a parlamentného výboru pre ľudské práva a menšiny. Vyzdvihla znovuobnovenie vydávania dvojazyčných vysvedčení a prijatie zákona o používaní jazyka národnostných menšín. Vzťah k maďarskej menšine ohodnotila ako pozitívne sa vyvíjajúci. Naopak nedostatky videla v politike voči rómskej menšine, a to predovšetkým z dôvodu masovej emigrácie Rómov do škandinávskych krajín a Veľkej Británie. Ako nevyhovujúce označila životné podmienky Rómov na Slovensku, predovšetkým v osadách na východe krajiny. EK však aj napriek týmto negatívam ohodnotila prístup vlády k národnostným menšinám ako dobrý a vyzdvihla niektoré stratégie pomoci rómskej menšine, ktoré vláda schválila.²⁴⁷ Tento vývoj potvrdzuje predpoklad postupného prechodu záujmu medzinárodných organizácií z problematiky maďarskej menšiny na rómsku, ktorá spočiatku nebola známa a predstavovala problém pre krajiny západnej Európy. To sa zmenilo práve masovými emigráciami slovenských Rómov.

Zlomovým pre Slovensko bolo zasadanie Európskej rady v Helsinkách, ktorá sa na základe hodnotení EK rozhodla začať rozhovory o prístupe aj s krajinami pôvodne z druhej skupiny kandidátskych krajín, medzi nimi aj so Slovenskom. Zároveň však aj naďalej pokračovalo hodnotenie Slovenska zo strany EÚ. Obdobie rokov 1998 až 2002 bolo z pohľadu integračných snáh Slovenska úspešné, a aj keď k rozhodnutiu o prijatí Slovenska došlo až po ďalších voľbách v roku 2002, v integračnom procese dobehlo Slovensko ostatné krajiny V4.

²⁴⁶ OBSE, *Annual report 1999 on OSCE activities*, online na <http://www.osce.org/secretariat/14539?download=true>, 23.7.2012

²⁴⁷ EK, *Pravidelná správa Európskej komisie o pripravenosti Slovenskej republiky na vstup do Európskej únie za rok 1999*, online na <http://www.edis.sk/ekes/Pravidel.files/sprava.html>, 23.7.2012

Rada Európy

Už počas vlády Vladimíra Mečiara v roku 1998 nadobudol účinnosť *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín* a monitorovanie jeho plnenia tak začalo v roku 1999. Prvú správu o plnení malo Slovensko predložiť do roka a potom sa monitorovanie opakovalo každých 5 rokov. V roku 1999 Parlamentné zhromaždenie Rady Európy konštatovalo, že Slovensko nakoniec splnilo všetky záväzky plynúce z členstva v tejto organizácii. Bola to reakcia aj na činnosť novej vlády, ktorá prijala zákony a zmluvy, ktoré dlhodobo Rada Európy od Slovenska vyžadovala.

Ďalším dokumentom RE, ktorý prijalo Slovensko prijalo, bola *Európska charta menšinových a regionálnych jazykov*. Jeho schválenie presadzovala predovšetkým SMK, pretože umožňovala zvýšiť jazykové práva menšín. Naopak, ostatné vládne strany sa snažili presadzovať postup, pri ktorom by došlo k schváleniu len v tej miere, do akej by charta nešla nad rámec slovenskej legislatívy. Obsahovala totiž povinné a dobrovoľné časti, ku ktorým sa mohol štát zaviazat' v rôznej miere v prípade rôznych menšín. Upravila používanie regionálnych a menšinových jazykov vo viacerých oblastiach: vzdelávanie, súdnictvo, správne orgány a verejné služby, médiá, kultúra, ekonomický a sociálny život.²⁴⁸ Jej ratifikáciou sa Slovensko stalo súčasťou hodnotiaceho mechanizmu RE.

Maďarsko

Pre vývoj ďalších vzťahov s Maďarskom boli rozhodujúce parlamentné voľby, pričom v oboch krajinách predstavovali zmenu. Aj napriek tomu, že dovtedy v Maďarsku vládnuca socialistická strana doviedla krajinu do NATO a do prvej skupiny kandidátskych krajín EÚ, vo voľbách zvíťazila Maďarská občianska strana - FIDESZ, na čele s budúcim premiérom Viktorom Orbánom. Hneď po voľbách sa vzťahy oboch krajín oživil. Za jeden z dôvodov oteplenia vzťahov je považovaná aj účasť SMK vo vláde.²⁴⁹ Ich oživenie dokumentoval aj podpis protokolu k základnej zmluve o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskom a Maďarskom. Protokol znamenal vytvorenie mechanizmu, ktorý mal pomôcť k lepšiemu hodnoteniu plnenia základnej zmluvy na oboch stranách. Vzniklo 11 rôzne tematicky zameraných zmiešaných komisií, ktoré sa schádzali minimálne raz ročne a hodnotili vývoj spolupráce v jednotlivých oblastiach, navrhovali riešenia sporov a kontrolovali plnenie jednotlivých návrhov. Rovnako sa mali stať platformami na výmenu informácií a skúseností zo spolupráce v jednotlivých oblastiach. Komisie

²⁴⁸ *Európska charta regionálnych a menšinových jazykov*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?1217>, 6.9.2011

²⁴⁹ Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, Praha: ÚMV, 2006, s. 137

v podstate tematicky kopírovali jednotlivé ministerstvá. V rámci ministerstva školstva a kultúry tak vznikla zmiešaná komisia pre otázky kultúry a tlače a zmiešaná komisia pre otázky vzdelávania, vedy, športu a mládeže.²⁵⁰

Zlepšenie vzťahov s Maďarskom sa odzrkadlilo aj na bližšej spolupráci krajín V4. Aj keď nebola iniciovaná zo strany Maďarska či Slovenska, bez zlepšenia maďarsko-slovenských vzťahov by nebola možná. Už v roku 1998 došlo na podnet Českej republiky k prijatiu Budapešťianskeho prehlásenia, ktoré vytyčilo za priority práve integráciu do západných štruktúr a predovšetkým vyjadrilo podporu Slovensku pri dobiehaní ostatných krajín V4. I Maďarsko si uvedomovalo výhodnosť členstva Slovenska v EÚ. Uzavretie hranice EÚ na slovensko-maďarskej hranici by určite nebolo z pohľadu maďarskej menšiny na Slovensku výhodné, rovnako integrácia nútila Slovensko zlepšovať podmienky národnostných menšín.

Komplikované maďarsko-slovenské vzťahy nezostali ani v tomto období bez problémov. Konfrontačný tón vzťahom udával už od nástupu na premiérsky post maďarský premiér Viktor Orbán. Hneď v roku 1998 v liste na konferenciu „Mosty v Európe“ vyslal prvý signál vyhlásením, že *„ústavnou povinnosťou každej maďarskej vlády je udržiavať kontakty s maďarskými menšinami v zahraničí, keďže hranice maďarského národa nie sú identické s hranicami maďarského štátu.“*²⁵¹ S tým súviseli aj niektoré spory. Najvýznamnejší sa týkal tzv. krajanského zákona. Ten plne ukázal politiku Maďarska k zahraničným Maďarom v súlade nacionalizmom externého „materského“ štátu a na Slovensku vyvolal značné znepokojenie. Návrh zákona obsahoval niekoľko sporných častí. Hneď v preambule sa hovorilo o zjednotení národa bez ohľadu na štátne hranice, čo vychádzalo z princípov maďarskej Ústavy, ktorá hovorí o zodpovednosti Maďarska za osud Maďarov v zahraničí.²⁵² Práve táto idea, i keď sa o nej mnoho nehovorilo, znepokojila Slovensko možno najviac. Zákon priznával príslušníkom maďarskej menšiny v susedných štátoch Maďarska mnohé práva, napr. prijímať finančnú podporu, možnosť získať preukaz zahraničného Maďara, ktorý napr. umožňoval až 3 mesiace práce v Maďarsku bez povolenia a pod. Slovensko argumentovalo hlavne presahom zákona za hranice Maďarska. Ďalšími dôvodmi boli jeho diskriminačný charakter (napr. v prípade prijatia Maďarska do EÚ a Slovenska nie, by boli príslušníci maďarskej národnosti zvýhodnení) a obavy z možného vyvolania nacionalistických prejavov na Slovensku a tým aj o. i. zhoršenia šancí na integráciu. Výzvu proti prijatiu zákona prijala aj NR SR. Minister zahraničia Eduard

²⁵⁰ *Protokol medzi Ministerstvom zahraničných vecí Slovenskej republiky a Ministerstvom zahraničných vecí Maďarskej republiky o vytvorení mechanizmu, slúžiaceho napomáhaniu plnenia Zmluvy o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou, podpísanej 19. marca 1995 v Paríži, Ministerstvo zahraničných vecí SR*

²⁵¹ Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011, s. 180

²⁵² Tamtiež, s. 185

Kukan vyhlásil, že vláda nedopustí platnosť zákona na území Slovenska. KDH dokonca navrhovalo prijatie akéhosi „protizákona“, ktorý by znemožnil jeho platnosť na území Slovenska,²⁵³ a to tým, že organizácie, ktoré by poskytovali výhody vyplývajúce zo zákona na slovenskom území, mohli byť zrušené. Nakoniec návrh schválený nebol, proti boli poslanci SMK, SDK a jednotlivci z ostatných klubov.

Menšie uvoľnenie napätia medzi krajinami prišlo však až po voľbách v Maďarsku v roku 2002, kedy slovenská vláda očakávala od novej socialistickej vlády miernejší postoj. Aj napriek snahe o dohodu a zmene častí zákona, ktoré najviac Slovensku vadili, odmietol predseda slovenskej vlády jeho prijatie a platnosť na slovenskom území. K dohode tak došlo až v roku 2003 po voľbách na Slovensku.

4.2 Menšinová politika vlády v rokoch 1998 až 2002

Z vládnych politických strán venovali vo svojich volebných programoch najväčšiu pozornosť problematike menšín SMK a ľavicové strany – SOP a SDL. SOP sa zamerala hlavne problematiku maďarskej a SDL rómskej menšiny. Najväčší priestor ochrane práv menšín a najkonkrétnejšie požiadavky obsahoval volebný program SMK. Účasť vo vládnej koalícii pre ňu bola príležitosťou nielen zlepšiť postavenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku, ale aj prispieť k zlepšovaniu celkového politického vývoja a tým k zlepšeniu obrazu príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku.

Zloženie vlády

Voľby v roku 1998 síce vyhralo HZDS bývalého premiéra Vladimíra Mečiara, výsledok volieb však umožnil vytvorenie vlády opozičných strán. Jej utváranie nebolo nijak jednoduché. Najväčším problémom bola nakoniec práve účasť SMK, ktorú spočiatku odmietala SDL. Toho sa pokúsilo svojou ponukou na dvojkoalíciu pre SDL využiť HZDS. Tá nakoniec ustúpila participácii SMK. Vznik koalície si však vynútila niekoľkými podmienkami. Podpísaná koalíčná dohoda tak obsahovala ustanovenia o faktickom zakonzervovaní niektorých „kontroverzných“ slovensko-maďarských tém, pravdepodobne na žiadosť SDL. Na druhej strane SMK presadila garantovanie niektorých menšinových požiadaviek. Strany sa konkrétne dohodli, že budú „podporovať napĺňanie

²⁵³ Návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na vydanie zákona o zabezpečení zvrchovanosti Slovenskej republiky a o zmene a doplnení ďalších zákonov, online na <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=163130>, 22.8.2012

záväzkov...[]...ktoré sa týkajú Vodného diela Gabčíkovo. Nebudú otvárať otázky ako sú Benešove dekréty, územná autonómia na etnickom princípe...“ Koaliční partneri sa zasa zaviazali, že „*nebudú presadzovať alternatívne dvojazyčné školstvo na úkor škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Vláda bude garantovať zvýšenie vzdelanostnej úrovne občanov patriacich k národnostným menšinám na celoštátnu úroveň, bude riešiť prípravu pedagógov pre školy s vyučovacím jazykom menšín, teológov, kultúrnych a osvetových pracovníkov v jazykoch menšín utvorením vhodnej inštitucionálnej úrovne v rámci existujúcich vysokých škôl*“²⁵⁴ Požiadavku SMK na vytvorenie samostatnej maďarskej univerzity sa v tomto období ešte nepodarilo presadiť do programu vlády.

V koalícnej dohode sa strany prihlásili k prehľbovaniu a posilňovaniu etnickej tolerance a občianskemu porozumeniu. Dohoda obsahovala základné princípy fungovania koalícnej spolupráce a rozdelenie kresiel vo vláde a NR SR. Z inštitucionálneho hľadiska je dôležité utvorenie niekoľkých nových menšinových inštitúcií. Asi najdôležitejším krokom bolo vytvorenie pozície podpredsedu vlády pre ľudské práva a menšiny. Tým sa stal zástupca SMK Pál Csáky. Rovnako bol v NR SR vytvorený výbor pre ľudské práva a národnosti, ktorý mal 13 členov a jeho predsedom sa stal zástupca SMK László Nagy.

Programové vyhlásenie vlády

Problematika národnostných menšín v PVV bola najrozsiahlejšie rozpracovaná v častiach venovaných kultúre a školstvu. Hneď v jeho úvode vláda odmietla rasovú a národnostnú neznášanlivosť, nevýhody vyplývajúce z príslušnosti k akejkoľvek národnostnej menšine. Ďalej prisľúbila dodržiavanie medzinárodných záväzkov týkajúcich sa národnostných menšín. Pristúpenie k ďalším však podmienila vypracovaním analýzy „*stavu ľudských a menšinových práv na Slovensku v porovnaní s medzinárodnými dokumentmi*“.²⁵⁵ Čo sa týka zavedenia inštitútu ombudsmana, obsahoval i tento, podobne ako program dočasnej vlády, trochu vágne vyjadrenie o jeho zväžení.

V časti venovanej kultúre, vláda prisľúbila podporu kultúre národnostných menšín v Slovenskej televízii a rozhlase, rovnako podporu a zlepšovanie podmienok na jej prezentáciu. Vláda taktiež presadzovala rovnaké podmienky a rovnaký rozvoj kultúry národnostných menšín v porovnaní s majoritou. V rámci kultúrnych inštitúcií mala vzniknúť sekcia kultúr národnostných menšín na ministerstve kultúry. Vláda rovnako

²⁵⁴ SDK, SDL, SMK, SOP, *Koaličná dohoda 1998*, online na <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2005010104>, 6.8.2011

²⁵⁵ Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky, 1998*, online na http://www.vlada.gov.sk/data/files/981_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky-od-30-10-1998-do-15-10-2002.pdf, 6.8.2011

prisľúbila návrat k decentralizácii kultúry, právnej subjektivite kultúrnych inštitúcií, reformu financovania prostredníctvom fond Pro Slovakia a zmenu financovania národnostných divadiel. Program obsahoval aj vypracovanie zákona o používaní jazykov národnostných menšín, čo bola jedna z hlavných podmienok nielen SMK, ale aj medzinárodných inštitúcií. Veľká časť textu sa však rovnako ako v prípade predchádzajúcej vlády, venovala podpore slovenskej kultúry, ochrane a podpore štátneho jazyka.²⁵⁶ To ukazuje na pokračujúcu politiku budovania slovenského národa, a to aj napriek spolupráci nových vládnych „slovenských“ strán s SMK.

Čo sa týka vzdelávania národnostných menšín, program sľuboval zvýšenie vzdelanostnej úrovne príslušníkov národnostných menšín na úroveň priemeru Slovenskej republiky. Hlavným cieľom bolo vyriešenie prípravy pedagógov a iných výchovných a osvetových pracovníkov v jazykoch menšín, nie však vytvorením novej univerzity, ale v rámci súčasnej siete univerzít. Vláda sa tak zaviazala napraviť situáciu týkajúcu sa dvojazyčných vysvedčení a znovuobnoviť ich vydávanie ako aj vedenie pedagogickej dokumentácie v jazyku národnostnej menšiny. Na druhej strane program taktiež obsahoval aj zmienku o podpore výučby slovenčiny na zmiešaných územiach.

Okrem jednej vety v úvode, kde vláda podporila integráciu rómskej menšiny a vytvorenie špecifických štruktúr na riešenie „rómskej otázky“, venoval program konkrétnu pozornosť rómskej menšine aj v časti, ktorá sa týkala sociálnej oblasti. Podobne ako minulá vláda i táto naďalej začleňovala Rómov predovšetkým do oblasti sociálnej politiky, a to i napriek tomu, že zmienka o Rómoch v tejto časti sa venovala ich výchove a vzdelávaniu. Vláda chcela podporovať dlhodobý program výchovy a vzdelávania rómskych detí, podporovať rómsku zamestnateľnosť a zapojiť Rómov do zlepšovania svojho života.²⁵⁷

Inštitúcie

Hlavnú zmenu v inštitucionálnej podobe politiky vlády voči národnostným menšinám predstavovalo vytvorenie postu Podpredsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionalizáciu. Podpredsedom sa stal zástupca SMK Pál Csáky. Predstavitelia SMK sa vo všeobecnosti dostali na pozície, kde mohli ovplyvňovať menšinovú politiku vlády. Spoločne s vytvorením novej pozície podpredsedu vlády, vznikla na úrade vlády rovnako aj osobitná sekcia ľudských práv a menšín. Jej pôsobnosť bola rozdelená do troch oblastí: ľudské práva a menšiny, koordinácia projektov a regionálny rozvoj. Do kompetencie úradu vlády a do zodpovednosti podpredsedu vlády tak v oblasti národnostných menšín patril

²⁵⁶ Tamtiež

²⁵⁷ Tamtiež

predovšetkým „*dohľad nad dodržiavaním práv národnostných menšín a etnických skupín, ako aj vytváranie podmienok na rozvoj ich kultúry a jazyka.*“²⁵⁸ Vytvorením nadrezortného postu sa poukázalo na komplexnosť riešenia problematiky národnostných menšín a nutnosť koordinácie činnosti jednotlivých ministerstiev.

Poradným orgánom vlády v otázke národnostných menšín bola aj naďalej Rada vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny. Neskôr sa do jej pôsobnosti dostala aj implementácia *Európskej charty menšinových alebo regionálnych jazykov*. Okrem zmeny názvu však došlo aj k výraznej reštrukturalizácii jej zloženia. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia sa jej predsedom stal podpredseda vlády pre ľudské práva, menšiny a regionalizáciu a podpredsedom minister kultúry (Milan Kňažko za SDK). Podľa nového štatútu bola rada aj naďalej iba koordináčnym, poradným a iniciatívnym orgánom vlády a jej odporúčania ani v tomto období neboli pre vládu záväzné. Náležalo jej tiež podieľať sa na príprave vládnych opatrení pre zlepšovanie práv menšín, príprave súhrnných analýz o postavení národnostných menšín, návrhoch prerozdelenia finančných prostriedkov, podávaní stanovísk k návrhom zákonov, navrhovaní vypracovania vedeckých štúdií týkajúcich sa menšín. Obsahovo medzi jej kompetencie patrili otázky spojené s právami menšín, financiami a celkovým stavom národnostných menšín.²⁵⁹

Oproti minulému obdobiu sa však výrazne zmenilo jej zloženie. Nová rada mala 20 členov, z čoho 13 bolo zástupcov menšín, teda väčšina. Z toho mala maďarská menšina troch zástupcov²⁶⁰ a rómska dvoch.²⁶¹ Počet zástupcov jednotlivých národnostných menšín sa odvíjal od ich početnosti. Ostatní členovia zastupovali jednotlivé ministerstvá (kultúry, školstva, práce, vnútra, zahraničných vecí), NR SR (1 poslanec za výbor pre ľudské práva a menšiny, ktorý bol príslušníkom nejakej národnostnej menšiny či etnickej skupiny) a splnomocnenec vlády pre riešenie problematiky rómskej menšiny. V prípade neúčasti niektorého zástupcu konkrétnej národnostnej menšiny, nebolo podľa štatútu možné riešiť s ňou spojené otázky, čím sa chcela vláda vyhnúť situácii „o nás bez nás“.

Posun v riešení problematiky menšín predstavovala aj ďalšia inštitucionálna zmena. V rámci riešenia problematiky rómskej menšiny došlo k zrušeniu postu Splnomocnenca

²⁵⁸ Ministerstvo kultúry SR, *Národnostné menšiny na Slovensku*, <http://www.slovakia.culturalprofiles.net/?id=-13033>, 19.8.2011

²⁵⁹ Uznesenie vlády č. 292/1999, *Štatút Rady vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny*, Úrad vlády SR

²⁶⁰ Zástupcovia z týchto troch organizácií: Csemadok, Zväz maďarských pedagógov na Slovensku a Fórum maďarskej inteligencie.

²⁶¹ Zástupcovia týchto dvoch organizácií: Rómska inteligencia za spolunažívanie (RIS) a Rómska občianska iniciatíva Slovenskej republiky. V roku 2000 nahradil zástupcu RIS zástupca združenia INFOROMA (Úrad vlády SR, Uznesenie vlády č. 419/2000 o zmene štatútu Rady vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny.)

vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc a naopak k vytvoreniu pozície Splnomocnenca vlády SR na riešenie problémov rómskej menšiny. Už z názvu tak bolo jasné, že táto pozícia sa priamo venuje rómskej menšine. Zásadný posun však nastal až v presunutí pozície spod ministerstva práce a sociálnych vecí pod úrad vlády a konkrétne podpredsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionalizáciu. Táto zmena umožnila komplexnejší prístup k problematike a oproti programovému vyhláseniu vlády tak došlo k posunu vo vnímaní rómskej menšiny a chápaní jej problémov v komplexnejšom pohľade a nie iba v ekonomicko-sociálnej rovine.²⁶²

Splnomocnenec bol iniciačným, koordinačným, kontrolným, a výkonným orgánom vlády. Zodpovedal sa priamo podpredsedovi vlády a bol zároveň členom rady vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny. Do jeho kompetencií patrili takmer všetky oblasti politiky, ktoré sa týkali rómskej menšiny. Podľa štatútu splnomocnenca boli jeho úlohami hlavne medzirezortná koordinácia, vypracovávanie návrhov programov na zlepšenie postavenia Rómov, organizovanie porád rôznych zainteresovaných inštitúcií, odstraňovanie prejavov intolerancie a diskriminácie, komentovanie návrhov koncepcií orgánov štátnej správy, hodnotenie využitia a účelnosti financií, komentovanie stratégií vlády a pod.

Prvým splnomocnencom sa v roku 1999 stal príslušník rómskej menšiny Vincent Danihel. V roku 2001 však došlo k nezhodám²⁶³ medzi ním a podpredsedom vlády Pálom Csákyom, na čo bol z pozície odvolaný. Novou splnomocnenkyňou vlády sa stala Klára Orgovánová. S výmenou osoby splnomocnenca došlo aj k reštrukturalizácii tejto inštitúcie a zmenil sa i jej názov: úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity. *„Dôvodom na túto zmenu bolo predovšetkým to, že Rómovia netvorí homogénnu skupinu obyvateľstva a zameranie na konkrétne komunity umožňuje lepšiu adresnosť pomoci, ktorú mal tento úrad poskytovať.“*²⁶⁴ Ďalej bolo zriadené detašované pracovisko v Prešove a medzirezortná komisia pre záležitosti rómskych komunít, ktorá mala zlepšiť koordináciu úloh medzi ministerstvami, samosprávou a ostatnými organizáciami. Výraznou zmenou bolo

²⁶² Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 55-56

²⁶³ Nezhody sa týkali nespokojnosti podpredsedu vlády s vedením úradu splnomocnenca Vincentom Danihelom, predovšetkým s odkazom na absenciu autority na úrade, nekomunikácia s predstaviteľmi Rómov a pod.

²⁶⁴ Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009, s. 48

navýšenie právomocí od posudzovania účelnosti použitia finančných prostriedkov k spolurozhodovaniu o ich použití pri riešení problémov rómskej menšiny.²⁶⁵

Koncepcie a stratégie menšinovej politiky

Aj v tomto vládnom období pripravila vláda koncepčný materiál týkajúci sa rómskej menšiny. Vypracovali ho úrady splnomocnenca a podpredsedu vlády a udával základné obrysy politiky voči rómskej národnostnej menšine v najbližšom období. *„Istá kontinuita medzi koncepčnými zámermi Mečiarovej vlády a pripravovanou stratégiou zostala zachovaná nielen personálnym zastúpením osôb, ktoré ju pripravovali (bývalí zamestnanci úradu splnomocnenca B. Baláža zostali aj v úrade V. Danihela), ale aj v obsahu, determinovanom ich subjektívnymi názormi a schopnosťami vnímať túto problematiku a spracovať ju do uceleného materiálu.“*²⁶⁶ Prvá etapa stratégie bola súčasťou snahy vlády o komplexné riešenie problémov rómskej menšiny. Na ňu nadväzovala druhá etapa (Stratégia II.), ktorá už prinášala podrobnejšie rozpracovanie zámerov a opatrení. Pozitívnou skutočnosťou bolo už to, že na jej tvorení sa podieľali formou konzultácií okrem vládnych úradníkov aj predstavitelia OBSE, neziskových organizácií a rovnako rómski predstavitelia.²⁶⁷

Stratégia analyzovala situáciu a navrhovala riešenia v ôsmych oblastiach:²⁶⁸ ľudské práva, výchova a vzdelávanie, jazyk a kultúra, ne/zamestnanosť, bývanie, sociálna a zdravotná oblasť a regionálny rozvoj. Jednalo sa o dovtedy najkomplexnejší a najrozpracovanejší materiál, ktorý sa po roku 1989 venoval Rómom. Pozitívom bolo aj zavedenie zásady subsidiarity pri jej riešení. Problémom však opäť zostalo jej plnenie. Financovanie nebolo dostatočne zabezpečené a už v roku 2000 sa riešilo iba vyčlenením financií jednotlivých ministerstiev, krajov a pod. K navýšeniu rozpočtu nedošlo, a to aj napriek tomu, že riešenie rómskej problematiky bolo prioritou vlády, a už predchádzajúcim koncepciám sa vytýkalo nedostatočné financovanie. Ďalším nedostatkom bolo, že nepokrývala všetky oblasti rovnomerne. Týkalo sa to finančného zabezpečenia a aj obsahu dokumentu. Rovnako neboli všetky subjekty rovnomerne zapojené (napr. rozdiel v zapojení jednotlivých

²⁶⁵ Štatút splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, In: Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 117-119

²⁶⁶ Jurová A., Štátna politika vo vzťahu k rómskej menšine po roku 1989, In: Šutaj Š, *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Universum, Prešov 2005, s. 156

²⁶⁷ Uznesenie vlády č. 821/1999, *Stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrení na jej realizáciu – I. etapa*, Uznesenie vlády č. 294/2000 k návrhu *Rozpracovanej stratégie vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny do súboru konkrétnych opatrení na rok 2000 – II. Etapa*, Úrad vlády SR

²⁶⁸ Oblasti vzdelávania a kultúry sa bude práca venovať v ďalšej časti.

krajských úradov).²⁶⁹ Nezabezpečenie financovania a rozsiahlosť stratégie kritizovala aj Rada Európy vo svojom pravidelnom hodnotení plnenia rámcového dohovoru.²⁷⁰ Aj napriek posunu v ostatných oblastiach (napr. v otázkach spojených s problematikou maďarskej národnostnej menšiny), práve postavenie a pretrvávajúca diskriminácia Rómov boli pre RE najviac znepokojivé.

Po tom, čo došlo k reštrukturalizácii úradu splnomocnenca vlády v roku 2001, došlo aj k zmene koncepcie. Nový materiál mal názov *Priority vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám na rok 2002* a bol súčasťou plánu vlády na rok 2002. Oproti predchádzajúcim materiálom sa snažil riešiť nielen problematiku na nasledujúci rok, ktorý bol rokom volebným, ale navrhoval dlhodobé riešenia, tak aby nedochádzalo pri každej zmene vlády k zmene koncepcie, ale aby nová vláda mohla pokračovať v už rozpracovanom materiáli. Okrem toho nový materiál vďaka vytvoreniu medzirezortnej komisie prispel k lepšej koordinácii jednotlivých priorít. Vyznačoval sa znížením počtu a podrobnejším rozpracovaním jednotlivých priorít. Materiál tak mal vytýčených iba šesť, ale za to konkrétnejších cieľov: „vzdelávanie, podpora výstavby nájomných bytov a technickej vybavenosti, ovplyvňovanie verejnej mienky, Dom Rómov, výskum a návrh štruktúry kapitoly Všeobecná pokladničná správa – sociálne a kultúrne potreby rómskej komunity a Rezerva na projekty problémov rómskej komunity na rok 2002.“²⁷¹

4.3 Politika vlády v oblasti školstva a vzdelávania národnostných menšín

Zmena prístupu novej vlády k politike voči národnostným menšinám bola viditeľná hneď po jej nástupe. Predovšetkým SMK sa aj napriek nevôli niektorých koalíčných partnerov podarilo do programu vlády presadiť niekoľko prísľubov v rámci národnostného školstva. Okrem deklarovaného nového prístupu vo svojom programovom vyhlásení, došlo hneď po jej nástupe aj k prijatiu konkrétnych opatrení. Vláda tak napr. obnovila vydávanie dvojjazyčných vysvedčení žiakom škôl s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny a rovnako odstúpila od projektu tzv. alternatívneho vyučovania. Zmeny nastali aj v inštitucionálnej rovine, problematika národnostného školstva aj naďalej spadala pod ministerstvo školstva. V rámci neho však vznikol samostatný odbor národnostného školstva. Ten vydržal až do roku 2002, kedy ho minister školstva (SDĽ), pravdepodobne

²⁶⁹ Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 62-64

²⁷⁰ Rada Európy, Poradný výbor pre rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín, *Posudok Slovenska*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4099.pdf>, 23.7.2012

²⁷¹ Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 67

v rámci predvolebného boja, zredukoval na oddelenie, čo predovšetkým symbolicky znamenalo zníženie významnosti tejto problematiky, keďže kompetencie aj zamestnanci oddelenia zostali.

Oproti predchádzajúcemu obdobiu sa počet škôl s vyučovacím jazykom maďarským ustálil. Počet slovenských škôl do roku 2002 dokonca klesol výraznejšie než počet škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Zmena však nebola výrazná a je možné ju pripísať prirodzenému vývoju, zlučovaniu škôl a ich rušeniu z dôvodu nízkeho dopytu (slabé ročníky). V prípade maďarských škôl bolo možné vypožorovať, že dochádza k neustálemu miernemu znižovaniu počtu materských a základných škôl, naopak počet stredných škôl (gymnaziá, stredné odborné školy a učilištia) sa ustálil. Tabuľka nižšie tak vypovedá o kontinuite v počte škôl v maďarskom jazyku a neukazuje na žiadne výraznejšie zmeny, preto je možné konštatovať, že ani podiel SMK na vládnej koalícii nemal vplyv na reálny vývoj v menšinovom školstve a počet škôl sa reálne nezvyšoval. Ani v tomto období však nedošlo k zriadeniu školy s vyučovacím jazykom rómskym. Stále pretrvávali už vyššie spomínané problémy.²⁷² Vláda spoločne s neziskovými organizáciami však pripravila aj pre rómskych žiakov niekoľko projektov (viď v texte nižšie).

Tabuľka 4.1: Počet škôl podľa druhu a vyučovacieho jazyka v rokoch 1998 až 2002

Vyuč. jazyk	Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Slov.	Materské	2 885	2 910	2 904	2 931	2 896	2 857	2 827	2 826
	Základné	2 165	2 175	2 168	2 171	2 160	2 137	2 099	2 089
	Gymnaziá	166	172	161	181	184	186	170	169
	Stredné odborné	336	340	339	349	351	345	341	278
	Stredné odborné učilištia	321	321	314	318	329	336	340	268
Maď.	Materské	290	287	283	276	275	279	277	275
	Základné	276	273	274	273	273	271	262	259
	Gymnaziá	14	14	14	14	15	16	17	17
	Stredné odborné	5	5	5	6	7	7	9	8
	Stredné odborné učilištia	7	7	6	7	7	8	9	10
Slov. a maď.	Materské	103	103	104	102	102	101	102	98
	Základné	31	32	30	30	28	29	35	37
	Gymnaziá	8	8	8	8	8	8	8	8
	Stredné odborné	22	21	20	20	20	19	19	19
	Stredné odborné učilištia	29	27	26	24	25	24	25	21

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 1996-2002, vlastná úprava

²⁷² Nedoriešené otázky okolo kodifikácie rómskeho jazyka; problém s rôznymi rómskymi dialektmi; nedostatočný dopyt samotných Rómov po takomto type škôl a pod.

Ani v tomto období nevznikla maďarská ani rómska univerzita, či fakulta. Jedným z bodov programového vyhlásenia vlády, ktorý presadila SMK bolo vyriešenie vysokoškolskej prípravy pedagógov pre školy s vyučovacím jazykom menšín, teológov, kultúrnych a osvetových pracovníkov v jazykoch menšín, a to v rámci stávajúcej inštitucionálnej siete univerzít. SMK tento bod chápala ako príslub vytvorenia samostatnej maďarskej fakulty. Naopak koaličný partner SDL, ktorého zástupca bol ministrom školstva, presadzoval iba navýšenie súčasného počtu maďarských študentov v rámci už existujúcich fakúlt. Aj napriek začleneniu tohto bodu do programu vlády, začala sa jeho plnením zaoberať až po tlaku SMK. Nakoniec vláda odporučila Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre vytvorenie samostatnej fakulty na prípravu maďarských pedagógov, kultúrnych a osvetových pracovníkov. Toto odporúčanie však nebolo záväzné a tak mu akademický senát univerzity nevyhovel.²⁷³ K splneniu tohto bodu programového vyhlásenia vlády tak nedošlo. Výučba maďarských pedagógov tak i naďalej pokračovala na štyroch fakultách a v Nitre pokračovala Katedra rómskej kultúry. Ako súčasť stratégie vlády vznikol v roku 2001/2002 na tejto katedre nový študijný odbor – Misionárska práca medzi Rómami.

Legislatíva

Prvou zmenou legislatívy v oblasti menšinového školstva bolo prijatie novely tzv. školského zákona.²⁷⁴ Tá neznamenalala iba navrátenie možnosti vydávania dvojazyčných vysvedčení, ale rovnako aj opätovnú možnosť vedenia pedagogickej dokumentácie v jazyku národnostných menšín. Najdôležitejšie legislatívne zmeny v oblasti školstva, ktoré sa dotkli aj národnostných menšín nastali až v roku 2001 a boli súčasťou komplexnej reformy verejnej správy. Týkali sa predovšetkým decentralizácie školského systému a prechodu kompetencií na kraje a obce. Tieto opatrenia boli však len začiatkom celkovej reformy verejnej správy, ktorá pokračovala aj po roku 2002, už však v rámci nového volebného obdobia.

V polovici roka 2001 došlo k vytvoreniu vyšších územných celkov (samosprávnych krajov), na čo nadväzovali ďalšie zákony, ktoré sa týkali aj oblasti školstva.²⁷⁵ Do kompetencií obcí tak prešlo vykonávanie správy nad školami a školskými zariadeniami. Mohli tak vymenúvať a odvolávať riaditeľov škôl, zriaďovať a rušiť základné školy,

²⁷³ Hamberger J., Strana maďarskej koalície v slovenskej vláde, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku(1994 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.* Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 124

²⁷⁴ Zákon č. 5/1999 Z. z. o štátnej správe a školskej samospráve

²⁷⁵ Zákon č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky. Zákon č. 453/2001 Z. z. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov. Zákon č. 205/2002 Z. z. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov

základné umelecké školy, kluby a centrá voľného času, kontrolovať financovanie škôl, prideľovať finančné prostriedky školám a spravovať ich majetok.²⁷⁶ Rovnaké kompetencie získali VÚC v prípade stredných škôl. Tým došlo aj k napraveniu situácie z minulého volebného obdobia, kedy exekutívne a finančné právomoci nad školami prešli z MŠ SR na ministerstvo vnútra SR a kraje.

Aj napriek potrebnosti a prínosu reformy vznikol nesúlad jej realizácie s pôvodným zámerom. Oproti plánu ostali zachované okresné úrady a ponechali si aj kompetencie v oblasti financií. Nedošlo tak k úplnej finančnej decentralizácii verejnej správy v oblasti školstva, ale mnohé kompetencie zostali v rukách štátnej správy a nie územnej samosprávy, a to v prípade škôl, ktoré patrili do územnej pôsobnosti okresného úradu. Jednalo sa o možné prípady, ak obec nezabezpečila školu pre žiaka, mohol ju zriadiť okresný úrad. Ten bol potom zodpovedný za zostavovanie rozpočtu školy a za kontrolu efektívnosti jej hospodárenia, rovnako vydával organizačné pokyny pre školy a návrhy na zriaďovanie a zrušovanie takýchto škôl. Obdobné ustanovenia platili i v prípade krajských úradov pre stredné školy.²⁷⁷

Vzdelávanie Rómov

Podobne ako v predchádzajúcom vládnom období, ani v tomto neexistovali školy s vyučovacím jazykom rómskym. Došlo však k viacerým zmenám a novým, či obnoveným aktivitám aj v oblasti rómskeho školstva. Už vo vládnej stratégii je venovaná značná pozornosť vzdelávaniu Rómov, ktoré je považované za jednu z príčin chudoby. Stratégia plánovala začlenenie koncepcie výchovy a vzdelávania rómskych žiakov do pripravovanej koncepcie výchovy a vzdelávania na najbližších 15 až 20 rokov. Ďalej odporúčala pokračovať v projekte vzdelávacieho centra pre rozvoj rómskej národnosti pre deti pri strednej umeleckej škole v Košiciach. Obnovený bol rovnako projekt nultých ročníkov na základných školách, ktorý bol experimentálne vyskúšaný už v prvej polovici 90. rokov. Aj v oblasti školstva však bola stratégii vyčítaná jej nekonkrétnosť a nedostatok financií. Aj následná koncepcia²⁷⁸ považovala oblasť vzdelávania Rómov za prioritnú a priniesla so sebou konkrétnejší prístup k jednotlivým problémom a vytýčenie jasných cieľov.²⁷⁹

²⁷⁶ Zákon č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky.

²⁷⁷ Pišút J., Gregušová G., Plesch M., Šranková Z., Školstvo, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Bratislava, IVO 2003, s. 237-240

²⁷⁸ Priority vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám na rok 2002

²⁷⁹ Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 68

Za úspech vlády je možné považovať predovšetkým návrat a zavedenie niektorých úspešných projektov týkajúcich sa vzdelávania rómskej menšiny. V prvom rade sa jednalo o projekt nultých ročníkov, ktorý bol ako experiment vyskúšaný už v rokoch 1992-1994 s veľmi dobrými výsledkami. Od roku 2000 tak bol opäť zavedený ako experiment. V školskom roku 2000/2001 vznikli nulté ročníky na viac ako 100 školách.²⁸⁰ Od septembra 2002²⁸¹ sa stali bežnou súčasťou materských škôl, pričom do týchto tried boli v prípade potreby prijímané aj nerómske deti. V rovnakú dobu začali pôsobiť na základných, materských, špeciálnych školách a centrách voľného času aj rómski asistenti učiteľov. Tí pomáhali učiteľom a vychovávateľom v lokalitách s vysokou koncentráciou príslušníkov rómskej menšiny. Jednalo sa o pedagogických pracovníkov, ktorí pomáhali pri prekonávaní jazykových rozdielov, ťažkostiach pri učení i lepšej adaptácii žiakov na školské prostredie.

4.4 Politika vlády v oblasti kultúry národnostných menšín

Inštitucionálne patrila aj v tomto období problematika kultúry národnostných menšín pod ministerstvo kultúry. Po zmene vlády však došlo k vytvoreniu samostatnej sekcie menšinových kultúr a teda posilneniu inštitucionálnej siete. Tá mala za úlohu predovšetkým legislatívnu činnosť v tejto oblasti, jej ochranu a rozvoj. Rovnako spolupracovala nielen so samosprávou, ale aj s medzinárodnými organizáciami (RE, EÚ a OBSE), pričom sa podieľala na implementácii medzinárodných dohovorov. Významné boli aj jej kompetencie v otázke prerozdeľovania finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu.

Podobne ako v rezorte školstva, hneď po zmene vlády došlo predovšetkým k náprave niektorých deformácií. V prípade kultúry šlo o opätovné navrátenie právnej subjektivity menšinových kultúrnych zariadení a zrušeniu koncepcie regionálnych centier. Zostali však pod priamym vedením krajov. Jednotlivé kultúrne menšinové organizácie, ktoré pôsobili aj v minulom vládnom období, pokračovali vo svojej činnosti.²⁸² Kontinuita existovala aj v rámci podpory rozhlasového a televízneho vysielania v jazyku národnostných menšín. V prípade národnostných divadiel, SMK presadilo v rámci kompetenčného zákona povinnosť krajov zabezpečiť ich činnosť.

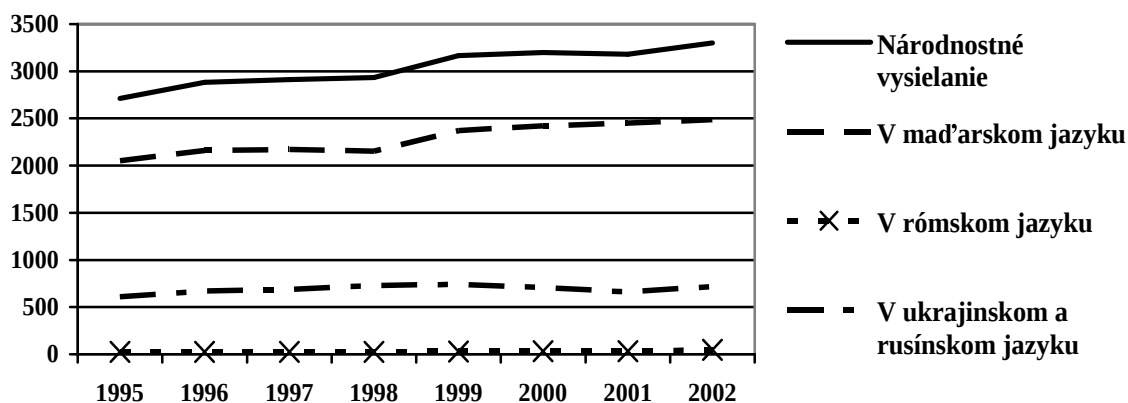
²⁸⁰ Vašečka M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. IVO, Bratislava 2001, s. 189

²⁸¹ Viac o projekte po roku 2002 pojednáva nasledujúca kapitola

²⁸² Jednalo sa o príspevkovú maďarskú kultúrnu organizáciu Ifjú Szivek - Mladé srdcia, štyri národnostné divadlá, menšinové galérie a múzeá.

Najväčšia zmena v rozhlasovom vysielaní pre národnostné menšiny sa týkala zastrešenia maďarského vysielania od roku 2000 pod Rádio Patria. Programy pre rómsku menšinu vysielalo regionálne Rádio Regina. Celkový počet vysielacích hodín rozhlasového národnostného vysielania kontinuálne rástol aj po roku 1998. Jeho podiel na celkovom vysielaní však nepatrne klesol z 8,6% v rokoch 1996 až 1998 na menej než 7% v roku 2002. Najväčší nárast v počte rozhlasových hodín zaznamenala maďarská menšina a to o viac než 300 hodín v roku 2002 oproti roku 1998. Výrazný nárast a takmer zdvojnásobenie počtu hodín zaznamenala aj rómska menšina. Vysielanie v maďarskom jazyku bolo najrozsiahlejšie a pozostávalo z denného magazínu. Od novembra 2002 došlo k navýšeniu vysielacích hodín v maďarskom jazyku o 12 hodín týždenne. Aj táto zmena mohla mať súvislosť s volebným rokom 2002. Rovnako aj v prípade rómskeho vysielania došlo v roku 2002 k jeho navýšeniu, pričom napr. rada pre rozhlasové a televízne vysielanie²⁸³ dlhodobo odporúčala rozšíriť rómske vysielanie, keďže predovšetkým v prípade Rómov dlhodobo pretrvávala disproporcia medzi podielom Rómov v spoločnosti a podielom hodín rozhlasového vysielania.²⁸⁴ So sťažnosťami na nízky podiel vysielacích rozhlasových hodín sa na radu obracali aj samotní Rómovia. V rámci programového zamerania nedošlo k zmene. Nadalej sa väčšina programov venovala publicistike a spravodajstvu, rovnako však aj kultúre, hudbe, zábave a literárno-dramatickej tvorbe.²⁸⁵

Graf 4.1: Rozhlasové verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok)

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 1996-2002, vlastná úprava

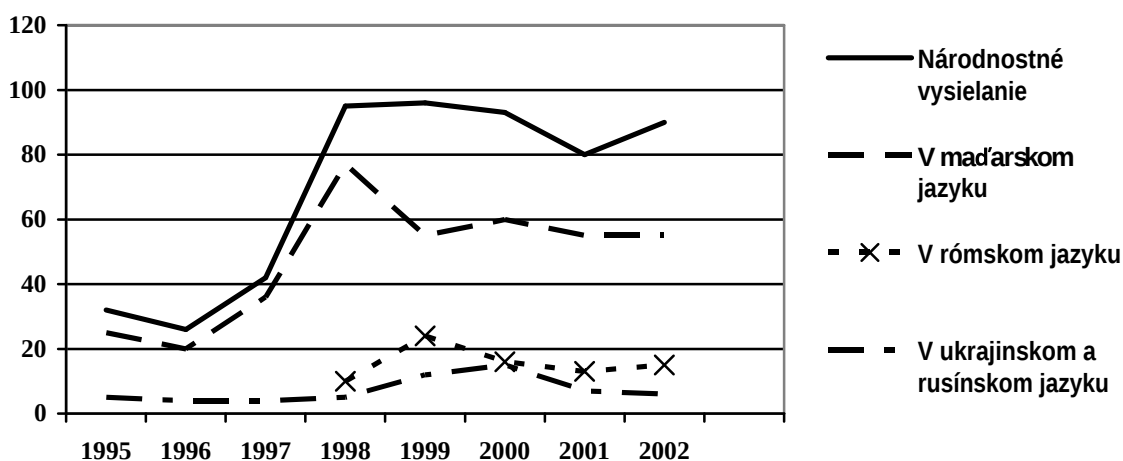
²⁸³ Od roku 2000 rada pre vysielanie a retransmisiiu

²⁸⁴ Rada pre vysielanie a retransmisiiu, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady pre vysielanie a retransmisiiu za rok 2002*

²⁸⁵ Rada SR pre rozhlasové a televízne vysielanie / Rada pre vysielanie a retransmisiiu, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady SR pre rozhlasové a televízne vysielanie / Rady pre vysielanie a retransmisiiu za rok 2000*

Vysielanie Slovenskej televízie pre národnostné menšiny sa uskutočňovalo prostredníctvom druhého kanála STV2. Čo malo za následok časté posúvanie vysielacích časov kvôli rôznym športovým prenosom vysielaným na tomto programe. Vysielanie pre národnostné menšiny prebiehalo pravidelne 30 minút každý deň okrem víkendov. Maďarskej menšine boli každý deň určené krátke správy a dvakrát týždenne magazín. Rómsky magazín sa vysielal každý štvrtok.²⁸⁶ Počet vysielacích hodín pre národnostné menšiny sa oproti predchádzajúcemu volebnému obdobiu zhruba zdvojnásobil. Zvýšil sa však nielen počet vysielacích televíznych hodín pre maďarskú menšinu, naopak stabilizovalo sa aj vysielanie pre Rómov a ostatné menšiny, čím došlo k zníženiu podielu maďarského vysielania na celkovom vysielaní pre národnostné menšiny z 81% v roku 1998 na 61% v roku 2002 Rada pre rozhlasové a televízne vysielanie však aj naďalej upozorňovala na nízky podiel vysielania pre národnostné menšiny v pomere k celkovému počtu vysielacích hodín, ktorý bol aj naďalej menej ak 1%.²⁸⁷ Celkový vývoj jak rozhlasového tak televízneho vysielania je možné označiť za kontinuálny a toto obdobie za jeho stabilizáciu. V prípade rómskeho televízneho vysielania však prekvapuje vysoký počet vysielacích hodín v roku 1999, ktorý je možné vysvetliť zvýšenou aktivitou v tejto oblasti v prvom roku vlády.

Graf 4.2: Televízne verejnoprávne vysielanie

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 1996-2002, vlastná úprava

²⁸⁶ Rada pre vysielanie a retransmisiiu, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady pre vysielanie a retransmisiiu za rok 2002*

²⁸⁷ Rada pre vysielanie a retransmisiiu, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady pre vysielanie a retransmisiiu za rok 2002*

Súčasťou stratégie vlády na riešenie problémov rómskej menšiny bola aj časť venovaná rómskej kultúre. Za hlavné priority boli stanovené: poskytovanie financií pre jednotlivé projekty rómskej kultúry na základe posúdenia odbornej komisie, financovanie rómskych časopisov a novín zo štátneho rozpočtu a zabezpečenie plynulej činnosti divadla Romathan. Vďaka zvýšeniu financií na kultúru národnostných menšín došlo k splneniu týchto konceptov. V roku 1998 odznela v rozhlase prvýkrát rómska rozprávka a výrazne sa opäť zvýšila frekvencia rómskych periodík (nejedná sa iba o periodiká v rómskom jazyku).²⁸⁸

Legislatíva v oblasti kultúry národnostných menšín

Zásadnou zmenou v legislatíve týkajúcej sa národnostných menšín bolo prijatie zákona o používaní jazykov národnostných menšín. Neexistencia takéhoto zákona bola aj jednou z príčin kritiky menšinovej politiky zo strany EÚ, Rady Európy a OBSE. Po tom, čo predchádzajúca vláda prijala zákon o štátnom jazyku, chýbala úprava používania jazykov národnostných menšín. Proces jeho prípravy a schvaľovanie však nebol jednoduchý a k úplnej zhode nedošlo ani v rámci vládnej koalície. SMK nesúhlasila s pripraveným vládnym návrhom, preto podala vlastný, kde požadovala zníženie hranice pre používanie jazyka národnostných menšín v obciach na 10% a rozšírenie práva jeho používania aj v oblastiach školstva a kultúry.²⁸⁹ Aj napriek nesúhlasu SMK bol zákon schválený a prispel k zlepšeniu situácie národnostných menšín na Slovensku. EÚ²⁹⁰ aj Rada Európy rovnako ocenili jeho prijatie, ale podobne ako SMK poukazovali na jeho nekomplexnosť a predovšetkým fakt, že používanie menšinového jazyka v oblasti vzdelávania naďalej ostalo legislatívne neupravené.²⁹¹

Paradoxom bolo, že zástupcovia maďarskej menšiny za jeho prijatie nehlasovali. Svojou účasťou na hlasovaní to však umožnili. Marcela Gbúrová rovnako kriticky pripomína, že sa o tomto zákone nepochopiteľne rokovalo v skrátanom legislatívnom konaní. Takto sa s ním nemali možnosť oboznámiť nielen opoziční poslanci (až v rámci parlamentnej tlače),

²⁸⁸ Vašečka M., Rómovia, In: Ivantyšin M., Mesežnikov G., *Slovensko 1998 – 1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, s. 774-775

²⁸⁹ Návrh skupiny poslancov NR SR na vydanie zákona o používaní jazykov národnostných menšín, Parlamentná tlač č. 780/1999, online na <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=162289>, 22.3.2012

²⁹⁰ Prijatím tohto zákona splnilo Slovensko poslednú podmienku EÚ a mohli s ním byť začaté predvstupové rokovania.

²⁹¹ Rada Európy, Poradný výbor pre rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín, *Posudok Slovenska*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?poradny-vybor-pre-ramcovy-dohovor-na-ochranu-narodnostnych-mensin-posudok-slovenska>, 25.5.2011

ale aj občianska verejnosť. V rámci parlamentnej rozpravy sa tak do diskusie prihlásili iba opoziční poslanci kritizujúci predovšetkým spôsob schvaľovania zákona.²⁹²

Zákon umožnil používanie menšinových jazykov v obciach s viac ako 20% podielom obyvateľov menšinovej národnosti v úradnom styku. Príslušníci menšín v týchto obciach tak mohli používať svoj materinský jazyk pri: písomných podaniach na orgány štátnej správy a územnej samosprávy; rokovaní orgánov územnej samosprávy; pri vedení kroniky obce; označovaní obcí; oboznamovaní o dôležitých obecných udalostiach a pod.; označení ulíc a orgánov na budovách. Používanie menšinových jazykov sa nevzťahovalo na kultúru, médiá či školstvo. Ďalej bolo umožnené vydávanie úradných formulárov a rozhodnutí orgánov v správnom konaní v jazyku národnostnej menšiny.²⁹³

Ďalšou zmenou v oblasti jazyka bolo pristúpenie k Európskej charte regionálnych alebo menšinových jazykov. Jej obsah z väčšej časti kopíroval zákon o jazyku národnostných menšín, bol ale omnoho komplexnejší. Slovensko pristúpilo celkovo k 49 až 53 ustanoveniam v tretej časti charty pre deväť menšinových jazykov, čo bol veľmi ambiciózny cieľ. Upravoval používanie menšinových a regionálnych jazykov vo viacerých oblastiach. Nejednalo sa tak len o štátnu správu, samosprávu a úradný styk, ale aj o ich používanie v médiách, pri vzdelávaní, kultúre, ekonomickom a sociálnom živote.

V procese schvaľovania charty sa SMK podarilo presadiť diferencovaný prístup k jednotlivým menšinovým jazykom. Tak došlo k rozdeleniu jazykov do troch skupín. V prvej bola iba maďarčina, v druhej rusínsky a ukrajinský jazyk a v poslednej skupine sa nachádzali bulharčina, čeština, chorvátčina, poľština, nemčina a rómčina. Jednotlivé skupiny sa tak líšili v úrovni zabezpečenia práv na ich používanie. Rozdiely boli napr. v prípade používania jazyka na školách. Rovnaké podmienky sa zase týkali zabezpečenia vzdelávania učiteľov a vyučovania dejín a kultúry, nie však už pri zabezpečení celého vyučovania. *„Rozdiel je napríklad aj v tom, že príslušníci všetkých menšín môžu podávať správnym orgánom žiadosti vo svojich jazykoch (ak v obci predstavujú aspoň 20% obyvateľstva), ale iba príslušníci maďarskej menšiny majú právo aj na odpoveď v maďarčine.“*²⁹⁴ Pri tomto trojstupňovom rozdelení jednotlivých jazykov nastala otázka používania rómčiny ako rovnocenného jazyka napr. s nemčinou v úradnom styku. Slovensko mohlo vyčleniť rómsky jazyk z charty podobne ako ostatné krajiny, rozhodlo sa však ponechať ju v poslednej skupine. Ukázalo sa, že ani v prípade zákona o používaní

²⁹² Gbúrová M., *Politika v jazyku, jazyk v politike*, Kubko Goral, Bratislava 2009, s. 80

²⁹³ Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín

²⁹⁴ Dostál O., *Národnostné menšiny*, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: IVO, 2001, s. 166

jazykov národnostných menšín Rómovia nepožadovali uvedenie týchto ustanovení do praxe. Rovnako väčšinová spoločnosť na to nebola pripravená.²⁹⁵

Financovanie menšinovej kultúry

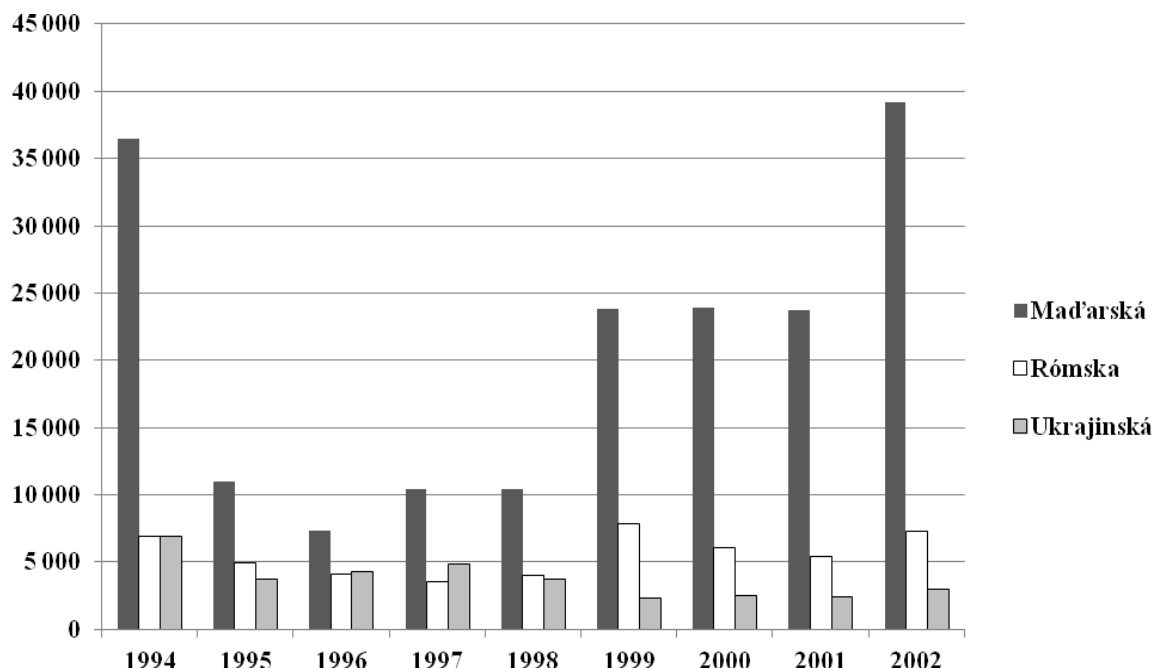
S výmenou vlády nastala aj zmena vo financovaní kultúry národnostných menšín. Financovanie aj naďalej pokračovalo v troch formách: účelový transfer z rozpočtu ministerstva kultúry na jednotlivé projekty (fond Pro Slovakia)²⁹⁶; financovanie kultúrnych organizácií ako príspevkových organizácií (Mladé srdcia – Ifjú Szivek); financovanie kultúrnych príspevkových organizácií v zriaďovateľskej pôsobnosti krajských úradov. Vláda však sľubovala zvýšenie financií a ich spravodlivejšie rozdelenie. Pri sekcii národnostných kultúr ministerstva kultúry tak vznikla odborná komisia, ktorú menoval minister, a ktorá mala za úlohu rozhodnúť ako poradný orgán o pridelení prostriedkov jednotlivým projektom. Konkrétny návrh potom schvaľoval minister. Komisiu tvorilo 19 členov: zástupcov všetkých národnostných menšín. O financiách pre národnostné menšiny tak rozhodovali priamo národnostné menšiny aj keď len formou odporúčania. Výraznejšia zmena v systéme pridelovania financií kultúram národnostných menšín sa však v tomto období ešte len pripravovala. Jednalo sa o opustenie formy financovania prostredníctvom fondu Pro Slovakia a spoločne v procese decentralizácie verejnej správy aj decentralizácia financovania menšinových kultúr.

Vývoj množstva finančných prostriedkov určených na podporu národnostných kultúr ukazuje graf nižšie. Oproti rokom 1994 až 1998 ich výška výrazne stúpala. V prípade rómskej aj maďarskej menšiny došlo v podstate k ich zdvojnásobeniu. Napríklad v prípade rómskych periodík došlo k ustáleniu ich financovania a v prípade časopisu *Romano l'il nevo* k jeho výraznej profesionalizácii. Pre porovnanie je uvedená aj hodnota financií na projekty ukrajinskej kultúry, ktorá naopak klesla. Výškou financií je možné odôvodniť aj zvyšovanie počtu tlače v maďarskom jazyku a rovnako navýšenie počtu vysielacích hodín pre maďarskú a rómsku menšinu.

²⁹⁵ Vašečka M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: IVO, 2001, s. 180

²⁹⁶ Jeho právna autonómia trvala až do 1.1.2002 kedy došlo k jeho začleneniu pod ministerstvo kultúry s názvom program Pro Slovakia.

Graf 4.5: Financovanie projektov na rozvoj kultúry národnostných menšín v rokoch 1994 - 2002 v tis. Sk.

Zdroj: Ministerstvo kultúry SR In: Vašečka M., Čačipen pal o Roma, s. 153, vlastná úprava

Záver

Toto volebné obdobie sa dá charakterizovať ako napravovanie deformácií a nesplnených požiadaviek medzinárodných organizácií z minulého volebného obdobia, a to predovšetkým pod ich tlakom. Vláda si za svoju prioritu vytýčila integráciu do európskych štruktúr, čo bolo hlavným dôvodom na zmeny v oblastiach ako jazyková politika voči menšinám, školstvo a zahraničná politika (konkrétne spolupráca s Maďarskom). Slovensko sa snažilo vyhovieť všetkým požiadavkám medzinárodných organizácií, aby dosiahlo integráciu. Maďarsko si naopak uvedomovalo, že v prípade spoločnej integrácie bude možná lepšia podpora a spolupráca s Maďarmi na Slovensku, a preto podporovalo integráciu Slovenska. Na druhej strane i v tomto období vzniklo niekoľko konfliktov (napr. krajský zákon), kedy sa opäť potvrdila výrazná deliaca línia medzi slovenskými a maďarskými politickými stranami na Slovensku. (Väčšina „slovenských“ strán hlasovala napr. za „protizákon“ z dielne KDH, ktorý bol reakciou na tzv. maďarský krajský zákon.)

Programové vyhlásenie vlády obsahovalo viacero prísľubov, ktoré poukazovali na možnosť zlepšenia postavenia národnostných menšín v tomto volebnom období. Väčšinu z

nich sa však podarilo naplniť iba čiastočne. Rovnako však aj v programe tejto vlády je možné nájsť odkazy, ktoré poukazujú na podporu vlády hlavne slovenskej kultúre, slovenskému jazyku, čo dobovo nadväzovalo na predchádzajúce obdobie a súviselo s budovaním národného uvedomenia v slovenskej spoločnosti. Naplnených nebolo niekoľko sľubov: nebola vypracovaná analýza stavu ľudských práv v porovnaní s medzinárodnými dokumentmi, na druhej strane však Slovensko pristúpilo k Európskej charte menšinových alebo regionálnych jazykov. Rovnako nebola úplne a v súlade s programom vyriešená príprava maďarských pedagógov, osvetových pracovníkov a teológov. Na druhej strane bolo obnovené vydávanie vysvedčení a vedenie pedagogickej dokumentácie v jazyku národnostných menšín. Podarilo sa prijať zákon o jazyku národnostných menšín, s ktorým však nesúhlasila SMK. Pre medzinárodné organizácie bol však aj napriek jeho nekomplexnosti nakoniec postačujúci.

Nekomplexnosť bola vyčítaná aj stratégiám, ktoré mali riešiť problémy rómskej menšiny. Jednalo sa síce o najprepracovanejšie dokumenty venované Rómom po roku 1993, boli však príliš rozsiahle, neobsahovali konkrétne ciele a podobne ako v prípade minulých koncepcií, na ich realizáciu neboli zabezpečené dostatočné finančné prostriedky. Pozitívom bola snaha vlády o posun od vnímania rómskej problematiky iba ako sociálneho problému a aj fakt, že na vypracovaní strategických dokumentov vlády sa okrem medzinárodných organizácií podieľali aj samotní Rómovia.

Inštitucionálne nadväzovala vláda na predchádzajúce obdobie avšak došlo k vytvoreniu mnohých ďalších inštitúcií. Ocenené bolo predovšetkým vytvorenie postu podpredsedu vlády s kompetenciami v oblasti národnostných menšín. Vytvorením nadrezortného postu ukázala snahu o komplexnosť v tejto oblasti. Rovnako oproti minulému obdobiu sa vláda snažila o decentralizáciu ako v oblasti kultúry tak aj školstva a celkovo celej verejnej správy. Zmena nastala aj v prípade rady vlády pre národnostné menšiny, a to zmenou členstva v prospech národnostných menšín, ktorých podiel sa zvýšil, čím získali v Rade väčšinu.

V prípade merateľných indikátorov nedošlo k výraznej zmene. Vývoj počtu škôl s vyučovacím jazykom maďarským sa stabilizoval. Nedošlo k vytvoreniu maďarskej univerzity. Na predchádzajúce obdobie nadväzoval nárast hodín maďarského i rómskeho rozhlasového aj televízneho vysielať, ktorý však môže byť spojený s celkovým nárastom vysielačích hodín, rovnako tak mohol súvisieť s výrazným zvýšením finančných prostriedkov určených na kultúru národnostných menšín. Pravdepodobne vďaka pôsobeniu SMK vo vláde došlo k výraznému navýšeniu financií predovšetkým pre maďarskú, ale aj rómsku menšinu. O výraznejšej zmene však nie je možné hovoriť, a to ani v prípade času

či žánrového obsahu jednotlivých vysielaní. Celkovo je možné hovoriť o zmene prístupu vlády k národnostným menšinám, ich väčšej podpore a potlačeníu národnej agendy.

5 Menšinová politika vlády v rokoch 2002 až 2006

Aj obdobie rokov 2002 až 2006 bolo pre Slovensko prelomovým. Predovšetkým preto, že sa Slovensko stalo členom EÚ. Voľby 2002 však ešte mohli zvrátiť pozitívne sa vyvíjajúci integračný proces. Predstavitelia EÚ vyjadrovali želanie, aby aj po týchto voľbách pokračovala na Slovensku vláda demokratických a prointegračných síl.²⁹⁷ Prieskumy dlhodobu dávali šance na víťazstvo predovšetkým stranám SMER a HZDS.²⁹⁸ Väčšina nielen zahraničných aktérov tak dúfala vo víťazstvo strany SMER²⁹⁹, ktorá podľa vlastných vyjadrení chcela úspešne dokončiť integračný proces. Málokto predpokladal, že by nakoniec mohol pokračovať vo vláde premiér Mikuláš Dzurinda.

Voľby tak skončili prekvapením. Očakávané síce vyhralo hnutie HZDS, strana SMER však skončila až na treťom mieste. Najväčším prekvapením tak bolo druhé miesto SDKÚ a zisk viac než 15% hlasov (28 poslaneckých mandátov).³⁰⁰ Za jeden z faktorov, ktoré ovplyvnili výsledky volieb je možné považovať aj medzinárodný tlak a vyjadrenia predstaviteľov EÚ. Pri rozhodovaní u občanov pravdepodobne prevýšila zahraničná politika a vôľa stať sa členom euroatlantických štruktúr, než domáci vývoj. K nízkemu volebnému zisku strany SMER zrejme prispel aj vysoký volebný zisk KSS a ich vstup do parlamentu. Dobrý výsledok vo voľbách zaznamenala aj SMK. Zisk viac ako 11% hlasov ukazoval jednak na pravdepodobný zisk hlasov občanov slovenskej národnosti (o čom svedčia aj výsledky

²⁹⁷ „Koncom júla 2002 generálny riaditeľ EK pre rozšírenie Eneko Landaburu vyhlásil, že EK si želá, aby vo voľbách na Slovensku zvíťazili demokratické a proeurópske sily, ktoré si dali za cieľ úspešne ukončiť rokovania o vstupe do EÚ do konca roku 2002. Hlavný vyjednávač pre Slovensko Dirk Meganck pri hodnotení prebiehajúceho procesu prístupu SR k EÚ vyjadril želanie, aby nová povolebná slovenská vláda pokračovala v „pozitívnej práci a v pokroku, ktorý dosiahol súčasný vládny kabinet a parlament“. Za dôležitejšie ako voľby v roku 1998 označil v septembri 2002 tohtoročné parlamentné voľby vedúci delegácie EK v Bratislave Eric van der Linden.

Na historický význam nadchádzajúcich volieb poukázal v polovici septembra 2002 G. Verheugen, ktorý odkázal voličom na Slovensku, že v „stávke je budúcnosť krajiny v systéme európskeho zjednotenia a dokonca ja v euroatlantickom systéme“. V rovnakom čase predseda Európskeho parlamentu Pat Cox v súvislosti s nadchádzajúcimi parlamentnými voľbami v SR vyhlásil, že ak si slovenskí voliči želajú vstup do NATO a EÚ, potom „musia hlasovať za strany, ktoré im to zaručia“. Mesežnikov G., Vnútropolitický vývoju a systém politických strán, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2003, s. 57

²⁹⁸ Podľa jednotlivých agentúr by zvíťazila strana SMER nasledovaná HZDS, SDKÚ by naopak získala iba okolo 10%. Celkovo podľa prieskumov by strany bývalej vládnej koalície museli spolupracovať v prípade účasti na vláde buď s HZDS alebo SMERom. Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, Praha: ÚMV, 2006, s. 272

²⁹⁹ Jednalo sa o stranu, ktorá vznikla rozštiepením do roku 2002 vládnej SDL pod vedením poslanca R. Fica, a to z dôvodu nesúhlasu s vládou politikou. Vo svojich začiatkoch sa strana prezentovala ako nová ľavica reprezentujúca tzv. „tretiu cestu“, ktorú reprezentoval predovšetkým Tony Blair.

³⁰⁰ Voľby vyhralo HZDS so ziskom 19,5% hlasov (36 poslaneckých mandátov). Tretia strana SMER získala iba 13,46% (25 poslaneckých mandátov), SMK získala 11,16% a 20 kresiel v parlamente. KDH rovnako ako ANO získali 15 poslaneckých mandátov, pričom ich percentuálne zisky boli 8,25% a 8,01%. Do parlamentu sa prvýkrát od roku 1989 dostala aj KSS so ziskom 6,32% hlasov (11 mandátov). Štatistický úrad SR, *Výsledky volieb 2002*, online na <http://app.statistics.sk/volby2002/webdata/vysledky.htm>, 22.11.2011

volieb v jednotlivých regiónoch, kde príslušníci maďarskej menšiny nežili) a rovnako na disciplinovanosť maďarských voličov.

Voľby posilnili stredopravú časť politickej scény na Slovensku. Umožnili tak vznik omnoho koherentnejšej vlády než bola v minulom volebnom období. Strany SDKÚ, SMK a KDH už pred voľbami vyjadrovali pripravenosť na povolebnú spoluprácu. Po voľbách sa k nim ešte pridala novovzniknutá ANO.³⁰¹ Z pohľadu politiky k národnostným menšinám bolo pozitívnym výsledkom volieb, že sa do parlamentu neprebojovala žiadna národne orientovaná strana – SNS, či Pravá SNS. Dôvodom bolo predovšetkým štiepenie vnútri SNS a vznik Pravej SNS, čiže rozdelenie volebných hlasov medzi tieto dve strany.

Výsledky volieb znamenali aj posilnenie pozícií predstaviteľov maďarskej menšiny, keď sa SMK podarilo získať o 5 poslaneckých mandátov viac ako v predchádzajúcich voľbách. Pre predstaviteľov rómskej národnostnej menšiny neboli ani tieto voľby úspešné. Síce sa ich zúčastnili dve politické strany zastupujúce Rómov: Rómska občianska iniciatíva a Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA, ani jednej sa však nepodarilo prekonať 5% kvórum pre vstup do parlamentu a získali menej než 1% hlasov. Ani na kandidátkach strán, ktoré toto kvórum prekonal, sa Rómom nepodarilo vstúpiť do parlamentu. Obsadili totiž v podstate nezvoliteľné miesta na kandidátkach SMK (traja), HZDS a SMER (jeden).³⁰²

5.1 Medzinárodné súvislosti

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

Už v roku 2001 došlo k výmene osoby na poste vysokého komisára OBSE pre národnostné menšiny. Stal sa ním švédsky diplomat Rudolf Ekéus. V rokoch 2002 až 2006 už interakcie medzi Slovenskom a OBSE neboli tak intenzívne. Posledná výročná správa OBSE obsahujúca v sekcii menšinovej problematiky samostatnú správu o Slovensku vyšla v roku 2002. Napriek tomu OBSE naďalej monitorovala situáciu na Slovensku. V roku 2002 šlo hlavne o problematiku tzv. krajanského zákona, terciárne vzdelávanie príslušníkov maďarskej menšiny a antidiskriminačný zákon. Čo sa týka vzdelávania a kultúry menšín, OBSE sa do roku 2006 venovala predovšetkým vzdelávaniu, používaniu menšinových

³⁰¹ Strana vznikla v roku 2001. Založil ju mediálny podnikateľ a šéf súkromnej televízie P. Rusko. Sama seba prezentovala ako pravicová strana liberálnej orientácie. Kopeček L., Slovensko, In: Kubát M. a kol., *Politické a ústavné systémy zemí středovýchodní Evropy*, Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 379

³⁰² Dostál O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., Slovensko 2002. *Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2003, s. 207

jazykov a podporovala genderovo zamerané projekty – hlavne projekty venujúce sa rómskym ženám.³⁰³

Slovensko sa v rámci organizácie spolupodieľalo aj na tvorbe akčného plánu OBSE pre otázky Rómov a Sintiov. Tento plán sa sústreďoval na podporu politík, ktoré pomáhajú Rómom plnohodnotne sa začleniť do spoločnosti a bojujú proti diskriminácii. Okrem jednotlivých krajín a OBSE sa na jeho tvorbe podieľali aj samotní Rómovia.³⁰⁴

Európska únia

Už na začiatku volebného obdobia sa uzavreli predvstupové rokovania a v roku 2003 došlo k podpisu *Zmluvy o pristúpení* a Slovensko sa spoločne s ďalšími 9 krajinami Európy v roku 2004 stalo jej členom. Nasledovalo plnohodnotné členstvo, prvé voľby do Európskeho parlamentu. Ďalšími cieľmi definovanými slovenskou zahraničnou politikou sa tak stalo začlenenie do Schengenského priestoru a vstup krajiny do eurozóny. Ani jeden z nich sa však nepodarilo uskutočniť do konca volebného obdobia tejto vlády.

V poslednej pravidelnej správe EK o postupe SR v procese integrácie bolo na menšinovú politiku slovenskej vlády nazerané pozitívne, výhrady sa týkali podobne ako aj v prípade hodnotenia Radou Európy, politiky voči rómskej menšine. Aj napriek snahe vlády o rozšírenie napr. inštitucionálnej základne, prijatiu väčšiny medzinárodných dokumentov, ostávalo ich postavenie v spoločnosti naďalej nevyhovujúce. Kritizované boli predovšetkým sociálne nerovnosti, diskriminácia v rôznych oblastiach (školsťvo, zamestnanie, trestné právo a prístup k verejným službám), podmienky bývania a nedostatok financií na rôzne rómske projekty.³⁰⁵ EK tak už nekritizovala politiku formulovanú vládou, ale predovšetkým jej nedostatočnú implementáciu. Rovnako EK upozorňovala na dosiaľ neprijatú antidiskriminačnú legislatívu únie, čo sa však podarilo zmeniť prijatím antidiskriminačného zákona v roku 2004. Ako posledné vyzdvihla EK vytvorenie postu ombudsmana v roku 2001. Vo vzťahu k maďarskej menšine hodnotila vývoj vzťahov pozitívne, odporučila však splniť požiadavku príslušníkov maďarskej

³⁰³ OBSE, *Annual report on OSCE activities 2004*, online na <http://www.osce.org/secretariat/14430>, 11.11.2011

³⁰⁴ Fórum pre medzinárodnú politiku, *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR v roku 2003 a zameranie zahraničnej politiky na rok 2004*, online na <http://www.mepoforum.sk/kniznica-dokumentov/sr/zahranicna-politika/>, s. 50, 11.11.2011

³⁰⁵ Oblasť diskriminácie Rómov je negatívne hodnotená aj v poslednej súhrnnej monitorovacej správe EK za rok 2003. EK, *Súhrnná monitorovacia správa o pripravenosti Slovenska na členstvo v EÚ*, online na <http://phare.vlada.gov.sk/data/files/466.pdf>, 11.11.2011

menšiny na vytvorenie fakulty na vzdelávanie pedagógov maďarskom jazyku, čo sa rovnako podarilo naplniť.³⁰⁶

Rada Európy

Slovensko sa i naďalej snažilo plniť jednotlivé odporúčania, ktoré vyplývali z hodnotení plnenia jednotlivých medzinárodných záväzkov k tejto organizácii. Dôvodom bola zrejme aj skutočnosť, že EÚ v rámci integračného procesu prihliadala i na tieto hodnotenia a plnenia. Slovensko rovnako podporilo myšlienku vytvorenia výboru expertov RE pre otázky týkajúce sa ochrany národnostných menšín (DH-MIN).³⁰⁷ Vďaka činnosti tohto výboru vznikla napr. medzinárodná organizácia *Európske fórum Rómov a kočovníkov*, ktorá získala štatút konzultanta RE.³⁰⁸

V tomto období prebehlo druhé kolo hodnotenia rámcového dohovoru a prvé kolo v prípade charty. Výsledkom prvého procesu hodnotenia pred piatimi rokmi bolo vyzdvihnutie pokroku, ktorý bol po roku 1998 dosiahnutý v oblasti vzťahu k maďarskej menšine, na druhej strane však stále pretrvávali obavy z vývoja vzťahu k menšine rómskej. Druhý proces hodnotil obdobie rokov 1999 až 2003, takže presiahol funkčné obdobie jednej vlády. Pozitívne bolo po roku 2002 hodnotené predovšetkým prijatie antidiskriminačnej legislatívy³⁰⁹ a zvýšenie finančnej pomoci národnostným menšinám. Nedostatok videla RE stále v neprijatí legislatívy týkajúcej sa financovania menšinových kultúr a predovšetkým v pretrvávajúcom znevýhodnenom postavení Rómov. Kritizovaný bol nielen diskriminačný prístup spoločnosti voči nim (v školstve, zamestnaní, a pod.), ale aj počet rasovo motivovaných trestných činov a nízka politická participácia Rómov.³¹⁰ Preto sa odporúčania viazali práve k týmto bodom: naďalej sa zamerať na antidiskriminačné opatrenia, dotvoriť legislatívny rámec kultúrnej a školskej politiky pre národnostné menšiny, bojovať proti etnicky a rasovo motivovaným trestným činom a primeraná participácia menšín v štátnej službe. Posledné odporúčania sa týkali konkrétnych opatrení vo vzťahu k Rómom: vyriešenie obvinenia polície z násilia voči

³⁰⁶ EK, *Pravidelná správa Európskej komisie na Slovensko za rok 2002*, online na <http://www.rocepo.sk/modules/mydownloads/viewcat.php?cid=5>, 11.11.2011

³⁰⁷ Fórum pre medzinárodnú politiku, *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR v roku 2004*, online na <http://www.mepoforum.sk/kniznica-dokumentov/sr/zahranicna-politika/>, s. 83, 11.11.2011

³⁰⁸ Tamtiež, s. 83

³⁰⁹ Jednalo sa hlavne o Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

³¹⁰ Rada Európy, Poradný výbor pre rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín, *Druhý posudok o Slovensku prijatý 26. 5. 2001*, Štrasburg, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=563>, 11.11.2011

Rómom, zlepšenie zdravotnej starostlivosti voči rómskym ženám, zastavenie izolácie rómskych žiakov a vytvorenie podmienok na zavedenie vyučovania v rómskom jazyku.³¹¹

Chartu menšinových jazykov prijalo Slovensko už v roku 2001, no do platnosti vstúpila 1.1.2002. Jej prijatím sa umožnil monitorovací proces plnenia jednotlivých záväzkov. Jednalo sa predovšetkým o monitorovanie skutočnej situácie stavu jazykov národnostných menšín a stanovenie odporúčaní k lepšiemu napĺňaniu ustanovení charty. Odporúčania sa týkali predovšetkým legislatívnych nedostatkov (napr. prehodnotenie 20% hranice používania menšinových jazykov v obciach), úpravu zákona o štátnom jazyku (aj napriek faktu, že Výbor expertov konštatoval, že v praxi nedochádza k obmedzovaniu jazykových práv príslušníkov národnostných menšín z dôvodu neprimeraného výkladu tohto zákona), zlepšenie vzdelávania pedagógov používajúcich menšinový jazyk, zlepšenie verejnoprávneho vysielania v jazykoch menšín a podporovanie tolerancie a poznávanie týchto jazykov. Osobitne sa odporúčania venovali rómskemu jazyku, pričom výbor navrhoval zamerať sa na výučbu rómskeho jazyka na školách a predovšetkým upozorňoval na problém vysokého podielu rómskych žiakov na špeciálnych školách.³¹²

Maďarsko

Vzťahy s Maďarskom ovplyvnil predovšetkým už v predchádzajúcej kapitole spomínaný maďarský krajanský zákon.³¹³ Prijatý bol síce už v roku 2001, spor okolo jednotlivých častí sa však podarilo urovnať až po zmene vlády na Slovensku aj v Maďarsku. Najprv Maďarsko navrhlo novelu zákona, ktorá by niektoré sporné body mohla zmierniť.³¹⁴ S ňou však slovenská strana rovnako nesúhlasila a trvala na vyčlenení Slovenska z platnosti zákona, podobne ako to bolo v prípade Rakúska.

Možné zlepšovanie vzťahov tak naznačila až dohoda³¹⁵ medzi krajinami podpísaná na začiatku roku 2003. Netýkala sa ešte priamo krajanského zákona, ale predchádzala dohode, ktorou sa spor podarilo urovnať. Týkala sa vzájomnej podpory spolupráce v oblastiach

³¹¹ Rada Európy, Výbor ministrov, *Rezolúcia ResCMN(2006)8 o implementácii Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín členskou republikou*, 2006, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=563>, 11.11.2011

³¹² Rada Európy, *Odporúčanie RecChL(2007)1 Výboru ministrov o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov na Slovensku*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=563>, 11.11.2011

³¹³ Obsah je podrobnejšie priblížený v predchádzajúcej kapitole.

³¹⁴ Novela pozmenila podporu vzdelávania aj na školy a školské zariadenia, zamerala sa na školstvo a kultúru a podporu rodín presunula z obyvateľov etnického pôvodu na všetkých študujúcich maďarsky, či maďarčinu. Gabzdilová S., Sápsová Z., *Maďarský krajanský zákon*, In: Šutaj Š, *Národ a národnosti na Slovensku*, Universum, Presov 2005, s. 150

³¹⁵ *Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Maďarskej republiky o spolupráci v oblasti kultúry, školstva, vedy, športu a mládeže*, online na <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2004-120>, 11.11.2011

kultúry, športu, vzdelávania a podpory takýchto inštitúcií na území svojho štátu. Naopak následná dohoda,³¹⁶ riešiaci už aj spory súvisiace s krajanským zákonom, sa týkala hlavne konkrétnej vzájomnej podpory menšín žijúcich na území partnerskej krajiny na báze reciprocity. Krajiny sa tak dohodli na vzájomnej podpore kultúrnej a jazykovej identity svojich menšín. Dohoda rovnako umožnila poskytovať svojim menšinám v susednej krajine finančnú podporu školským a vzdelávacím inštitúciám, ktoré vyučovali v jazyku slovenskom, či maďarskom, pomáhali udržiavať identitu národnostnej menšiny a podporovali udržanie národnej kultúry. V tomto prípade sa jednalo iba o podporu organizácií, individuálne mohli krajiny finančne podporovať iba vysokoškolských študentov, študujúcich jazyk, kultúru krajiny, či pripravujúcich sa na prácu pedagógov na školách s vyučovacím jazykom maďarským na Slovensku a slovenským v Maďarsku. Pre pedagógov bola určená aj podpora v ich ďalšom vzdelávaní.³¹⁷ Týmto sa podarilo obmedziť teritoriálne účinky krajanského zákona a ďalšia podpora národnostných menšín fungovala už iba prostredníctvom orgánov ustanovených touto dohodou.

Celkovo bolo možné pozorovať zlepšovanie vzťahov s Maďarskou republikou. Určované boli predovšetkým spoločnou integračnou snahou oboch krajín, pričom obe krajiny si uvedomovali, že ich vzájomné vzťahy výrazne ovplyvnia integračný proces. Dôkazom zlepšenia vzájomných vzťahov môže byť aj maďarská podpora vstupu Slovenska do NATO, keďže Maďarsko sa stalo členom aliancie už v roku 1999. Vzájomné vzťahy sa rozvíjali však aj v rámci intenzívnejšej spolupráce V4.³¹⁸

5.2 Politika vlády voči národnostným menšinám

Strany kandidujúce vo voľbách v roku 2002 nevenovali vo svojich volebných programoch zvýšenú pozornosť menšinovej problematike. Z parlamentných strán sa jej vo väčšej miere venovali iba dve: SMK a ANO. SMK sa zamerala predovšetkým na riešenie problémov maďarskej menšiny, a to na nesplnené sľuby z predchádzajúceho obdobia: navrátenie pôdy neznámych vlastníkov, vyriešenie vzdelávania maďarských pedagógov (tento krát však už formou vlastnej maďarskej univerzity), vytvorenie maďarského biskupstva, reformu územnosprávnych celkov a vytvorenie menšinových samosprávnych inštitúcií. V prípade strany ANO sa jednalo hlavne o princípy, na ktorých má byť politika voči menšinám založená: nediskriminácia, rovnosť, ochrana kultúry, identity a jazyka. Rovnako v prípade

³¹⁶ *Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Maďarskej republiky o vzájomnej podpore národnostných menšín v oblasti vzdelávania a kultúry z 12. decembra 2003*, online na http://www.nppa.sk/sk/medzivladna_dohoda, 11.11.2011

³¹⁷ Tamtiež

³¹⁸ Fórum pre medzinárodnú politiku, *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR v roku 2004*, s. 11, online na <http://www.mepoforum.sk/kniznica-dokumentov/sr/zahranicna-politika/>, 11.11.2011

riešenia rómskej problematiky presadzovali centralizáciu zdrojov a kapacít na východnom Slovensku.³¹⁹

Zloženie vlády

Programová blízkosť štyroch pravicových strán a fakt, že tri z nich proklamovali povolebnú vôľu spolupracovať, umožnili veľmi rýchle utvorenie vlády. Vláda však disponovala veľmi krehkou väčšinou 78 hlasov. Už vytváranie koalície dohody ovplyvnili okolnosti týkajúce sa národnostných menšín. SMK podobne ako bolo zvykom pre druhú najsilnejšiu stranu vlády, požadovala kreslo predsedu parlamentu, s čím ostatné „slovenské“ strany (opozičné ani koalície) nesúhlasili. Presadili tak do čela parlamentu zástupcu KDH. Došlo však k dohode, že predstaviteľ SMK bude štatutárne prvým podpredsedom parlamentu, aj napriek tomu, že dovtedy si boli všetci podpredsedovia rovní.³²⁰

Okrem tejto personálnej nezhody, neboli oproti minulému obdobiu kladené účasti SMK vo vláde žiadne podmienky (neotváranie otázky „Benešových dekrétov“, autonómie a pod.) a po skúsenostiach z predošlej koalície, bola jej účasť braná automaticky a prirodzene. Predstavitelia SMK získali vo vláde o jedno kreslo viac ako v predošlom období a opäť obsadili posty, ktoré boli významné z pohľadu maďarskej menšiny. Jednalo sa o ministerstvá životného prostredia, pôdohospodárstva, regionálneho rozvoja a jeden post podpredsedu vlády bez ministerstva,³²¹ ktorému kompetenčne spadala aj problematika národnostných menšín.

Hneď na začiatku formovania vlády došlo k nejasnosti okolo kompetenčného zaradenia rómskej problematiky. Po tom, čo sa jej zastrešovanie chcel vzdať podpredseda vlády pre oblasť menšín, navrhla strana ANO jej presun pod ministra kultúry a tým jej začlenenie pod ministra tejto strany. Mohlo to okrem iného vypovedať i o bezradnosti vlády v oblasti rómskej agendy a rovnako o snahe politikov zbaviť sa zodpovednosti za túto komplikovanú problematiku. Nielen zo strany niektorých rómskych zástupcov a rómskej splnomocnenkyne vlády³²² bolo toto rozhodnutie považované za minimálne nelogické. Aj

³¹⁹ SMK, *Volebný program Strany maďarskej koalície 2002*, ANO, *Volebný program Aliancie nového občana 2002*

³²⁰ Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, Praha: ÚMV, 2006, s. 283

³²¹ Podpredseda vlády pre oblasť ľudských a menšinových práv, európsku integráciu, boj proti drogám a vzťah štátu a cirkvi

³²² Splnomocnenkyňa vlády pre rómske menšiny K. Orgovánová „sa domnievala, že za tým treba hľadať nezáujem a snahu zbaviť sa tejto vážnej problematiky. Navrhovaný presun rómskej problematiky pod rezort kultúry a zriadenie nového rómskeho úradu v Košiciach považuje za nezodpovedný a nelogický...“ Vašečka M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2003, s. 228

zástupcovia zahraničných organizácii ho nevideli ako najlepšie.³²³ Po tomto tlaku sa nakoniec koncom roka 2002 vláda dohodla ponechať rómsku agendu kompetenčne pod úradom podpredsedu vlády pre menšiny.

Programové vyhlásenie vlády

Programové vyhlásenie vlády obsahuje hneď niekoľko prísľubov týkajúcich sa zlepšenia postavenia národnostných menšín na Slovensku. Jednalo sa hlavne o záväzok vypracovať návrh zákona o menšinách a zákona o financovaní menšinových kultúr. Nebol však bližšie špecifikovaný jeho obsah ani forma. Vláda ďalej sľúbila realizovať v praxi záväzky vyplývajúce z už prijatej Európskej charty menšinových alebo regionálnych jazykov a bojovať proti rôznym formám intolerancie a diskriminácie. Predovšetkým prvý prísľub, ktorý bol v časti venovanej vzdelávaniu rozšírený o prísľub vytvárania podmienok pre výučbu rusínskeho a rómskeho jazyka, bol v prípade rómskeho jazyka odvážny. Obecne považoval program riešenie rómskej problematiky za svoju prioritu. Oproti minulej vláde nevenoval priestor rómskej menšine v časti o sociálnej politike, čo je možné považovať za pozitívny posun ku komplexnejšiemu vnímaniu tejto problematiky.

Kapitola venovaná školstvu obsahovala predovšetkým záväzky spojené s reformou verejnej správy a presunom kompetencií na obce a kraje. Čo sa týka priamo menšín najdôležitejší posun oproti minulému obdobiu nastal v otázke vzdelávania maďarských pedagógov. Oproti predchádzajúcemu obdobiu obsahovalo programové vyhlásenie konkrétny prísľub na vytvorenie samostatnej maďarskej univerzity pre výučbu pedagógov maďarskej národnosti, a to už v prvom roku vládnutia. Čo by aj v praxi malo byť jednoduchšie než vytvorenie samostatnej katedry na už existujúcej univerzite, keďže vytvorenie univerzity prebieha prostredníctvom zákona. Dôraz bol kladený rovnako na zlepšenie výučby rómskych detí, a to predovšetkým prostredníctvom integrácie už v rámci predškolskej prípravy. Vláda vyjadrila podporu kultúrnej diverzity na Slovensku. V rámci zákona o STV a SRO prísľúbila zakotviť aj vytvorenie samostatných redakcií v STV a SRO pre maďarskú a v SRO pre rusínsku menšinu.

³²³ „Nejasnú situáciu okolo kompetencií v rómskej agende považuje za vážnu aj veľvyslanec Európskej komisie na Slovensku Erik van der Linden, ktorý informoval, že Európsky parlament sa zaujíma aj o to, kto berie politickú zodpovednosť za riešenie rómskej problematiky.“ Vašečka M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti, IVO, Bratislava 2003, s. 228

„Spory kolem tohto tématu vyvolaly znepokojení i u některých představitelů EU a SB, které v minulém funkčním období poskytly Slovensku významnou finanční i intelektuální pomoc při vytváření strategie pro řešení romské otázky. Funkcionáři EK upozorňovali, že oslabení zájmu vlády o důsledné prosazování dohodnutých postupů v rámci zahájených projektů by mohlo zhoršit hodnocení SR před konečným rozhodnutím o jejím přijetí do EU.“ Leška V., Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí, ÚMV, Praha 2006, s. 288

Inštitúcie

Inštitucionálne nadväzovala politika vlády voči národnostným menšinám na prechádzajúce obdobie. Na post predsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionalizáciu nadväzoval jednak personálne³²⁴ a jednak kompetenčne podpredseda vlády pre európsku integráciu, ľudské práva a menšiny. Kompetenčne sa jeho právomoci rozšírili o oblasť európskej integrácie, čo bolo jedným z faktorov, ktoré ovplyvnili kompetenčný spor spojený so zodpovednosťou za riešenie rómskej problematiky. Vyriešil sa jej zotrvaním v kompetencii podpredsedu vlády Pála Csákyho.

Aj Rada vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny naďalej pokračovala vo svojej práci. Pozostávala z predsedu Pála Csákyho, podpredsedu – ministra kultúry Rudolfa Chmela (ANO), tajomníčkou a zástupcami menšín: traja za maďarskú menšinu, dvaja za rómsku a jeden za českú, rusínsku, ukrajinskú, židovskú, nemeckú, poľskú, chorvátsku, bulharskú a moravskú, od roku 2005 aj ruskú. Vo svojej činnosti aj naďalej pokračovali menšinové sekcie na úrade vlády, na ministerstve školstva³²⁵ a na ministerstve kultúry.³²⁶ Vo funkcii splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity pokračovala aj naďalej Klára Orgovánová. K posunu došlo v otázke zodpovednosti splnomocnenca. Podľa nového štatútu zo septembra 2002 vymenúvala splnomocnenca vláda na návrh predsedu vlády a nie podpredsedu pre oblasť národnostných menšín, v ktorého gescii úrad bol.³²⁷ Napriek dôležitosti riešenia problematiky a napriek faktu, že vláda si postavila „rómsku problematiku“ ako prioritu, nemal úrad dostatok financií a nebol dostatočne kompetenčne vybavený.³²⁸ Nemohol tak ani požadovať plnenie jednotlivých úloh po ministerstvách, iba informácie o ich plnení.³²⁹

³²⁴ Podpredsedom vlády pre oblasť národnostných menšín sa opäť stal Pál Csáky (SMK).

³²⁵ V rámci sekcie regionálneho školstva existoval odbor vzdelávania národnostných menšín a oddelenie výchovy a vzdelávania rómskych komunít. Odbor bol na konci volebného obdobia zredukovaný na Oddelenie. Zníženie odboru na oddelenie zo strany ministra za SDĽ pravdepodobne súviselo z predvolebným bojom a snahou o vymedzenie sa voči SMK. Po voľbách bol odbor opäť obnovený.

³²⁶ Sekcia menšinových kultúr

³²⁷ Štatút splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, 2002, Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 120

³²⁸ Jurásková M., Kriglerová E., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2004, s. 167

³²⁹ Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009, s. 58

Legislatíva

Jednou z posledných prekážok vstupu do EÚ bolo prijatie antidiskriminačnej legislatívy EÚ,³³⁰ k čomu sa Slovensko zaviazalo v predvstupových rokovaníach. Spor sa viedol predovšetkým o jej formu, či sa malo jednať o jeden komplexný zákon alebo čiastočné úpravy jednotlivých zákonov a rovnako o zlučiteľnosť s Ústavou (po doplnení o tzv. „vyrovňavacie opatrenia“ vid' text nižšie). Presadil sa variant jedného zákona, ktorý v sebe obsahoval novelu 21 zákonov. Antidiskriminačný zákon upravoval zákaz diskriminácie v rôznych oblastiach života, okrem iného aj z dôvodu rasového, národnostného, či etnického pôvodu. Zákon definoval diskrimináciu nielen ako priamu, ale aj nepriamu, obťažovanie a neoprávnený postih, ako aj pokyn a navádzanie na diskrimináciu. Rovnakým zaobchádzaním sa rozumel nielen zákaz diskriminácie, ale aj prijímanie opatrení na zabránenie a prevenciu pred diskrimináciou. Úradom, ktorý mal dohliadať na dodržiavanie zákona, zbierať údaje o diskriminácii, xenofóbii, rasizme, uskutočňovať výskumy, analýzy a vzdelávacie akcie v snahe zabrániť diskriminácii bolo určené Slovenské národné stredisko pre ľudské práva.³³¹ Do zákona sa dostal i pozmeňujúci návrh SMK, ktorý umožnil tzv. „vyrovňavacie opatrenia“, čo podľa niektorých politikov znamenalo umožnenie pozitívnej diskriminácie, čo mohlo byť v rozpore s Ústavou.³³² Nezhody ukázali nejasnosť pojmu „vyrovňavacie opatrenia“, pričom niektoré už existujúce aktivity mohli mať formu týchto opatrení.³³³

³³⁰ Jednalo sa o transpozíciu dvoch smerníc EÚ:

- „Smernice Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorá ustanovuje zásadu rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový a etnický pôvod a
- Smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec rovnakého zaobchádzania v zamestnaní a zárobkovej činnosti.“

Dôvodová správa, Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov, online na www.nrsr.sk/dk/Documents.aspx?MasterID=135957, 22.1.2011

³³¹ Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov

³³² „S ostrou kritikou tohto ustanovenia vystúpil D. Lipšic (KDH), podľa ktorého ide v tomto prípade o tzv. pozitívnu diskrimináciu, čo odporuje Ústave SR. Podľa čl. 12 ods. 2 Ústavy SR „základné práva a slobody sa zaručujú na území SR bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.““ In: Dostál O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti, IVO, Bratislava 2005, s. 217

„Minister spravodlivosti Daniel Lipšic na najbližšom zasadnutí vlády predložil návrh zrušiť v zákone prvok pozitívnej diskriminácie. Vláda rozhodla o podaní na Ústavný súd, ktorý uznal protiústavnosť pozitívnej diskriminácie.“ Pástor Z., Strany a hnutia maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1989, Vysoká škola v Sládkovičove, 2011, s.52

³³³ Ondrej Dostál poukázal napr. na zavedenie opatrení s cieľom zvýšiť počet pedagógov v rómskom jazyku, ktoré by mohli mať podobný charakter. Dostál O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti, IVO, Bratislava 2005, s. 218

Vsunutie „vyrovnávacích opatření“ sa na návrh vlády³³⁴ (nesúhlasil predovšetkým minister spravodlivosti Daniel Lipšic (KDH)) dostalo až pred ústavný súd, ktorý rozhodol, že Ústava zakazuje pozitívnu diskrimináciu, ktorá je obsiahnutá v rámci „vyrovnávacích opatření“. Tie tak boli zo zákona vyčlenené. To nastolilo novú situáciu predovšetkým pre stratégie vlády týkajúce sa problematiky rómskej menšiny, ktoré z veľkej časti boli postavené na pozitívnej diskriminácii, v prípadoch keď sa jednalo o podporu, ktorú občania získavali práve na základe svojej etnickej príslušnosti. Nastala tak akási dvojtvárnosť vládnych opatrení voči národnostným menšinám, napr. mnoho stratégií politikov voči Rómom bolo po novom formovaných ako politiky voči sociálne slabým obyvateľom zo znevýhodnených lokalít.

Zmenou legislatívy, ktorú vo vzťahu k Rómom prijala vláda, bolo v roku 2004 zrušenie zákona o zákaze kočovania.³³⁵ Jednalo sa iba o symbolickú zmenu, keďže sankcie za jeho nedodržanie boli vypustené už v roku 1990. Na konci volebného obdobia stihla vláda (v atmosfére rozporov a ako ústupok SMK³³⁶) prijať ešte dve drobné zmeny zákonov o mene a priezvisku³³⁷ a o matrikách.³³⁸ Prvá zmena sa týkala drobnej úpravy v rámci možnosti používania ženského priezviska osôb inej než slovenskej národnosti bez formy slovenského prechýľovania. Podľa novej úpravy už táto zmena nepodliehala povoleniu úradov, čo však nemalo výraznejší vplyv na život národnostných menšín. V prípade zákona o matrikách sa jednalo o väčšiu zmenu, ktorá nemala prílišné odôvodnenie. Zmena sa týkala výpisov z rodných listov, pričom o výpis s menom v ekvivalente jazyka národnostnej menšiny mohol požiadať iba občan narodený pred 1.1.1994, s odôvodnením, že po tomto dátume mohol byť tento jazykový ekvivalent priezviska zapísaný do matriky už pri narodení. V prípade žiadosti o zmenu priezviska musel žiadateľ nahlásiť svoju národnostnú príslušnosť, čo nemá opodstatnenie.³³⁹

³³⁴ S „vyrovnávacími opatreniami“ nesúhlasil predovšetkým minister spravodlivosti D. Lipšic (KDH). Naopak členovia strany SMK podporovali ich ponechanie v zákone a odmietali ich nesúladiť s Ústavou, pretože sa nejednalo o pozitívnu diskrimináciu, ale len o nástroje na vyrovnanie postavenia sociálne slabých skupín obyvateľstva s väčšinou.

³³⁵ Zákon č. 346/2004 Z. z., ktorým sa zrušuje zákon č. 74/1958 Zb. o trvalom usídlení kočujúcich osôb v znení zákona č. 175/1990 Zb.

³³⁶ Pástor Z., *Strany a hnutia maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1989*, Vysoká škola v Sládkovičove, Sládkovičovo 2011, s. 49-50

³³⁷ Zákon č. 13/2006 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon NR SR č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov

³³⁸ Zákon č. 14/2006 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon NR SR č. 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších predpisov a zákon NR SR č. 145/1995 Z. z. o správnych poplatkoch v znení neskorších predpisov

³³⁹ Dôvodová správa, Zákon č. 14/2006 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon NR SR č. 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších predpisov, Dôvodová správa, Zákon č. 145/1995 Z. z. o správnych poplatkoch v znení neskorších predpisov

Stratégie a koncepcie politiky vlády voči rómskej národnostnej menšine

Ani v oblasti politiky voči Rómom nenastala po voľbách výraznejšia zmena. V roku 2003 podpredseda vlády vypracoval hodnotenie predchádzajúcich priorít a stratégií, na základe čoho bol vypracovaný nový dokument obsahujúci základné tézy³⁴⁰ nadväzujúce na predchádzajúce dokumenty. Hodnotené boli štyri oblasti určené prioritami v roku 2002. Jednalo sa o rozvoj rómskych osád, program sociálnych pracovníkov, oblasť výchovy a vzdelávania a oblasť bývania. Neskôr pribudla oblasť ovplyvňovania verejnej mienky. V rámci týchto piatich oblastí bolo realizovaných viacero konkrétnych projektov financovaných z veľkej časti programom PHARE. Jednalo sa napr. o budovanie infraštruktúry vo vybraných rómskych osadách, výstavbu obecných nájomných bytov, podpora činnosti kultúrnych centier, podpora predškolského vzdelávania v lokalitách so zvýšeným počtom rómskych detí, zavádzanie celodenného vyučovania na základných školách a pod. Pred vypracovaním zásad bolo navrhnuté hlavne zvýšiť koordináciu medzi jednotlivými inštitúciami a rezortmi a ich väčšiu vzájomnú informovanosť. S tým súvisel aj návrh na častejšie hodnotenie realizovania jednotlivých projektov, odmeňovanie úspešných projektov, zvýšenie kvalifikácie odborníkov, ktorí mali jednotlivé projekty na starosti a návrh na zvýšenie finančných prostriedkov na jednotlivé projekty, popr. na ďalšie projekty.³⁴¹

Základné tézy boli rozsiahlym dokumentom, ktorý jednak určoval rámec politiky vlády voči rómskej menšine a rovnako navrhoval jednotlivé riešenia s výhľadom až do roku 2010. Tri konkrétne projekty boli navrhnuté už na rok 2003.³⁴² Na základe hodnotenia predchádzajúcich koncepcií, aj tézy hovorili o nutnosti navýšenia finančných, inštitucionálnych i ľudských kapacít a väčšej prepojenosti na regionálnu úroveň. Dokument priniesol niekoľko možností riešenia situácie Rómov vo viacerých oblastiach. Deklaroval politickú vôľu na jej riešenie a bol postavený na princípoch integrácie a sociálnej inklúzie. Hlavnými oblasťami, na ktoré sa mala politika vlády zamerať boli: vzdelávanie, zamestnanosť, sociálna oblasť, bývanie, zdravie, dodržiavanie ľudských práv a podpora rómskej kultúry. Mnoho z nich (napr. zamestnanosť) bolo riešených spoločne s majoritnou populáciou, zavádzaním alternatívnych foriem práce, rekvalifikáciou, vzdelávaním, aktívnou politikou trhu práce. V rámci bývania navrhoval dokument pokračovať v projektoch výstavby obecných bytov nižšieho štandardu a infraštruktúry rómskych osád. V oblasti ľudských práv bolo plánované prijatie antidiskriminačného

³⁴⁰ Vláda SR, *Základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunit*, Úrad vlády SR

³⁴¹ Vláda SR, *Vyhodnotenie Priorít vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám za rok 2002 a Stratégie vlády SR na riešenie problémov rómskej komunity za rok 2001*, online na www.rocepo.sk/modules/mydownloads/visit.php?cid=6&lid=29, 11.11.2011

³⁴² Jurásková M., Kriglerová E., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2004, s. 170

zákona a vytvorenie národného strediska pre ľudské práva, ktorý by kontroloval jeho dodržiavanie, čo sa v roku 2004 aj podarilo. V oblasti vzdelávania a kultúry dokument obsahoval množstvo konkrétnych návrhov aj jednotlivé princípy politiky.³⁴³ Bol pripravený tak, aby každý rok jednotlivé rezorty rozpracovali konkrétne tézy a za každý rok prebehlo hodnotenie predchádzajúcich priorít a určenie nových. Táto spolupráca s jednotlivými rezortmi však nebola celkom úspešná, a okrem prvého roku nedošlo k pravidelnému stanovovaniu cieľov a ich hodnotení zo strany všetkých rezortov. Obdobie rokov 1998 až 2004 do vstupu Slovenska do EÚ je možné hodnotiť v rámci riešenia rómskej problematiky za veľmi aktívne. V tomto období vláda schválila až 75 uznesení týkajúcich sa Rómov, je možné hovoriť aj o predvstupovom tlaku EÚ.³⁴⁴

V roku 2004 pristúpila vláda k výraznej zmene sociálneho systému na Slovensku. Jednalo sa predovšetkým o prechod z pasívnej na aktívnu politiku trhu práce. Tá menila systém v zmysle podpory aktivity pri hľadaní práce a stimulácie motivácie ľudí pracovať. Jedným z negatívnych dôsledkov reformy kvôli výraznému zníženiu sociálnych dávok (všetkých druhov) boli protesty značnej časti Rómov na východe Slovenska, ktoré vyústili až do rabovania obchodov a na ich potlačenie bola vládou privolaná armáda. Nepokoje poukázali nielen na veľké sociálne napätie v spoločnosti, ale aj na nedostatočnosť reforiem. Mnoho Rómov na aktivačné príspevky kvôli nedostatku práce ani nedosiahlo, z rovnakého dôvodu sa nemohli po rekvalifikácii natrvalo zamestnať. Reforma neriešila problémy dlhodobo nezamestnaných a fakticky nezamestnateľných (nízke vzdelanie, kvalifikácie, diskriminácia, sociálne vylúčenie a pod.) Rómov a podobne sociálne slabých rizikových skupín obyvateľstva.³⁴⁵

Po vstupe do EÚ a tým pádom poklesu tlaku na riešenie situácie Rómov, mala tento tlak nahradiť spolupráca na medzinárodnej úrovni.³⁴⁶ Vláda tak prijala národný akčný plán sociálnej inklúzie a zamestnanosti v rámci príprav Dekády sociálnej inklúzie³⁴⁷ a koncepciu vzdelávania rómskych detí. Stratégie a koncepcie politík voči rómskej menšine boli však poznamenané jednak sociálnou reformou a za druhé sporom okolo vyrovnávacích opatrení. Koncepcie sa tak vo veľkej miere venovali ad hoc problémom,

³⁴³ Oblasť školstva a kultúry sa budú bližšie venovať ďalšie časti.

³⁴⁴ Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009, s. 34-35

³⁴⁵ Gyarfášová O., a kol., *Evaluácia sociálnej politiky zameranej na zníženie dlhodobej nezamestnanosti. Výskumná správa (VS/2005/0707) Evaluácia politík sociálnej inklúzie metódou otvorenej koordinácie 2006*, online na http://www.rvp.sk/doc/zamestnanost/Evaluacia_soc_politiky_SK.pdf, 22.11.2011

³⁴⁶ Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009, s. 37

³⁴⁷ Dekáda znamenala prvýkrát spoločný postup deviatich krajín strednej a juhovýchodnej Európy, vytvorenie spoločného akčného rámca politík, hodnotenie ich plnenia.

ktoré vznikli pod vplyvom sociálnej reformy a nejasnosti v otázke vyrovnávacích opatrení spôsobili ich neadresnosť. Kritici politik vlády voči Rómom hovorili aj o rozporuplnosti jednotlivých projektov, ktoré nebojovali proti segregácii, ale ju podporovali. Najvýraznejším príkladom bol projekt rozvoja rómskych osád, ktorý v istom zmysle legalizoval ich segregáciu a separáciu a nepodporoval integráciu vylúčených lokalít a jej obyvateľov medzi majoritu. Podobne negatívne boli vnímané projekty výstavby bytov odlišného štandardu (vyčleňovanie Rómov a ich segregácia), či program sociálnych terénnych pracovníkov (pracovníci chodia do osád, osada sa naďalej segreguje od väčšinovej spoločnosti).³⁴⁸ Rovnako sa neosvedčila ani spolupráca krajín v rámci dekády. Národný akčný plán sa ukázal viac menej ako formálny dokument „bez reálneho vplyvu na konkrétnu politiku vo vzťahu k Rómom.“³⁴⁹

5.3 Politika vlády v oblasti školstva a vzdelávania národnostných menšín

Prvou zmenou v rezorte školstva bolo opätovné obnovenie odboru národnostného školstva. Vláda sa už vo svojom programe zaviazala k ďalším zmenám. Oproti predchádzajúcemu obdobiu obsahoval program jasne stanovený cieľ vytvorenia maďarskej univerzity, rovnako pokročila vláda v oblasti rómskeho jazyka a uvažovala o zavedení rómčiny ako vyučovacieho jazyka. Najviac sa očakávalo od pokračovania reformy verejnej správy. V rámci druhej etapy reformy bol prijatý zákon o školskej samospráve.³⁵⁰ Ten potvrdil prechod správy v oblasti školstva na obce a krajské úrady. Predovšetkým od možnosti zriaďovania a rušenia škôl, si príslušníci maďarskej menšiny sľubovali zachovanie základných škôl v malých obciach na zmiešaných územiach.³⁵¹ Ďalšou zmenou malo byť prijatie nového školského zákona, ktorá však nakoniec nebola počas tohto obdobia uskutočnená. Práve fakt, že školský zákon pochádzal ešte z roku 1984 (s niekoľkými novelizáciami), kritizovalo viacero odborníkov aj z prostredia národnostných menšín, a to hlavne v súvislosti s problematikou vzdelávania Rómov. Pričom riešenie vzdelávania Rómov malo prebiehať spoločne so zmenou školského zákona a s reformou kurikula. So vzdelávaním súvisela aj zmena v rámci sociálnej reformy. Jednalo sa o zavedenie

³⁴⁸ Jurová A., Štátna politika vo vzťahu k rómskej menšine po roku 1989, In: Šutaj Š, *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Universum, Prešov 2005, s. 158-9

³⁴⁹ Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009, s. 37

³⁵⁰ 596/2003 Z. z., Zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

³⁵¹ László B., Maďarské národnostné školstvo, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1994 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 225

príspevkov na školské pomôcky, stravovanie, cestovné a na štipendiá pre žiakov stredných a základných škôl. Rodičia detí v hmotnej núdzi mohli o tieto príspevky žiadať, z veľkej časti sa týkali práve príslušníkov rómskej menšiny.

Počet škôl vo všeobecnosti oproti minulému obdobiu klesol, čo pravdepodobne súviselo s početne menšími ročníkmi. Napriek tomu nedošlo k tak výraznému poklesu maďarských základných ani materských škôl v porovnaní so slovenskými. Mohlo to súvisieť práve s reformou verejnej správy, zmenou v školskej samospráve a nerušením i menej početných maďarských škôl. Obecne bol vývoj počtu škôl s vyučujúcim jazykom maďarským kontinuálny a nedošlo k výraznejším zmenám v ich počte, naopak oproti školám so slovenským jazykom bol ich počet ustálenejší, kontinuálnejší.

Tabuľka 5.1: Počet škôl podľa druhu a vyučovacieho jazyka

Vyučovací jazyk	Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Slov.	Materské	2 896	2 857	2 827	2 826	2 806	2 649	2 562	2 557
	Základné	2 160	2 137	2 099	2 089	2 081	2 033	1 999	1 985
	Gymnázia	184	186	170	169	172	179	182	184
	Stredné odborné	351	345	341	278	253	236	220	225
	Stredné odborné učilištia	329	336	340	268	242	211	190	190
Maď.	Materské	275	279	277	275	278	275	277	278
	Základné	273	271	262	259	260	262	256	252
	Gymnázia	15	16	17	17	17	18	18	19
	Stredné odborné	7	7	9	8	8	6	6	6
	Stredné odborné učilištia	7	8	9	10	10	7	7	8
Slov. a maď.	Materské	102	101	102	98	96	92	79	79
	Základné	28	29	35	37	35	35	35	33
	Gymnázia	8	8	8	8	8	7	7	7
	Stredné odborné	20	19	19	19	17	19	18	17
	Stredné odborné učilištia	25	24	25	21	18	15	13	12

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 2000-2007, vlastná úprava

Zásadným prísľubom vlády v programovom vyhlásení, bolo založenie univerzity poskytujúcej vzdelanie v maďarskom jazyku. V roku 2004 dokonca vznikli dve inštitúcie umožňujúce takéto štúdium: novovytvorená Univerzita J. Selyeho v Komárne a Fakulta stredoeurópskych štúdií na Univerzite v Nitre. „Komárňanská“ univerzita vznikla s tromi fakultami: ekonomickou, pedagogickou a reformovanou teologickou. V druhom prípade sa jednalo o dokončenie procesu začatého v minulom volebnom období, kedy sa otázka vzdelávania maďarských pedagógov mala riešiť prostredníctvom už fungujúcich univerzít.

Po odmietavom stanovisku predstaviteľov univerzity³⁵² nevznikla maďarská fakulta, ale Fakulta stredoeurópskych štúdií.

Značný posun nastal aj vo vyučovaní rómskeho jazyka, a to aj napriek tomu, že sa nepodarilo zabezpečiť vyučovanie rómskeho jazyka podľa prísľubu v programovom vyhlásení vlády. Slovensko sa k tomuto zaviazalo aj v rámci prijatia Európskej charty menšinových alebo regionálnych jazykov Rade Európy. Dôvodov neúspechu jeho zavedenia mohlo byť viacero: napr. nezáujem samotných Rómov o takúto formu vyučovania, či nedostatok kvalifikovaných pedagógov.³⁵³ Začali však aspoň pilotné projekty na vzdelávanie pedagógov v rómskom jazyku, ktorí mali pôsobiť nielen ako rómski asistenti, ale aj učitelia na základných a stredných školách.³⁵⁴ Dlhodobo sa rómsky jazyk vyučoval iba na Strednej umeleckej škole v Košiciach. Od roku 2003 sa uskutočňoval experimentálny projekt na overenie možností výučby rómčiny na základných a stredných školách, a to na školách v Košiciach a Veľkej Ide. Rovnako došlo k otvoreniu tzv. Ghándiho gymnázia vo Zvolene, kde nielen prebiehala výučba rómčiny, ale škola bola určená pre talentované rómske deti.³⁵⁵ V roku 2005 začal pilotný projekt na ďalších štyroch školách, v rámci ktorého mali vzniknúť učebné texty pre výučbu rómčiny, rómskej histórie a literatúry. Romistiku začalo v tomto období vyučovať aj Gymnázium J. Hronca v Bratislave. V Nitre i naďalej existovala Katedra rómskej kultúry s detašovanými pracoviskami v Spišskej novej Vsi a Lučenci.

Rómovia a vzdelávanie

Väčšina stratégií a koncepcií venovaných rómskej menšine obsahovala aj časť venovanú vzdelávaniu. Na základné tézy tak nadväzovala koncepcia vzdelávania a integrovaného vzdelávania i národný akčný plán, pričom obe boli prepojené s medzinárodnou *Dekádou sociálnej inklúzie*. Materiály presadzovali potrebnú zmenu kurikula a s ňou aj posun smerom k multikultúrnemu vzdelávaniu a vzdelávaniu k ľudským právam. Rovnako poukazovali na nutnosť rovnosti šancí vo vzdelávaní, problematiku špeciálnych škôl, zavedenie výučby rómskeho jazyka a literatúry. Ich pozitívom bolo jasné pomenovanie problémov a náčrt možných riešení. Odborníci však aj v tomto prípade hovorili o možných segregačných dôsledkoch implementácie niektorých projektov. Prechod kompetencií

³⁵² Vid' predchádzajúca kapitola

³⁵³ Jurásková M., Kriglerová E., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2004, s. 181

³⁵⁴ V roku 2005 bolo akreditovaných prvých 25 učiteľov rómskeho jazyka a literatúry. Kriglerová E., Kadlečíková J., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2005. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2006, s. 177

³⁵⁵ Jednalo sa o osemročné internátne Gymnázium, ktoré však z dôvodu nízkeho počtu žiakov a tým nedostatku financií v roku 2008 ukončilo svoju činnosť.

v oblasti školstva na miestnu samosprávu, mohol posilniť ukotvenosť rómskych žiakov v osadách (samospráva väčšinou nepodporovala ich integráciu).³⁵⁶ Rovnako ako ostatné dokumenty aj realizácia projektov v rámci týchto stratégií narážala na nedostatok finančných a personálnych kapacít.

V inštitucionálnom zabezpečení, bol z pohľadu rómskej menšiny dôležitý vznik Rómskeho centra v Prešove, pri Metodicko-pedagogickom centre, ktoré funguje dodnes. Jeho hlavnou činnosťou je podpora pedagógov a škôl, ktoré sa venujú vzdelávaniu Rómov. Poskytuje tak vzdelávanie, informácie, poradenstvo pre pedagogických aj nepedagogických zamestnancov takýchto škôl a vzdelávacích zariadení. Rovnako sa venuje aj priamo príslušníkom rómskej menšiny, predovšetkým prípravou rôznych vzdelávacích projektov.³⁵⁷

Po experimentálnej prevádzke sa od školského roku 2002/2003 zriadili nulté ročníky v praxi. Jednalo sa o triedy určené pre žiakov, ktorí dosiahli 6 rokov, ale neboli dostatočne zrelí na prvý ročník základnej školy, pochádzali zo sociálne znevýhodneného prostredia a naplno neovládali slovenský jazyk. Vývoj ich počtu od roku 2003 zaznamenáva tabuľka nižšie. Po ich zavedení na viac než stovke škôl nedošlo k výraznejšej zmene ani v počte žiakov ani tried a škôl. Od roku 2004 boli zavedené nulté ročníky aj na súkromných školách.

Tabuľka 5.2: Vývoj počtu nultých ročníkoch v šk. roku podľa tried, škôl a žiakov

Školy	Počet	2003/2004	2004/2005	2005/2006
Štátne	škôl	121	131	130
	tried	152	159	155
	žiacov	1737	1927	1900
Súkromné	škôl	0	2	2
	tried	0	3	2
	žiacov	0	21	20
Cirkevné	škôl	3	4	3
	tried	3	4	3
	žiacov	43	45	39

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, vlastná úprava

Spoločne so spustením nultých ročníkov bola do škôl zavedená aj pozícia asistenta učiteľa. Jednalo sa o pedagogického pracovníka, ktorý spolupracoval so žiakom aj s pedagógom

³⁵⁶ Jurová A., Štátna politika vo vzťahu k rómskej menšine po roku 1989, In: Šutaj Š, *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Universum, Prešov 2005, s. 159

³⁵⁷ ROCEPO - Rómske vzdelávacie centrum Prešov, online na <http://www.rocepo.sk/modules/ktosme/>, 16.5.2013

a pomáhal mu pri výučbe. Jeho prínos spočíval hlavne v prelomení sociálnej, zdravotnej a jazykovej bariéry. Jedná sa o asistentov, ktorí poznajú a majú zažité vzorce správania sa Rómov, pochádzajú z rovnakého kultúrneho prostredia a môžu sa tak skôr priblížiť k žiakovi. Ich prístup potom môže byť aj vzorom pre učiteľov.³⁵⁸ Na zvýšenie kvalifikácie asistentov a aj ich počtu vznikli špecializované vzdelávacie projekty. Pri metodicko-pedagogickom centre v Prešove bolo otvorené špecializované kvalifikačné štúdium v obore asistent učiteľa. Rovnako na Univerzitách v Prešove a Banskej Bystrici boli v rámci pedagogických fakúlt otvorené študijné programy v tomto obore.³⁵⁹ Aj napriek pozitívnej stránke zavedenia pozície asistent učiteľa, existovali rovnako hlasy proti. Asistent učiteľa podľa nich nepomáhal k integrácii rómskych detí medzi majoritu, ale naopak udržiaval segregáciu rómskych detí na špeciálnych školách a v špeciálnych triedach.³⁶⁰

Segregácia rómskych detí bola z veľkej časti spojená aj s pretrvávajúcim vysokým percentom týchto detí navštevujúcich špeciálne školy. Podľa koncepcií vzdelávania a integrácie rómskych detí, zmena mala nastať pomocou zmenenia postupu a zvýšeniu dôslednosti diagnostiky. Rovnako aj koncepcie navrhovali zvýšenie počtu psychologov a špeciálnych pedagógov v pedagogicko-psychologických poradniach. Tieto opatrenia však vzhľadom k pretrvávajúcemu nedostatku financií nielen v školstve, nemali možnosť presadiť sa v širšom rozsahu.

5.4 Politika vlády v oblasti kultúry národnostných menšín

Najdôležitejšími záväzkami, ktoré si vláda stanovila v rámci programového vyhlásenia vo vzťahu k menšinovej kultúre, bolo prijatie zákona o financovaní menšinových kultúr a prijatie zákonov o verejnoprávnej televízii a rozhlase. Volebné obdobie prinieslo rovnako v oblasti kultúry tlak SMK vo viacerých oblastiach. Týkal sa zmeny zákona o štátnom jazyku (predovšetkým snaha o zmenu hranice pre možnosť používania jazyka národnostných menšín v obciach na 10% podiel menšín) a financovania kultúry. Ani jedno sa však nepodarilo presadiť. Inštitucionálne nadväzovala vláda na tú predchádzajúcu, pričom hneď na začiatku volebného obdobia vznikol už spomínaný spor týkajúci sa kompetenčného zaradenia rómskej problematiky.

³⁵⁸ Gorniaková A., Romský pedagogický asistent ve škole, In: Šišková T., *Menšiny a migranti v České republice*, Portál, Praha 2001, s. 149-152

³⁵⁹ V Prešove sa jednalo o program s názvom Predškolská a elementárna pedagogika sociálne znevýhodnených skupín – asistent učiteľa, a v Banskej Bystrici o program Predškolská a elementárna pedagogika sociálne znevýhodnených skupín.

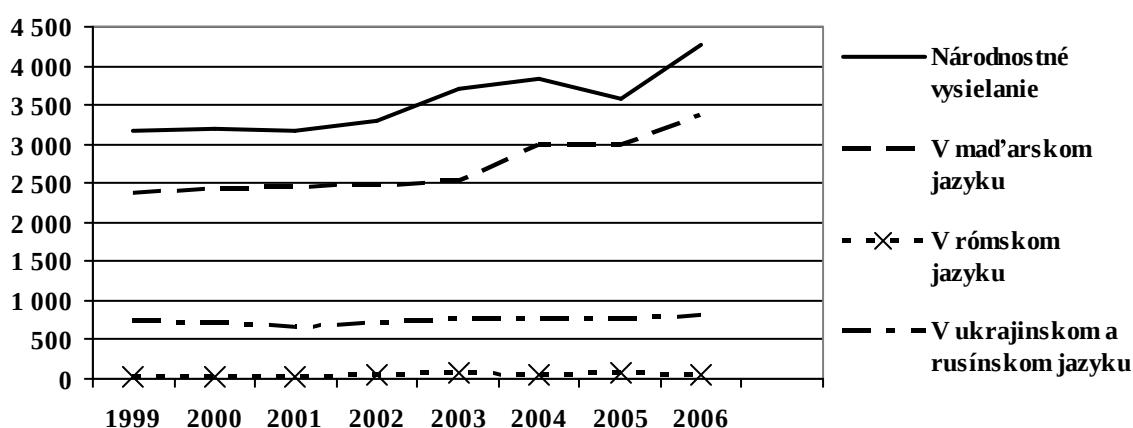
³⁶⁰ Jurová A., Štátna politika vo vzťahu k rómskej menšine po roku 1989, In: Šutaj Š, *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Universum, Prešov 2005, s. 159

Rozhlas a televízia

Nový plánovaný zákon o STV a SRO mal legislatívne ukotviť vytvorenie redakcií pre maďarské vysielanie v STV a v rozhlase, ktoré však fakticky existovali. Tie boli síce prijaté už v roku 2003, vytvorenie maďarských redakcií v nich nebolo explicitne vyjadrené. Podľa nich STV a SRO zabezpečujú vysielanie v jazykoch národnostných menšín a k tomu majú zriadiť príslušné organizačné zložky, nie konkrétne národnostné redakcie, ako bolo požadované SMK a ako sľubovala vláda vo svojom PVV.³⁶¹

Vývoj počtu vysielacích hodín národnostného vysielania či už rozhlasového alebo televízneho rástol aj od roku 2002 kontinuálne. Rástol predovšetkým počet vysielacích hodín pre maďarskú národnostnú menšinu, k prvému výraznejšiemu zvýšeniu došlo v roku 2002, a to o 12 hodín týždenne. Ďalší nárast je zrejмый v roku 2006. Nárast však zaznamenalo aj vysielanie pre Rómov, ktoré od roku 2003 vysiela nielen v rámci regionálneho Rádia Regina ale aj v rámci maďarského vysielania v Rádiu Patria, ktorého redakcia v Košiciach začala pripravovať vysielania aj pre iné národnostné menšiny. Nárast je zrejмый aj v porovnaní k celkovému vysielaniu, tento podiel stúpol oproti roku 2002 o 1%, a to na takmer 8% v roku 2006. Rómske vysielanie sa tak po roku 2003 stabilizovalo a vysielané boli 2 týždenníky, jeden dvojtýždenník a jeden mesačník.³⁶² Obsahovo sa venovali podobne ako predchádzajúce magazíny publicistike, spravodajstvu, kultúre a hudbe.

Graf 5.1: Rozhlasové verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok)

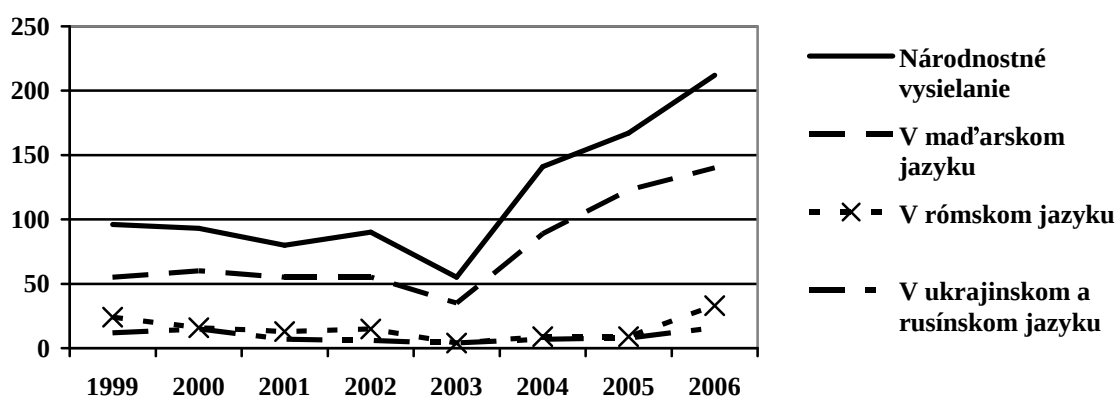
Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 2000-2007, vlastná úprava

³⁶¹ Zákon č. 16/2004 Z. z. o Slovenskej televízii, zákon č. 619/2003 Z. z. o Slovenskom rozhlase

³⁶² Rada pre vysielanie a retransmisiiu, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady pre vysielanie a retransmisiiu za rok 2002, 2003*

Podobne aj televízne vysielanie pre národnostné menšiny prebiehalo bez výraznejších zmien, a to aj napriek tomu, že nový zákona o Slovenskej televízii neobsahoval zakotvenú povinnosť existencie národnostných či maďarských redakcií. Menší pokles je zaznamenaný v prípade maďarského vysielania v roku 2003, celkovo je však trend vývoja rastúci. Najviac vysielacích hodín i v tomto období bolo venovaných Maďarom a Rómom, no počet vysielacích hodín však v prípade Rómov výrazne poklesol. Naopak v prípade maďarského vysielania došlo v tomto období k jeho viac než zdvojnásobeniu. Tým sa ešte viac prehĺbila disproporcia v podiele počtu Rómov a počtu vysielacích hodín im určených. Tento rozdiel sa mierne znížil až v roku 2006 kedy došlo k výraznému nárastu hodín rómskeho vysielania. Vďaka tomuto vývoju sa tak konečne podarilo prekročiť 1% podiel vysielania pre národnostné menšiny k celkovému počtu vysielacích hodín.

Graf 5.2: Televízne verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok)

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 2000-2007, vlastná úprava

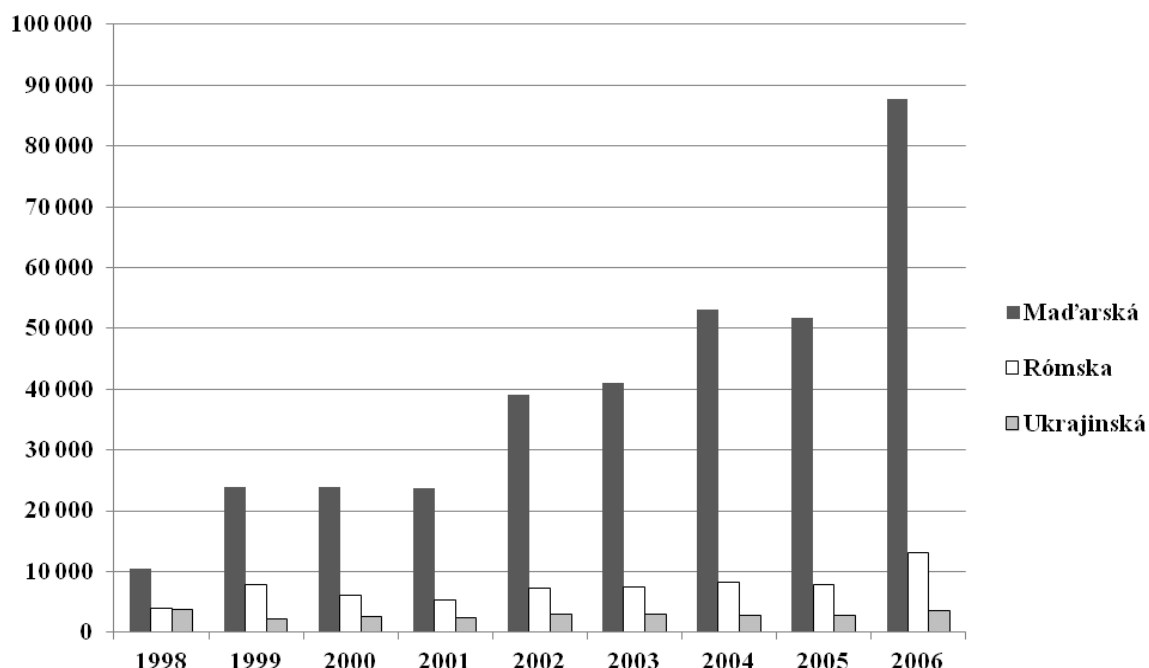
Financovanie kultúry národnostných menšín

Financovanie kultúry bolo aj v tomto období zabezpečované predovšetkým prostredníctvom ministerstva kultúry. Zo svojho rozpočtu financovalo inštitúcie vo svojej zriaďovateľskej pôsobnosti. Z národnostných inštitúcií sa to týkalo iba maďarského umeleckého súboru Ifjú Szivek – Mladé srdcia. Okrem toho financovalo ministerstvo kultúry niektoré inštitúcie v zriaďovateľskej pôsobnosti vyšších územnosprávnych celkov (VÚC). Jednalo sa napr. o štyri profesionálne divadlá. Ministerstvo ďalej financovalo národnostnú kultúru pomocou účelových transferov z rozpočtu ministerstva, a to na jednotlivé projekty. Tento systém sa od roku 2004 zmenil na samostatný grantový systém,

ktorý bol rozdelený do viacerých oblastí a jednou z nich bola aj kultúra národnostných menšín. Prostredníctvom týchto grantov získavali prostriedky fyzické, právnické a súkromné osoby venujúce sa kultúre národnostných menšín. Program sa delil na viaceré podprogramy. Každá národnostná menšina mala vytvorenú vlastnú komisiu, maďarská menšina dve. Komisie boli zložené zo zástupcov jednotlivých menšín a ich úlohou bolo predložiť návrh na rozdelenie finančných prostriedkov jednotlivým projektom.

Vláda sa však vo svojom volebnom programe zaviazala prijať zákon o financovaní kultúry národnostných menšín. Síce došlo k zmene spôsobu financovania kultúr, nie však k prijatiu zákona. SMK (podpredseda vlády Pál Csáky) prišla dvakrát s návrhom, nebol však vládou schválený. Dôvodom bol predovšetkým fakt, že oba obsahovali vytvorenie fondu, čo vláda odmietala. Financie pridelené menšinovým kultúram prostredníctvom grantov však rástli. Výška financií na projekty maďarskej menšiny výrazne vzrástla počas pôsobenia tejto vlády a v poslednom volebnom období sa celkovo financie pre národnostné kultúry zdvojnásobili. V roku 2005 bolo na menšinové projekty určených 80 mil. Sk, v roku 2006 to už bolo 160 mil., pričom viac než polovica šla na projekty maďarskej menšiny. Financie na rómske kultúrne projekty sa rovnako zvyšovali, no nie v tak vysokej miere. Naopak v prípade projektov ukrajinskej menšiny financie okrem roku 2006 klesali.

Graf 5.5: Financovanie projektov na rozvoj kultúry národnostných menšín v rokoch 1998 - 2006 v tis. Sk

Zdroj: Ministerstvo kultúry, vlastná úprava

Záver

Z pohľadu zahraničných organizácií, potvrdila Slovenská republika v tomto období pozitívny vývoj v oblasti politiky voči národnostným menšinám. Podarilo sa naplniť všetky hlavné požiadavky EÚ a Slovensko sa stalo jej členom. Od roku 2002 sa rovnako Slovensko neobjavilo ani vo výročnej správe OBSE, čo mohlo znamenať vytvorenie situácie, ktorú nebolo nutné monitorovať, kritizovať a navrhovať výrazné zmeny a rovnako plnenie požiadaviek medzinárodných organizácií. Predovšetkým v legislatívnej a deklaratórnej rovine došlo k zlepšeniu. Problém však stále ostával v prípade konkrétnej implementácie jednotlivých politík a to predovšetkým v prípade rómskej menšiny. Politika voči nej ostávala naďalej kritizovaná zo strany zahraničných organizácií. Z pohľadu vzťahov s Maďarskom došlo po nezhodách okolo krajanského zákona k ich opätovnému zlepšeniu a zavedeniu bilaterálneho systému na podporu príslušníkov menšín v oboch krajinách.

Vláda kontinuálne nadväzovala v inštitucionálnej aj personálnej rovine na predchádzajúcu. Predovšetkým vládne pôsobenie SMK už nebolo vnímané negatívne. Stále však existovalo mnoho oblastí, na ktorých sa „slovenské strany“ vo vláde a SMK nezhodli. Napriek tomu sa požiadavky maďarskej menšiny vo všeobecnosti darilo presadzovať. *„SMK pri konečnom účtovaní mohla konštatovať, že zo štrnástich priorít svojho programu z roku 2002 podarilo sa jej realizovať deväť.“*³⁶³ Problém ostával v oblasti politiky voči Rómom. Programové vyhlásenie vlády síce už nespojovalo primárne túto problematiku so sociálnou politikou, čo mohlo ukazovať posun k jej komplexnejšiemu vnímaniu. Kompetenčný spor okolo začlenenia rómskej problematiky poukazoval zase na istú bezradnosť vlády a aj na nevôľu prevziať za túto komplikovanú otázku zodpovednosť.

Z pohľadu maďarskej menšiny nedošlo v tomto období k splneniu dvoch požiadaviek, a to k prijatiu zákona o menšinách a zákona o financovaní kultúry. Bola však vytvorená maďarská univerzita, a rovnako sa zmenil systém financovania kultúry. SMK spolu s príslušníkmi maďarskej menšiny tak mohli hodnotiť toto obdobie pozitívne. Naopak, v prípade rómskej menšiny síce vzniklo množstvo stratégií, Slovensko sa dokonca zapojilo do medzinárodných projektov, nedošlo však k výraznému zlepšeniu ich situácie. Stratégie boli opäť ovplyvnené početnosťou projektov, často mali deklaratórny charakter, trpeli nekonšepčnosťou a nedostatkom financií. Z veľkej časti boli ovplyvnené problémami spôsobenými sociálnou reformou a tým pádom sa vo zvýšenej miere venovali riešeniu týchto ad hoc problémov. Rovnako je možné pozorovať zníženie aktivity vlády v tejto oblasti po vstupe do EÚ, kedy už nielen nedochádzalo k implementáciám jednotlivých

³⁶³ Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011, s. 192

uznesení, ale výrazne sa znížil aj počet celkovo prijatých vládnych uznesení týkajúcich sa Rómov.

Vývoj škôl s vyučovacím jazykom maďarským sa v tomto období ustálil, po prijatí zákona o štátnej správe nedošlo k výraznejšiemu zníženiu počtu základných škôl, čo väčšina maďarských predstaviteľov očakávala. Naopak, stále nedošlo k výučbe v rómskom jazyku, vláda však napredovala aj v tejto oblasti a zriadila aspoň takúto experimentálnu výučbu. Vývoj počtu vysielacích hodín rozhlasových aj televíznych sa zvyšoval. Rast je možné prepojiť s pôsobením SMK vo vláde. Podobne je to v prípade dvojnásobného navýšenia financovania menšinových kultúr vo volebnom roku 2006, kde viac ako 50% prostriedkov šlo na práve na projekty maďarskej menšiny.

6 Menšinová politika vlády v rokoch 2006 až 2010

V roku 2006 sa konali druhé predčasné voľby v Slovenskej histórii. Voľby vyhrala dovtedy opozičná ľavicová strana SMER-SD, ktorá zložito hľadala koaličných partnerov. Po tom, čo nedošlo k dohode s SMK, či KDH³⁶⁴ sa členmi vlády sa stali strany (SMER-SD, SNS a HZDS-ĽS), ktorých časť programu tvorí národná agenda. Pochybnosti vyvolala predovšetkým účasť strán (HZDS-ĽS a SNS), ktoré v rokoch 1994 až 1998 spôsobili zahraničnú izoláciu krajiny a hodnotenie ich politiky voči menšinám zo strany EÚ bolo pomerne negatívne a jedným z príčin zaradenia Slovenska až do druhej vlny rozšírenia EÚ.³⁶⁵ Týkalo sa to predovšetkým členstva nacionalistickej SNS.

Z pohľadu národnostných menšín bolo obdobie poznačené nielen zložením vlády, ale aj mnohými udalosťami, ktoré ovplyvnili nielen politiku voči menšinám, ale aj bilaterálne vzťahy s Maďarskom a atmosféru v slovenskej spoločnosti. Na Slovensku sa jednalo hneď na začiatku volebného obdobia o napadnutie študentky maďarskej národnosti Hedvigy Malinovej.³⁶⁶ Rovnako aj výroky predsedu vládnej strany SNS Jána Slotu³⁶⁷ negatívne ovplyvňovali spolunažívanie slovenskej väčšiny s národnostnými menšinami. Ovplyvnili vzťahy s Maďarskom a mali vplyv aj na postavenie Slovenska v medzinárodných organizáciách.

Voľby rozhodli o odchode zástupcov maďarskej menšiny do opozície. Rovnako ako v minulých voľbách obsadila SMK 20 poslaneckých mandátov, oproti minulým voľbám však získala približne o 50 tisíc hlasov menej. Čo sa dalo vysvetliť nižšou volebnou účasťou (cca 20% pokles volebnej účasti), no rovnako aj stratou „protestných slovenských“ hlasov, ktoré získavala v minulých voľbách, a ktoré pravdepodobne tentokrát získali opozičné strany.³⁶⁸ Neúspech viedol k výmene vedenia strany. Novým lídrom sa

³⁶⁴ Pástor Z., *Slováci a Maďari, Matica slovenská*, Martin 2011, s. 195

³⁶⁵ Podrobnejšie viď kapitolu venovanú obdobiu rokov 1994 až 1998

³⁶⁶ Jednalo sa o útok na študentku maďarskej národnosti, ktorú podľa jej slov napadli dvaja mladíci kvôli jej národnosti a na blízku jej napísali text „Maďari za Dunaj“. O dva týždne na to polícia prípad uzavrela s tým, že skutok sa nestal. S týmto tvrdením vystúpili na tlačovej konferencii aj premiér Fico a minister vnútra Kaliňák. Namiesto prešetrenia podali na študentku trestné oznámenie za krivú výpoveď. Prípad rozdelil spoločnosť a poukázal na nový Slovensko – maďarský konflikt v spoločnosti. Prípad dodnes nebol vyriešený.

³⁶⁷ Jednalo sa predovšetkým o výroky voči maďarskej menšine na Slovensku, Maďarsku a ich predstaviteľom. V roku 2006 uviedol pre rozhovor v Lidových novinách na otázku jeho postoja k odsunu Nemcov po druhej svetovej vojne: „Ja radšej nič nehovorím. Ja našim českým priateľom, bratom prajem, že sú v takej pohode, v akej sú, aby teraz mohli robiť veľké ramená. Ja im závidím.“ Dostál O., *Národnostné menšiny*, In: Bútora M., Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2007, s. 209

V roku 2008 nazval zase maďarskú ministerku zahraničných vecí K. Gönczovú „strapatou pani“, maďarského mytologického vtáka turula „maďarským papagájom“. Šutaj Š., Sápsová Z., *Národnostné menšiny*, In: Bútora M., Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2009, s. 202

³⁶⁸ Štatistický úrad SR, *Výsledky volieb*, online na http://app.statistics.sk/nrsr_2006/slov/index.jsp?subP=v, 8.1.2012

stal Pál Csáky, bývalý podpredseda vlády v otázke menšín. Nezhody v strane viedli k jej štiepeniu a vytvoreniu novej politickej strany Most-Híd.³⁶⁹ Čo sa týka rómskych politických strán, žiadna z nich vo voľbách 2006 nekandidovala samostatne, volili spoluprácu s väčšinovými politickými stranami. Ich zástupcovia sa tak objavili hlavne na kandidátke neparlamentného Hnutia za demokraciu a od spolupráce so stranou SMER-SD si sľubovali predovšetkým presadenie ich požiadaviek do programu vlády.³⁷⁰ Žiaden príslušník rómskej menšiny sa tak opäť do parlamentu neprebojoval.

6.1 Medzinárodné súvislosti

V medzinárodnom meradle znamenali roky 2006 až 2010 pokračovanie hlbšej integrácie Slovenska. Došlo tak k jeho pripojeniu k Schengenu a zavedeniu spoločnej európskej meny. Z ohľadom na medzinárodné záväzky sa po nástupe vlády neočakávala výrazná zmena v smerovaní zahraničnej politiky. Tento vývoj potvrdila aj nominácia ministra zahraničných vecí, ktorým sa stal kariérny diplomat, nestraník Ján Kubiš. Napriek jeho snahe došlo k zhoršeniu vzťahov predovšetkým s Maďarskom, čo však bolo spôsobené s väčšej miery politickým vývojom v Maďarsku. Zahraničnú politiku a zahraničné pôsobenie Slovenska tak ovplyvnili predovšetkým zmeny vlád na Slovensku a v Maďarsku, ich vzájomné vzťahy a vo veľkej miere aj vnútorná politika.

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

V roku 2007 došlo k výmene na poste Vysokého komisára OBSE pre národnostné menšiny. Novým sa stal nórsky diplomat Knut Vollebaek. Jeho kritika sa zamerala predovšetkým na dve veci, a to na nový tlačový zákon a na novelu zákona o štátnom jazyku, ktorá bola prijatá tesne pred voľbami (v roku 2010) a hrala úlohu v predvolebnom boji. Touto kritikou sa skončilo obdobie, kedy sa Slovensko v správach OBSE neobjavovalo vôbec (od roku 2002). V prípade novely zákona o štátnom jazyku sa kritika týkala predovšetkým prijatých sankcií za jeho nedodržiavanie a jeho vágna formulácia, ktorá mohla ústiť k jeho dezinterpretácii, či rôznej interpretácii.³⁷¹ Vysoký komisár

³⁶⁹ Po odchode do opozície v roku 2006 došlo v SMK k vnútrostraníckym sporom a následkom prehraných volieb sa novým predsedom stal Pál Csáky. Po raste sporov sa strana rozpadla a došlo k vytvoreniu strany Most-Híd, pod vedením bývalého predsedu SMK Bély Bugára. Most-Híd sa oproti SMK definovala ako strana umiernená, strana spolupráce všetkých menšín a Slovákov na Slovensku. Tým a obľúbenosťou predsedu sa jej podarilo získať aj slovenských voličov. Obdobie rokov 2006 až 2010 ja tak z pohľadu maďarských politických strán možné charakterizovať ako obdobie dezintegrácie a sporov.

³⁷⁰ Gallová-Kriglerová E., Kadlečíková J., Rómovia, In: Bútora M., Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2007, s. 223

³⁷¹ Bližšie sa zákonu venuje časť kultúra v tejto kapitole

odporúčal striedmosť v prípade udeľovania pokút, upozornil na nutnosť vyváženosti ochrany na jednej strane štátneho jazyka a na druhej strane menšín. Preto odporučil novelizovať zákon o používaní jazykov národnostných menšín a rovnako vypracovať ucelenú legislatívu - zákon o postavení národnostných menšín. Tento posudok sa stal súčasťou politického boja, predovšetkým jeho rôzna interpretácia (pozmenený preklad). Súčasťou diskurzu sa tak nestali samotné odporúčania Vysokého komisára, ale správna interpretácia hodnotenia OBSE.³⁷² V ostatných oblastiach patrilo Slovensko k úspešným a aktívnym členom OBSE. Podieľalo sa napr. aj na tzv. akčnom pláne OBSE pre Rómov a Sintiov, ktorý sa týkal hlavne politickej participácii Rómov a boja proti diskriminácii.

Európska únia

Členstvom v EÚ sa ukončilo vydávanie pravidelných správ o plnení podmienok pre vstup, na druhej strane sa niekoľkokrát dostávala slovenská menšinová politika vlády na jednanie predovšetkým európskeho parlamentu. Už vytvorenie vlády za účasti SNS a HZDS, teda strán, ktoré mali významný podiel na neplnení podmienok členstva v EÚ v rokoch 1994 až 1998, bolo v EP slovenskými politickými stranami kritizované.³⁷³ Svoje pochybnosti vyjadrila aj európska frakcia socialistických strán (PES), ktorá kvôli spojeniu strany SMER-SD so SNS, pozastavila strane SMER-SD členstvo vo svojej organizácii. Negatívne sa k vytvoreniu koalície za účasti SNS vyjadrovali aj ďalšie európske strany, napr. Európska ľudová strana - Európski demokrati (EPP-ED).³⁷⁴ Na druhú stranu môže byť táto kritika spojená s pôsobením SMK vo frakcii Európskych ľudových strán a rovnako jej spoluprácou s maďarskými socialistami, ktorý sú zase členmi PES.³⁷⁵ Okrem toho sa EP a EK podobne ako OBSE kriticky vyjadrovali k novele jazykového zákona.

³⁷² Vid' bližšie napr.: Bútora M., Marušiak J. a kol., Zahraničná politika, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*, IVO, Bratislava 2010, s. 304-306

³⁷³ V európskom parlamente rovnako strany SDKÚ-DS, KDH a SMK predložili návrh na vytvorenie monitorovacej skupiny, ktorá by sledovala vývoj na Slovensku po parlamentných voľbách. SMK sa proti vláde spojila aj s maďarským socialistami a spoločne postupovali hlavne proti účasti SNS vo vláde. Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011, s. 196

³⁷⁴ „Jej predseda Hans-Gert Pötering konštatoval: „Napĺňa ma úžasom, že najextrémistickejšia xenofóbna strana bude súčasťou budúcej vlády. Tento vývoj sa nedá ospravedlniť nedostatkom vhodných partnerov v slovenskom parlamente a môže to iba poškodiť skutočným záujmom Slovenska.“ (TASR, 30. 6. 2006)“ In: Marušiak, J., Bates. Z., Duleba, A. a kol., Zahraničná politika–hlavné trendy, dvojstranné vzťahy a regionálna spolupráca, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2007, s. 287

³⁷⁵ Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011, s. 196

Rada Európy

V období rokov 2007 až 2008³⁷⁶ bolo Slovensko predsedajúcou krajinou Rady Európy. Slovenské predsedníctvo sa zameralo na budovanie „Európy občanov“ – podporu občianskej spoločnosti, transparentnosť a efektívnosť RE, rešpektovanie a podporu ľudských práv a demokracie v Európe, predovšetkým v Bielorusku. Čo sa týka vzťahu RE k Slovensku v spojitosti s politikou voči národnostným menšinám, rovnako ako OBSE, aj RE kritizovala predovšetkým jazykový zákon a kritika rovnako zaznela pri vzniku vlády. V tomto období skončilo 1. kolo (2007) a prebehlo 2. kolo hodnotenia implementácie Charty menšinových alebo regionálnych jazykov. Výsledkom prvého kola boli odporúčania: prehodnotiť 20% hranicu pre používanie jazykov menšín (podobne ako v prípade minulých vlád), odstrániť možné prekážky v používaní menšinových jazykov, ktoré by mohli vyplývať zo zákona o štátnom jazyku (ešte v starej verzii), zlepšiť výučbu menšinových jazykov, podporovať tlač v týchto jazykoch a pod. RE sa tentokrát špeciálne venovala rómskemu a rusínskemu jazyku, hlavne vytvoreniu podmienok pre zavedenie ich výučby.³⁷⁷

Aj v druhom kole upozorňovala Rada Európy na niektoré nedostatky v napĺňaní charty. Slovensko pristúpilo k 49 až 53 ustanoveniam v tretej časti charty pre deväť menšinových jazykov, čo bol veľmi ambiciózny cieľ. Od toho sa odvíjali aj jednotlivé nedostatky, ktoré boli Slovensku vytýkané. Týkali sa tak predovšetkým plnenia jednotlivých častí pre jazyky menej početných národnostných menšín (napr. chorvátsky, nemecký, poľský, bulharský a rómsky jazyk). Hlavné odporúčania sa týkali opäť prehodnotenia 20% hranice pre používanie menšinových jazykov, zabezpečenia výučby všetkých menšinových jazykov na všetkých úrovniach a informovania rodičov o takejto možnosti (hlavne v prípade rómskeho jazyka). S výučbou v jazykoch menšín súviselo aj odporúčanie na zlepšenie prípravy učiteľov pre školy s menšinovými jazykmi. Naopak, hranicu 20% pre možnosť použiť menšinový jazyk vo verejnom styku považovala Rada Európy za územnú prekážku, ktorá nebola v súlade s chartou.³⁷⁸ Preto navrhovala umožniť v miere, v akej je to možné, prístup menšín k štátnym orgánom vo svojom jazyku na celom území Slovenska. Ďalšie dve odporúčania sa týkali podpory tlače, rozhlasového a televízneho vysielania v menšinových jazykoch, pričom v prípade niektorých jazykov, napr. rómčiny, kritizovala absenciu periodík v rómskom jazyku. Posledné odporúčanie sa týkalo neodôvodneného

³⁷⁶ November 2007 až máj 2008

³⁷⁷ Rada Európy, *Odporúčanie RecChL(2007)1 Výboru ministrov o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov na Slovensku*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=20552>, 10.1.2012

³⁷⁸ Rada Európy, *Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy o uplatňovaní Charty Slovenskou republikou*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=20552>, 14.5.2012

umiestňovania rómskych detí na špeciálnych školách.³⁷⁹ Periodické hodnotenie plnenia implementácie charty ešte neobsahovalo vyjadrenie RE k novoprijatému jazykovému zákonu. S tou prišla Rada Európy až v roku 2009 v stanovisku tzv. *Benátskej komisie*³⁸⁰. Podrobnejšie sa mu práca venuje v časti kapitoly venovanej kultúre.

Aj v tomto období RE monitorovala dianie na Slovensku. Hneď na začiatku volebného obdobia vyjadrila znepokojenie z možného rastu národnostného napätia v krajine, ktoré mohlo signalizovať nielen účasť SNS vo vláde, ale napr. aj útok na maďarskú študentku Hedvihu Malinovú. Obavy z takéhoto negatívneho vývoja na Slovensku však boli vyvrátené po návšteve predsedu Parlamentného zhromaždenia Rady Európy René van der Lindena. Odsúdil útoky s národnostným pozadím a zdôraznil, že znepokojenie nevyvolalo ani tak zloženie vlády, ako práve udalosti, ktoré poukazovali na možný rast napätia na Slovensku. Rovnako poznamenal, že Rada Európy bude aj naďalej monitorovať situáciu nielen na Slovensku.³⁸¹

Maďarsko

Vzťahy s Maďarskom boli ovplyvnené viacerými faktormi: výsledkami volieb ako na Slovensku tak aj v Maďarsku, ekonomickou krízou a v neposlednom rade aj politickými problémami vlády v Maďarsku. Zloženie slovenskej vlády vyvolalo v Maďarsku nevôľu, a preto aj prvá zahraničná návšteva nového slovenského ministra zahraničia Jána Kubiša viedla práve do Maďarska.³⁸² Pozitívom vo vzťahu týchto dvoch štátov v tomto období bola snaha o dialóg z oboch strán. Prvýkrát sa od roku 2003 uskutočnilo stretnutie na úrovni premiérov, čo naznačovalo snahu o neutralizovanie vzťahov. Najzásadnejšie spory oboch krajín sa týkali hlavne maďarského zákona o dvojitom občianstve a zákona o štátnom jazyku, ktorý zase zavádzala Slovenská republika.

Znepokojenie vyvolávala aj účasť SNS vo vláde a časté protimaďarské výroky predsedu tejto strany Jána Slotu.³⁸³ Ten síce nebol členom vlády, ale bol predsedom vládnej strany.

³⁷⁹ Rada Európy, *Odporúčanie RecChL(2009)6 Výboru ministrov o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov v Slovenskej republike*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=20552>, 14.5.2012

³⁸⁰ Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva je poradným orgánom Rady Európy pre ústavné otázky, Zaoberá sa problematikou Ústavy, menšín, medzinárodného práva a pod.

³⁸¹ Marušiak, J., Bates. Z., Duleba, A. a kol., *Zahraničná politika–hlavné trendy, dvojstranné vzťahy a regionálna spolupráca*, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M, *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2007, s. 296

³⁸² Marušiak, J., Bates. Z., Duleba, A. a kol., *Zahraničná politika–hlavné trendy, dvojstranné vzťahy a regionálna spolupráca*, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M, *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2007, s. 336

³⁸³ V roku 2006 napr. pre rozhovor v Lidových novinách na otázku, či si myslí, že Česi majú šťastie, že sudetských Nemcov vyhnali na základe tzv. „Benešových dekrétov“, odpovedal: „Ja radšej nič nehovorím.“

Postoj vlády i hlavnej vládnej strany SMER-SD k týmto výrokom bol skôr neutrálny. Nedošlo k prerušeniu spolupráce s touto stranou, ani k výraznejšiemu odsúdeniu takýchto výrokov, ktoré predovšetkým vyvolávali konflikty nielen v spoločnosti, ale aj medzi dvoma krajinami, členmi EÚ.

Dobré vzájomné vzťahy komplikovali aj jednotlivé incidenty motivované národnostnou neznášanlivosťou na oboch stranách Dunaja. Či už sa jednalo o video zobrazujúce pálenie maďarskej vlajky zverejnené na serveri *Youtube.com*, alebo nápis na stene slovenského veľvyslanectva v Budapešti „Nezabúdame“. Všetky takéto útoky viedli len k ďalšiemu vyhrocovaniu vzťahov a ďalším útokom.³⁸⁴ Prvým vážnym incidentom bolo napadnutie študentky maďarskej národnosti Hedvigy Malinovej, ktoré dodnes nebolo vyriešené. Navyše, slovenská vláda rázne neodsúdila podobné útoky s národnostným podtextom, ale k prípadu sa ešte pred jeho vyšetrením vyjadrovala ako o skutku, ktorí si študentka vymyslela. Prípad poukázal na to, ako je možné podobné incidenty s účasťou národnostnej menšiny politicky využívať a spolitizovať.

Negatívne ovplyvnila vzťahy aj výmena na čele SMK, kedy sa novým predsedom tejto strany stal predstaviteľ radikálnejšieho krídla v strane Pál Csáky. Ten opätovne priniesol do politického diskurzu napr. otázku odškodnenia obetí tzv. „Benešových dekrétov“, otázku autonómie a pod. Nevôľu na Slovensku zase vyvolalo vytváranie tzv. „maďarských gárd“ a posilňovanie nacionalistických síl v maďarskej politike na čele so stranou Jobbik³⁸⁵, ktoré súviselo nielen s rastom národného populizmu na oboch brehoch Dunaja, ale predovšetkým aj so zhoršujúcou sa ekonomickou situáciou spojenou s ekonomickou krízou, a to predovšetkým v Maďarsku.

Ja našim českým priateľom, bratom prajem, že sú v takej pohode, v akej sú, aby teraz mohli robiť veľké ramená. Ja im závidím.“ Dostál., O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M, Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti, IVO, Bratislava 2007, s. 209

V roku 2008 mal zase pri odhaľovaní dvojkrížov po celom Slovensku niekoľko kontroverzných výrokov. Maďarskú ministerku zahraničných vecí Kingu Gönczovú nazval „strapatou pani“, maďarského mytologického vtáka turula, ktorý je súčasťou maďarského štátneho znaku nazval „maďarským papagájom“. In: Šutaj, Š., Sáposová, Z., Národnostné menšiny, In: Kollár, M., Mesežnikov, G., Bútora, M., Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti, IVO, Bratislava 2009, s. 202

„Frontálny útok proti Smeru a vláde Róberta Fica najčastejšie sa spájal s pôsobením predsedu koalície SNS Jána Slotu. Situácia sa vyostрила po vyjadrení predsedu výboru maďarského parlamentu pre záležitosti EÚ Mátyása Eörsiho, že „všetky strašné zločiny v Európe sa začali slovami. Musíme dať jasne najavo, že politika Jána Slotu nespĺňa európske štandardy.“ V prípade Eörsiho išlo pritom o jedného z mála maďarských politikov, poslanca koalícieho Zväzu slobodných demokratov, ktorý neraz prejavil prvky empatie voči SR.“ Pástor Z., Slováci a Maďari, Matica slovenská, Martin 2011, s. 196

³⁸⁴ K vyhroteniu vzťahov prispievali aj politické elity na oboch stranách

³⁸⁵ Hnutie za lepšie Maďarsko

6.2 Politika vlády voči menšinám

Aj pred týmito voľbami sa parlamentné politické strany, okrem SNS a SMK, nejako výrazne nevenovali vo svojich volebných programoch otázke národnostných menšín. KDH³⁸⁶ sa menšinovej problematike nevenovalo vôbec, SDKÚ-DS do svojho programu zahrnula snahu o „občianske Slovensko“³⁸⁷, HZDS³⁸⁸ sa zase menšinám venovalo iba v rámci podpory menšinovej kultúry. SMER-SD sa naopak venoval vo väčšej miere riešeniu rómskej problematiky, ostatným menšinám takmer nevenoval pozornosť, avšak ako jediná relevantná strana zahrnul rómsku problematiku medzi svoje priority. SNS³⁸⁹ a SMK³⁹⁰ už tradične venovali menšinovej problematike výrazný priestor, a to už tradične obrátene. Kým SMK chcela naďalej rozširovať práva menšín, SNS hovorila o dostatočnej ochrane príslušníkov národnostných menšín a zamerala sa skôr na podporu slovenskej kultúry, jazyka a vzdelávania v slovenčine.

*Programové vyhlásenie vlády*³⁹¹

Programové vyhlásenie vlády neobsahovalo samostatnú časť venovanú národnostným menšinám. V obecnej rovine sa hovorilo o prístupe k národnostným menšinám v súlade s Európskou chartou regionálnych a menšinových jazykov, rešpektovaní práv a slobôd všetkých ľudí a dodržiavanie princípu rovnosti. Vo vzťahu k menšinám obsahovalo aj prisľub vytvorenia bližšie nešpecifikovaného „Úradu pre menšiny“. Chýbalo uvedenie kompetencií, významu, či cieľa takejto inštitúcie. Podporu vláda vyjadrovala aj Slovákom žijúcim v zahraničí a riešeniu problémov rómskej menšiny. Jednak program hovoril o podpore jednotlivých projektov zameraných na rómsku problematiku, rovnako o vytvorení vlastnej vládnej stratégie, rozšírení ľudských aj finančných kapacít v tejto oblasti, s cieľom integrovať predovšetkým Rómov vo vylúčených lokalitách.

Program sa zaoberal národnostnými menšinami aj v častiach venovaných kultúre a vzdelávaniu. V otázke menšinovej kultúry sa zúžil na strohé konštatovanie o jej podpore. Jediným prisľubom tak ostalo vypracovanie zákona o financovaní menšinových kultúr, čo

³⁸⁶ KDH, *Za slušný život na Slovensku, Volebný program KDH*, 2006, online na <http://volby2006.kdh.sk/program.php>, 20.5.2012

³⁸⁷ SDKÚ-DS, *Volebný program SDKÚ-DS pre parlamentné voľby 2006*, online na <http://www.sdku-ds.sk/content/volebny-program-2006>, 20.5.2012

³⁸⁸ HZDS-ĽS, *Programový dokument pre parlamentné voľby 2006*, 2006, online na <http://www.hzds.sk/?mod=clanky&par=programovy-dokument-pre-parlamentne-volby-2006&menu=4093>, 20.5.2012

³⁸⁹ SNS, *Sme Slováci, Slovákom slovenskú vládu, Volebný program SNS*, 2006, online na <http://www.scribd.com/doc/51977629/Volebny-program-strany-SNS-z-roku-2006>, 20.5.2012

³⁹⁰ SMK, *Volebný program 2006-2010. Rýchle dosiahnutie úrovne Európskej úrovne, Volebný program SMK*, 2006, online na http://www.niton.sk/documents/10-8-619-volprog_k_sk.pdf, 20.5.2012

³⁹¹ Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*, 2006, online na http://www.zbierka.sk/mediagallery/zbierka_document/file/example/file/2.pdf, 2.6.2012

sa však dosiahnuť nepodarilo. Podobne stroho vyznela aj časť o menšinovom školstve a jeho nijako širšie nešpecifikovanej deklarovanej podpore. Časť tak obsahovala predovšetkým ochranu a podporu slovenčiny ako materinského jazyka, uprednostňovala skvalitnenie výchovy k národnej hrdosti a vlastenectvu prostredníctvom podpory Matice slovenskej ako najvyššej kultúrnej inštitúcie Slovákov. Tým sa tento program podobá programu vlády Vladimíra Mečiara, v ktorej bola rovnako zastúpená SNS. V prípade Mečiarovej vlády z rokov 1994 až 1998, mohol tento národný prístup vychádzať z pocitu nutnosti znovuobnovenia národnej identity príslušníkov mladého štátu. V roku 2006 však už pominuli tieto dôvody a tak príčinou mohlo byť prevzatie národnej agendy stranou SMER-SD a využívanie jej politického potenciálu.

Inštitúcie menšinovej politiky vlády

V inštitucionálnej rovine vláda v zásade nadväzovala na tú predchádzajúcu a prebrala väčšinu rozvinutej inštitucionálnej siete. Vláda tak zachovala post podpredsedu vlády³⁹² s kompetenciami v oblasti národnostných menšín. Jeho pôsobnosť bola oproti predchádzajúcemu obdobiu rozšírená o otázky vedomostnej spoločnosti. Novým podpredsedom sa po členovi SMK a predstaviteľovi maďarskej menšiny stal nominant strany SMER-SD Dušan Čaplovič. Zachovaná zostala aj sekcia ľudských práv a národnostných menšín na úrade vlády a samostatná sekcia zaoberajúca sa národnostnými menšinami na ministerstve kultúry. Kompetenčne však bola rozšírená o problematiku regionálnych kultúr.³⁹³ Na ministerstve školstva bol zachovaný podobne ako v minulom období odbor vzdelávania národnostných menšín, ktorý bol však ministrom v roku 2007 zrušený. Jeho kompetencie boli presunuté pod oddelenie škôl s vyučovacím jazykom národnostných menšín a vzdelávania rómskych komunít. Z praktického hľadiska tak došlo k prerušeniu istej kontinuity, keďže spoločne s agendou nedošlo k presunutiu daných úradníkov, ktorí boli prepustení.³⁹⁴ V symbolickej rovine to mohlo ukazovať na zníženie významu a nižšiu prioritu kladenú na otázky menšinového školstva zo strany vlády, predovšetkým ministra školstva. Naopak, už v roku 2006 bola vytvorená rada pre národnostné školstvo ako poradný orgán pri ministerstve školstva. Opäť sa jednalo o orgán, ktorý nemal rozhodovacie právomoci a jej členov vymenúval a odvolával

³⁹² Podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny

³⁹³ Dostál O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2007, s. 200

³⁹⁴ Lajčáková J., Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2007. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2008, s. 175

minister. Členmi boli osobnosti venujúce sa oblasti národnostného školstva,³⁹⁵ aktivita rady však nebola veľká, otázny je tak jej skutočný zmysel a význam.

Vo svojej činnosti pokračovala aj Rada vlády pre národnostné menšiny ako iniciačný, koordinačný a poradný orgán vlády. Oproti predchádzajúcemu obdobiu však došlo k jej obmene. Tá sa týkala predovšetkým jej zloženia, pričom bol oproti predchádzajúcemu obdobiu posilnený princíp jeden zástupca = jedna menšina. Počet zástupcov tak nezodpovedal početnosti príslušníkov danej národnostnej menšiny. Došlo k znevýhodneniu predstaviteľov početnejších menšín. Podobnú zmenu v jej zložení uskutočnila aj vláda Vladimíra Mečiara v rokoch 1994 až 1998. Oproti nej však vláda Róberta Fica dodržala „nepísané pravidlo“ o prevahe predstaviteľov národnostných menšín v rade. Zmena štatútu umožnila na zasadnutia rady pozývať aj externých odborníkov z rôznych oblastí. Rovnako bol zvýšený jej význam, a to ustanovením povinnosti rady prerokovávať návrhy týkajúce sa národnostných menšín pred rokovaním na vláde.³⁹⁶ Nový štatút rady predstavil podpredseda Dušan Čaplovič hneď na jej prvom zasadnutí po voľbách, ktoré sa konalo až v októbri 2007. Odvtedy sa však už zasadnutia uskutočňovali pravidelne a aj oproti predchádzajúcemu obdobiu sa Rada stala menej formálnou.

Zachovaný ostal aj post Splnomocnenca vlády pre rómske komunity. Najskôr došlo v roku 2007 k personálnej výmene na tejto pozícii, Kláru Orgovánovú nahradila Anna Botošová. Tá však túto funkciu nevykonávala dlho, už v polovici roka 2009 bola odvolaná a novým splnomocnencom sa stal Ľudovít Galbavý, pre odborné kruhy nie príliš známy.³⁹⁷ I to poukazovalo na nejednotnosť a nekonceptnosť politiky, čo sa však neodlišovalo od predchádzajúcich období. K ďalšej, výraznejšej zmene v štatúte splnomocnenca došlo v roku 2008. Najdôležitejšie kompetencie spojené s vedením jeho úradu prešli na podpredsedu vlády. Do čela úradu sa postavil riaditeľ a o organizačnej štruktúre mal podľa nového štatútu rozhodovať vedúci úradu vlády, teda jeho riaditeľ.³⁹⁸ Tým došlo k faktickému odstaveniu splnomocnenkyne vlády od vedenia jej úradu a ten sa dostal pod priame vedenie politikov strany SMER-SD.³⁹⁹ Ako poukazuje Marek Hojsík, keďže zmena sa udiala v čase, keď malo začať čerpanie finančných prostriedkov z EÚ, mohlo sa jednať

³⁹⁵ Ministerstvo školstva SR, *Rada pre národnostné školstvo*, online na <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=228>, 16.6.2012

³⁹⁶ Vláda SR, *Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/5463.pdf>, 25.4.2012

³⁹⁷ Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*, IVO, Bratislava 2010, s. 210

³⁹⁸ Uznesenie vlády č. 824/2008, *Návrh na zmenu Štatútu Splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity*, online na <http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=1138>, 2.6.2012

³⁹⁹ Podpredseda vlády i vedúci úradu vlády boli členmi strany SMER-SD.

o snahu o kontrolu nad týmito financiami.⁴⁰⁰ Rovnako je možné podobne ako v prípade Rady vlády pre národnostné menšiny sledovať zmenu k centralizácii týchto vládnych orgánov.

Legislatíva

Pozitívnu zmenou, ktorá opäť zaviedla možnosť pozitívnej diskriminácie, a s ktorou prišiel podpredseda vlády Dušan Čaplovič, bola novelizácia tzv. antidiskriminačného zákona. Zmena reagovala na vypustenie tzv. „vyrovňavacích opatrení“, ktoré boli do zákona v minulom volebnom období pôvodne návrhom SMK vsunuté, avšak ústavný súd rozhodol o ich nesúlade s Ústavou. Zákon tak umožnil využívanie tzv. dočasných vyrovnávacích opatrení, ktoré mali zabezpečiť rovnosť pre znevýhodnené skupiny. Začlenenie týchto opatrení do zákona aj napriek rozhodnutiu ústavného súdu odôvodnil podpredseda vlády predovšetkým ich súladom s medzinárodným právom a ich zmyslom, ktorým má byť dosiahnutie rovnosti v spoločnosti a nie uprednostňovania na základe etnicity.⁴⁰¹ Nová úprava podľa neho rovnako vychádzala zo sociálneho a nie etnického princípu. Cieľom oparení však musí byť zníženie alebo odstránenie nerovnosti a môžu pretrvávať iba do doby keď je táto nerovnosť odstránená. Táto formulácia bola odpoveďou na rozhodnutie ústavného súdu v minulom volebnom období, ktorý rozhodol o protiústavnosti týchto opatrení. Štát tak musí ukončiť vykonávanie týchto opatrení hneď ako dôjde k odstráneniu nerovnosti, ktorá bola príčinou ich zavedenia⁴⁰² Ako príklad uvádzal napr. zvýšené normatívy pre školy národnostných menšín, ktoré boli nutné, keďže výučba na školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín bola aj materiálne nákladnejšia.⁴⁰³

V tomto období bol novelizovaný aj zákon o mene a priezvisku. Ten upravuje používanie mena aj jeho formu. Pre príslušníkov národnostných menšín sa jednalo hlavne o umožnenie používania mena v tvare bez prechýľovania či používanie cudzích mien. Novela sa týkala práve možnosti rodičov dávať deťom aj mená na Slovensku neobvyklé,

⁴⁰⁰ Hojsík, M., Rómovia In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2009, s. 217-218

⁴⁰¹ Dôvodová správa, Vládný návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení zákona NR SR č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších predpisov, online na <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=179667>, 2.6.2012

⁴⁰² Dančišin V., Kontroverzná afirmatína politika, In: Gbúrová M., Dobias D., Mattová I., *Medzikultúrny dialóg. Stav – konexty – perspektívy*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2009, s. 361

⁴⁰³ Šutaj Š., Sápsová Z., Národnostné menšiny 2007, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2007. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2008, s. 168

ale v krajine pôvodu rodičov bežné.⁴⁰⁴ Na zhoršenú atmosféru v spoločnosti, rast nacionalizmu a tým aj extrémistických činov, reagovala vláda návrhom novely trestného zákona,⁴⁰⁵ ktorý mal definovať a zvýšiť tresty za extrémistické trestné činy. Aj napriek jeho vráteniu prezidentom s odvolaním sa na chýbajúcu exaktnú definíciu extrémizmu,⁴⁰⁶ bol nakoniec parlamentom schválený v pôvodnom znení, ale až na konci volebného obdobia.⁴⁰⁷ Nestihol tak plne reagovať na zvyšovanie nacionalistických nálad v spoločnosti.

Naopak, k zhoršeniu atmosféry v spoločnosti a zhoršeniu slovensko-maďarských vzťahov prispel zákon o dvojitom občianstve, ktoré v období po zmene vlády v Maďarsku presadila nová vláda na čele s Viktorom Orbánom. Zákon zaviedol možnosť žiadať o maďarské občianstvo aj pre príslušníkov maďarskej menšiny, avšak občanov susedných štátov. Reakcia Slovenska prišla ešte pred jeho schválením v Maďarsku. Najskôr prijal slovenský parlament uznesenie, v ktorom vyjadril svoje hlboké znepokojenie nad týmto zákonom a nad jeho exteritoriálnym charakterom. Za toto uznesenie hlasovali všetky „slovenské“ politické strany, iba poslanci za SMK a Most-Híd sa hlasovania nezúčastnili.⁴⁰⁸

Reakciou na prijatie zákona v Maďarsku, bolo schválenie „protizákona“ na Slovensku. Jednalo sa o novelizáciu zákona o štátnom občianstve, ktorá neumožnila slovenským občanom mať dvojité občianstvo. Táto zmena vyvolala isté obavy nielen medzi príslušníkmi maďarskej menšiny, ale i medzi slovenskou opozíciou. Dovtedajšia úprava by síce mohla znamenať, že väčší počet občanov Slovenska maďarskej národnosti získa dvojité, teda aj maďarské občianstvo, čo mohlo priniesť zisk prípadného volebného práva v Maďarsku až po (v dnešných podmienkach EÚ veľmi nepravdepodobnú) možnosť požadovania autonómie a pripojenia území k Maďarsku ako území obývaných maďarskými občanmi. Na druhú stranu však novelizácia zákona o občianstve a neumožnenie dvojitého občianstva mohla viesť nielen k vytvoreniu akýchsi

⁴⁰⁴ Dôvodová správa, Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov, online na <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=184005>, s. 3.6.2012

⁴⁰⁵ Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, online na <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=2650>, 2.6.2012

⁴⁰⁶ Rozhodnutie prezidenta Slovenskej republiky o vrátení zákona z 28. Apríla 2009, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, online na <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=4&CPT=1084>, 9.6.2012

⁴⁰⁷ Zákon z 28. apríla 2009, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, vrátený prezidentom Slovenskej republiky na opätovné prerokovanie Národnou radou Slovenskej republiky, online na <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=4&CPT=1084>, 9.6.2012

⁴⁰⁸ Návrh na prijatie uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky k návrhu novelizácie zákona o štátnom občianstve, o ktorom rokuje Národné zhromaždenie Maďarskej republiky, online na <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=4&ID=1543>, 24.3.2013

„maďarských enkláv“⁴⁰⁹ na Slovensku, v prípade početnejšieho využívania možnosti získať maďarské občianstvo slovenskými občanmi, ale tento prístup mohol poškodiť aj občanov, ktorí majú občianstvo iného štátu (ako klasický príklad je možné uviesť občanov, ktorí si ponechali české občianstvo po rozdelení Československa). Aj napriek tomu bol zákon prijatý. Ukázal však na konfliktný prístup vlády pri riešení bilaterálnych slovensko-maďarských sporov.

Stratégie a koncepcie vládnej politiky voči Rómom

Novú vládnu stratégiu začal pripravovať úrad splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity ešte v roku 2006 pod vedením Kláry Orgovánovej. V roku 2007 však začala vlastnú koncepciu pripravovať aj skupina vytvorená podpredsedom vlády Dušanom Čaplovičom, a to aj napriek tomu, že úrad splnomocnenkyne patrila do jeho gescie. Po výmene na poste už Anna Botošová nepokračovala v príprave pôvodného návrhu stratégie, ale na dopracovaní druhej, podpredsedom vlády navrhutej, koncepcii. Ako píše Marek Hojsík,⁴¹⁰ rozdiel medzi stratégiami bol predovšetkým v rozdielnom prístupe k Rómom. Pôvodná vychádzala zo sociálneho prístupu k riešeniu rómskej problematiky, pričom nová, podporovaná novou vládou, vychádzala prioritne z prístupu k Rómom ako národnostnej menšine. Ako možné dôvody zmeny prístupu k Rómom a presadzovanie národnostného princípu zo strany podpredsedu vlády Hojsík uvádza: „od jeho osobného nacionálno-primordialistického videnia sveta, cez vieru, že masovým prihlásením sa Rómov k rómskej národnosti pri sčítaní ľudu sa zníži oficiálny počet príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku“⁴¹¹ až po jednoduchú potrebu vyhraniť sa voči predchádzajúcim obdobiam tvorby a implementácie vládnych „rómskych politík“ a priniesť do nich nové (vlastné) témy.“⁴¹² Táto zmena pohľadu na rómsku menšinu poukazuje na diskontinuitu v prístupe vlád k rómskej menšine v dôležitej oblasti, ktorá udáva celkový rámec jednotlivým čiastkovým politikám a definuje priority a hlavné problémy.

Podobne ako predchádzajúce koncepčné dokumenty aj tento materiál si za problémové oblasti vytýčil výchovu a vzdelávanie, zdravotnú starostlivosť, zamestnanosť a bývanie Rómov. Navyše identifikoval aj témy zamerané na budovanie rómskej identity a zvyšovanie povedomia o nej. Jednalo sa o kultúru, formovanie rómskej identity,

⁴⁰⁹ Jednalo by sa o občanov Maďarska žijúcich popr. pracujúcich na Slovensku, ktorý by mali problém nielen s volebným právom, ale aj praktickejšieho rázu ako je sociálne či zdravotné poistenie a pod.

⁴¹⁰ Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti, IVO, Bratislava 2009, s. 213-214

⁴¹¹ Toto odôvodňuje jednotlivými vyjadreniami Dušana Čaploviča, kde hovorí o nutnosti prihlásenia sa Rómov k rómskej a nie maďarskej menšine, či o Rómoch ako najpočetnejšej národnostnej menšine, a to práve z dôvodu prihlasovania sa pri sčítaní ľudu Rómov k maďarskej národnosti. Tamtiež, s. 214

⁴¹² Tamtiež, s. 214

zvyšovanie citlivosti verejnosti vo vzťahu k Rómom, ale aj chudobu či rodovú rovnosť.⁴¹³ V týchto oblastiach potom prezentoval jednotlivé čiastkové návrhy. Prínosom koncepcie bolo začlenenie tzv. komplexných projektov, ktoré formulovala ešte bývalá splnomocnenkyňa Klára Orgovánová.⁴¹⁴ Komplexné projekty mali spájať niekoľko čiastkových projektov do komplexnej stratégie rozvoja konkrétnej lokality. Jednotlivé časti tak mali na seba nadväzovať a tým zabezpečiť kontinuitu. Napr. podpora rekvalifikácie mala pomôcť zaškoliť obyvateľov, ktorí by potom mohli pracovať v sociálnom podniku, ktorý by budoval infraštruktúru v danej oblasti. Súčasťou dokumentu bola aj príprava a čerpanie štrukturálnych fondov v rámci horizontálnej priority marginalizované rómske komunity.⁴¹⁵

Aj táto koncepcia vyvolala kritiku zo strany odborníkov, prekvapivo však aj od niektorých členov vlády. V pripomienkovom konaní predovšetkým ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny kritizovalo príliš obecnú formuláciu niektorých opatrení, nejasne definované ciele, absenciu merateľných indikátorov, ktoré by umožnili vyhodnotenie plnenia jednotlivých opatrení, časové plnenie a aj chýbajúcu reflexiu na už odskúšané opatrenia, na ktoré by mohla koncepcia nadväzovať.⁴¹⁶ Aj napriek tejto kritike bola koncepcia schválená. Celkovú obsahovú aj formálnu kvalitu materiálu kritizovali aj neziskové organizácie a odborníci (napr. Klára Orgovánová). Tí odmietali jednotlivé opatrenia ako nejasné či rizikové. Kritizovali hlavne *„jej nekonceptnosť, nekonkrétnosť, top-down prístup a odklon od dovtedajšieho prístupu, v rámci ktorého sa na rozvoj národnostnej kultúry a školstva používali iné nástroje ako na sociálnu integráciu.“*⁴¹⁷ Ako materiál subštandardnej kvality, koncepciu hodnotil aj Marek Hojsík. Ten kritizoval hlavne absenciu jasne definovaných a termínovaných úloh, harmonogramu plnenia (časové plnenie určené ako „priebežne“) a nedostatočné finančné zabezpečenie.⁴¹⁸

⁴¹³ Vláda SR, *Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike. SOLIDARITA – INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013*, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-100794?prefixFile=m_, 9.6.2012

⁴¹⁴ Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., Slovensko 2009. *Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*, IVO, Bratislava 2010, s. 211

⁴¹⁵ Vláda SR, *Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike. SOLIDARITA – INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013*, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-100794?prefixFile=m_, 9.6.2012

⁴¹⁶ Vláda SR, *Vyhodnotenie medzirezortného pripomienkového konania k strednodobej koncepcii rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike. SOLIDARITA – INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013*, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum71272?prefixFile=m_, 9.6.2012

⁴¹⁷ Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009, s. 40

⁴¹⁸ Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., Slovensko 2008. *Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2009, s. 215

Nad'alej pokračovala medzinárodná iniciatíva *Dekáda sociálnej inklúzie Rómov*. Slovensko prevzalo v roku 2009 jej rotujúce predsedníctvo⁴¹⁹. Vytýčilo si tri oblasti priorít: integrované vzdelávanie a multikultúrna výchova, identita Rómov a výzva na revíziu národných akčných plánov.⁴²⁰ Priority tak plne zodpovedali národnostnému prístupu vlády k Rómom. Avšak okrem prípravy jedného zasadania riadiaceho výboru, nevzišli z neho žiadne merateľné výstupy iba niekoľko konferencií, oslavy medzinárodného dňa Rómov a Olympiáda ľudských práv. Národný akčný plán Slovenska bolo nutné revidovať, pretože neobsahoval jasne merateľné ciele, na základe ktorých by bolo možné hodnotiť pokroky.⁴²¹ Počas vlády Róberta Fica sa však tak nestalo.⁴²² Na druhej strane pokračovanie v dekáde ukazovalo minimálne na deklarovanú kontinuitu s predchádzajúcim vládnyim obdobím.

6.3 Politika vlády v oblasti školstva a vzdelávania národnostných menšín

Novým ministrom školstva sa po voľbách v roku 2006 stal predstaviteľ SNS Ján Mikolaj. Ako jednu z priorít, ktorá bola i súčasťou programového vyhlásenia vlády určil skvalitnenie výchovy k vlastenectvu a národnej hrdosti. V rámci koncepčných dokumentov plánovalo ministerstvo aj vypracovanie koncepcie vzdelávania národnostných menšín. Tá bola vláde predložená koncom roku 2007. Dôvodom jej vypracovania bolo jednak deklarované skvalitnenie vzdelávania národnostných menšín, plánovaná zmena tzv. školského zákona a rovnako zlepšenie výučby slovenského jazyka na zmiešaných územiach. Z toho vyplývali aj následné navrhnuté opatrenia. Až osem z dvanástich sa nejakým spôsobom týkalo vyučovania slovenčiny a jeho skvalitňovania v školách s vyučovacím alebo vyučovaným jazykom národnostných menšín.⁴²³ Koncepcia tak korešpondovala s programom vlády a ukazovala na hlavnú líniu politiky vzdelávania menšín, ktorá kládla dôraz hlavne na výučbu slovenského štátneho jazyka na zmiešaných územiach.

⁴¹⁹ Slovensko predsedalo Dekáde od 1.7.2009 do 30.6.2010.

⁴²⁰ Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, *Predsedníctvo Slovenskej republiky v programe Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015*, online na <http://www.romovia.vlada.gov.sk/21933/predsednictvo-sr-v-dekade.php>, 9.6.2012

⁴²¹ Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., Slovensko 2009. *Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*, IVO, Bratislava 2010, s. 210

⁴²² Revidovaný materiál bol schválený až novou vládou Ivety Radičovej.

⁴²³ Vláda SR, *Návrh koncepcie výchovy a vzdelávania národnostných menšín*, 2007, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-39272?prefixFile=m_, 10.6.2012

Trend vývoja celkového počtu škôl bol naďalej klesajúci, čo bolo hlavným dôvodom aj poklesu škôl s jazykom maďarským. Najväčší až päťpercentný pokles v rokoch 2006 až 2010 zaznamenali materské školy s vyučovacím jazykom slovenským. Naopak maďarské klesali miernejším tempom. Podobný stabilný vývoj zaznamenali základné i stredné školy s vyučovacím jazykom maďarským. Je tak možné konštatovať, že sa tlak vlády na presadzovanie slovenčiny na školách na jazykovo zmiešaných územiach neodzrkadlil v rušení škôl ani maďarských ani maďarsko-slovenských.

Tabuľka 6.1: Počet škôl podľa druhu a vyučovacieho jazyka

Vyučovací jazyk	Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Slov.	Materské	2 806	2 649	2 562	2 557	2 545	2 508	2 514	2 400
	Základné	2 081	2 033	1 999	1 985	1 834	1 816	1 804	1 793
	Gymnázia	172	179	182	184	189	188	185	181
	Stredné odborné	253	236	220	225	220	447	444	443
	Stredné odborné učilištia	242	211	190	190	158	-	-	-
Maď.	Materské	278	275	277	278	271	270	268	266
	Základné	260	262	256	252	236	233	231	230
	Gymnázia	17	18	18	19	19	19	19	19
	Stredné odborné	8	6	6	6	6	13	9	9
	Stredné odborné učilištia	10	7	7	8	8	-	-	-
Slov. a maď.	Materské	96	92	79	79	79	80	79	78
	Základné	35	35	35	33	31	29	30	29
	Gymnázia	8	7	7	7	7	7	7	7
	Stredné odborné	17	19	18	17	16	40	37	32
	Stredné odborné učilištia	18	15	13	12	11	-	-	-

Poznámka: Od roku 2007 došlo k zmene v triedení dát: stredné odborné školy a stredné odborné učilištia sú odvtedy evidované spoločne.

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 2004-2010, Ústav informácií a prognóz školstva, Štatistické ročenky 2007-2010, vlastná úprava

Čo sa týka univerzitného vzdelávania, vznik univerzity J. Selyeho v Komárne pomohol výrazne zvýšiť podiel študentov maďarskej národnosti na Slovensku. Kontinuálne pokračovala aj katedra stredoeurópskych štúdií v Nitre a vysokoškolské vzdelávanie rómskych učiteľov a romológie. V rámci stredoškolského vzdelávania Rómov však bolo zrušené Gymnázium pre nadané rómske deti tzv. Ghándiho gymnázia založeného len nedávno v roku 2004, a to z finančných dôvodov, keďže jeho prevádzku financoval iba VÚC. V rámci vzdelávania Rómov ostala aj v tomto období najväčším problémom segregácia a existencia špeciálnych škôl, kde boli dlhodobo koncentrovaní rómski žiaci

predovšetkým z vylúčených lokalít. Kontinuálne rovnako pokračovali programy nultých ročníkov, asistentov učiteľov. Koncom roku 2009 a v rámci predvolebnej kampane, Dušan Čaplovič spoločne s Róbertom Ficcom vrátili do spoločnosti diskusiu týkajúcu sa internátnych škôl pre rómske deti. Tieto návrhy však boli značne nekonceptné a prezentované skôr ako populistické riešenia v rámci predvolebnej kampane a z podstaty niektorými odborníkmi kritizované ako politické, nekonceptné, pokus o asimiláciu.⁴²⁴

Školský zákon

Súčasťou širšej reformy školstva bolo aj prijatie nového zákona o výchove a vzdelávaní tzv. školského zákona. Ten mal stanoviť ciele a priority, definovať pojmy v rámci celej vzdelávacej sústavy. Netýkal sa obsahu vzdelávania, ale jeho formy a rámca. Výrazne sa tak dotkol i vzdelávania národnostných menšín. Zástupcovia príslušníkov maďarskej národnosti poukazovali hlavne na zníženie dotácie predmetov vyučovaných v jazyku menšín na úkor slovenského jazyka. Negatívne vnímali aj skutočnosť, že v zozname typov škôl sa neuvádzajú školy s vyučovacím jazykom národnostných menšín. Kritizované boli i nejasné ciele v jazykovom profile týchto škôl a predovšetkým absencia odborníkov z radov národnostných menšín, ktorí by sa podieľali na vypracovaní takto zásadného zákona. Rovnako navrhovali doplniť do zákona vytvorenie Metodického centra aj pre školy s vyučovacím jazykom národnostných menšín.⁴²⁵

Výhrady voči návrhu zákona vyjadrili aj predstavitelia rómskych mimovládnych organizácií. Tí poukazovali predovšetkým na absenciu riešenia problematiky špeciálnych škôl a rómskej segregácie v rámci vzdelávacieho systému. Organizácie tak navrhovali komplexnejšie riešenie: zákonné definovanie kritérií pri zaradení dieťaťa do špeciálnej školy, vymedzenie sociálneho znevýhodnenia od mentálneho postihnutia. Navrhovali tiež napríklad zákonom definovať pozíciu asistenta učiteľa a požiadavky, ktoré boli na ňu kladené. Naopak pozitívne bolo hodnotené napríklad zavedenie bezplatnej výchovy pre deti rok pred zahájením školskej dochádzky.⁴²⁶ To mohlo uľahčiť a rozšíriť zavádzanie nultých ročníkov.

Zákon bol vládou prijatý aj so zapracovaním niektorých výhrad národnostných menšín. Napríklad nedošlo k zníženiu počtu hodín maďarského jazyka oproti slovenčine. Na druhej

⁴²⁴ Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*. IVO, Bratislava 2010, s. 215

⁴²⁵ *Zápisnica z rokovania Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny dňa 28. Februára 2008 od 14.30 hod. na Úrade vlády SR, miestnosť č. 004*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/3662.pdf>, 16.6.2012

⁴²⁶ Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2009, s. 223

strane však zase zákon posilnil centralizáciu školskej sústavy a zvýšil právomoci školským úradom. Zvýšila sa závislosť od štátneho dozoru a obmedzila tým voľnosť pri výbere pedagogických programov,⁴²⁷ čo opäť narazilo na odpor menšín, ktoré preferovali určitú voľnosť v rámci školského systému. Už vtedy sa predmetom diskusie stala otázka maďarských učebníc, ktoré podľa predstaviteľov menšín boli zastarané a preto používali rôzne alternatívy. Zákon stanovil, že všetky stanovené učebnice museli byť schválené ministerstvom školstva a nebolo tak možné použiť žiadnu alternatívu. Zmena zákona prinútila školy používať novo schválené učebnice zemepisu, ktoré pre geografické označenia používali slovenské názvy, pričom dovtedy boli používané učebnice s maďarskými názvami. S týmto samozrejme predstavitelia maďarskej menšiny nesúhlasili, naopak minister školstva Ján Mikolaj odmietal akékoľvek kompromisné riešenie. Zákon bol nakoniec po ústupkoch predsedu vlády a strany SMER-SD v kompromisnej forme prijatý. Kompromis stanovil používanie dvojazyčných názvov, vždy slovenský a maďarský ekvivalent.⁴²⁸ Tento problém ukázal, že predsa len radikálnejšie vystupuje v presadzovaní národnostnej politiky SNS a najväčšia vládna strana SMER-SD je schopná kompromisného riešenia.

Požiadavky zástupcov rómskych mimovládnych organizácií boli čiastočne splnené v roku 2009 prijatím zákona o pedagogických a odborných zamestnancoch škôl.⁴²⁹ Zákon definoval a systematizoval pozíciu asistenta učiteľa pre rómske deti zo sociálne vylúčených lokalít. To dlhodobo požadovali rómske organizácie, pretože tak bolo možné zahrnúť túto pozíciu do konceptu školy. Pred tým bol post asistenta učiteľa zavedený na školách v rámci projektu, čo znamenalo každoročné žiadanie o financovanie tejto pozície, diskontinuitu a fluktuáciu asistentov. Zákon tak predstavitelia Rómov privítali, kritizovali však jeho podfinancovanie.⁴³⁰

Rómovia a vzdelávanie

Už v koncepcii venovanej rómskej menšine stanovila vláda vzdelávanie Rómov za kľúčovú oblasť. Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, ktorá bola prijatá vládou v roku 2008, priniesla komplexnú analýzu stavu vzdelávania rómskych detí a vytýčila hlavné ciele ako

⁴²⁷ Šutaj Š., Sápsová Z., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2009, s. 178

⁴²⁸ Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

⁴²⁹ Zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

⁴³⁰ Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*. IVO, Bratislava 2010, s. 214

zaškolenosť učiteľov, zlepšenie výsledkov rómskych žiakov, zníženie percenta rómskych žiakov na špeciálnych školách a naopak zvýšenie ich podielu na stredných školách. Prostriedkom k ich splneniu mali byť už zavedené aktivity ako nulté ročníky, ale aj nové návrhy, ktorým však chýbala konkrétnosť a niesli sa skôr v duchu „zlepšiť aktivity, riešiť možnosť“ a pod.⁴³¹ Kritizovaná tak bola práve absencia konkrétnych opatrení, ktorých plnenie by bolo merateľné. Materiál rovnako problematizoval kategórie Rómov ako národnostnej menšiny a Rómov ako čiastočne marginalizovanú skupinu.⁴³² To opäť poukazovalo na fakt, že aj napriek snahe podpredsedu vlády o striktné národnostné chápanie Rómov, je predsa len pohľad vlády komplikovaný a nejednoznačný.

Koncepcia síce neobsahovala projekty na zavádzanie rómčiny vo výučbe, V roku 2008 sa však dokončila štandardizácia rómskeho jazyka a bola prijatá záväzná písomná norma jeho slovenského dialektu. To bolo jedným z primárnych podmienok, aby začalo byť naplňvané právo Rómov na vzdelávanie v ich jazyku a plnené tak záväzky, ktoré Slovensko prijalo prístupom k charte regionálnych alebo menšinových jazykov. Spoločne so štandardizáciou bol vydaný rómsko-slovenský slovník a rómska gramatika.⁴³³ Nadalej pokračoval rozvoj nultých ročníkov, ktoré boli určené nielen pre rómske deti. Z tabuľky 6.2 je vidieť, že síce rástol počet škôl, tried i detí navštevujúcich nulté ročníky avšak nijak závažným tempom.

Tabuľka 6.2: Vývoj počtu nultých ročníkov v šk. roku podľa tried, škôl a žiakov

Školy	Počet	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Štátne	škôl	150	155	157	205
	tried	187	195	196	245
	žiakov	2301	2377	2430	3029
Súkromné	škôl	4	3	5	
	tried	4	3	5	4
	žiakov	34	23	66	50
Cirkevné	škôl	4	3	3	
	tried	4	4	4	5
	žiakov	45	52	46	55

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, vlastná úprava

⁴³¹ Ministerstvo školstva, *Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania*, online na http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf, 6.6.2012

⁴³² Hojsík M., Rómovia, In: Bútor M., Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2009, s. 224

⁴³³ Tamtiež, s. 224

Problematike sociálne znevýhodnených žiakov a študentov rómskej menšiny sa venovala aj koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže.⁴³⁴ Táto vyjadrovala snahu o riešenie exklúzie rómskych detí vo vzdelávaní na princípe rovnosti. Ako hlavný cieľ bolo stanovené predovšetkým zvýšenie počtu absolventov jednotlivých druhov škôl rómskej národnosti. Prostriedkom malo byť hlavne zabránenie umiestňovania žiakov do segregovaných tried, zmena obsahu vyučovania na multikultúrne, čomu mali byť podriadené zmeny kompetencií, integrácia ako napr. medzipredmetové vyučovanie, zmena klímy v škole a pod. Do medzikultúrneho vzdelávania navrhovala koncepcia zaradiť aj vzdelávanie o rómskej histórii a kultúre. Dôležitým bola aj zmienka o špeciálnych školách, kedy deti majú byť posielané na tento typ škôl iba v prípade indikovania mentálnej disfunkcie. Ako prvá koncepcia podobného druhu je táto významným materiálom a v prípade reálneho zavádzania jednotlivých návrhov môže prispieť k integrácii rómskych sociálne znevýhodnených žiakov a študentov.

6.4 Politika vlády v oblasti kultúry národnostných menšín

Aj v tomto období vláda deklarovala podporovať kultúru národnostných menšín. Očakávali sa zmeny predovšetkým v jazykovej oblasti, existovali obavy o znižovanie podpory menšinovej kultúry na úkor väčšinovej, predovšetkým na jazykovo zmiešaných územiach. To vyplývalo z programového vyhlásenia vlády, ktoré obsahovalo podporu národnej kultúry a slovenčiny.

Jazyková politika vlády voči národnostným menšinám

V roku 2009 pristúpila vláda, na návrh SNS, k novelizácii zákona o štátnom jazyku z roku 1995, ktorý bol rovnako v čase prijímania kritizovaný z rôznych strán. Cieľom bolo hlavne zvýšiť účinnosť a vymáhateľnosť, ktorá by zabezpečila vyššiu starostlivosť o slovenčinu ako štátny jazyk. Dôvodová správa uvádzala ako argument aj snahu o zabránenie zavádzaniu anglicizmov a amerikanizmov do slovenského jazyka.⁴³⁵ Novela stanovila, že slovenský jazyk má v každom prípade prednosť pred ostatnými jazykmi v úradnom, ale aj vo verejnom styku. To v praxi znamenalo, že každý nápis, reklama, oznam a pod. určené

⁴³⁴ Ministerstvo školstva, *Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania*, online na <http://www.minedu.sk/351-sk/materialy-zasadneho-charakteru/>, 24.3.2013

⁴³⁵ Dôvodová správa, Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, online na <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=4&ID=982>, 30.6.2012

verejnosti museli byť, buď v slovenčine, alebo dvojazyčne, pričom slovenčina musela byť na prvom mieste a obe texty sa museli zhodovať. Týkalo sa to aj verejných zhromaždení, obecného rozhlasu, školstva. Významnou zmenou v zákone bolo aj zavedenie pokút za jeho nedodržiavanie. Výška pokút mohla ísť až do päť tisíc eur, pričom neboli jasne stanovené prípady, ktoré by boli sankcionované nižšou, a ktoré vyššou pokutou. Na zákon reagovala negatívne opozícia, maďarské politické strany a predstavitelia maďarskej národnostnej menšiny, ktorí poukazovali na absurdnosť pokút, či niektorých sporných opatrení. Jednalo sa napr. o možné retroaktívne prepisovanie nápisov na pamätných tabuliach, určovanie poradia jazykov aj v prípade hlásení v obciach so 100% maďarským obyvateľstvom a pod.⁴³⁶ Zákon sa dotkol všetkých národnostných menšín na Slovensku, rovnako používania nárečí, či prenikania cudzích slov. Ako však upozorňuje Marcela Gbúrová zákon rešpektoval dovtedajšiu právnu úpravu používania štátneho jazyka a bol v súlade s medzinárodnými zmluvami a teda aj s Chartou menšinových a regionálnych jazykov Rady Európy. V niektorých prípadoch došlo k spresneniu a aj rozšíreniu možnosti používania menšinových jazykov.⁴³⁷

Nejednoznačnosť a zjednotenie výkladu zákona sa vláda pokúsila vyriešiť aspoň z časti prijatím uznesenia o zásadách výkladu jazykového zákona. Zásady potvrdili odmietnutie diskriminácie prostredníctvom tohto zákona a jeho výklad v súlade s Rámcovým dohovorom na ochranu národnostných menšín. Konkretizovali používanie štátneho jazyka a upravili aj systém pokút, aby bol minimalizovaný možný rozdielny výklad.⁴³⁸ Zahraniciie i opozícia ocenili toto vládne uznesenie, naopak požiadavky časti príslušníkov menšín uspokojené neboli.

Jazykový zákon bol čiastočne kritizovaný aj medzinárodnými organizáciami. Prvýkrát od roku 2002 sa kvôli nemu Slovensko objavilo v hodnotení OBSE. Podrobnejšie sa jeho hodnoteniu venovala RE v stanovisku Benátskej komisie. Tá konštatovala, že existencia jazykového zákona je v Európe pomerne bežná a snahou o ochranu slovenského jazyka Slovensko sledovalo legitímny cieľ. Poukázala však na nejednoznačnosť možného výkladu, ktorý síce bol špecifikovaný vládnym uznesením, to však nemalo silu zákona a v prípade súdnych sporov mohlo byť problematické použiť jeho výklad. Za nezlučiteľné z medzinárodnými normami považovala ustanovenia týkajúce sa: „*povinnosti používať štátny jazyk v úradnom styku v oblastiach, kde menšinové obyvateľstvo nedosahuje 20 percentnú hranicu; povinnosti súkromných osôb používať úradný jazyk pri komunikácii so*

⁴³⁶ Petöcz K., Kolíková M., Ľudské a menšinové práva, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*, IVO, Bratislava 2011, s. 191-192

⁴³⁷ Gbúrová M., *Politika v jazyku, jazyk v politike*, Kubko Goral, Bratislava 2009, s. 105-107

⁴³⁸ Zásady vlády Slovenskej republiky k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-117150?prefixFile=m_, 1.7.2012

*štátnymi a verejnými orgánmi; povinnosti používať štátny jazyk v súdnom a správnom konaní a v konaní pred orgánmi činnými v trestnom konaní, ak má osoba dostatočnú znalosť štátneho jazyka; a neuznávania zmlúv vyhotovených v jazyku menšiny Navrhuje však prehodnotiť 20% hranicu pre používanie menšinového jazyka v úradnom styku“.*⁴³⁹ Komisia rovnako navrhla prehodnotenie a revíziu častí zákona, a to finančných pokút, používanie jazyka vo všetkých verejných dokumentoch, pri kultúrnych podujatiach, pri vedení pedagogickej dokumentácie, dokumentácie spolkov, hnutí, politických strán, v ozbrojených silách a pod.⁴⁴⁰ Benátska komisia tak potvrdila ciele a odôvodnenosť zákona, navrhla však mnoho revízií, ku ktorým však už vláda v tomto období nepristúpila.

Rozhlas a televízia

Aj napriek zmenám v jazykovej politike, nedošlo k výraznejším zmenám v rámci verejnoprávneho vysielania v jazykoch národnostných menšín. Podľa grafov nižšie, nedošlo ani k zníženiu počtu vysielacích hodín v jazykoch národnostných menšín, naopak ich počet mierne rástol. Čo sa týka rozhlasového vysielania, počet vysielacích hodín kontinuálne neustále rástol až do roku 2010, a to aj napriek tomu, že celkový počet vysielacích hodín sa v roku 2009 výrazne znížil. To ovplyvnila výraznejšie iba vysielanie v rusínskom a ukrajinskom jazyku. K zníženiu vysielacích hodín nakoniec nedošlo ani v súvislosti s problémami okolo financovania Rádia Patria, ktorý národnostné vysielanie na Slovensku zabezpečovalo. K zachovaniu Rádia tak nakoniec dopomohla priama dotácia vlády.⁴⁴¹ Zrušenie vysielania by totiž nezasiahlo len maďarskú menšinu, ale predovšetkým regionálne vysielania napr. pre rusínsku či ukrajinskú menšinu. Rovnako sa niektoré magazíny pre národnostné menšiny začali opäť vysielat' aj na rádiu Regina.⁴⁴² Časovo sa vysielanie rádia pravidelne menilo, napr. v roku 2007 vysielalo menšinové vysielanie od 10 do 20 hodiny, pričom od 12 hodiny v maďarskom jazyku, naopak v roku 2010 bolo vysielanie pre ostatné menšiny stanovené na 18 hodinu.

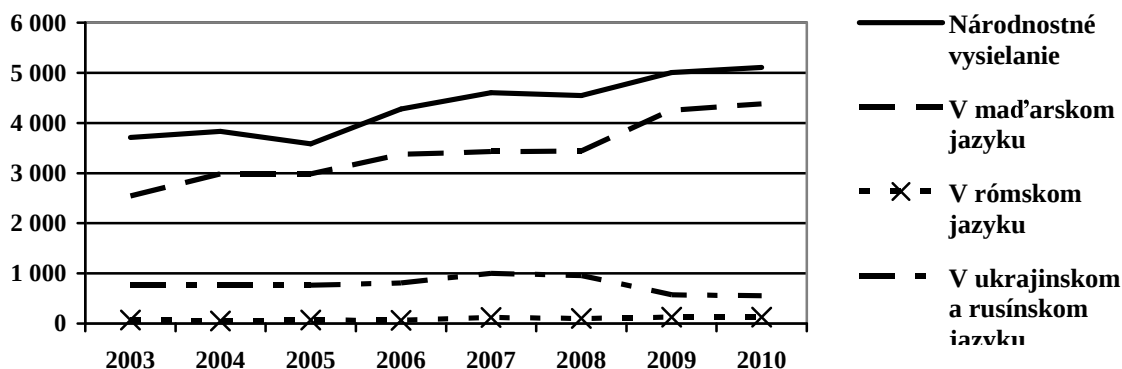
⁴³⁹ Benátska komisia, Stanovisko k zákonu o štátnom jazyku Slovenskej republiky prijaté Benátskou komisiou na 84. Plenárnom zasadnutí (v Benátkach, 15. – 16. októbra 2010), online na archiv.vlada.gov.sk/old.uv/data/files/6527.pdf, 1.7.2012

⁴⁴⁰ Tamtiež

⁴⁴¹ Šutaj Š., Sáposová Z., Národnostné menšiny, In: Bútora M., Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava 2009, s. 192

⁴⁴² Rada pre vysielanie a retransmisiu, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady pre vysielanie a retransmisiu za rok 2009*

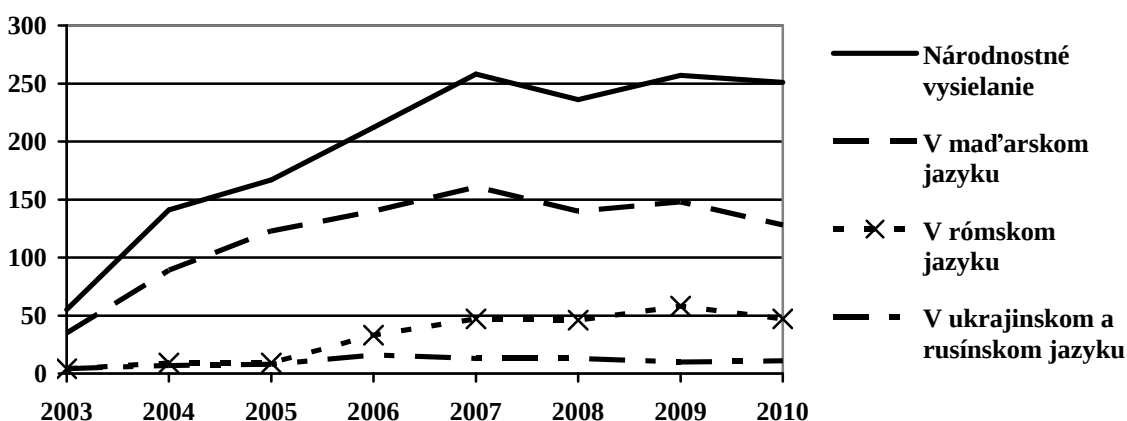
Graf 6.1: Rozhlasové verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok)

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 2004-2010, MK SR, vlastná úprava

K výraznejšej zmene nedošlo ani v prípade televízneho vysielania pre národnostné menšiny. Naopak, čo sa týka rozsahu, došlo k jeho stabilizácii. Zavedenie tretieho televízneho programu zameraného na športové vysielanie naopak riešilo problém týkajúci sa častého posunu začiatku jednotlivých národnostných magazínov. Podiel národnostného vysielania na celkovom vysielaní významne vzrástol v roku 2010 a výraznejšie prekročil 1% hranicu. Tým prvýkrát klesol podiel maďarskej menšiny na menšinovom vysielaní na menej než 50%. V tomto období sa rozrástol aj počet súkromných regionálnych a lokálnych televíznych staníc vysielajúcich v maďarskom jazyku na 17.⁴⁴³

Graf 6.2: Televízne verejnoprávne vysielanie (počet vysielacích hodín/rok)

Zdroj: Štatistický úrad SR, Štatistické ročenky 2004-2010, MK SR, vlastná úprava

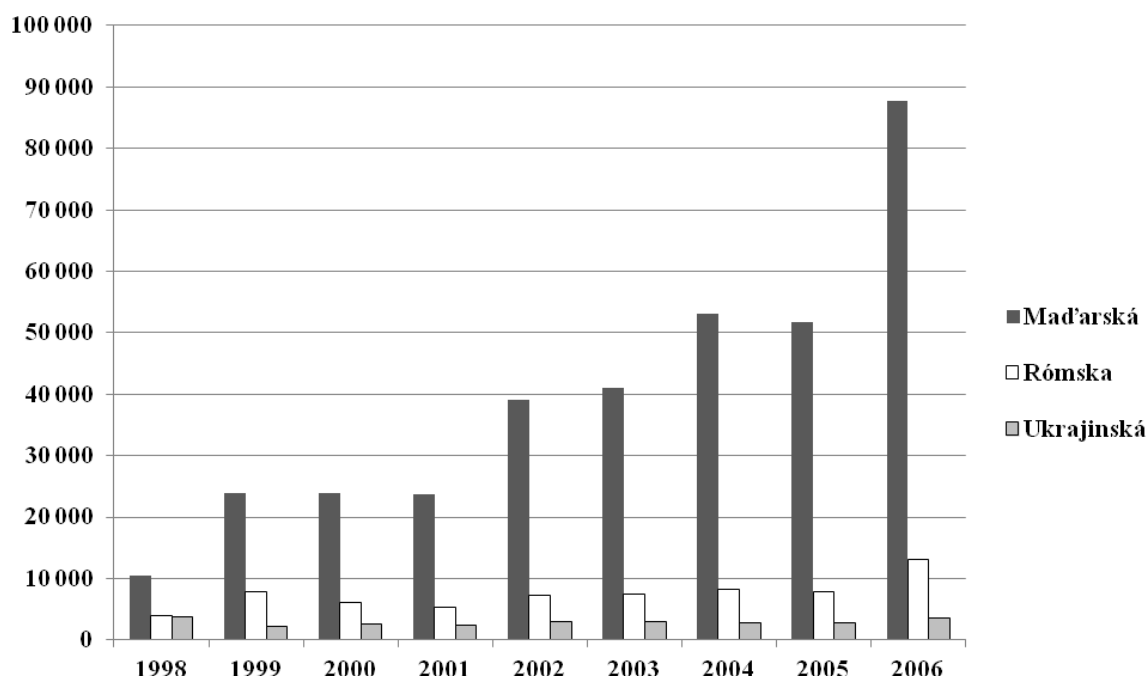
⁴⁴³ Rada pre vysielanie a retransmisiiu, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady pre vysielanie a retransmisiiu za rok 2010*

Financovanie kultúry národnostných menšín

Vláda Róberta Fica prevzala decentralizovanú štruktúru financovania menšinovej kultúry. To prebiehalo na všetkých troch úrovniach, ako vo forme financovania vlastných inštitúcií, tak vo forme grantov. Počas tohto obdobia nedošlo k žiadnej zmene v systéme financovania. To sa týkalo aj rovnakého prísľubu, ktorý si vytýčila aj predchádzajúca vláda Mikuláša Dzurindu – prijatie nového zákona o financovaní kultúr. Malo sa však jednáť o zákon venovaný financovaniu kultúr, v rámci ktorého by sa časť venovala i financovaniu menšinových kultúr. K jeho prijatiu však nakoniec nedošlo.

Výška financií pre kultúru národnostných menšín sa výrazne nemenila. K výraznému zvýšeniu došlo iba v roku 2006, čo býva interpretované aj ako predvolebný ťah SMK, výsledok predčasných voleb, či snaha SMK zabezpečiť maďarskú menšinu pred možným odchodom do opozície. Z grafu 6.1 vyplýva, že v období rokov 2006 až 2010 síce došlo k poklesu financií na kultúrne projekty maďarskej menšiny, dôvodom však bolo predchádzajúce dvojnásobné zvýšenie bývalej vlády v rozpočte na rok 2006. Výška financií však bližšie odpovedala počtu príslušníkov jednotlivých menšín, čo dokladá väčší rozdiel vo financiách venovaných na projekty ukrajinskej a rómskej kultúry.

Graf 6.3: Financovanie projektov na rozvoj kultúry národnostných menšín v rokoch 2006 až 2010 v EUR

Poznámka: Roky 2004 až 2008 sú prepočítané z Sk podľa konverzného kurzu 1 EUR=30,126 Sk

Zdroj: Ministerstvo kultúry SR, vlastná úprava

Záver

S vytvorením vlády tromi stranami, z ktorých niektoré tvorili vládu v rokoch 1994 až 1998, existovali obavy aj o jej možný konfliktný vzťah k národnostným menšinám. Už začiatok volebného obdobia naznačoval možný rast konfliktov, na ktoré vláda niekedy nereagovala dostatočne. Podiel na jednotlivých konfliktoch a zhoršení vzťahov s Maďarskom však mala aj maďarská vláda a zhoršenie ekonomickej situácie v celom regióne, hlavne v Maďarsku.

Z medzinárodného hľadiska skončilo pre Slovensko obdobie, kedy sa neobjavovalo v správach OBSE. Stalo sa tak prvýkrát od roku 2002 v súvislosti s prijatím tzv. jazykového zákona, pričom kritizovaná bola predovšetkým jeho nejasnosť a možná sporná interpretácia. Medzinárodný i domáci tlak síce prispel k jeho konkretizácii formou vládneho uznesenia, nedošlo však k jeho zmene na základe doporučení napr. Benátskej komisie RE. Z hľadiska väčšej aktivity medzinárodných organizácií a predstaviteľov Maďarska sa môže zdať, že toto obdobie bolo oproti predchádzajúcemu konfliktnejšie. Nedošlo však k zníženiu práv menšín. Mnohé konflikty boli spôsobené už nespokojnosťou s účasťou SNS vo vláde a rovnako aj vnútropolitickým vývojom v Maďarsku. RE sa opäť venovala problematike jazyka menšín v pravidelných hodnotiacich správach, kde podobne ako aj minulé obdobia konštatovala nedostatky predovšetkým pri plnení záväzkov týkajúcich sa rómčiny a jazykov menej početných menšín.

Program vlády aj konkrétne politiky naznačovali podporu národným otázkam. Jednalo sa predovšetkým o podporu slovenčiny ako štátneho jazyka, ochranu slovenského kultúrneho dedičstva na zmiešaných územiach a podporu výučby slovenčiny. Mnohé z návrhov sa nakoniec nepresadili, či presadili v miernejšej forme: napr. jazykový i školský zákon. Zmena politiky vlády oproti predchádzajúcemu obdobiu nastala aj v politike voči rómskej menšine, a to predovšetkým v čiastočnej zmene prístupu zo sociálneho na etnický. Dochádzalo tak k miešaniu oboch prístupov, predovšetkým podpredseda vlády sa snažil o striktné dodržiavanie etnického prístupu. Mnohé projekty však pokračovali aj naďalej a mnohé koncepcie ukazovali na snahu o riešenie problémov sociálne znevýhodnených obyvateľov rómskej národnosti.

V inštitucionálnej rovine vláda nadväzovala na predchádzajúcu, v podstate nedošlo k výraznejším zmenám. Iba zrušenie samostatného odboru menšinového školstva a presunutie tejto agendy na iný odbor naznačovalo prisudzovanie nižšieho významu tejto problematike zo strany ministra Jána Mikolaja (SNS). Toto nemalo len symbolický charakter. Z praktického hľadiska došlo k prerušeniu kontinuity, keďže väčšina zamestnancov opustila ministerstvo. Takmer k žiadnej zmene však nedošlo v reálnej

politike týkajúcej sa vývoja počtu škôl, hodín vysielania, či financovania kultúry. A to aj napriek snahe o presadzovanie slovenčiny na školách, ich počty mali naďalej rastúcu tendenciu a je tak možné hovoriť o kontinuite v politike voči menšinám.

7 Záver

Menšinová politika krajiny je veľmi dôležitou verejnou politikou, a to nielen z ohľadom na bezpečnosť, ale svedčí aj o úrovni demokracie v krajine. Problematika menšín sa na Slovensku začala riešiť vo väčšej miere v podstate už po roku 1989, no jej význam a váha vzrástli až po osamostatnení krajiny, teda po vyriešení vzťahov dvoch štátotvorných národov. Predovšetkým maďarská menšina sa obávala, že jej požiadavky nebudú reflektované a po vzniku samostatnej Slovenskej republiky dôjde k obmedzovaniu práv národnostných menšín, a to v súvislosti s politikou budovania národného štátu. Napriek týmto obavám, menšinová politika Slovenska nadväzovala vo viacerých oblastiach na tú československú, jej vývoj bol kontinuálny, avšak pôsobenie jednotlivých faktorov zvyšovalo či znižovalo úroveň menšinových práv na Slovensku.

Práca sa venovala vývoji menšinovej politiky na Slovensku v rokoch 1993 až 2010 a vplyvu jednotlivých faktorov na jej vývoj. Skúmaná bola politika voči dvom najväčším menšinám maďarskej a rómskej, predovšetkým v oblasti kultúry a vzdelávania.

Internacionalizácia menšinových práv a s tým spojený medzinárodný tlak ovplyvnil menšinovú politiku slovenských vlád. Will Kymlicka hovorí o internacionalizácii menšinových práv po roku 1989. Predovšetkým z bezpečnostných dôvodov sa medzinárodné organizácie začali zaoberať ochranou práv menšín v postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy. Vznikol post Vysokého komisára pre národnostné menšiny v rámci OBSE, ktorý sa zaoberal prevenciou ozbrojených konfliktov. Rada Európy sa problematike ľudských práv venovala dlhodobo, menšinová agenda tak bola súčasťou jej ľudskoprávnej agendy. Európska únia si zase ochranu práv menšín určila ako jedno z kritérií, ktoré museli krajiny plniť pre úspešnú integráciu. Prístupový proces a členstvo v týchto organizáciách tak výrazne ovplyvnil menšinovú politiku Slovenska.

Obdobie vlády Vladimíra Mečiara v rokoch 1994 až 1998 je možné charakterizovať ako čiastočne rezistentné voči medzinárodnému tlaku a oproti nasledujúcim obdobiam nedochádzalo k plneniu všetkých požiadaviek s cieľom uspokojiť medzinárodné organizácie a tým si zabezpečiť integráciu do európskych štruktúr. Politika budovania mladého národného štátu, mala častokrát problémy vyrovnávať sa so svojim vzťahom k národnostným menšinám. Dokumentuje to predovšetkým oneskorenie ratifikácie slovensko-maďarskej základnej zmluvy a spôsob riešenia jednotlivých sporov (napr. jazykový zákon a dvojjazyčné vysvedčenia) tak, aby došlo k uspokojeniu zahraničných predstaviteľov, avšak vnútropoliticky došlo k ich doplneniu. Neplnenie záväzkov (požiadaviek týchto organizácií) v oblasti menšinových práv bolo nakoniec aj jednou z príčin neprijatia Slovenska do prvej vlny krajín rozširovania EÚ.

Zmena nastala po výmene vlády v roku 1998. Tá sa predovšetkým snažila vrátiť Slovensko na cestu integrácie, a tak reflektovala všetky požiadavky medzinárodných organizácií, pričom od roku 2002 sa Slovensko až do roku 2006 neobjavilo v pravidelných správach OBSE, čo poukazovalo na plnenie požiadaviek medzinárodných organizácií v tejto oblasti. Výraznejšia kritika medzinárodných organizácií sa tak objavila až po nástupe vlády Róberta Fica, kedy bolo kritizované už samotné zloženie vlády za účasti nacionalistickej SNS a jej jazyková politika. Nemalo to však vplyv na pôsobenie Slovenska v týchto organizáciách.

Medzinárodné organizácie sa v prvých rokoch samostatnosti Slovenska zameriavali predovšetkým na otázky spojené s maďarskou menšinou na Slovensku. Obávali sa o stabilitu v strednej Európe v súvislosti s možným konfliktom s Maďarskom, a preto sústredili svoj tlak na zlepšovanie práv menšín v oblastiach ako je školstvo a kultúra, ktoré boli pre maďarskú menšinu prioritné. Rómska menšina, ktorej sa z veľkej miery týkajú aj otázky ekonomickej a sociálnej oblasti, tak nebola v popredí ich záujmu. Až postupne sa pozornosť presunula k problémom rómskej menšiny. Zlom nastal v polovici 90. rokov, kedy prvýkrát začali emigrácie Rómov do krajín EÚ a Kanady.

Pod vplyvom hodnotení politík, koncepcií a stratégií, došlo na Slovensku k viacerým zmenám v politike voči menšinám, predovšetkým v prípade Maďarov. Je však možné hovoriť o vplyve organizácií na zvyšovanie práv menšín predovšetkým v období pred vstupom do EÚ, kedy slovenská vláda plnila takmer všetky požiadavky medzinárodných organizácií predovšetkým z dôvodu snahy o rýchlu integráciu. Podobný prístup zaujala vláda aj v prípade politiky voči Rómom, čo dokumentuje prijatie 75 rôznych uznesení týkajúcich sa Rómov v rokoch 1998 až 2004. Prijatie jednotlivých medzinárodných dokumentov zaviedol hodnotiace procedúry, na ktoré vláda reagovala prijímaním opatrení a zlepšovaním postavenia národnostných menšín, a to aj v obdobiach po vstupe avšak v menšej miere. V prípade všetkých vlád je možné vidieť aspoň čiastočnú snahu o reflektovanie výhrad zahraničných organizácií a zmenšiť ich kritiku a tak zlepšovať postavenie národnostných menšín na Slovensku.

Menšinová politika je závislá na koalíčných modeloch vlády. V období rokov 1993 až 2010 sa na Slovensku vystriedalo šesť koalíčných vlád. Z pohľadu problematiky národnostných menšín je možné hovoriť o dvoch hlavných typoch: vlády s účasťou (alebo aspoň podporou napr. v prípade dočasnej vlády v rokoch 1993-1994) maďarských politických strán a vlády s účasťou SNS. Maďarské politické strany boli súčasťou vlád v rokoch 1998 až 2006, naopak hlavne roky 1994 až 1998 a 2006 až 2010 je možné charakterizovať ako obdobie so zvýšeným podielom národnej agendy. Menšinová politika

týchto dvoch typov vlád však nebola úplne odlišná, aj tieto dva typy mali mnoho spoločného.

Už program vlády Vladimíra Mečiara a Roberta Fica naznačoval podobnú menšinovú politiku. Obe vlády sa zamerali predovšetkým na podporu slovenskej kultúry, jazyka a výučby k vlastenectvu. Obe prijímali opatrenia (ako alternatívne školstvo, či dvojazyčné učebnice, jazykový zákon) na presadenie výučby a podporu slovenčiny na národnostne zmiešanom území. Z pohľadu inštitúcií sa obe vlády snažili o centralizáciu verejnej správy, čo sa dotklo menšinových inštitúcií a ich financovania. Oproti vláde Vladimíra Mečiara, však vláda Roberta Fica preberala už rozvinutú inštitucionálnu sieť, pričom pri zmenách bola citlivejšia, nedošlo tak napr. k prelomeniu prevahy zástupcov menšín v rámci Rady vlády pre národnostné menšiny. Celkovo preberala vláda Roberta Fica vyššiu úroveň menšinových práv, pričom za volebné obdobie nedošlo k jej zníženiu. Obe vlády sa venovali predovšetkým maďarskej menšine, pričom v prípade rómskej menšiny ich politika bola rozdielna. Vláda Vladimíra Mečiara ešte pristupovala k Rómom ako čisto k sociálnemu problému, naopak vláda Roberta Fica presadzovala etnický pohľad na rómsku menšinu.

Pôsobenie SMK vo vláde malo rovnako výrazný vplyv na vývoj menšinovej politiky. Aj keď ani v tomto období nie je možné abstrahovať od vplyvu medzinárodných organizácií a predovšetkým predvstupových rokovaní. SMK si však presadila vo vláde napr. vytvorenie maďarskej univerzity, vytvorenie postu podpredsedu vlády s kompetenciami v oblasti národnostných menšín, presadila princíp zastúpenia menšín v rade pre národnostné menšiny podľa ich početnosti, čím pomohla nielen maďarskej, ale aj rómskej menšine. Obsadila aj viacero postov, čím mohla lepšie ovplyvňovať napríklad financovanie kultúr národnostných menšín. V tomto období došlo k zvýšeniu financovania predovšetkým maďarskej menšiny, o niečo málo vzrástli aj financie pre rómsku kultúru. Mnoho z týchto krokov však

V prípade oboch typov však bol napr. vývoj počtu maďarských škôl kontinuálny a v podstate od roku 1989 a mierne rástol. Nenarušili ho ani snahy o zavádzanie slovenčiny do škôl s vyučovacím jazykom národnostných menšín. Podobne je možné hovoriť aj o vývoji televízneho a rozhlasového vysielania. Mierny rozdiel medzi maďarskou a rómskou menšinou je možné nájsť v období vlád za účasti SMK, kedy došlo k výraznejšiemu navýšeniu počtu vysielacích hodín pre národnostné menšiny, v prípade rómskej však k navýšeniu, pravdepodobne kvôli nedostatku kapacít, nedošlo. I v tomto prípade je však možné hovoriť o kontinuálnom rastúcom vývoji.

Triadic nexus“ čiže trojstranný vzťah neovplyvnil iba menšinovú politiku voči Maďarom, ale sekundárne aj politiku voči rómskej národnostnej menšine. Menšinová

politika bola na Slovensku ovplyvnená zo strany predstaviteľov SMK, rovnako na ňu vplývala aj politika Maďarska. To sa vždy snažilo ovplyvňovať postavenie maďarskej menšiny v susedných štátoch, aj keď často kvôli tomu dochádzalo k sporom. Zlepšovanie vzťahov medzi Slovenskom, Maďarskom a maďarskou menšinou malo sprostredkovaný efekt na rómsku menšinu, ktorej problémy sa postupne stali hlavnou témou v otázke postavenia národnostných menšín. Netýkalo sa to len vnútropolitického vývoja. Aj medzinárodné organizácie sa zamerali na túto problematiku, keďže zlepšovaním postavenia maďarskej menšiny sa možnosť konfliktu minimalizovala. Okrem toho tlak na zlepšovanie podmienok maďarskej menšiny pomohol aj menšine rómskej, a to predovšetkým v otázke financovania kultúry, podpory rómskeho jazyka. Týkalo sa to teda predovšetkým oblastí dôležitých pre maďarskú menšinu.

Rómska menšina na Slovensku je jedinou, ktorej problematika bola vždy obsahom samostatných koncepcných a strategických dokumentov vlády. Väčšina týchto dokumentov mala rovnaké nedostatky: nekonceptnosť, nedostatok financií, nedostatok merateľných cieľov, prílišné množstvo vytýčených priorít a krátkodobosť. Výrazné rozdiely boli predovšetkým v otázke ako vláda túto problematiku uchočila. Spočiatku bola zrejmä snaha vlády o riešenie problémov Rómov ako sociálnej skupiny, ako sociálneho problému, ktorý aj kompetenčne spadal pod ministerstvo sociálnych vecí. Tento prístup bol kritizovaný z mnohých strán, predovšetkým pri zohľadnení, že Rómovia sa stali národnostnou menšinou až v roku 1991. Neboli tak akceptované ich potenciálne etnické a národnostné požiadavky. Postupne sa tento trend menil a v rokoch 1998 až 2006 začali vznikať samostatné inštitúcie, ktoré sa venovali Rómom a spadali už pod podpredsedu vlády pre národnostné menšiny. Vývoj sa však nakoniec obrátil a naopak vláda v roku 2006 zmenila prístup k Rómom na čisto etnický. Ani jednej sa však nepodarilo výraznejšie zmeniť ich postavenie.

Hlavným cieľom práce bolo predovšetkým zhodnotiť vplyv a vývoj menšinovej politiky na Slovensku vo vzťahu k rómskej a maďarskej menšine, jednotlivé faktory, ktoré vplývali na jej zmenu a vývoj, a zároveň porovnať prístup vlád k týmto dvom menšinám. Je možné konštatovať, že menšinová politika bola napriek rôznym vnútropolitickým a zahraničným vplyvom kontinuálna. Napriek tomu, na ňu výrazne vplývali interné (koaličné modely) a externé faktory (integračné snahy). Tieto tlaky sa spočiatku výraznejšie dotýkali hlavne maďarskej menšiny, až postupne sa začali orientovať aj na problematiku rómskej menšiny. Na skutočné postavenie rómskej menšiny však nemali väčší vplyv. Je možné nájsť niekoľko dôvodov. Jednak ani v krajinách západnej Európy nemajú recept na riešenie problémov Rómov. Za druhé maďarská menšina je schopná efektívnejšie formulovať nielen svoje požiadavky ale aj integrácia v politicko-občianskej rovine jej pomáha v ich presadzovaní. Aj napriek faktu, že tlak predstaviteľov maďarskej menšiny pomáha zlepšovať práva

všetkých národnostných menšín, vzhľadom k výraznému sociálnemu charakteru časti rómskej problematiky, zlepšovanie týchto práv nepomáha Rómom v zlepšení ich spoločenského postavenia. Riešenie problémov Rómov na úrovni politiky vzdelávania však môže mať za následok ich vyššiu aktivitu v občiansko-politickej rovine.

Na záver je možné konštatovať, že za posledných dvadsať rokov došlo k posunu v tejto otázke a zlepšeniu menšinových práv na Slovensku. Zlepšilo sa predovšetkým postavenie maďarskej menšiny, no v prípade rómskej chýbala a chýba ucelená koncepcia, ktorá by bola zabezpečená aj v rovine implementácie a financovania. Podiel maďarskej menšiny na vládnej moci pomohol k otvorenejšiemu vnímaniu jej problémov slovenskou verejnosťou. Do budúca tak ostáva výzvou zlepšiť vnímanie majority aj v prípade problémov rómskej menšiny. Zlepšovanie podmienok vzdelávania Rómov je možnosťou ako k tomu prispieť, avšak je nutné vnímať ju komplexnejšie, pričom je dôležité jej uchopenie čiastočne z etnického tak aj sociálneho hľadiska. Samozrejme výzva leží aj pred rómskou elitou, ktorá by mohla nielen dobrým príkladom, sociálnou prácou, ale aj politickou angažovanosťou prispieť k zlepšovaniu predovšetkým sociálno-ekonomických podmienok života v prípade časti rómskej menšiny, a rovnako k búraniu bariér, predsudkov a stereotypov zo strany väčšinovej spoločnosti.

Ostáva však ešte mnoho otázok: Aké boli skutočné dopady politiky vlády na postavenie menšín? Je rovnako dôležité sa zamyslieť nad skutočným prínosom a využívaním menšinovej politiky vlády, v prípade kvantitatívnych ukazovateľov nielen na ich počet ale aj kvalitu (napr. v prípade vysielania aj jeho obsah atď.). Ako je možné zlepšiť postavenie národnostných menšín, predovšetkým Rómov na Slovensku? Je reálne vyriešiť túto otázku na úrovni vlády, alebo je lepšie pristupovať k týmto otázkam na regionálnej úrovni? Ako sa ostatné a nielen európske krajiny stavajú k svojim národnostným menšinám? Ako sa vyrovnávajú s ich problémami a menšinovou politikou? Tieto aj ďalšie otázky môžu byť výzvou pre ďalší výskum.

Zoznam literatúry

Pramene

Agenda 2000 - *Commission Opinion on Slovakia's Application for Membership of the European Union*

Benátska komisia, *Stanovisko k zákonu o štátnom jazyku Slovenskej republiky prijaté Benátskou komisiou na 84. Plenárnom zasadnutí* (v Benátkach, 15. – 16. októbra 2010), online na archiv.vlada.gov.sk/old.uv/data/files/6527.pdf, 1.7.2012

Deklarácia OSN o právach osôb patriacich k národnostným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám, online na: <http://www2.ohchr.org/english/law/minorities.htm>, 12.3.2010

Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Maďarskej republiky o vzájomnej podpore národnostných menšín v oblasti vzdelávania a kultúry z 12. decembra 2003

Dôvodová správa, Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších predpisov

Dôvodová správa, Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov,

Dôvodová správa, Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov

EK, *Pravidelná správa Európskej komisie na Slovensko za rok 2002*, online na <http://www.rocepo.sk/modules/mydownloads/viewcat.php?cid=5>, 11.11.2011

EK, *Pravidelná správa Európskej komisie o pripravenosti Slovenskej republiky na vstup do Európskej únie za rok 1999*, online na <http://www.edis.sk/ekes/Pravidel.files/sprava.html>, 23.7.2012

EK, *Súhrnná monitorovacia správa o pripravenosti Slovenska na členstvo v EÚ*, online na <http://phare.vlada.gov.sk/data/files/466.pdf>, 11.11.2011

KDH, *Za slušný život na Slovensku, Volebný program KDH, 2006*, online na <http://volby2006.kdh.sk/program.php>, 20.5.2012

Ministerstvo kultúry SR, *Kultúra národnostných menšín, pridelené dotácie*

Ministerstvo školstva SR, *Návrh koncepcie výchovy a vzdelávania národnostných menšín, 2007*, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-39272?prefixFile=m_, 10.6.2012

Ministerstvo školstva, *Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania*, online na http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf, 16.6.2012

Ministerstvo zahraničných vecí SR, *Protokol medzi Ministerstvom zahraničných vecí Slovenskej republiky a Ministerstvom zahraničných vecí Maďarskej republiky o vytvorení mechanizmu, slúžiaceho napomáhaniu plnenia Zmluvy o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou, podpísanej 19. marca 1995 v Paríži*

Ministerstvo zahraničných vecí, Predpis č. 120/2004 Z. z., *Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o uzavretí Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Maďarskej republiky o spolupráci v oblasti kultúry, školstva, vedy, športu a mládeže*

Návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na vydanie zákona o zabezpečení zvrchovanosti Slovenskej republiky a o zmene a doplnení ďalších zákonov

Návrh skupiny poslancov NR SR na vydanie zákona o používaní jazykov národnostných menšín, NRSR, Parlamentná tlač č. 780/1999, online na <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=162289>, 22.3.2012

NR SR, *Deklarácia o zvrchovanosti SR*, Uznesenie SNR č. 26 zo 17. júla 1992, Národná Rada Slovenskej republiky, online na http://www.nrsr.sk/Static/sk-SK/NRSR/Doc/v_deklaracia-o-zvrchovanosti.htm, 27.2.2011

OBSE, *Annual report 1999 on OSCE activities*, online na <http://www.osce.org/secretariat/14539?download=true>, 23.7.2012

OBSE, *Annual report on OSCE activities 1998*, online na <http://www.osce.org/secretariat/14545?download=true>, 23.7.2012

OBSE, *Annual report on OSCE activities 2004*, online na <http://www.osce.org/secretariat/14430>, 11.11.2011

OBSE, *Hágske odporúčania týkajúce sa práv na vzdelávanie národnostných menšín a vysvetľujúca správa*, Nadácia pre medzietnické vzťahy, Hág 1996, online na: http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2700_sl.pdf, 12.3 2010

Rada EÚ, *Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin*, online na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:32000L0043:SK:PDF>, 12.3 2010

Rada Európy, *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?928>, 5.3.2011

Rada Európy, *Európska charta regionálnych a menšinových jazykov*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?1217>, 6.9.2011

Rada Európy, *Odporúčanie 1201 (1993) vzťahujúce sa k dodatočnému protokolu k Európskej dohode o ľudských právach a právach národnostných menšín*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?743>, 19.10.2009

Rada Európy, *Odporúčanie 1203 (1993) vzťahujúce sa k Rómom v Európe*, online na <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta93/errec1203.htm>, 8.4.2013

Rada Európy, *Odporúčanie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 175 (1993), Opinion No. 175 (1993) on the application by the Slovak Republic for membership of the Council of Europe*, online na: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EOPI175.htm>, 12.3.2011

Rada Európy, *Odporúčanie RecChL(2007)1 Výboru ministrov o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov na Slovensku*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=20552>, 10.1.2012

Rada Európy, *Odporúčanie RecChL(2009)6 Výboru ministrov o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov v Slovenskej republike*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=20552>, 14.5.2012

Rada Európy, *Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy o uplatňovaní Charty Slovenskou republikou*, 14.5.2012, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=20552>

Rada Európy, *Druhý posudok o Slovensku prijatý 26. 5. 2001*, Štrasburg, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=563>, 11.11.2011

Rada Európy, *Posudok Slovenska*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4099.pdf>, 23.7.2012

Rada Európy, *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4089.pdf>, 12.3. 2010

Rada Európy, *Štatút Rady Európy*, online na <http://www.radaeuropy.sk/?884>, 5.3.2011

Rada Európy, Výbor ministrov, 2006, *Rezolúcia ResCMN(2006)8 o implementácii Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín členskou republikou*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/index.php?ID=563>, 11.11.2011

Rada SR pre rozhlasové a televízne vysielanie, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady SR pre rozhlasové a televízne vysielanie za rok 1994 a prvý polrok 1995*

Rada SR pre rozhlasové a televízne vysielanie, *Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady SR pre rozhlasové a televízne vysielanie za rok 1998*

Rada vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny, *Zápisnica z rokovania Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny dňa 28. Februára 2008 od 14.30 hod. na Úrade vlády SR, miestnosť č. 004*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/3662.pdf>, 16.6.2012

Rada vlády SR pre národnostné menšiny, *Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny*, online na <http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/5463.pdf>, 25.4.2012

Rozhodnutie prezidenta Slovenskej republiky o vrátení zákona z 28. Apríla 2009, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z .z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, online na <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=4&CPT=1084>, 9.6.2012

SDK, SDL, SMK, SOP, *Koaličná dohoda 1998*, online na <http://www.just.wz.cz/view.php?cislocclanku=2005010104>, 6.8.2011

SDKÚ-DS, *Volebný program SDKÚ-DS pre parlamentné voľby 2006*, online na <http://www.sdku-ds.sk/content/volebny-program-2006>, 20.5.2012

SMK, *Volebný program 2006-2010. Rýchle dosiahnutie úrovne Európskej úrovne*, Volebný program SMK, 2006, online na http://www.niton.sk/documents/10-8-619-volprog_k_sk.pdf, 20.5.2012

SMK, *Volebný program SMK 2002*, online na <http://sk.scribd.com/doc/51977230/Volebny-program-strany-SMK-z-roku-2002>, 29.12.2009

SNS, *Sme Slováci, Slovákom slovenskú vládu, Volebný program SNS, 2006*, online na <http://www.scribd.com/doc/51977629/Volebny-program-strany-SNS-z-roku-2006>, 20.5.2012

Štatistický úrad SR, *Obyvateľstvo SR podľa národnosti - sčítanie 2011, 2001, 1991*, online na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=50048>, 21.7.2012

Štatistický úrad SR, *Obyvateľstvo v Slovenskej republike a krajoch SR. Vybrané výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011*, online na <http://portal.statistics.sk/files/def.def.obyvateľstvo-slovenskej-republike-krajoch-sr.pdf>, 21.7.2012

Štatistický úrad SR, *Sčítanie obyvateľov domov a bytov 2001*, online na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=7059>, 23.10.2010

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1993*, Bratislava 1994

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1994*, Bratislava 1995

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1995*, Bratislava 1996

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1996*, Bratislava 1997

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1997*, Bratislava 1998

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1998*, Bratislava 1999

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1999*, Bratislava 2000

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2000*, Bratislava 2001

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2001*, Bratislava 2002

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2002*, Bratislava 2003

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2003*, Bratislava 2004

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2004*, Bratislava 2005

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2005*, Bratislava 2006

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2006*, Bratislava 2007

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2007*, Bratislava 2008

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2008*, Bratislava 2009

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2009*, Bratislava 2010

Štatistický úrad SR, *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2010*, Bratislava 2011

Štatistický úrad SR, *Volebná štatistika*, online na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4490>, 23.10.2010

Štatistický úrad SR, *Výsledky volieb 1994*, online na http://app.statistics.sk/volby98/1994/volby23_b.htm, 19.3.2011

Štatistický úrad SR, *Výsledky volieb 2002*, online na <http://app.statistics.sk/volby2002/webdata/vysledky.htm>, 22.11.2011

Štatistický úrad SR, *Výsledky volieb*, online na http://app.statistics.sk/nrsr_2006/slov/index.jsp?subP=v, 8.1.2012

Štatút Splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc. In: Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003

Štatút splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, In: Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003

Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, *Predsedníctvo Slovenskej republiky v programe Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015*, online na <http://www.romovia.vlada.gov.sk/21933/predsednictvo-sr-v-dekade.php>, 9.6.2012

Úrad vlády SR, Príloha k uzneseniu vlády SR č. 153/1991 *Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom*

Úrad vlády SR, Uznesenie vlády č. 111/1995, *Štatút Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny*

Úrad vlády SR, Uznesenie vlády č. 292/1999, *Štatút Rady vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny*

Ústav informácií a prognóz školstva, *Školy a žiaci denného štúdia podľa vyučovacieho jazyka*

Ústav informácií a prognóz školstva, *Vývoj počtu nultých ročníkoch v šk. roku podľa tried, škôl a žiakov*

Uznesenie SNR č. 26 zo 17. júla 1992, *Deklarácia o zvrchovanosti Slovenskej republiky*

Uznesenie vlády č. 294/2000 k návrhu Rozpracovanej stratégie vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny do súboru konkrétnych opatrení na rok 2000 – II. etapa

Uznesenie vlády č. 419/2000 o zmene štatútu Rady vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny

Uznesenie vlády č. 459/1995 Informácia o postavení Slovákov na národnostne zmiešaných územiach Slovenskej republiky z hľadiska rozvíjania slovenskej kultúry v znení pripomienok prijatých na rokovaní vlády

Uznesenie vlády č. 768/1995 Návrh legislatívnych a iných úloh na odstránenie existujúceho nepriaznivého stavu národnej kultúry, vzdelanosti a uvedomelosti príslušníkov majoritného slovenského národa na národnostne zmiešaných územiach

Uznesenie vlády č. 821/1999, Stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrení na jej realizáciu – I. etapa

Uznesenie vlády č. 824/2008, Návrh na zmenu Štatútu Splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity

Uznesenie vlády č. 830/1992, Štatút a rokovací poriadok vlády, Úrad vlády

Uznesenie vlády č. 845/1995 Správa o zhodnotení úrovne osvojovania si slovenského jazyka v školách na národnostne zmiešanom území

Vláda SR, *Aktualizácia úloh programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky po vzniku samostatnej Slovenskej republiky*, online na: <http://www.nrsr.sk/nrdk/Download.aspx?MasterID=75732>, 12.3.2011

Vláda SR, *Návrh koncepcie výchovy a vzdelávania národnostných menšín*, 2007, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-39272?prefixFile=m_, 10.6.2012

Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády 1994*, online na: <http://www.nrsr.sk/nrdk/Documents.aspx?MasterID=76066>, 10.4.2011

Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky, 1998*, online na http://www.vlada.gov.sk/data/files/981_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskejrepubliky-od-30-10-1998-do-15-10-2002.pdf, 6.8.2011

Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky, 2006*, online na http://www.zbierka.sk/mediagallery/zbierka_document/file/example/file/2.pdf, 2.6.2012

Vláda SR, *Programové vyhlásenie vlády z roku 1992*, online na: <http://www.nrsr.sk/nrdk/Download.aspx?MasterID=75401>, 12.3.2011

Vláda SR, *Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike. SOLIDARITA– INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013*, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-100794?prefixFile=m_, 9.6.2012

Vláda SR, *Vyhodnotenie medzirezortného pripomienkového konania k strednodobej koncepcii rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike. SOLIDARITA– INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013*, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-71272?prefixFile=m_, 9.6.2012

Vláda SR, *Vyhodnotenie Priorít vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám za rok 2002 a Stratégie vlády SR na riešenie problémov rómskej komunity za rok 2001V*, online na www.rocepo.sk/modules/mydownloads/visit.php?cid=6&lid=29, 11.11.2011

Vláda SR, *Základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunít*

Vláda SR, *Zásady vlády Slovenskej republiky k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov*, online na http://www.rokovanie.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum117150?prefixFile=m_, 1.7.2012

Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, online na <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=2650>, 2.6.2012

Vyhodnotenie Priorít vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám za rok 2002 a Stratégie vlády SR na riešenie problémov rómskej komunity za rok 2001, online na www.rocepo.sk/modules/mydownloads/visit.php?cid=6&lid=29, 11.11.2011

Zákon č. 13/2006 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon NR SR č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov

Zákon č. 14/1993 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1993 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 14/2006 Z. z., Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon NR SR č. 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších predpisov a zákon NR SR č. 145/1995 Z. z. o správnych poplatkoch v znení neskorších predpisov

Zákon č. 154/1994 Z. z. o matrikách

Zákon č. 16/2004 Z. z. o Slovenskej televízii

Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín

Zákon č. 191/1994 Z. z. o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín

Zákon č. 23/1991 Zb., Ústavný zákon z 9. januára 1991, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky

Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

Zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku

Zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov

Zákon č. 304/1995 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1996 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 304/1995 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 1996 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 317/2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 325/1993 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1994 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 325/1993 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1994 a o zmenách niektorých ďalších zákonov

Zákon č. 346/2004 Z. z., ktorým sa zrušuje zákon č. 74/1958 Zb. o trvalom usídlení kočujúcich osôb v znení zákona č. 175/1990 Zb.

Zákon č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku NR SR

Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 375/1997 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1998

Zákon č. 375/1997 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 1998

Zákon č. 386/1996 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1997 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 386/1996 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 1997 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky. 453/2001 Z. z. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov. 205/2002 Z. z. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej Republiky

Zákon č. 5/1999 Z. z. o štátnej správe a školskej samospráve

Zákon č. 58/1995 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1995 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 58/1995 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1995 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 596/2003 Z. z., o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 619/2003 Z. z. o Slovenskom rozhlase

Zákon č. 63/1999 Z. z. o štátnom rozpočte Slovenskej republiky na rok 1996 a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 63/1999 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 1999

Zákon č. 95/1992 Zb. o štátnom fonde kultúry Pro Slovakia

Zákon č. 99/1996 Z. z., Uznesenie NRSR, Vyhlásenie Národnej rady Slovenskej republiky k Zmluve o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou

Zákon č. Zákon 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov, Dôvodová správa

Zákon z 28. apríla 2009, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, vrátený prezidentom Slovenskej republiky na opätovné prerokovanie Národnou radou Slovenskej republiky

Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou, online na <http://www.nrsr.sk/nrdk/Download.aspx?MasterID=96223>, 20.3.2011

Odborná literatúra

Bakker E., *Minority conflicts in Slovakia and Hungary?*, Labyrint Publication, Groningen 1997

Balog M., *Rómske politické strany*, Romano nevo ľil, 716-720. Ročník 15., 30.1.2011, online na <http://www.rnl.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=3679>

Barša P., *Politická teorie multikulturalismu*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1999

Barša P., Strmiska M., *Národní stát a etnický konflikt*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1999

Billig M., *Banal Nationalism*, Sage Publications, London 1995

Brubaker R., *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University press, New York 2009

Bruner G., Küppert H., European options of autonomy: A typology of autonomy models of minority self-governance, In: Gál K., *Minority governance in Europe*, LGI & ECMI, Budapešť 2002, s. 11-36

Bútora M., Marušiak J. a kol., Zahraničná politika, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2010, 287-334

- Cséfalvayová K., *Spor o sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros a jeho vplyv na medzinárodné využitie rieky Dunaj*, Almanach (Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky) Roč. 5, číslo 1/2010, s. 113-119
- Dančišin V., Kontroverzná afirmatívna politika, In: Gbúrová M., Dobiaš D., Mattová I., *Medzikultúrny dialóg. Stav – konexty – perspektívy*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2009, s. 359-367
- Dostál O., Menšiny, In: Bútora M., Hunčík P., *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Nadácia Sándora Máraiho, Bratislava 1996, s. 51-60
- Dostál O., Národnostné menšiny, In: Bútora M., Ištvanýšyn M., *Slovensko 1997, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998, s. 155-170
- Dostál O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Bratislava: IVO, 2001, s. 155-173
- Dostál O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2003, s. 195-212
- Dostál O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2005, s. 209-228
- Dostál., O., Národnostné menšiny, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2007, s. 197-212
- Fórum pre medzinárodnú politiku, *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR v roku 2003 a zameranie zahraničnej politiky na rok 2004*, online na <http://www.mepoforum.sk/kniznica-dokumentov/sr/zahranicna-politika/>, 11.11.2011
- Fórum pre medzinárodnú politiku, *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR v roku 2004*, online na <http://www.mepoforum.sk/kniznica-dokumentov/sr/zahranicna-politika/>, 11.11.2011
- Fox J., Brown B., The Roma in the Postcommunist Era, In: Gurr T. R., *Peoples versus states : minorities at risk in the new century*, United states institute of peace, Washington DC 2000, s. 143-150
- Gábor D., Multikulturalizmus vo vzťahu k rómskej menšine, In: Gbúrová M., Dobiaš D., Mattová I., *Medzikultúrny dialóg. Stav – konexty – perspektívy*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2009, s. 345-350
- Gabzdilová S., Sáposová Z., Maďarský krajanský zákon, In: Šutaj Š, *Národ a národnosti na Slovensku*, Universum, Presov 2005, s. 144-151

- Gajdoš M., Konečný S., Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989, In: Šutaj S., *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Universum, Prešov 2005, s. 109-120
- Gallová Kriglerová E., Najšlová L., Világi A., *Odpoveď je na Slovensku nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku*, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 2009
- Gallová-Kriglerová E., Kadlečíková J., Rómovia, In: Bútora M., Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2007, s. 213-230
- Gbúrová M., *Politika v jazyku, jazyk v politike*, Kubko Goral, Bratislava 2009
- Gellner A., *Národy a nacionalizmus*, Hříbal, Praha 1993
- Gellner E., *Nacionalismus*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2003
- Gornjaková A., Romský pedagogický asistent ve škole, In: Šišková T., *Menšiny a migranti v České republice*, Portál, Praha 2001, s. 149-153
- Green L., Internal minorities and their rights, In: Kymlicka W., *The rights of minority cultures*, Oxford University Press, Oxford 1995, s. 256-272
- Gyarfášová O., a kol., *Evalúácia sociálnej politiky zameranej na zníženie dlhodobej nezamestnanosti. Výskumná správa (VS/2005/0707) Evalúácia politík sociálnej inklúzie metódou otvorenej koordinácie 2006*, 22.11.2011, online na http://www.rvp.sk/doc/zamestnanost/Evaluacia_soc_politiky_SK.pdf
- Gyurgyík L., Zmeny v demografickej, sídelnej a sociálnej štruktúre Maďarov na Slovensku, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1984-2004), Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 155-198
- Hamberger J., Strana maďarskej koalície v slovenskej vláde, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1994 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.* Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 117-136
- Hobsbawm E. J., *Národy a nacionalizmus od roku 1780; program, mýtus, realita*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2000
- Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2010, s. 203-222
- Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2009, s. 211-232
- Hroch M., *Pohledy na národ a nacionalizmus*, Sociologické nakladatelství, Praha 2003

- Chmel R., Samson I., Duleba A., Vzťahy Slovenska so susedmi a s Nemeckom, In: Bútora M., Ištvanýšyn M., *Slovensko 1997, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998, 265-285
- Jurásková M., Kriglerová E., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2004, s. 167-191
- Jurová A., Niekoľko poznámok k otázkam identity Rómov, Gbúrová M. (eds.), *Európa medzi identitou a integritou*, Filozofická fakulta PU v Prešove, Prešov 2002, s. 306-313
- Jurová A., Od odchodu z pravlasti po prvé asimilačné opatrenia, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 19-30
- Jurová A., *Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch*, In: Človek a spoločnosť, Štúdie a články, Spoločenskovedný ústav SAV, online na <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/jurova.html>, 22.3.2012
- Jurová A., Štátna politika vo vzťahu k rómskej menšine po roku 1989, In: Šutaj Š., *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Universum, Prešov 2005, 142-165
- Koganová V., Kopecký P., *Rómska problematika na pozadí vybraných faktov zo slovenskej a rumunskej reality*, Stredoevropské politické studie, č. 2-3, volume VII, 2005, online na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=240>, 28.4.2013
- Kollárová Z., Rómovia v období od I. ČSR, II. ČSR a Slovenského štátu, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 43-52
- Kopeček L., Slovensko, In: Kubát M. a kol., *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, Eurolex Bohemia, Praha 2004, 355-384
- Kopeček L., Slovensko, In: Strmiska M. a kol., *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranícko-politických systémů*, Portál, Praha 2005, s. 453-479
- Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládná politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003
- Kotvanová A., Szép A., Vplyv demokratických zmien na politiku zameranú na riešenie problémov Rómov (1989-1992), In: Kotvanová A., Szép A., Šebesta M., *Vládná politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, 33-44
- Kriglerová E., Kadlečíková J., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2005. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2006, s. 169-187

Kymlicka W., *Multicultural odysseys. Navigating the new international politics of diversity*, Oxford University press, Nex York 2007

Lajčáková J., Hojsík M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2007. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2008, 193-212

László B., Maďarské národnostné školstvo, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1994 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 199-265

Lehoczká L., *Kultúrna identita Rómov*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2006

Leška V., *Slovensko 1993-2004, Léta obav a nadějí*, UMV, Praha 2006

Linz J. J., Stepan A., *Problems of democratic transition and consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996

Liszka J., *Národopis Maďarov na Slovensku*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Lilium Aurum, Komárno - Dunajská Streda 2003, online na http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=&Data_Id=47&link=.%2Fpubl%2Finterethnica%2F5%2Finterethnica5%2C%26Mid%26Lev%26Ind%26sword%26sgroup%26spubl%26SearchPubl%26P=index%2Csl

Loran. T., Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalostného trhu práce, In: Lelkes G., Tóth K., *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2007*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 7-95

Malová D., Rybář M., The Europeans Union policies towards Slovakia: carrots nad sticks of political conditionality, In: Rupnik J., Zielonka J., *The road to the European Union. Volume 1: The Czech and Slovak republic*, Manchester University Press, 2003, s.98-112

Marušiak, J., Bates. Z., Duleba, A. a kol., Zahraničná politika–hlavné trendy, dvojstranné vzťahy a regionálna spolupráca, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M, *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2007, s. 282-352

Meijknecht A. K., *Minority protection, standards and reality : implementation of Council of Europe standards in Slovakia, Romania and Bulgaria*, T.M.C. Asser Press, The Hague 2004

Mesežnikov G., Domestic political developments and the political scene in the Slovak republic, In: Bútora M., Hunčík P., *Global report on Slovakia, Comprehensive analyses from 1995 and trends from 1996*, Sándor Márai Foundation, Bratislava 1997, s. 11-32

Mesežnikov G., G. Gyárfášová O., *Národný populizmus na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2008

Mesežnikov G., Vnútropolitický vývoju a systém politických strán, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2003, s. 19-125

Meszáros L., Československý (slovenský) ústavný systém, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1994 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, 137-153

Ministerstvo kultúry SR, Menšinové a regionálne kultúry, online na <http://www.culture.gov.sk/kultura-mensin/kultra-nrodnostnych-menn/organizcie-v-zriaovateskej-psobnosti-mk-sr>, 29.12.2009

Moulisová M., Problémová stránka života Romů, In: Šišková T., *Menšiny a migranti v České republice*, Portál, Praha 2001, s. 155-164

Olejník, M., Genéza konceptu „kolektívnej viny“ ako základu Benešových dekrétov a nariadení SNR vzťahujúcich sa k postaveniu tzv. neslovanských menšín, In: Šutaj Š., *Dekrety Edvarda Beneše v povojnovom období*, Universum, Prešov 2004, s. 14-26

Pástor Z., *Slováci a Maďari*, Matica slovenská, Martin 2011

Pástor Z., *Strany a hnutia maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1989*, Vysoká škola v Sládkovičove, 2011

Paukovič V.- Kita J., Národnostná kultúra a národné vedomie u obyvateľstva maďarskej národnosti v Česko-Slovensku, In: Šutaj Š., *Vývoj a postavenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku po roku 1948*, SÚ SAV, Košice 1990, s. 100-128

Petöcz K., Kolíková M., Ľudské a menšinové práva, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútora M., *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2011, s. 183-201

Petráš R., *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*, Auditorium, Praha 2012

Petráš R., Petrův H., Scheu H. C. (eds.), *Menšiny a právo v České republice*, Auditorium, Praha 2009

Pišút J., Gregušová G., Plesch M., Šranková Z., Školstvo, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2003, s. 231-251

Preece J. J., *Minority rights : between diversity and community*, MA: Polity Press, Cambridge 2005

Preece J. J., *National minorities and the european nation-states system*, Clarendon Press, Oxford 1998

- Puliš P., Rómski voliči a ich hodnotové orientácie, In: Vašečka M. a kol., *Rómske hlasy: Rómovia a ich participácia v transformačnom období*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 41-66
- Radičová I., Rómovia na prahu transformácie, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 79-92
- Renan E., Co je to národ?, In: Hroch M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Sociologické nakladatelství, Praha 2003, s. 24-35
- Rigová S., Maczejková M., Vzdelávací systém a Rómovia, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 695-724
- Rosa V., Školstvo a veda, Bútorá M., *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1997, s. 217-234
- Rybová J., Rómska politická reprezentácia, Vašečka M. a kol., *Rómske hlasy: Rómovia a ich participácia v transformačnom období*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 67-90
- Sándor E., Zmena režimu maďarskými očami, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1984-2004), Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 29-58
- Snopko L., Kultúra, In: Bútorá M., *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1997, s. 235-244
- Šatava L., *Jazyk a identita etnických menšín. Možnosti zachování a revitalizace*, Sociologické nakladatelství Slon, Praha 2009
- Šebesta A., Rómska politická scéna, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 295-312
- Šebesta M., Formovanie politiky štátu vo vzťahu k Rómom prvých rokoch samostatnej Slovenskej republiky (1993-1998), In: *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003, s. 45-50
- Šutaj Š., Sápsová Z., Národnostné menšiny 2007, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútorá M., *Slovensko 2007. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2008, s. 163-192
- Šutaj Š., Sápsová Z., Národnostné menšiny, In: Bútorá M., Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2009, s. 175-210
- Tkáčová A., Rómovia v období od vlády Márie Terézie po vznik I. ČSR, In: Vašečka M., *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 31-42

Tóth K., Vývoj systému inštitúcií maďarskej menšiny. In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1984-2004), Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 267-292

Varga, S., CSEMADOK, In: Fazekas J., Hunčík P., *Maďari na Slovensku (1984-2004), Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2008, s. 431-437

Vašečka M., Kríze rómskej identity a politická participácia, In: Vašečka M. a kol., *Rómske hlasy: Rómovia a ich participácia v transformačnom období*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 9-18

Vašečka M., Rómovia, In: Ivantyšyn M., Mesežnikov G., *Slovensko 1998 – 1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, s. 757-776

Vašečka M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2001, s. 175-198

Vašečka M., Rómovia, In: Kollár M., Mesežnikov G., *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2003, s. 213-247

Vláda SR, Vzťahy Slovenskej republiky a Európskej únie, online na: <http://www.euroinfo.gov.sk/euroagendy-542.html>, 20.2.2011

Waldenberg M., Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie. In: Hroch M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha 2003, s. 418-444

Zajac P., Kultúra, In: Bútora M., Hunčík P., *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1996, s. 173-184

Ostatné

Portály ministerstiev, vlády, medzinárodných organizácií a občianskych združení

Euroiuris, európske právne centrum, *Slovensko a Rada Európy*, online na: <http://www.euroiuris.sk/euroiuris/?q=sk/re/slovenskoARadaEU>, 20.2.2011

Ministerstvo kultúry SR, *Národnostné menšiny na Slovensku*, online na <http://www.slovakia.culturalprofiles.net/?id=-13033>, 19.8.2011

Ministerstvo školstva SR, *Rada pre národnostné školstvo*, online na <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=228>, 16.6.2012

OBSE, *História OBSE/KBSE*, online na <http://www.osce.org/who/87>, 27.2.2011

OBSE, *Mandát Vysokého komisára OBSE pre otázky národnostných menšín*, online na <http://www.osce.org/hcnm/43201>, 27.2.2011

ROCEPO - Rómske vzdelávacie centrum Prešov, *Kto sme. Vznik. Ciele*, online na <http://www.rocepo.sk/modules/ktosme/>, 16.5.2013

Vláda SR, *Predsedníctvo Slovenskej republiky v programe Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015*, online na <http://www.romovia.vlada.gov.sk/21933/predsednictvo-sr-v-dekade.php>, 9.6.2012

Vláda SR, *Vzťahy Slovenskej republiky a Európskej únie*, online na: <http://www.euroinfo.gov.sk/euroagendy-542.html>, 20.2.2011